

ЕКОНОМІКА РОЗВИТКУ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ВИДАЄТЬСЯ ЩОКВАРТАЛЬНО

№ 3 (71)

Харків. Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014

**Засновник і видавець
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

Науковий журнал "Економіка розвитку" видається з березня 2002 року, перереєстрований у зв'язку зі зміною сфери розповсюдження і назви журналу "Вісник" з 1997 р. (Рестраційний номер свідоцтва – КВ № 16780–5352 ПР від 25.05.2010 р.)

Науковий журнал "Економіка розвитку" включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (Бюлетень ВАК України, № 6, 2010).

Періодичне видання Науковий журнал "Економіка розвитку" включено до Каталогу видань України з доставкою. **Індекс видання 49222.**

Web-сайт наукового журналу:
<http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/UEP/index.html>

Web-сайти, на яких представлено науковий журнал:

- ✓ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecoroz/index.html
- ✓ Научная электронная библиотека: http://elibrary.ru/title_about.asp?id=32869
- ✓ DOAJ – Directory of Open Access Journals: <http://www.doaj.org/doaj?func=openurl&genre=journal&issn=16831942>
- ✓ BASE – Bielefeld Academic Search Engine: <http://www.base-search.net/Search/Results?lookfor=url%3Aed.ksue.edu.ua&refid=dclink>
- ✓ WorldCat: http://www.worldcat.org/title/economics-of-development/oclc/774086872&referer=brief_results
- ✓ Index Copernicus International S.A.: <http://journals.indexcopernicus.com/passport.php?id=7897>
- ✓ The Asian Education Index: http://www.asian-education-index.com/business_index_E.php
- ✓ Ulrichsweb™ Global Serials Directory: <http://ulrichsweb.serialsolutions.com>

**ЕКОНОМІКА
РОЗВИТКУ
ECONOMICS
OF DEVELOPMENT**

вересень 2014 р. № 3 (71)

**Затверджено на засіданні вченої ради університету.
Протокол № 1 від 29.08.2014 р.**

Редакційна колегія

**Пономаренко В. С. – докт. екон. наук,
професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця (головний редактор)**

Афанасьєв М. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Внукова Н. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Гонтарева І. В. – докт. екон. наук, доцент ХНЕУ ім. С. Кузнеця (науковий редактор)
Гринова В. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Дікань Л. В. – канд. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Дороніна М. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Дорохов О. В. – канд. техн. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Іванов Ю. Б. – докт. екон. наук, професор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
Кизим М. О. – докт. екон. наук, професор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
Клебанова Т. С. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Козьменко О. В. – докт. екон. наук, професор Української академії банківської справи Національного банку України
Криворотов В. В. – докт. екон. наук, професор Уральського федерального університету імені першого Президента Росії Б. Н. Ельцина (Росія)
Левикін В. М. – докт. техн. наук, професор Харківського національного університету радіоелектроніки
Лунай Л. А. – докт. екон. наук, професор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
Малярець Л. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Назарова Г. В. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Орлов П. А. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Пилипенко А. А. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця (заступник головного редактора)
Попов О. Є. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Пушкар О. І. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Чернов В. Г. – докт. екон. наук, професор Владимирського державного університету (Росія)

Чухрай Н. І. – докт. екон. наук, професор Національного університету "Львівська політехніка"
Ястремська О. М. – докт. екон. наук, професор ХНЕУ ім. С. Кузнеця
Chauchat Jean-Hugues – Professeur (HDR) de l'Université Lumière Lyon2 (France)
Chen Wei – PhD, Professor, Hebei University of Science and Technology (China)
Gang Fan – Dr., Professor, Graduate School of Chinese Academy of Social Sciences; Director of China's National Economic Research Institute (China)
Hofshstabler Hannes – Professor, Upper Austria University of Applied Sciences (Austria)
Hollner Helmut – FH-Prof. DL Dr Techn University of Applied Sciences FH "Technikum Wien" (Austria)
Kalashnikov Vitaliy – Economy Doctor (ED), Assistant Professor, Universidad Autónoma de Nuevo León (Mexico)
Ohrimenco Serghei – Dr. Sc. (Econ.), Professor, Academy of Economic Studies (Moldova)
Pucher Robert – FH-Prof. DL Dr Techn, University of Applied Sciences FH "Technikum Wien" (Austria)
Sarkisyan Agop – PhD, D.A., Tsenov Academy of Economics (Bulgaria)
Solarz Jan Krzysztof – Prof. nadzw. dr hab., Akademia finansów, Warszawa (Poland)
Vulanovic Milos – PhD, Assistant Professor of Finance, Western New England University (USA)
Wackowski Kazimierz – Prof. nzw. dr hab., Politechnika Warszawska (Poland)
John (Jack) William McNeill – PhD, Professor of Anthropology and Intercultural Studies, Providence University College (Canada)
Irina Yatskiv – Dr. Sc. Eng., Vice rector, Professor, Transport and Telecommunication Institute (Latvia)
Duro Benic – PhD, Full Professor with tenure, University of Dubrovnik (Croatia)
Christine Cooper – PhD MSc BA (hons), Professor, University of Strathclyde, Glasgow (UK)

This is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the BOAI definition of open access.

Научный журнал является журналом с открытым доступом, что означает, что все содержимое находится в свободном бесплатном доступе для пользователя или его учреждения. Пользователям разрешается читать, загружать, копировать, распространять, печатать, искать или делать ссылки на полные тексты статей в этом журнале, не запрашивая разрешения у издателя или автора. Указанное соответствует определению BOAI относительно открытого доступа.

- Статті для публікації в науковому журналі відбираються на умовах конкурсу.
- Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, імен, прізвищ, цифрових даних, які наводяться, несуть автори статей.
- Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору авторів.
- У разі передрукування матеріалів посилання на "Економіку розвитку" обов'язкове.

© Харківський національний економічний університет імені Семени Кузнеця, 2014.

© Науковий журнал "Економіка розвитку", 2014.

© Видавництво ХНЕУ ім. С. Кузнеця, дизайн обкладинки, 2014.

Зміст

Механізм регулювання економіки

Мнацаканян А. Г. Актуальные вопросы развития инвестиционной среды в Республике Армения.....	5
Вдовенко Н. М. Регуляторна політика держави і механізми її реалізації в перспективних галузях економіки, пов'язаних із рибним господарством.....	9
Бихова О. М. Класифікація видів бенчмаркінгу в системі управління банками.....	15
Гуменюк В. В. Тенденції податкового регулювання ринку санаторно-курортних послуг в Україні.....	18
Седляр М. О. Модернізаційний вибір: наздоганяти чи випереджати.....	24
Крахіна В. А. Тенденції та проблеми розвитку інвестиційних комплексів у регіонах України.....	28
Матіщак Ю. І. Напрями вдосконалення податкового стимулювання інноваційної діяльності в Україні...	33
Дехтяр Н. А. Вплив інноваційних технологій на розвиток світового ринку туристичних послуг.....	37
Новіков Д. А. Методика вимірювання та рангового оцінювання трудового потенціалу промислових регіонів України.....	44
Мазуренко А. В. Міжнародні інвестиції в Україну.....	48
Скібіцька Л. І. Аспекти виходу авіабудівних підприємств на зовнішній ринок в умовах кризи.....	54
Трохименко В. І. Еволюція ринку банківських послуг: теоретико-методологічні підходи.....	59
Жебчук Л. Л. Удосконалення фіскальної складової механізму державного регулювання доходів населення.....	64
Жебчук Р. Л. Оцінювання податкового потенціалу як елементу бюджетного потенціалу в процесі бюджетного планування.....	68

Економіка підприємства та управління виробництвом

Ващенко Н. В. Етапізація процесу формування інноваційного потенціалу персоналу торговельного підприємства.....	75
Гонтарева І. В. Міра системної ефективності діяльності підприємства.....	80
Іванчук К. О. Стійкий економічний розвиток підприємства: теоретичне обґрунтування.....	84
Марусич О. В. Аналіз підходів до оцінювання ефективності діяльності авіакомпанії.....	88
Поляковська К. В. Інноваційний розвиток підприємств: сутність та особливості у сфері торгівлі.....	93
Носова Т. І. Науково-методичний підхід до оцінювання незадіяного інтелектуального резерву торговельного підприємства.....	99

Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці

Сенчуков В. Ф. Цілочислові сітки на площині в задачах дискретної оптимізації.....	107
Найпак Д. В. Аналіз методів та моделей оцінювання рівня адаптації підприємства до організаційних змін в умовах стратегічного розвитку.....	112
Дорохов О. В. Багатокритеріальне моделювання прийняття рішень щодо розміщення об'єктів соціальної інфраструктури.....	117

Contents

Economics Regulation Mechanism

H. Mnatsakanyan. Modern Issues of Development of Investment Environment in the Republic of Armenia.....	5
N. Vdovenko. Regulatory Policy and Mechanisms for Its Implementation in the Perspective Fields of Economics Related to Fish Industry.....	9
O. Bykhova. Classification of Benchmarking Types in the Management of Banks.....	15
V. Gumeniuk. Tendencies of Tax Regulation of the Market of Sanatoria and Resort Services in Ukraine.....	19
M. Sedlyar. Modernization Choice: Catch-Up or Outstrip.....	24
V. Krakhyna. Trends and Problems of the Investment Complexes Development in the Regions of Ukraine.....	28
Y. Matishchak. Improving Tax Incentives for Innovative Activity in Ukraine.....	33
N. Dekhtyar. Impact of Innovative Technologies on the Development of the World Tourism Market.....	37
D. Novikov. The Method of Measurement and Ranking of Labour Potential of Ukraine's Industrial Regions.....	44
A. Mazurenko. International Investments in Ukraine.....	48
L. Skibitska. Aspects of Aircraft Building Enterprises' Entrance into the Overseas Market in Crisis.....	54
V. Trokhymenko. Evolution of Banking Services Market: Theoretical and Methodological Approaches.....	59
L. Zhebchuk. Improvement of the Fiscal Component of the Mechanism of Income Population State Regulation.....	64
R. Zhebchuk. Assessment of the Tax Potential as Part of the Budget Potential in the Budget Planning Process.....	68

Economics of Enterprise and Production Management

N. Vashchenko. The Division of the Process of Formation of Innovative Potential of Personnel of a Trade Enterprise into Stages.....	75
I. Gontareva. The Measure for System Efficiency of Enterprise Activity.....	80
K. Ivanchuk. Enterprise Steady Economic Development: Theoretical Justification.....	84
O. Marusych. Analyzing Approaches to Evaluating Airlines Performance.....	88
K. Poliaskovska. Innovative Development of Enterprises: the Essence and Features in the Sphere of Trade.....	93
T. Nosova. Scientific and Methodical Approach to the Evaluation of the Untapped Intellectual Reserve of a Trading Enterprise.....	99

Mathematical Methods, Models and Information Technologies in Economics

V. Senchukov. Integral Lattices on a Plane in Discrete Optimization Problems.....	107
D. Nalpak. Analysis of Methods and Models of Enterprise Adaptation to Organizational Changes under Strategic Development.....	112
O. Dorokhov. Multicriteria Decision-Making on the Placement of Social Infrastructure Objects.....	117

*Когда наука достигает какой-либо вершины,
с нее открывается обширная перспектива
дальнейшего пути.*

С. И. Вавилов

Механізм регулювання економіки

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ СРЕДЫ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

УДК 657.22

Мнацаканян А. Г.

Представлены современные проблемы и перспективы развития инвестиционной среды в Республике Армения. Выявлены новые проблемы, связанные с привлечением инвестиций в странах с переходной экономикой в связи с недавним кризисом в мировой экономике. Рассмотрены проблемы увеличения привлекательности инвестиций в условиях перехода к рыночной экономике в Республике Армения, а также факторы, влияющие на инвестиционную среду. Предложены направления улучшения инвестиционной среды, которые включают усовершенствование корпоративной системы и защиты прав собственности, создание равных условий конкуренции, улучшение государственного контроля экономики и информационной обеспеченности бизнеса, бухгалтерского учета, аудита и статистической системы.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная среда, ВВП, бизнес-среда.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В РЕСПУБЛІЦІ ВІРМЕНІЯ

УДК 657.22

Мнацаканян А. Г.

Подано сучасні проблеми та перспективи розвитку інвестиційного середовища в Республіці Вірменія. Виявлено нові проблеми, що пов'язані із залученням інвестицій у країнах із перехідною економікою у зв'язку з нещодавньою кризою у світовій економіці. Розглянуто проблеми збільшення привабливості інвестицій в умовах переходу до ринкової економіки в Республіці Вірменія, а також фактори, які впливають на інвестиційне середовище. Запропоновано напрями покращення інвестиційного середовища, що включають удосконалення корпоративної системи та захисту прав власності, створення рівних умов конкуренції, покращення державного контролю економіки й інформаційного забезпечення бізнесу, бухгалтерського обліку та статистичної системи.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційне середовище, ВВП, бізнес-середовище.

MODERN ISSUES OF DEVELOPMENT OF INVESTMENT ENVIRONMENT IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

JEL Classification: E22; H54

H. Mnatsakanyan

The current, problems and prospects of the development of the investment environment in the Republic of Armenia are presented. New problems associated with attraction of investments in countries with transition economies in the recent global economical crisis and revealed. The problems connected with the increasing of investment attractiveness in the transition economy of the Republic of Armenia are considered. Factors affecting the investment environment are described and areas for improvement of the investment environment are proposed which involves improvement of the corporate governance system and protection of property rights, creation of equal conditions for competition, improvement of state control of the economy and information support of business, accounting and statistics.

Keywords: investments, investment environment, GDP, business environment.

Рыночная экономика основывается на свободе экономических действий, на надежной защите прав собственности и предсказуемости законов. Одной из важнейших предпосылок развития экономики, очевидно, является инвестиционная среда. Это важный механизм, обеспечивающий высокий уровень развития рыночных отношений.

По сути, для повышения результативности инвестиционной политики, для увеличения объемов инвестиций большое значение имеет выявление факторов, воздействующих на инвестиционную среду в стране, и реализация соответствующих мероприятий по улучшению этой среды. Являясь наиболее распространенным критерием для распределения финансовых ресурсов, общая оценка инвестиционной среды показывает торговую привлекательность страны, которая, в свою очередь, формируется исходя из экономических, политических, социальных, юридических, культурных и других условий.

Многие развивающиеся страны, в том числе Республика Армения, имеют потребность в привлечении иностранного капитала, что в основном обусловлено ограниченностью бюджетных средств, отсутствием финансовых средств у преобладающей части фирм в условиях перехода к рыночным отношениям, сокращением темпов производства и другими причинами. В этом отношении нужно отметить, что формирование экономики социальной направленности и увеличение потоков иностранных и местных инвестиций, направленных на продолжительное повышение благосостояния населения, имеет стратегическое значение для экономики страны. Очевидно, что иностранные инвестиции могут способствовать научно-техническому прогрессу и использованию передовых методов управления в разных сферах экономики. Активация процессов структурного и инновационного преобразования экономики является необходимым условием для быстрой интеграции экономики страны в глобальную мировую экономику и обеспечения устойчивого экономического роста [1].

Основной целью статьи является выявление задач по увеличению привлекательности инвестиций в условиях перехода к рыночной экономике страны. В статье рассмотрены факторы, влияющие на инвестиционную среду, и предложены направления по улучшению инвестиционной среды.

В экономической теории под инвестициями подразумеваются различные виды финансовых ресурсов, направленные на развитие производственных сил. В частности, таковыми можно назвать общие финансовые методы, направленные на реконструкцию или расширение

производства, повышение качества товаров и услуг и на реализацию научных исследований. Как отмечают Л. Гитман и М. Джонк, "понятие инвестиции имеет несколько значений. Они означают приобретение ценных бумаг для получения финансового результата. Финансирование от продаж ценных бумаг подразумевает приобретение реальных активов, которые необходимы для организации производства и реализации продукта. В широком смысле инвестиции обеспечивают экономическое развитие страны и финансирование роста" [2]. Согласно Дж. Кейнсу, "инвестиции – это текущий рост стоимости капитала в результате производственной деятельности данного периода. Инвестиции – та часть дохода, которая не подвластна потреблению" [3].

Инвестиции можно разделять на несколько видов. В частности, таковыми можно отметить потребительские, финансовые и экономические инвестиции [4]. Потребительские инвестиции в классическом смысле инвестициями не считаются. Экономической инвестицией является любая инвестиция средств в реальные активы, которая связана с производством товаров и услуг в целях получения прибыли при определенных рисках. Финансовые инвестиции – это приобретение активов в виде ценных бумаг в целях получения прибыли. Ряд ученых подчеркивают, что только в условиях простой экономики основная часть инвестиций относится к числу реальных инвестиций в том случае, когда в преобладающей части развитых стран доминируют финансовые инвестиции, которые влияют на инвестиционную среду [5].

Как уже отмечалось, одним из важных факторов, влияющих на развитие экономики страны, является инвестиционная среда, которая обуславливает эффективность прямых капитальных инвестиций. Последнее, очевидно, – важный фактор, характеризующий высокий уровень развития рыночных отношений. Инвестиционную сферу можно определить как совокупность характерных факторов для определенной страны, которые обуславливают расширение экономической деятельности, возможности и стимулы предприятия на пути реализации инвестиционных программ. Переход к экономическим либеральным отношениям в Республике Армения сопровождался реализацией масштабных политических и экономических перемен, в результате чего стало возможным преодоление экономического кризиса в начале 90-х годов. Начиная с 1994 года в стране регистрировался постоянный экономический рост – с 1994 по 2006 он составлял в среднем

8,6 % годовых. Последний мировой финансовый кризис оказал определенное влияние на экономическую ситуацию в стране, что явилось причиной ухудшения ряда макроэкономических показателей. Начиная с 2010 года экономика начала восстанавливаться, имея маленький рост ВВП, а в 2011 году это восстановление продолжилось и в

реальном выражении ВВП выросло на 4,7 %. Таким образом, на экономическое восстановление страны положительным образом повлияло как экономическое восстановление сотрудничающих стран, так и политика, направленная на стимулирование экспорта и реализацию программ в сельскохозяйственной отрасли в 2011 – 2012 годах (табл. 1).

Таблица 1

Динамика инвестиций в Республике Армения в 2003 – 2014 годах

Год \ Показатель	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Реальный рост ВВП (%)	14,0	10,5	13,9	13,2	13,8	6,9	-14,1	2,2	4,7	7,2	6,2	5,2
Инвестиции/ВВП (%)	24,3	24,9	30,5	35,9	37,8	40,9	34,7	32,9	27,9	23,8	22,5	21,8

В 2013 году показатель экономического роста, определенный бюджетом, должен был составить 6,2 %, но фактически составил около 4 %. В 2014 году предусмотрен показатель 5,2 % [6].

Как показывают данные табл. 1, показатель "инвестиции/ВВП" в основном имел колеблющийся характер. Таким образом, в последние годы зарегистрировано медленное, но устойчивое снижение показателя "инвестиции/ВВП". В 2014 году объем инвестиций составил 21,8 (в 2013 году он составил 22,5 %, а в 2012 году – 23,8 %), что делает необходимым предпринятие деятельных шагов в сторону улучшения инвестиционной среды в ближайшие годы.

Прямые иностранные инвестиции, реализованные в Армении с 2010 по 2013 год, представлены в табл. 2 [7].

Таблица 2

Объем иностранных инвестиций в реальном секторе в 2010 – 2013 годах (тыс. дол. США)

Год \ Показатель	2010	2011	2012	2013
Инвестиции	702 628	816 273	751 805	597 375
Прямые иностранные инвестиции	482 999	631 421	567 410	271 160

Как видно из табл. 2, прямые иностранные инвестиции в 2013 году составили 271 160 тысяч долларов США. Распределение прямых иностранных инвестиций по странам имеет следующий вид (табл. 3).

Таблица 3

Прямые иностранные инвестиции по странам в 2010 – 2013 годах (тыс. дол. США)

Год \ Показатель	2010	2011	2012	2013
Россия	194 540	338 164	88 278	58 615
Германия	21 951	24 069	48 143	22 130
Франция	146 787	100 449	230 430	99 117
США	6 058	22 327	3 748	2 451
Кипр	11 976	16 378	5 269	602
Великобритания	3 737	9 964	142	10 527
Аргентина	29 752	8 780	51 322	12 605
Ливия	11 293	13 402	12 981	6 351
Швейцария	10 908	7 930	43 705	10 266

Фактически одним из лидеров в прямых иностранных инвестициях в Республике Армения является Франция. В частности, только в 2013 году объем реализованных прямых инвестиций составил 58 615 тысяч долларов США. По видам деятельности распределение иностранных прямых инвестиций имеет следующий вид (табл. 4).

Таблица 4

Прямые иностранные инвестиции по видам деятельности с 2010 по 2013 год (тыс. дол. США)

Год \ Показатель	2010	2011	2012	2013
Сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыболовство	4 784	2 835	36 126	7 171
Горнодобывающая промышленность	32 288	36 911	93 793	40 022
Обрабатывающая промышленность	31 124	181 373	27 223	32 657
Поставка электроэнергии, газа	101 767	97 557	25 554	7 312
Оптовая и розничная торговля	9 243	22 755	665	1 148
Деятельность, связанная с недвижимостью	24 871	63 000	54 444	45 981

Как показывает реальный анализ, в начальном периоде перехода к рыночным экономическим отношениям инвестиционный кризис в стране обусловлен не только изменением структуры экономики, задачами перехода к рыночной экономике, но и бездействием механизмов, обеспечивающих производственную деятельность. Очевидно, что предыдущие подсистемы и механизмы не удовлетворяли потребностей рыночной экономики, а новые до сих пор не созданы. Как правило, в условиях финансовой неустойчивости вероятность потери возможных инвестиций еще больше увеличивается, что обусловлено также отсутствием соответствующих подсистем.

По отношению к импорту иностранного капитала в законодательстве страны никаких ограничений нет. Считается, что для привлечения иностранных инвестиций предусмотрены и созданы наиболее благоприятные условия внутри страны и режимы, способствующие возвращению капитала и дохода. Но, по мнению международных экспертов, развитию бизнеса в Армении в основном ме-

шают налоговое, таможенное (особенно в части оценивания) законодательство и недискурсивное применение других законодательных требований, особенно в области торговли. В частности, реализуемое со стороны Международного банка периодическое изучение "Ведения бизнеса" и мероприятий по его реализации. В отчетности 2013 года Армении удалось улучшить свое положение по некоторым показателям. В 2013 году по общему показателю Армения заняла 40-е место (вместо 50-го места в 2012 году). Более серьезные сдвиги были зарегистрированы в налогово-административных показателях (108-е место вместо 152-го) и показателях по защите инвестиций (25-е место вместо 98-го) [8].

На повышение результативности инвестиционной деятельности, очевидно, свое влияние оказывает общая экономическая ситуация, сформировавшаяся в стране. В этом смысле нужно обозначить, что в экономической системе страны все еще существует ряд задач, которые существенно мешают обеспечению эффективной инвестиционной среды и увеличению темпов развития экономики, ограничивая возможности полной реализации экономического потенциала. Некоторые, самые важные из них – это:

- неблагоприятная бизнес-среда, которая, с одной стороны, проявляется в ненужном вмешательстве государства в экономическую деятельность фирм и, одновременно, с другой стороны – в неудовлетворительной деятельности по обеспечению фундаментальных условий рыночного механизма. В частности, последнее относится к обеспечению равных условий конкуренции. Вследствие высоких транзакционных затрат и административных препятствий на пути к рынку усложняется реализация предпринимательской деятельности;

- неэффективная структура экономики, где преобладают производства с низкой добавочной стоимостью и сфера услуг.

Для широкомасштабной модернизации экономики необходимо создать благоприятную бизнес и инвестиционную среду, реализовать предсказуемую макроэкономическую политику, направленную на обеспечение экономического роста, и постепенно перестроить структуру экономики.

Улучшение общих условий ведения бизнеса предполагает:

- усовершенствование корпоративной системы управления и защиты прав собственности;
- создание равных условий конкуренции;
- улучшение государственного контроля экономики;
- улучшение информационной обеспеченности бизнеса, бухгалтерского учета, аудита и статистической системы.

Обеспечение свободной конкуренции является важным условием для увеличения инвестиций в стране. В общем смысле, основной задачей стимулирования свободной конкуренции должно быть создание равных условий для ведения бизнеса, которые будут способствовать результативному распределению ресурсов и в макроплане – устойчивому экономическому росту. В Республике Армения основные задачи развития экономики в ближайшие годы в основном будут обусловлены способностью привлекать дополнительные инвестиционные ресурсы. Нынешняя ситуация на первый план выдвигает задачи по производству конкурентоспособных товаров для внутренних и внешних рынков и задачу количественного и качественного роста капитала. Привлечение инвестиций должно

рассматриваться как важное условие для создания конкурентоспособной экономики.

Решение такой задачи требует, во-первых, решения фундаментальных проблем отечественной экономики – незавершенности структурной и институциональной реконструкции в реальном секторе, его низкой конкурентоспособности, физической изношенности производственного потенциала. Очевидно, что решение данных проблем предполагает разработку государственной инвестиционной политики, принятие новых принципов реализации.

В нынешних условиях приоритетами государственной инвестиционной политики должны являться содействие усовершенствованию производства и его структурная реконструкция, повышение конкурентоспособности, развитие инновационных и высокотехнологичных областей экономики. Инновации отмечаются как наиболее важный фактор экономического развития в большинстве теорий экономического роста [9]. Очевидно, что для коренного улучшения инвестиционной среды государственная инвестиционная политика должна разрабатываться и реализовываться совместно с другими направлениями социально-экономической политики государства. В этом направлении необходимо усовершенствовать регулируемую законодательную базу инвестиционной деятельности, создать соответствующие институциональные механизмы. На следующем этапе усовершенствования инвестиционной политики акцент нужно делать на развитии высококонкурентных отраслей экономики, на интенсивном обновлении основных фондов с помощью внедрения современных технологий. С этой целью самым целесообразным методом может являться разработка и реализация государственных целевых программ. Инновации и новые технологии обеспечивают не только рост ВВП, но и его прогрессивное и качественное изменение. Устойчивое развитие приводит не только к обеспечению высоких темпов экономического роста. Здесь важно также его качественная сторона, которая в основном обеспечивается благодаря использованию нового оборудования и путем внедрения высоких технологий. Автор уверен, что главными задачами инвестиционной политики в ближайшие годы в Республике Армения должны являться формирование таких условий, которые бы позволили привлечь иностранные инвестиции в необходимых объемах и структурах.

Литература: 1. Popov O. The Objective Laws of Enterprise Innovative and Investment Economic Development under Conditions of Forming the New Technological Mode / O. Popov, Y. Kalinina // *Економіка розвитку*. – 2013. – № 2 (66). – С. 65–70. 2. Гитман Л. Основы инвестирования / Л. Гитман, М. Джонк. – М.: Дело, 1997. – 1 008 с. 3. Антология экономической классики: в 2-х т. Т. 2. – М.: ЭКОНОМ, 1993. – 486 с. 4. Ивасенко А. Инвестиции: источники и методы финансирования / А. Ивасенко, Я. Никонова. – М.: Омега-Л, 2006. – 235 с. 5. Игошин Н. Инвестиции: организация, управление, финансирование: учебник / Н. Игошин. – М.: Юнити-Дана, 2005 г. – 413 с. 6. Государственный бюджет РА, 2014 [Electronic resource]. – Access mode: www.minfin.am. 7. Статистический ежегодник Республики Армения 2013 [Electronic resource]. – Access mode: www.armstat.am. 8. Ведение бизнеса 2014: доклад Всемирного банка [Electronic resource]. – Access mode: www.doingbusiness.org. 9. Goran Kutnjak. Development reciprocity of entrepreneurship and corporate social responsibility / Kutnjak Goran, Matija Radovic // *Journal of International Publications: Economy and Business*. – 2011. – Vol. 5, part 2. – P. 4–10.

References: 1. Popov O. The Objective Laws of Enterprise Innovative and Intestment Economic Development under Conditions of Forming the New Technological Mode / O. Popov, Y. Kalinina // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. 2 (66). – P. 65–70. 2. Gitman L. *Osnovy investirovaniya* / L. Gitman, M. Dzhonk. – M.: Delo, 1997. – 1 008 p. 3. *Antologiya ekonomicheskoy klassiki*: v 2-kh t. Vol. 2. – M.: EKONOV, 1993. – 486 p. 4. Ivashenko A. *Investitsii: istochniki i metody finansirovaniya* / A. Ivashenko, Ya. Nikonova. – M.: Omega-L, 2006. – 235 p. 5. Igoshin N. *Investitsii: organizatsiya, upravlenie, finansirovanie*: uchebnyk / N. Igoshin. – M.: Yuniti-Dana, 2005. – 413 p. 6. *Gosudarstvennyy byudzhet RA, 2014* [State Budget of the Republic of Armenia, 2014] [Electronic resource]. – Access mode: www.minfin.am. 7. *Statisticheskiy ezhegodnik Respubliki Armeniya 2013* [Statistical yearbook of Armenia 2013] [Electronic resource]. – Access mode: www.armstat.am. 8. *Vedenie biznesa 2014*: doklad Vsemirnogo Banka [Doing Business: Worldbank report] [Electronic resource]. – Access mode: www.doingbusiness.org. 9. Goran Kutnjak. Development reciprocity of entrepreneurship and corporate social responsibility / Goran Kutnjak, Matija Radovic // *Journal of International Publications: Economy and Business*. – 2011. – Vol. 5, part 2. – P. 4–10.

Информация об авторе

Мнацакян Айка Герасимович – докт. экон. наук, доцент, заведующий кафедрой финансового учета Ереванского

государственного университета (0054, Республика Армения, Ереван, ул. Абовяна, 58, e-mail: hmnatsakan@yahoo.com).

Информация про автора

Мнацакян Айка Герасимович – докт. экон. наук, доцент, заведующий кафедры финансового учета Среванского государственного университета (0054, Республика Армения, Среван, вул. Абовяна, 58, e-mail: hmatsakan@yahoo.com).

Information about the author

H. Mnatsakanyan – Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Head of Finance Accounting Department of Yerevan State University (58 Abovyan St, 0054, Yerevan, the Republic of Armenia, e-mail: hmnatsakan@yahoo.com).

Рецензент

докт. экон. наук,
профессор Попов А. Е.

Статья найдшла до ред.
04.07.2014 р.

РЕГУЛЯТОРНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ І МЕХАНІЗМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ПЕРСПЕКТИВНИХ ГАЛУЗЯХ ЕКОНОМІКИ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ РИБНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 351.82.639.21/31

Вдовенко Н. М.

Подано основні підходи до регулювання розвитку перспективних видів діяльності, пов'язаних із рибним господарством. Обґрунтовано методологічне забезпечення державного регулювання розвитку складової рибного господарства – галузі аквакультури. Розроблено практичні рекомендації щодо застосування механізмів реалізації регуляторної політики у сфері аквакультури. Запропоновано здійснити паспортизацію рибогосподарських технологічних водойм, які знаходяться у користуванні на умовах оренди, оптимізувати оренду плати суб'єктами аквакультури за використання земель водного фонду та окремо передбачити рибопродуктивність як для товарної риби, так і для рибопосадкового матеріалу. Розкрито перспективи формування державного реєстру рибогосподарських водних об'єктів (їх частин).

Ключові слова: аграрний сектор, аквакультура, держава, державне регулювання, економіка, водний об'єкт, нормативно-правові акти.

**РЕГУЛЯТОРНАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА И МЕХАНИЗМЫ
ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ В ПЕРСПЕКТИВНЫХ ОТРАСЛЯХ ЭКОНОМИКИ,
СВЯЗАННЫХ С РЫБНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ**

УДК 351.82.639.21/.31

Вдовенко Н. М.

Представлены основные подходы к регулированию развития перспективных видов деятельности, связанных с рыбным хозяйством. Обосновано методологическое обеспечение государственного регулирования развития составляющей рыбного хозяйства – отрасли аквакультуры. Разработаны практические рекомендации по применению механизмов реализации регуляторной политики в сфере аквакультуры. Предложено осуществить паспортизацию рыбохозяйственных технологических водоемов, которые находятся в пользовании на условиях аренды, оптимизировать арендную плату субъектами аквакультуры за использование земель водного фонда и отдельно предусмотреть рыбопродуктивность как для товарной рыбы, так и для рыбопосадочного материала. Раскрыты перспективы формирования государственного реестра рыбохозяйственных водных объектов (их частей).

Ключевые слова: аграрный сектор, аквакультура, государство, государственное регулирование, экономика, водный объект, нормативно-правовые акты.

**REGULATORY POLICY AND MECHANISMS FOR ITS IMPLEMENTATION
IN THE PERSPECTIVE FIELDS OF ECONOMICS RELATED TO FISH INDUSTRY**

JEL Classification: K32; Q25

N. Vdovenko

The basic approaches to the regulation of promising activities related to fish industry are discussed. The methodological state regulation of aquaculture as a component of fish industry is substantiated. Practical recommendations on the use of mechanisms for the implementation of the regulatory policy as regards aquaculture are given. The following steps are recommended: certification of the fishery process waters that are in use on a rental basis, optimization of the aquaculture lease payment for land use of water resources, separate provision of fish productivity for both commercial fish and planting material. The prospects of forming a state register of fishery water bodies (their parts) are revealed.

Keywords: agrarian sector, aquaculture, government, government regulation, economics, water body, regulations.

Державна політика має на меті своєчасно виявляти назрілі проблеми розвитку перспективних галузей економіки, аналізувати їх, установлювати причини виникнення, суперечливість і знаходити шляхи розв'язання. У сфері державної політики приймаються відповідні рішення, спрямовані на розв'язання галузевих проблем, розробляються відповідні програми, нормативні акти, визначаються механізми та інструменти їх реалізації. Вирішення цих проблем буде залежати від раціонального регулювання розвитку перспективних видів діяльності, пов'язаних із продовольством, зокрема складовою рибного господарства – галуззю аквакультури.

Незаперечна роль аграрного сектору економіки в підвищенні життєвого рівня населення спонукає вчених до опрацювання концептуальних засад його переходу до динамічного розвитку в сучасних умовах. В основі сучасної

вітчизняної методології регулювання аграрного сектору економіки лежать праці В. Бодрова, П. Гайдуцького, В. Галушка, В. Гейця, О. Гойчук, А. Діброви, С. Кваші, М. Корецького, М. Латиніна, І. Лукінова, І. Малога, П. Макаренка, О. Могильного, Б. Панасюка, П. Саблука, В. Юрчишина [1 – 3]. Вагомий внесок у теоретичне становлення системи державного регулювання економіки зробили такі зарубіжні вчені, як: Д. Кейнс, Р. Коуз, А. Маршалл, П. Самуельсон, А. Сміт, М. Фрідман та інші економісти [4; 5]. У здійсненні теоретичних і практичних досліджень розвитку рибного господарства на засадах регулювання його розвитку державою внесок зробили такі вчені: З. Адамек, С. Алимов, А. Богерук, Л. Вараді, Ф. Ейш, Г. Саймон, Н. Хішамунда [6].

Метою статті є обґрунтування методологічного забезпечення державного регулювання розвитку перспектив-

них галузей аграрного сектору економіки, пов'язаних із продовольством, та розроблення практичних рекомендацій щодо застосування механізмів реалізації регуляторної політики в секторі аквакультури.

Дані дослідження дають підстави стверджувати, що економічна наукова думка формувалася в епоху, коли спостерігалися значні коливання виробництва продовольства, а голод був розповсюдженим явищем. Це пояснює той факт, що всі цивілізації виникали біля великих водойм чи річок. Найнижча стадія дикості людства була подолана саме із введенням рибної їжі. Отже, є можливість підтвердити думку А. Сміта, що за допомогою продукту землі витягають рибу з води. Тому вперше в теоретичному і методичному плані доведено, що і за допомогою продукту води можна отримувати тваринницькі продукти "із землі" [4, с. 296–297]. Кількість продукту, що отримують від землі та рибальства, з огляду на їх природну продуктивність, залежить від розмірів та належного використання витрачених на них капіталів. Якщо капітали однакові та однаково правильно застосовані, ця кількість пропорційна їх природній продуктивності [4, с. 299]. К. Маркс доводив, що земля (з економічної точки зору до неї належить вода), яка спочатку забезпечувала людину їжею, існує без будь-якого сприяння з її боку як усезагальний предмет людської праці. Усі предмети, які праці залишається лише "вирвати" із їх безпосереднього зв'язку із землею, – дані природою предмети праці (риба, яку ловлять, відділяють від її життєвої стихії – води) [7, с. 189–190].

Автор також поділяє думку Ф. Кене, який вказував, що керівники держави разом із землевласниками та фермерами мають сприяти збільшенню продукції земель, адже від даного прибуткового джерела залежить успіх регулювання всіма галузями в державі й аграрної сфери зокрема [5, с. 202–203; 8, с. 80–83].

Цей аспект передбачає актуальність регуляторної політики у сфері аквакультури з метою усунення перешкод для розвитку господарської діяльності на даному етапі. Регуляторна політика у сфері аквакультури – напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами рибного господарства у сфері аквакультури недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів щодо зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та способом, що встановлені Конституцією та законами України [1, с. 19–24; 6; 9, с. 47–51].

У цьому контексті пошук шляхів вирішення поставлених завдань постав саме перед Державним агентством рибного господарства України (далі – Держрибагентство) як центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства та аквакультури. У зв'язку із появою нових типів спеціалізації підприємств і поділом виробництва на операції, швидким розвитком технологій, під егідою Статистичної комісії ООН здійснено всесвітній перегляд міжнародних статистичних класифікацій видів діяльності та продукції. У його рамках на європейському рівні були прийняті центральні статистичні класифікації. Україна є учасником міжнародної співпраці в рамках європейського статистичного простору, який, окрім країн-членів ЄС, включає країни Європейської асоціації вільної торгівлі, що сприяє входженню нашої держави до європейської та світової спільноти, піднесенню її міжнародного авторитету. Потреба в гармонізації національних статистичних класифікацій з їх міжнародними аналогами обумовила перегляд існуючої системи національних статистичних класифікацій видів економічної діяльності (КВЕД) та продукції. Першу редакцію КВЕД було розроблено на

виконання постанови Кабінету Міністрів України "Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики" від 04.05.93 № 326. Метою розроблення другої редакції КВЕД було узгодження її з базовою міжнародною статистичною класифікацією видів діяльності Європейського Союзу ДК 009:2005 та перегляд певних позицій національного рівня класифікації. Тому важливий крок Держрибагентства для закріплення розпочатого процесу диверсифікації рибного господарства в напрямі розвитку аквакультури та здійснення науково-концептуального передбачення перспективи результативності випереджального вдосконалення системи державного регулювання розвитку аквакультури на основі уніфікованого із високими стандартами виробництва й регулювання методологічного її інструментарію зроблений у процесі розробки національної версії КВЕД (ДК 009:2010). Використання методичних підходів до розподілу між рахунками за окремими фазами економічної діяльності дало змогу виділити: секцію А – "Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство".

Секція А складається з 3-х розділів. У свою чергу, розділ 03 "Рибальство та розведення аквакультури" складається з двох груп, кожна з яких деталізована за видами діяльності: морська та прісноводна аквакультура. Також запропоновано нову класифікацію напрямів та видів аквакультури в Україні. Зокрема, за напрямками діяльності аквакультура може здійснюватися з метою: отримання товарної продукції та її подальшої реалізації (товарна аквакультура), штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів. За видами вирізняють аквакультуру випасну, ставову та індустріальну, у тому числі марикультуру, рекреаційну та декоративну аквакультуру.

Проведений аналіз дає підстави говорити про суттєву особливість формування пропозиції на аграрну продукцію. І ця особливість є очевидною, тому що вона пов'язана з біологічними особливостями виробництва продукції у тваринництві. Вона, безперечно, повністю перекладається і на рибне господарство, де діють традиційні закони біології, які і враховуються в чинних технологіях виробництва продукції. Отже, врахування біологічних закономірностей в рибогосподарському виробництві є базовим теоретичним до підходом розуміння періодичності формування пропозиції продукції в рибній галузі. Це, у свою чергу, суттєво впливає на ринкову рівновагу, яка визначається між сукупним попитом і сукупною пропозицією.

Важливими проблемами сучасного етапу розвитку вітчизняної аквакультури є стабілізація і подальше нарощування обсягів виробництва, поліпшення якості та розширення асортименту риби. Для того щоб досягти поставленої мети, необхідно бути добре поінформованими про всі зміни, які відбуваються в рибних запасах та їх видовому складі. Одним із шляхів вирішення цього питання є запровадження адміністративної звітності. Адміністративні дані – це дані, отримані на підставі спостережень, проведених органами державної влади (за винятком органів державної статистики), органами місцевого самоврядування та іншими юридичними особами відповідно до законодавства з метою виконання адміністративних обов'язків та завдань, віднесених до їх компетенції (ст. 1 Закону України "Про державну статистику" № 2614-XII від 17.09.1992 р.). Це офіційні документовані дані, що дають кількісну характеристику явищ та процесів, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній, інших сферах життя. Саме ці обставини сприяли підготовці пропозицій для розроблення наказу Мінагрополітики від 21.03.2012 р. № 141, яким затверджено нову форму звітності – № 1А-риба "Виробництво продукції аквакультури" та Інструкцію щодо її заповнення (зарєєстровано в Міністерстві юстиції України 09.04.2012 р. за № 514/20827) [10, с. 44–53].

Проведені заходи сприяють удосконаленню процесу формування механізму узагальнення адміністративної інформації щодо виробництва рибопосадкового матеріалу та товарної риби. Механізм збирання та узагальнення інформації про виробництво продукції аквакультури полягає в такому:

Етап I. Нову форму заповнюють усі без винятку юридичні особи, фізичні особи-підприємці, які здійснювали у 2012 році виробництво рибопосадкового матеріалу та товарної риби в умовах аквакультури. Розділи I, II, III, IV, V, VI і VII звіту заповнюються за результатами звітного року (з 1 січня до 31 грудня поточного року), а розділ II – станом на початок звітного року.

Збирання та опрацювання даних за вказаною формою здійснюють органи рибоохорони. Тому суб'єкти господарювання подають заповнену форму звітності № 1А-риба територіальному органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері рибного господарства за місцезнаходженням/місцем проживання респондента (до 10 січня).

Етап II. Територіальні органи рибоохорони обробляють дані за формою і передають отриману інформацію до Держрибагентства (до 3 лютого).

Етап III. Держрибагентство надає зведені дані Державній службі статистики України (до 15 лютого).

Форму № 1А-риба запропоновано заповнювати на підставі даних спеціальних форм первинної документації для суб'єктів рибного господарства в галузі аквакультури. Тому відповідно до статей 8 та 9 Закону України "Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів" розроблено і затверджено спеціальні форми первинної документації для суб'єктів рибного господарства у галузі аквакультури (Наказ Мінагрополітики України від 19.06.2012 р. № 362, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 05.07.2012 р. № 1126/21438). Розроблена система отримання показників виробництва риби повністю задовольняє потреби Держрибагентства в отриманні інформації для виконання покладених на нього функцій. Це підтверджено напрямами, узгодженими з Положенням про Державне агентство рибного господарства, затвердженим

Указом Президента від 16.04.2011 р. № 484/2011, отже, інформація стосовно вилову риби є основою для реалізації державної політики в рамках Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012 – 2016 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1245.

За адміністративними даними у внутрішніх водоймах України у 2013 році було вилучено 45,7 тис. т риби, що більше на 9,9 % порівняно відповідним з періодом минулого року (41,6 тис. т), у тому числі обсяг вирощеної товарної риби в умовах аквакультури склав 25,4 тис. т, що на 12,8 % більше порівняно з 2012 роком.

Для порівняння слід зазначити, що у 2011 році (до впровадження форми № 1А-риба) обсяг вилову становив 37,5 тис. т. Крім того, у 2013 році збільшено обсяги вилову коропи – на 11,3 %, сазана – на 13 %, товстолобика – на 21,7 %, лососевих – на 88 %, у тому числі форелі – у 2 рази.

Важливою складовою частиною статті, на думку автора, є наукове обґрунтування досягнення індикаторів розвитку галузі, визначених у згаданій постанові від 23.11.2011 р. № 1245 [11, с. 12–16]. У рамках проведених досліджень встановлено, що протягом 1986 – 1996 років в Україні вироблялось близько 90 тис. т прісноводної риби. Дані обсяги виробництва були досягнуті внаслідок стабільного розвитку рибного господарства, який базувався на основі дотримання технологій вирощування риби та відтворення рибних запасів. Тож у програмних документах щодо розвитку галузі в сучасних умовах передбачається збільшити обсяг товарного виробництва цінних видів риб до 80 тис. т на рік, відновити 16,05 тис. га природних нерестовищ у рибогосподарських водних об'єктах, побудувати та встановити у водоймах не менше 1 850 одиниць модулів штучних нерестовищ (для відтворення напівпрохідних і морських риб), випустити в природні водойми понад 37 млн шт. молоді цінних видів риб. Водночас запропоновані в роботі заходи регулювання в цілому є базовою платформою для досягнення країною запланованих показників загального вилову риби та інших водних біоресурсів загальним обсягом 375 тис. т, зокрема у внутрішніх водоймах у прогнозі на 2016 рік – 68 тис. т (рисунк).

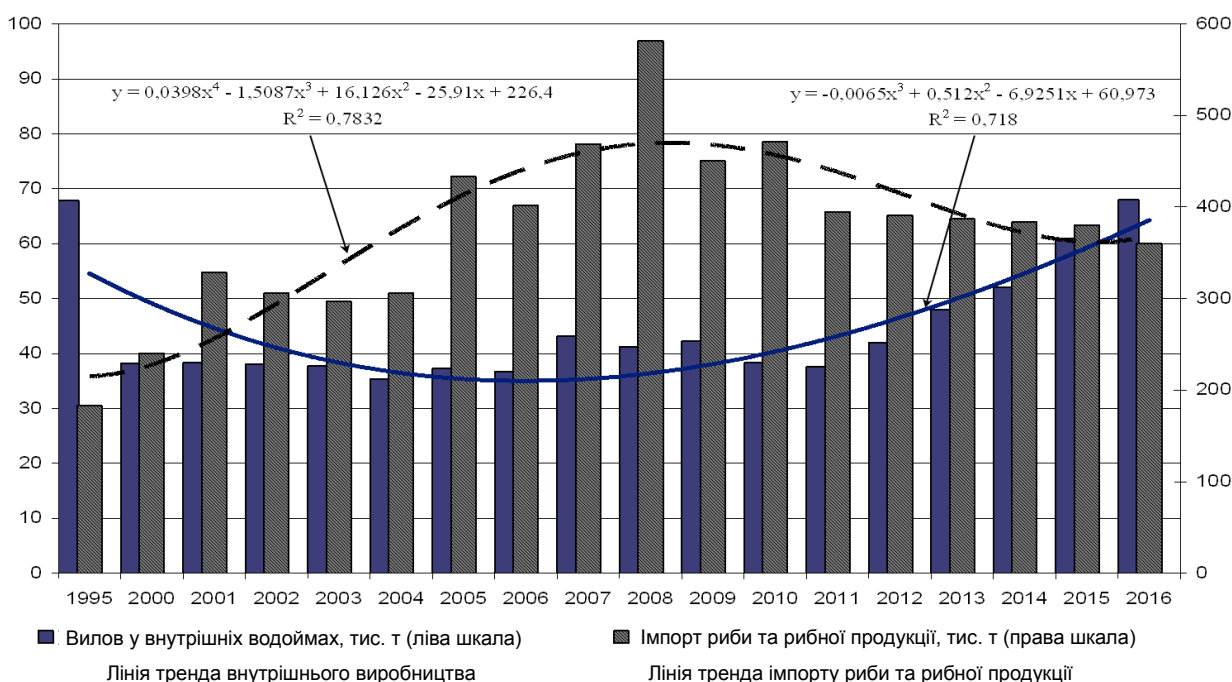

Рис. Прогноз розвитку ринку продукції аквакультури в Україні

Складові імпорту були прогнозовані, виходячи з необхідності зміни її структури в напрямі зменшення імпорту риби, шляхом зростання обсягів внутрішнього виробництва продукції аквакультури, прагненням збалансувати споживання риби за видами, уникнення низькоякісного імпорту.

Важливою умовою розвитку даної галузі є теоретичне і наукове осмислення позиції, яка полягає в тому, що аквакультура повинна сприйматися як рівноправний партнер аграрного сектору, а не як другорядна і підпорядкована йому галузь чи виробництво, відношення до якої здійснюється за залишковим принципом. Проте перетворення аквакультури на високотехнологічний, конкурентоспроможний сектор економіки держави стримується недостатністю впровадження інновацій, недоступністю залучення інвестиційних коштів і є передумовою активної інтервенції іноземних компаній на вітчизняний рибний ринок та імпортозалежності.

Тому важливо, що законодавчо-правова база розвитку аквакультури через заходи її підтримки та державне регулювання, застосування відповідних інструментів зараз формується з низки нормативно-правових актів. Прийняті Закони України "Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів" № 3677-VI від 08.07.2011 р. та "Про аквакультуру" № 5293-VI від 18.09.2012 р. (чинний з 01.07.2013 р.) визначають основні засади діяльності, державного управління та регулювання в галузі, збереження та раціонального використання водних біоресурсів, порядок взаємовідносин між органами державної влади, місцевого самоврядування і суб'єктами господарювання. Важливу роль відіграють Закони України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" № 2982-IV від 18.10.2005 р.; "Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них" № 486-IV від 06.02.2003 р.; Постанови Кабінету Міністрів України від 11.08.2010 р. № 794 "Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів"; Указу Президента України від 03.09.2007 р. № 816/2007 "Про Концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності".

Перед Держрибагентством постало питання забезпечення підвищення зростання рибопродуктивності водних об'єктів з 3,0 ц/га до 15,0 ц/га. Рибопродуктивність – це властивість водойми відтворювати протягом певного часу величину біомаси риб (Порядок штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів та їх використання, затверджений Наказом Мінагрополітики від 07.07.12 р. № 414). Слід звернути увагу на те, що в цілому по Україні середня рибопродуктивність рибницьких господарств, які звітують у різні види асоціацій та Державну службу статистики України, становить 3,7 ц/га. Інакше кажучи, спостерігається малоефективне використання ставового фонду країни. Водночас, ураховуючи продуктивність ставів з вирощування товарної риби та рибопосадкового матеріалу, відповідно до зонального рибоводно-біологічного нормативу водойми можуть щорічно давати більше 163 тис. т при екстенсивному (випасному – 6,6 ц/га) використанні водних об'єктів, 400 тис. т при інтенсивному (годовлі) використанні внутрішніх водойм, тобто близько 16,4 ц/га. Тому для забезпечення раціонального використання рибогосподарських водних

об'єктів (їх частин) доречними стали розроблення та затвердження рибоводно-біологічних норм отримання продукції з одиниці площі водного об'єкта за зонами аквакультури залежно від кліматичних умов та природної продуктивності водойм щодо риборозведення. Отже, розроблення вказаних норм є основою для підвищення державного нагляду (контролю) за рибопродуктивністю. Основною ідеєю є те, що норм повинні дотримуватися всі без винятку господарства, а також ті суб'єкти, які орендують або мають намір орендувати нагульні стави. Дана діяльність узгоджується з абзацом 4 ч. 1 ст. 8 Закону України "Про аквакультуру" № 5293-VI від 18.09.2012 р., п. 8 Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, затвердженого Указом Президента України від 23.04.2011 р. № 500 та на виконання доручення Кабінету Міністрів України від 26.09.2011 р. № 24843/7/1-11 [12]. Крім того, було прийнято Наказ Мінагрополітики від 30.01.2013 р. № 45 "Про затвердження Зон аквакультури (рибництва) та рибопродуктивності по регіонах України" і зареєстровано в Мін'юсті України від 11.02.2013 р. № 240/22772.

Водночас продовжується робота щодо вдосконалення нормативно-правової бази. З огляду на перспективність галузі, автором внесено пропозиції до Закону України "Про оренду державного та комунального майна" від 10.04.1992 р. № 2269-XII, яким передбачено вилучення гідротехнічних споруд рибогосподарської технологічної водойми з переліку видів державного майна, що не може бути об'єктом оренди. Із прийняттям цього Закону гідротехнічні споруди рибогосподарських технологічних водойм можна буде передавати в оренду у загальному порядку, який існує для передачі в оренду державного майна.

Слід зауважити, що обрані на сьогодні форми, методи, засоби регулювання розвитку аквакультури є основою для реалізації державної політики згідно з міжнародними стандартами та нормами. Таким чином, можна зробити висновки:

1. Безперечно, характерною особливістю аквакультури є специфічний характер самого об'єкта виробництва – риби, яку вирощують у переважно контрольованих людиною умовах. Для того, щоб повністю використати цю перевагу і надати державну підтримку на розвиток даного виду економічної діяльності, постає питання: а) забезпечення підвищення зростання рибопродуктивності водних об'єктів з 3,0 ц/га до 15,0 ц/га; б) паспортизації рибогосподарських технологічних водойм, які знаходяться у користуванні на умовах оренди.

2. Вбачається доцільність оптимізації наведених показників з урахуванням не тільки зони аквакультури, але й інших факторів: а) для ґрунтів, на яких розташовані водойми, слід використовувати поправковий коефіцієнт. Для середніх за плодючістю ґрунтів (підзолистих, суглинков, супіщаних) він дорівнює 1, для малопродуктивних ґрунтів (галькових – 0,4, торф'янистих – 0,5, піщаних – 0,6, високородючих (чорноземів) – 1,2); б) нагульні стави потрібно розбити на декілька категорій (русліві, скидні, за площею); в) окремо слід передбачити рибопродуктивність як для товарної риби, так і для рибопосадкового матеріалу.

3. Проведений аналіз підводить до думки, що центральному органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері рибного господарства, надано повноваження вести державний облік, моніторинг, державний кадастр водних біоресурсів, а також державний облік

та реєстр рибогосподарських водних об'єктів (їх частин). З цією метою першочерговим завданням є розроблення і затвердження "Порядку ведення державного реєстру рибогосподарських водних об'єктів (їх частин)".

Література: 1. Білоцерківець В. В. Роль держави в активізації розвитку авангардної економіки: демпфер чи протагоніст? / В. В. Білоцерківець // Академічний огляд. – 2013. – № 1 (38). – С. 19–24. 2. Смолинський В. Б. Проблеми державного регулювання інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки / В. Б. Смолинський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.2. – С. 286–290. 3. Юрчишин В. В. Науково-методологічні та організаційні основи розвитку системи управління аграрним сектором економіки / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 15–20. 4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: ЭКСМО, 2007. – 960 с. 5. Кенэ Ф. Избранные экономические сочинения / Ф. Кенэ; пер. с англ. А. В. Горбунова, Ф. Р. Каплан, Л. А. Фейгиной. – М.: Директ-медиа Паблишинг, 2008. – 538 с. 6. Hishamunda N. Policy and governance in aquaculture: lessons learned and way forward / N. Hishamunda, N. Ridler // FAO Fisheries and Aquaculture Technical Paper No. 555. – Rome: FAO, 2011. – 60 p. 7. Маркс К. Капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Госполитиздат, 1960. – Т. 23. – 790 с. 8. Липов В. Непреднамеренные последствия, гармония, комплементарность и экономические системы: "визуализация" "невидимой руки" / В. Липов // Экономика розвитку. – 2010. – № 1 (53). – С. 80–83. 9. Пилипенко Г. М. Характер взаємодії державної і ринкової координації / Г. М. Пилипенко // Економіка розвитку. – 2013. – № 4 (68). – С. 47–51. 10. Вдовенко Н. М. Альбом спеціалізованих форм первинної документації для підприємств аквакультури, затверджено Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства № 362 від 19.06.2012 р., зареєстровано в Міністерстві юстиції України № 1126/21438 від 05.07.2012 р. / Н. М. Вдовенко. – К.: Вітас ЛТД, 2012. – 56 с. 11. Кваша С. М. Наукові засади державного регулювання розвитку аквакультури штучних водойм / С. М. Кваша, Н. М. Вдовенко // Економіка та держава. – 2011. – № 11. – С. 12–16. 12. Кваша С. М. Специфічні особливості державного регулювання аквакультурного виробництва в Україні [Електронний ресурс] / С. М. Кваша, Н. М. Вдовенко // Ефективна економіка. – 2011. – № 8. – Режим доступу до журн.: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

References: 1. Bilotserkivets V. V. Rol derzhavy v aktyvizatsii rozvytku avanhardnoi ekonomiky: dempfer chy protahonist? / V. V. Bilotserkivets // Akademichnyi ohlyad. – 2013. – No. 1 (38). – P. 19–24. 2. Smolynskiy V. B. Problemy derzhavnoho rehulivannia innovatsiinoi diialnosti v ahrarnii sferi ekonomiky / V. B. Smolynskiy // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. – 2011. – Issue 21.2. – P. 286–290. 3. Yurchyshyn V. V. Naukovo-metodolohichni ta orhanizatsiini osnovy rozvytku systemy upravlinnia ahrarnym sektorom ekonomiky [Scientific, Methodological and Organizational Principles of Management of the Agricultural Sector] / V. Yurchyshyn // Ekonomika APK. – 2003. – No. 1. – P. 15–20. 4. Smit A. Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov [Exploration of Nature and Causes of Wealth of the Peoples] / A. Smit. – M.: EKSMO, 2007. – 960 p. 5. Kene F. Izbrannyye ekonomicheskyye sochineniya [Economic Favourite Essays] / F. Kene; per. s angl. A. V. Gorbunova, F. R. Kaplan, L. A. Feyginoy. – M.: Direktmedia Publishing, 2008. – 538 p.

6. Hishamunda N. Policy and governance in aquaculture: lessons learned and way forward / N. Hishamunda, N. Ridler // FAO Fisheries and Aquaculture Technical Paper No. 555. – Rome: FAO, 2011. – 60 p. 7. Marks K. Kapital / K. Marks, F. Engels. – M.: Gospolitizdat, 1960. – Vol. 23. – 790 p. 8. Lipov V. Neprednamerennyye posledstviya, garmoniya, komplementarnost i ekonomicheskyye sistemy: "vizualizatsiya" "nevidimoy ruki" / V. Lipov // Ekonomika rozvytku. – 2010. – No. 1 (53). – P. 80–83. 9. Pylypenko H. M. Kharakter vzaiemodii derzhavnoi i rynkovoi koordynatsii [The Nature of the Interaction Between State and Market Coordination] / H. M. Pylypenko // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 4 (68). – P. 47–51. 10. Vdovenko N. M. Albom spetsializovanykh form pervynnoi dokumentatsii dlia pidpriemstv akvakultury [Album of Specialized Forms of Primary Documentation for Aquaculture Enterprises], zatverdzheno nakazom Ministerstva ahrarnoi polityky ta prodovolstva No. 362 vid 19.06.2012 r., zareiestrovano v Ministerstvi yustytzii Ukrainy No. 1126/21438 vid 05.07.2012 r. / N. M. Vdovenko. – K.: Vitas Ltd, 2012. – 56 p. 11. Kvasha S. M. Naukovi zasady derzhavnoho rehulivannia rozvytku akvakultury shturnykh vodoim [Scientific Basis of State Regulation of Aquaculture Artificial Reservoirs] / S. M. Kvasha, N. M. Vdovenko // Ekonomika ta derzhava. – 2011. – No. 11. – P. 12–16. 12. Kvasha S. M. Spetsyfychni osoblyvosti derzhavnoho rehulivannia akvakulturnoho vyrobnytstva v Ukraini [Specific Features of State Regulation of Aquaculture Production in Ukraine] [Electronic resource] / S. M. Kvasha, N. M. Vdovenko // Efektyvna ekonomika. – 2011. – No. 8. – Access mode to journal: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

Інформація про автора

Вдовенко Наталія Михайлівна – докт. екон. наук, професор кафедри державного управління Національного університету біоресурсів і природокористування України (03134, Україна, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10, e-mail: nata0409@gmail.com).

Информация об авторе

Вдовенко Наталья Михайловна – докт. екон. наук, професор кафедри государственного управления Национального университета биоресурсов и природопользования Украины (03134, Украина, г. Киев, ул. Героев Оборони, 10, e-mail: nata0409@gmail.com).

Information about the author

N. Vdovenko – Doctor of Science in Economics, Professor of the Department of Public Administration of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (10 Heroiv Oborony St, 03134, Kyiv, Ukraine, e-mail: nata0409@gmail.com).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Попов О. Є.

Стаття надійшла до ред.
04.07.2014 р.

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ БЕНЧМАРКІНГУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ БАНКАМИ

УДК 658.6

Бихова О. М.

Уточнено визначення бенчмаркінгу з урахуванням банківської специфіки. Бенчмаркінг розглянуто як процес порівняння продукту (послуги) та бізнес-процесів банку з продуктами (послугами) та бізнес-процесами банків-лідерів, кращих кредитних установ, партнерів з метою запозичення кращого досвіду в різних сферах діяльності і його адаптації для отримання конкурентних переваг на ринку банківських послуг. З метою вдосконалення процедури застосування бенчмаркінгу в діяльності банків систематизовано та виокремлено головні класифікаційні ознаки, обґрунтовано особливості застосування різновидів бенчмаркінгу. Доведено, що такий підхід дасть можливість керівництву банків цілеспрямовано застосовувати методику вивчення та впровадження позитивного досвіду конкурентів, партнерів та інших організацій, а також сприятиме інноваційному розвитку кредитних організацій.

Ключові слова: бенчмаркінг, банк, класифікація видів бенчмаркінгу, особливості застосування бенчмаркінгу.

КЛАССИФИКАЦИЯ ВИДОВ БЕНЧМАРКИНГА В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ БАНКАМИ

УДК 658.6

Бихова Е. М.

Уточнено определение бенчмаркинга с учетом банковской специфики. Бенчмаркинг рассмотрен как процесс сравнения продукта (услуги) и бизнес-процессов банка с продуктами (услугами) и бизнес-процессами банков-лидеров, лучших кредитных учреждений, партнеров с целью заимствования лучшего опыта в разных сферах деятельности и его адаптации для получения конкурентных преимуществ на рынке банковских услуг. С целью усовершенствования процедуры применения бенчмаркинга в деятельности банков систематизированы и выделены основные классификационные признаки, обоснованы особенности применения видов бенчмаркинга. Доказано, что такой подход позволит руководству банков целенаправленно применять методику изучения и внедрения передового опыта конкурентов, партнеров и других организаций, а также будет способствовать инновационному развитию кредитных организаций.

Ключевые слова: бенчмаркинг, банк, классификация видов бенчмаркинга, особенности применения бенчмаркинга.

CLASSIFICATION OF BENCHMARKING TYPES IN THE MANAGEMENT OF BANKS

JEL Classification: G21; P51

O. Bykhova

The definition of benchmarking is clarified based on banking specifics. Benchmarking is considered as a process of comparing a product (a service) and business processes of a bank with products (services) and business processes of leading banks,

best lenders, partners in order to borrow best practices in various areas and their adaptation with a view to gaining competitive advantage in the banking market. In order to improve the procedure of applying benchmarking to the activities of banks, the basic classification features were systematized and identified and peculiarities of application of benchmarking types were justified. This approach is proved to enable the management of banks to deliberately apply the methodology of studying and implementing advanced practices of competitors, partners and other organizations, and will contribute to innovative development of credit institutions.

Keywords: benchmarking, bank, benchmarking types classification, benchmarking application peculiarities.

Останнім часом, в умовах постійних змін та глобалізації світової економіки, особливого значення в діяльності банків набуває такий інструмент управління, як бенчмаркінг. Поширення застосування методики зіставлення результатів власної діяльності та діяльності успішних конкурентів, партнерів, суб'єктів господарювання різних галузей економіки сприяє ефективному обміну передовим досвідом у сферах організації бізнес-процесів, технологій, обслуговування клієнтів та управління в цілому [1].

У розвинених країнах світу бенчмаркінг вже набув глобального статусу завдяки його підтримці на державному рівні за рахунок створення спеціальних бенчмаркінгових об'єднань. Загострення банківської конкуренції актуалізує необхідність здійснення поглибленого конкурентного аналізу [2]. Динаміка інноваційних процесів, яка притаманна банківській сфері, підвищує необхідність та актуальність використання бенчмаркінгу і українськими банками з метою підвищення конкурентоспроможності та ефективності їх діяльності.

Аналітичний огляд літературних джерел [3 – 5] дозволив сформулювати уявлення про теоретико-методичні положення та практичне застосування бенчмаркінгу підприємствами різних сфер діяльності. Однак, незважаючи на актуальність та поширене використання бенчмаркінгових програм, проблема узагальнення класифікаційних ознак та сфер застосування в системі управління банків залишається відкритою.

Економічний словник дає наступне визначення бенчмаркінгу (англ. *benchmark* – еталонне порівняння) – це технологія пошуку, порівняльного аналізу та освоєння кращого досвіду бізнесу партнерів і конкурентів, порівняння моделі бізнесу своєї компанії з його еталонною моделлю на галузевому, міжгалузевому, національному та міжнародному рівнях [4]. У банку бенчмаркінгові програми охоплюють різні підрозділи. Найбільш активну участь у них беруть: підрозділ маркетингу, клієнтські підрозділи, підрозділи бізнес-процесів і якості. Отже, враховуючи специфіку банківської сфери, бенчмаркінг можна розглядати як процес порівняння продукту (послуги) та бізнес-процесів банку з продуктами (послугами) та бізнес-процесами банків-лідерів, кращих кредитних установ, партнерів з метою запозичення кращого досвіду в різних сферах діяльності та його адаптації для отримання конкурентних переваг на ринку банківських послуг.

Існування великої кількості видів бенчмаркінгу ускладнює процедуру його застосування в діяльності банків, тому автором було систематизовано та виокремлено головні класифікаційні ознаки, які наведено в таблиці [7 – 10].

Стратегічний бенчмаркінг у банківській сфері можна здійснювати під час стратегічного планування з метою запозичення кращого досвіду в питаннях формулювання місії, мети, завдань на перспективу. Досвід кращого досягнення поставлених цілей та альтернативні варіанти детального аналізу необхідної інформації щодо короткострокових рішень дасть проведення тактичного бенчмаркінгу. Партнерами для стратегічного й тактичного бенчмаркінгу

для банків можуть виступати потенційні та реальні банки-конкуренти, а також будь-які організації, які визнані лідерами з тих питань ведення бізнесу, які становлять стратегічний інтерес для керівництва банку.

Міжнародний (глобальний) бенчмаркінг може застосовуватися з метою покращення позиціонування українських банків у світовому просторі за допомогою впровадження досвіду успішних міжнародних банків. Національний бенчмаркінг використовується банками, які функціонують у межах України.

За напрямом порівняння виділяють внутрішній та зовнішній бенчмаркінг. Внутрішній бенчмаркінг у банківському секторі є процесом порівняння якості, характеру та ефективності роботи різних підрозділів однієї кредитної організації.

Таблиця

Класифікація видів бенчмаркінгу в банківській сфері

Класифікаційна ознака бенчмаркінгу в банківській сфері	Зміст класифікаційної ознаки бенчмаркінгу в банківській сфері
За періодом охоплення	стратегічний бенчмаркінг; тактичний бенчмаркінг
За географічною ознакою	національний (регіональний, локальний) бенчмаркінг; міжнародний (глобальний) бенчмаркінг
За об'єктом порівняння	бенчмаркінг показників банківської діяльності; бенчмаркінг бізнес-процесів; бенчмаркінг структурних підрозділів банку; бенчмаркінг рівня обслуговування клієнтів; рейтинговий бенчмаркінг; бенчмаркінг технологій; бенчмаркінг інформаційних систем
За напрямом порівняння	внутрішній бенчмаркінг; зовнішній бенчмаркінг (конкурентний, галузевий, міжгалузевий)
За інституціональністю суб'єкта	неінституціональні суб'єкти бенчмаркінгу; псевдоінституціональні суб'єкти бенчмаркінгу; інституціональні суб'єкти бенчмаркінгу; метаінституціональні суб'єкти бенчмаркінгу
За предметом дослідження	процесний; функціональний; результатів діяльності

Об'єктами внутрішнього бенчмаркінгу можуть виступати відділення та філії банків. У банках з великою філіальною мережею доцільно порівнювати та узгоджувати роботу філій з еталонним філіалом. У холдингах доцільно зіставляти одну й ту саму функцію (наприклад, роботу відділів маркетингу). З одного боку, внутрішній бенчмаркінг є інструментом постійного самовдосконалення банку, з іншого боку, дослідження в рамках внутрішнього порівняння стають інформаційною базою для подальшого проведення більш ретельного зовнішнього бенчмаркінгового дослідження.

Зовнішній бенчмаркінг реалізується через запозичення успішних ідей та напрацювань у різних сферах діяльності. Виокремлюють конкурентний, галузевий та міжгалузевий види зовнішнього бенчмаркінгу. Конкурентний реалізується через апробацію успішного досвіду банків-конкурентів. Такий різновид бенчмаркінгу спрямовано на виявлення критичних для банку напрямів діяльності та ранжування за пріоритетністю проведення відповідних дій з метою їх покращення. Суттєвим недоліком цього виду бенчмаркінгу можна вважати складність процесу збирання даних.

На відміну від конкурентного, галузевий бенчмаркінг більш лояльний у процесі збору інформації та запозичення успішного досвіду. Використовуючи галузевий бенчмаркінг, банк може скористатися досвідом компаній зі страхування, консалтингу, аудиту, інвестування. Галузевий бенчмаркінг дозволяє виявити тенденції, притаманні банківській сфері з метою використання їх із найбільшою користю для банку.

У якості високоєфективного інструменту вдосконалення діяльності банку можна використовувати кращий досвід підприємств інших галузей – міжгалузевий бенчмаркінг.

На вибір конкретного різновиду зовнішнього бенчмаркінгу банком впливає багато факторів. Так, наприклад, якщо стратегічна мета певного банку полягає в покращенні своїх конкурентних позицій, доцільно використовувати конкурентний бенчмаркінг. Якщо метою банку є стати кращим у галузі, то застосовують галузевий бенчмаркінг. Для банків, які прагнуть здійснювати свою діяльність найкращим чином та спрямовані на постійне вдосконалення бізнес-процесів, необхідним є зіставлення з кращими у своєму класі організаціями. Можливим також є проведення комплексного бенчмаркінгового дослідження, яке включає елементи всіх різновидів зовнішнього бенчмаркінгу.

У якості об'єкта бенчмаркінгу в банківській діяльності виокремлюють: показники банківської діяльності, бізнес-процеси, структурні підрозділи банку, рівень обслуговування клієнтів, технології, інформаційні системи.

Серед найбільш часто порівнюваних бізнес-процесів у банку слід зазначити:

- обслуговування клієнтів;
- кредитування;
- розробку банківського продукту;
- управління фінансами;
- розвиток та стратегічне управління;
- управління персоналом.

Серед найбільш часто порівнюваних показників банківської діяльності слід зазначити:

- фінансові показники;
- показники задоволеності клієнтів;
- якість надання банківської послуги;
- інновації та впровадження сучасних технологій;
- рівень та засоби безпеки під час надання банківської послуги.

Використовуючи в якості класифікаційної ознаки інституціональність, можна виокремити такі суб'єкти бенчмаркінгу, як [8]:

неінституціональні суб'єкти бенчмаркінгу – фахівці з бенчмаркінгу або групи фахівців, які не мають статусу юридичної особи і не є штатними працівниками банку, але пропонують послуги бенчмаркінгу на договірній основі (експерти, аналітики, консультанти);

псевдоінституціональні суб'єкти – штатні працівники банку, а також структурні підрозділи банку, які не є самостійними юридичними особами (корпоративна служба з бенчмаркінгу, внутрішній комітет з бенчмаркінгу);

інституціональні суб'єкти – сторонні організації, які мають статус юридичної особи, або структурні підрозділи, які пропонують послуги бенчмаркінгу на договірній основі

(консалтингові фірми, центри обміну інформацією, біржі бенчмаркінгу, асоціації бенчмаркінгу);

метаінституціональні суб'єкти – сторонні організації, які мають статус юридичної особи, мають суттєвий вплив на загальні принципи, культуру, стандарти та технологію бенчмаркінгу, але безпосередньо не надають послуги з бенчмаркінгу (галузеві асоціації, спілки, науково-дослідні організації).

Процесний бенчмаркінг є дослідженням процесів тих організацій, які досягли кращих результатів в організації самої структури процесів та в засобах їх оптимізації. Особливістю даного виду є те, що базою порівняння для банків можуть виступати компанії з інших сфер діяльності.

Здійснення функціонального бенчмаркінгу полягає в порівнянні певних функцій банку з аналогічними параметрами банків, які функціонують в однакових умовах. У якості одиничних параметрів порівняння функцій можна виокремити, наприклад, рентабельність банківської операції, рівень витрат на банківську операцію, ступінь ризику. До групових параметрів функціонального порівняння можна віднести управління якістю банківського продукту.

Бенчмаркінг результатів діяльності спрямований на порівняння результатів аналітичних показників з подальшим вивченням процесів, завдяки яким досягнуті їхні оптимальні значення [9, с. 105].

Отже, слід зазначити, що застосування бенчмаркінгу в діяльності банків на сьогодні є потужним інструментом в умовах глобальної конкуренції. Виокремлення та систематизація класифікаційних ознак бенчмаркінгу дасть можливість керівництву банків цілеспрямовано застосовувати методику вивчення та впровадження позитивного досвіду конкурентів, партнерів та інших організацій, а також сприятиме інноваційному розвитку кредитних організацій.

Література: 1. Тіхонов Ю. В. Бенчмаркінг і бізнес-розвідка як складова успішного розвитку бізнесу / Ю. В. Тіхонов // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 9. – С. 126–132. 2. Вовк В. Я. Концептуальні засади сегментації конкурентного середовища національного ринку банківських послуг / В. Я. Вовк, С. С. Урусова // Економіка розвитку. – 2014. – № 1 (69). – С. 17–22. 3. Рейдер Р. Бенчмаркінг как инструмент определения стратегии повышения прибыли / Р. Рейдер. – М. : РИА Стандарты и качество, 2008. – 244 с. 4. Уваров В. В. Бенчмаркінг как современный метод управления бизнесом / В. В. Уваров // Менеджмент в России и за рубежом. – 2005. – № 4. – С. 35–42. 5. Акулов А. О. Сравнительный подход в системе современного менеджмента / А. О. Акулов // Вестник ВГУ. – 2013. – № 1. – С. 140–147. 6. Маркетинг : большой толковый словарь / под ред. А. П. Панкрухина. – 2-е изд. – М. : ОМЕГА-Л, 2010. – 261 с. 7. Курчеева Г. И. Бенчмаркінг как инструмент продвижения инноваций в сфере обслуживания коммерческих банков / Г. И. Курчеева // Практический маркетинг. – 2013. – № 8 (198). – С. 18–26. 8. Сидорова Е. Е. Теоретические основы классификации субъектов бенчмаркінга / Е. Е. Сидорова // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 9. Исследования молодых ученых. – 2007. – № 6. – С. 159–162. 9. Дубоделова А. В. Классификация видов і сфери застосування бенчмаркінгу в системі менеджменту підприємства / А. В. Дубоделова, О. В. Юринь, А. В. Катаєв // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2010. – № 1. – С. 102–106. 10. Двірко Ю. В. Методичні аспекти застосування бенчмаркінгу в діяльності торговельних підприємств споживчої кооперації / Ю. В. Двірко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 1. – С. 112–119.

References: 1. Tikhonov Yu. V. Benchmarking і biznes-rozvidka yak skladova uspihnoho rozvytku biznesu [Banchmarketing and Business Intelligence as Part of Successful Business Development]

/ Yu. V. Tikhonov // Aktualni problemy ekonomiky. – 2007. – No. 9. – P. 126–132. 2. Vovk V. Ya. Kontseptualni zasady sehmentatsii konkurentnoho seredovyshcha natsionalnoho rynku bankivskykh posluh [Conceptual Principles of the National Banking Competitive Environment Segmentation] / V. Ya. Vovk, S. S. Urusova // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 1 (69). – P. 17–22. 3. Reyder R. Benchmarking kak instrument opredeleniya strategii i povysheniya prybyli / R. Reyder. – M. : RIA "Standarty i kachestvo", 2008. – 244 p. 4. Uvarov V. V. Benchmarking kak sovremennyi metod upravleniya biznesom / V. V. Uvarov // Menedzhment v Rossii i za rubezhom. – 2005. – No. 4. – P. 35–42. 5. Akulov A. O. Sravnitelnyy podkhod v sisteme sovremennogo menedzhmenta / A. O. Akulov // Vestnik VGU. – 2013. – No. 1. – P. 140–147. 6. Marketing : bolshoy tolkovyy slovar / pod red. A. P. Pankrukhina. – 2-e izd. – M. : OMEGA-L, 2010. – 261 p. 7. Kurcheeva G. I. Benchmarking kak instrument prodvizheniya innovatsiy v sfere obsluzhivaniya kommercheskikh bankov / G. I. Kurcheeva // Prakticheskiy marketing. – 2013. – No. 8 (198). – P. 18–26. 8. Sidorova E. E. Teoreticheskie osnovy klassifikatsii subektov benchmarkinga / E. E. Sidorova // Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Series 9. Issledovaniya molodykh uchenykh. – 2007. – No. 6. – P. 159–162. 9. Dubodielova A. V. Klasyfikatsiia vydiv i sfery zastosuvannia benchmarkingu v systemi menedzhmentu pidpriemstva / A. V. Dubodielova, O. V. Yurynets, A. V. Kataiev // Marketynh i menedzhment innovatsii. – 2010. – No. 1. – P. 102–106. 10. Dvirko Yu. V. Metodichni aspekty zastosuvannia benchmarkingu v diialnosti torhovelnykh pidpriemstv spozhyvchoi kooperatsii / Yu. V. Dvirko // Marketynh i menedzhment innovatsii. – 2013. – No. 1. – P. 112–119.

Інформація про автора

Бихова Олена Михайлівна – канд. екон. наук, доцент кафедри економіки та маркетингу, заступник декана факультету менеджменту та маркетингу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: helen_bykhova@live.ru).

Информация об авторе

Бихова Елена Михайловна – канд. экон. наук, доцент кафедры экономики и маркетинга, заместитель декана факультета менеджмента и маркетинга Харьковского национального экономического университета имени Семёна Кузнеця (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: helen_bykho va@live.ru).

Information about the author

O. Bykhova – PhD in Economics, Associate Professor of Economics and Marketing Department, dean deputy of Marketing and Management Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: helen_bykhova@live.ru).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Колодізев О. М.

Стаття надійшла до ред.
09.07.2014 р.

ТЕНДЕНЦІЇ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

УДК 339.1+364-7

Гуменюк В. В.

Розкрито теоретичні та прикладні аспекти податкового регулювання ринку санаторно-курортних послуг. Розглянуто питання суті, ролі, значення податкового регулювання санаторно-курортної справи та його функціональні особливості. Проведено комплексне оцінювання динаміки умов податкового регулювання підприємницької діяльності в Україні у взаємозв'язку з економічними передумовами активізації ринку санаторно-курортних послуг. Висвітлено питання інституціоналізації інвестиційних пільг у практиці оподаткування та створення податкових преференцій з метою розвитку внутрішнього ринку санаторно-курортних послуг. Запропоновано алгоритм раціоналізації плати за користування надрами з урахуванням економічної природи курортної ренти та її фіскального потенціалу.

Ключові слова: санаторно-курортна справа, ринок санаторно-курортних послуг, податки, податкове регулювання.

ТЕНДЕНЦИИ НАЛОГОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА САНАТОРНО-КУРОРТНЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ

УДК 339.1+364-7

Гуменюк В. В.

Раскрыты теоретические и прикладные аспекты налогового регулирования рынка санаторно-курортных услуг. Рассмотрены вопросы сущности, роли, значения

налогового регулювання санаторно-курортного дела и его функциональные особенности. Проведена комплексная оценка динамики условий налогового регулирования предпринимательской деятельности в Украине во взаимосвязи с экономическими предпосылками активизации рынка санаторно-курортных услуг. Изложен вопрос институционализации инвестиционных льгот в практике налогообложения и создания налоговых преференций в целях развития внутреннего рынка санаторно-курортных услуг. Предложен алгоритм рационализации платы за пользование недрами с учетом экономической природы курортной ренты и ее фискального потенциала.

Ключевые слова: санаторно-курортное дело, рынок санаторно-курортных услуг, налоги, налоговое регулирование.

TENDENCIES OF TAX REGULATION OF THE MARKET OF SANATORIA AND RESORT SERVICES IN UKRAINE

JEL Classification: H25; H71

V. Gumeniuk

Theoretical and practical aspects of tax regulation of the sanatoria and resort services are highlighted. The essence, role and significance of tax regulation of sanatoria and resort business and its functional features are analyzed. A comprehensive assessment of the dynamics of tax regulation conditions of business activity in Ukraine in conjunction with economic prerequisites of intensification of sanatoria and resort services market has been made. The questions of institutionalization of investment incentives in the tax practice and establishing tax preferences to stimulate the internal market of sanatoria and resort services have been highlighted. As algorithm of streamlining charges for utilizing mineral resources considering the economic nature of the resort rents and its fiscal capacity has been suggested.

Keywords: sanatoria and resort business, market of sanatoria and resort services, taxes, tax regulation.

Всесвітня організація охорони здоров'я фіксує негативні тенденції в Україні: зростання рівня захворюваності населення та виникнення нових видів захворювань. Причому проблеми хронічної втоми і стомлюваності набувають масового характеру, а емоційно-стресові навантаження стають причиною багатьох хвороб та призводять до передчасної смертності [1]. Поряд з цими негативними процесами в українському суспільстві набуває поширення тенденція самофінансування відтворення здоров'я. Збільшується кількість людей, що піклуються про своє здоров'я, ведуть здоровий спосіб життя, підтримують гарну фізичну форму, раціоналізують харчування. Це створює економічні передумови для ринку санаторно-курортних послуг й зумовлює необхідність розгляду фінансових аспектів державного регулювання, що пов'язані з його функціонуванням.

У "Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року" актуалізується проблематичність функціонування ринкового механізму, що може призвести до значних втрат бюджетів усіх рівнів у зв'язку з нерациональним використанням природно-лікувальних ресурсів, поглиблення "тінізації" внутрішнього рин-

ку, формування негативного іміджу держави на міжнародному ринку, зниження якості надання послуг та рівня безпеки споживачів [2].

Трансформаційні процеси в національній економіці не призвели до формування ефективного внутрішнього ринку санаторно-курортних послуг, спостерігається згортання пропозиції санаторно-курортних послуг на фоні скорочення споживчого попиту та його переорієнтації на зарубіжні ринки. Ще в 1990 році в Україні послуги населенню надавали 3 606 санаторно-курортних закладів, а до 2013 року їх кількість зменшилась на 777 (22 %) і становила 2 829 одиниць. Виробничі можливості надання послуг проживання за цей період скоротились з 626 до 406 тис. місць розміщення, тобто на 35,14 % [3].

У теоретичне дослідження проблем державного і, зокрема, податкового регулювання економіки вагомих внесок зробили відомі західні економісти: Дж. Кейнс, А. Лаффер, А. Маршалл, Д. Рікардо, М. Фрідман та ін. [4 – 8]. Бюджетно-податкові важелі державного регулювання ринкових процесів в українській економіці були предметом дослідження таких вітчизняних вчених: О. Амоші, В. Вишнев-

ського, В. Дем'янишина, О. Десятнюк, Т. Єфименко, А. Крисоватого, В. Лагутіна, А. Соколовської, І. Чугунова та ін. [9 – 16]. Актуальні проблеми розвитку підприємств санаторно-курортної сфери та підвищення ефективності їх функціонування відображені в публікаціях А. Мазаракі та Н. Ведмідь, Н. Дехтяр, С. Мельниченко, С. Цьохли [17 – 20].

Однак подальший розвиток наукових засад податкового регулювання ринку санаторно-курортних послуг характеризується недостатнім рівнем методологічного опрацювання цієї проблеми. В умовах, коли ринок санаторно-курортних послуг в Україні як саморегулятивна економічна система ефективно не функціонує, а потенціал державного регулювання не використовується для його розвитку повною мірою, проблема вдосконалення податкового регулювання ринку санаторно-курортних послуг залишається актуальною, має практичне значення і потребує окремого висвітлення.

Метою статті є розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення податкового регулювання ринку санаторно-курортних послуг. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання конкретних завдань: здійснення теоретичної концептуалізації податкового регулювання ринку санаторно-курортних послуг, проведення макроекономічного аналізу податкового регулювання підприємницької діяльності у цій сфері, розгляду проблемних аспектів та можливих напрямів удосконалення податкового регулювання ринку санаторно-курортних послуг.

"Одним із найважливіших засобів державного регулювання, – зазначає професор Єфименко Т. І. є податкове, яке за допомогою притаманних йому методів і важелів дозволяє досягти більш ефективного використання матеріальних і фінансових ресурсів, інтенсифікувати інвестиційну та підприємницьку активність, узгодити інтереси різних суб'єктів господарювання, прошарків населення, центральних і регіональних рівнів державного управління" [12, с. 11].

Дефініція "податкове регулювання ринку санаторно-курортних послуг" виражає одночасно фіскальний та регулятивний потенціал держави, що реалізується центральними органами влади та місцевого самоврядування в межах їх компетенції з приводу мобілізації коштів у дохідну частину державного і місцевого бюджетів та здійснення узгоджених і скоординованих заходів, спрямованих на реалізацію інституціоналізованих засад державного регулювання санаторно-курортного лікування та оздоровлення населення в Україні. Податкове регулювання ринку санаторно-курортних послуг є поліфункціональним за змістом, відрізняється багатогранністю методів впливу на виробничо-господарські процеси, здатністю маневрування ними й можливістю комплексного їх поєднання.

Суть податкового регулювання окреслюється як "сукупність заходів непрямого впливу держави на розвиток виробництва шляхом зміни норм вилучення в бюджет за рахунок зниження або підвищення загального рівня оподаткування, різноманітних спеціальних податкових пільг, які заохочують до ділової активності в окремих сферах..." [21, с. 236].

Однак складність податкового регулювання ринку санаторно-курортних послуг зумовлюється необхідністю забезпечення одночасно умов стабільності, що є важливими для платників податків, та консолідації бюджетних надходжень; динамічності з метою підвищення ефектив-

ності державного регулювання; еластичності, виходячи із попиту та пропозиції, цін на санаторно-курортні послуги й очікуваної динаміки ринковою кон'юнктури, забезпечення соціальних гарантій держави на санаторно-курортне лікування й оздоровлення населення. Цим детермінується комплексний характер його дії. У зв'язку із цим податкове регулювання – це комплекс взаємоузгоджених заходів, за допомогою яких держава впливає на формування фінансових ресурсів у підприємницькому секторі, визначає параметри їх розподілу та використання.

Однією з важливих проблем, порівняно з розвинутими країнами Європи та світу, є те, що в Україні практично несформована розгалужена система податкового регулювання галузевих ринків. Це створює певні проблеми в реалізації державної політики в напрямі активізації споживчого попиту, підвищення соціальної спрямованості санаторно-курортних послуг, сприяння масовому поширенню пропозиції, розширення асортименту на засадах інноваційності відповідно до запитів сучасного суспільства, зростанню їх ролі у відтворенні людського капіталу.

Проблематичність і складність вітчизняної податкової системи, зазначає професор А. Соколовська, вирізняє доволі високий рівень податкового навантаження на економіку, тенденція зростання податкового навантаження на працю та споживання і його зменшення на капітал; низький рівень оподаткування природних ресурсів, превалювання фіскальної спрямованості над регулятивною [15; 22].

Світовий банк спільно з міжнародною аудиторською компанією PricewaterhouseCoopers щорічно проводить моніторинг різних національних податкових систем та складає рейтинги країн світу щодо створення ними сприятливих умов для підприємництва. Практика незалежного оцінювання поширюється у світовому економічному просторі та створює фактологічну базу для визначення рівня ефективності податкової системи в кожній державі окремо та в порівнянні з іншими. Так, у глобальному рейтингу свої досягнення в розвитку механізму податкового регулювання економіки проілюстрували в 2007 році 175 країн [23], а у 2014 році – 189 [24]. На сьогодні лідером найбільш сприятливого податкового середовища визнано Об'єднані Арабські Емірати [24]. На фоні енергетичної безпеки саме в цій країні функціонує приваблива податкова система для розвитку ринку й активізації експорту санаторно-курортних послуг.

На основі міжнародних щорічних звітів податкових умов ведення бізнесу за 2007 – 2014 роках [22 – 29] автором сформовано фактологічну базу для оцінювання ефективності податкового регулювання національної економіки (табл. 1). Головні критерії оцінювання податкових умов для розвитку підприємництва:

1) *кількість платежів* – індикатор періодичності здійснення податкових платежів – інформація про те, скільки разів на рік бізнесу потрібно подавати податкову звітність та сплачувати податки;

2) *витрати часу* – кількість годин на рік, які підприємець витрачає на дотримання податкового законодавства, складання, подання звітності та здійснення податкових платежів;

3) *податковий тиск* – передбачає визначення податкового навантаження, що виражається відсотковим співвідношенням суми всіх податкових платежів відносно комерційного прибутку суб'єктів господарювання.

**Оцінювання податкової системи України
в міжнародному рейтингуванні умов для розвитку підприємництва [22 – 29]**

Показники рейтингу	Ланцюгові зіставлення за роками							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість країн-учасниць	175	178	181	183	183	183	185	189
<i>у тому числі нові</i>	x	3	3	2	0	0	2	4
Оцінка місця України	174	177	180	181	181	181	165	164
Кількість платежів	98	99	99	147	135	135	28	28
<i>приріст (зниження), %</i>	x	+1	0	+48	-8	0	-79	0
Витрати часу, год	2185	2085	848	736	657	657	491	390
<i>приріст (зниження), %</i>	x	-5	-59	-13	-11	0	-25	-21
Податковий тиск, %	60,3	57,3	58,4	57,2	55,5	57,1	55,4	54,9
<i>приріст (зниження), %</i>	x	-5	+2	-2	-3	+3	-3	-1

За показниками, наведеними в табл. 1, податкова система України займає прикінцеві місця в рейтингу створення умов для розвитку підприємництва протягом 2007 – 2012 років. Значні витрати часу на ведення податкової роботи, велика кількість платежів вказують на необхідність модернізації податкового регулювання підприємницької діяльності в Україні. На основі даних 2013 – 2014 років складається враження про те, що відбуваються якісні зміни в податковій системі України. Удосконалення податкового регулювання підприємницької діяльності можна пов'язувати, насамперед, з імплементацією Податкового кодексу України (ПКУ) [30]. Позитивні досягнення пов'язані зі зниженням кількості податкових платежів з 147 до 28. Відсутні структурні зрушення в напрямі зближення бухгалтерського та податкового обліків, впроваджено систему електронного декларування, що позначилося на істотному зменшенні витрат часу на ведення податкової роботи з 2 185 год у 2007 році до 390 год у 2014 році. Однак цього виявляється недостатньо для активізації економічного зростання та розвитку підприємництва. Темпи зниження податкового тиску є надто низькими на фоні темпів реального скорочення показників кількості платежів і витрат часу на податкову роботу.

В Україні загальний рівень оподаткування комерційних прибутків залишається надмірним (податкове навантаження і до, і після впровадження ПКУ перевищує 50 %), що виступає стримуючим чинником економічного зростання, активізації офіційної підприємницької діяльності. Податкове навантаження на підприємницьку діяльність у багатьох країнах не перевищує 30 %, зокрема в Болгарії – 27,7 %, Грузії – 16,4 %, Ізраїлі – 29,9 %, Швейцарії – 29,1 % [29]. Санаторно-курортна сфера в цих країнах переважно функціонує на бюджетотвірних засадах і відіграє важливу роль у відтворенні людського капіталу, сприяє розвитку внутрішнього ринку товарів та послуг, ринку праці, ринку туристичних послуг.

Податкове регулювання ринку санаторно-курортних послуг пов'язане із вилученням частини підприємницького прибутку в бюджет. У зв'язку із цим держава привласнює частину прибутку, застосовуючи такі два канали їх вилучення, як: 1) сплата майнових податків, зокрема внесення податку за землю, рентних платежів; 2) внесення суб'єктами господарювання податку на прибуток до бюджету [31, с. 156].

У загальному порядку щодо земельних ділянок, нормативне грошове оцінювання яких проведено, ставку податку визначено в розмірі 1 % від їх нормативної грошової оцінки незалежно від їх місцезнаходження. Відповідно до ПКУ, на земельні ділянки, розташовані в межах населених пунктів, нормативне грошове оцінювання яких не проведено, ставки податку на землю диференційовані залежно від чисельності населення в адміністративно-територіальному утворенні та масштабів урбанізації. Стосовно земельних ділянок, переданих у власність або наданих у користування на землях оздоровчого, рекреаційного призначення, встановлюється ставка податку в розмірі 5 % від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по області. Фіскальне стимулювання сталого розвитку курортних територій здійснюється через установа п'ятикратного розміру податку за земельні ділянки (у межах населених пунктів) на територіях і об'єктах оздоровчого та рекреаційного призначення, використання яких не пов'язано з функціональним призначенням [30].

Пільги з податку на землю передбачені для дитячих санаторно-курортних та оздоровчих закладів України незалежно від їх підпорядкованості. Пільговий режим оподаткування стосується також дитячих санаторно-курортних та оздоровчих закладів України, які знаходяться на балансі підприємств, установ та організацій. Спеціалізовані санаторії України для реабілітації, лікування й оздоровлення хворих, які повністю утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, санаторно-курортні та оздоровчі заклади громадських організацій інвалідів, дитячі санаторно-курортні та оздоровчі заклади України незалежно від їх підпорядкування теж звільнюються від сплати земельного податку [30].

Виробництво санаторно-курортних послуг пов'язане з використанням природно-рекреаційних ресурсів – складової національного багатства – надр України. Сучасне податкове регулювання їх використання здійснюється через застосування загальнодержавного обов'язкового платежу, що має рентний характер, – плати за користування надрами. У табл. 2 наведено діючі диференційовані ставки цього платежу [30] за видами сировини, що використовуються у виробничо-технологічних процесах санаторно-курортної справи.

Таблиця 2

**Диференціація ставок
плати за користування надрами [30]**

Види сировини	Одиниці вимірювання	Діючі ставки відносно видобутку	
		у грн до фізичних обсягів	у % від вартості
Озокерит	т	34,51	5
Мінеральні води для промислового розливу	м ³	39,30	–
Мінеральні (лікувальні та лікувально-столові питні) води для внутрішнього використання лікувальними закладами	м ³	14,18	–
Мінеральні (лікувальні) води для зовнішнього використання лікувальними закладами	м ³	9,47	–
Термальні води	м ³	0,77	–
Поверхневі води (ропа лікувальна)	м ³	0,86	–
Прісні підземні води	м ³	0,0895	–
Грязі лікувальні	м ³	0,24	–

Ставки плати за користування надрами у ПКУ [30] визначені у фіксованих абсолютних величинах у грошовому вираженні до фізичних обсягів видобутку сировини в м³. Відсоткова ставка плати за користування надрами встановлена лише на озокерит і діє за умови, що п'ятивідсоткова вартість видобутку перевищить 34,51 грн за т. Для прикладу, у 2014 році ринкові ціни за 1 т озокериту виробництва ПАТ "Бориславський озокерит" коливаються в діапазоні 70 – 80 тис. грн. Плата за користування надрами не пов'язується з ринковою вартістю сировини у випадку її реалізації на внутрішньому чи зовнішньому ринку, ринковою ціною на санаторно-курортні послуги, виробництво яких базується на основі та з використанням природно-лікувальних ресурсів. Розрахункова вартість сировини має стати основою для визначення плати за користування надрами та встановлення диференційованих ставок обов'язкових платежів у бюджет.

Розрахункову вартість одиниці відповідного виду сировини (P_{ri}) автор пропонує визначати за формулою:

$$P_{ri} = \frac{(Cm_i + Cw_i + Af_i + Ac_i)(1 + Up_i)}{Vt_i},$$

де Cm_i – прямі матеріальні витрати, грн;

Cw_i – прямі витрати на оплату праці, грн;

Af_i – сума нарахованої амортизації на основні засоби та нематеріальні активи, які пов'язані технічно та технологічно з видобуванням сировини;

Ac_i – сума амортизації витрат, пов'язаних із господарською діяльністю з відновлення природно-рекреаційного потенціалу та сировинної бази курортів;

Up_i – коефіцієнт унікальності природно-рекреаційних ресурсів, визначений за матеріалами геолого-економічної оцінки запасів сировини (компетенція державної служби геології та надр України);

Vt_i – обсяг видобутку сировини за податковий (звітний) період.

Плата за користування надрами в перспективі має стати важливим джерелом фінансового забезпечення відтворення природно-лікувальних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення, регулятором раціоналізації використання природно-лікувальних ресурсів, стабільним джерелом доходу держави від власності на надра, що базується на фіскальному потенціалі курортної ренти.

У національному податковому менеджменті спостерігається тенденція і подальші наміри щодо зниження ставки оподаткування прибутку суб'єктів господарювання аж до 16 % у 2016 році, поширена практика звільнення від його сплати [30]. Водночас зміни податку на прибуток не впливають на використання капіталу в довгостроковому аспекті [32, с. 231].

Підстави для звільнення від сплати податку на прибуток мають санаторно-курортні заклади державної форми власності за умови, що вони функціонують на некомерційних засадах. Звільнення від оподаткування прибутку не завжди означає, що зароблені фінансові ресурси залишаються в розпорядженні суб'єктів господарювання та є фінансовим стимулом до активізації капіталовкладень і підвищення їх конкурентоспроможності на ринку санаторно-курортних послуг.

Стосовно курортних готелів, то звільняється від оподаткування прибуток суб'єкта господарської діяльності (на 10 років, починаючи з 1 січня 2011 року), отриманий від надання послуг проживання у готелях категорій "п'ять зірок", "чотири зірки" і "три зірки", у тому числі новозбудованих чи реконструйованих або в яких проведено капітальний ремонт чи реставрацію існуючих будівель і споруд.

У той час, коли для розвитку внутрішнього ринку санаторно-курортних послуг потрібні значні фінансові ресурси, капіталовкладення в модернізацію матеріально-технічної бази й розбудову курортної інфраструктури, інвестиції в нове будівництво санаторно-курортних об'єктів, податкова система України залишається неконкурентоспроможною з точки зору створення умов для економічного зростання й формування сприятливої кон'юнктури ринку санаторно-курортних послуг. У зв'язку з цим режим звільнення від оподаткування прибутку підприємств потребує вдосконалення для його застосування як фінансового стимулу комплексного характеру дії. У разі звільнення від оподаткування прибутку за принципом локалізації відносно категорійності курортних готелів у нерівних умовах залишаються суб'єкти господарювання, засоби розміщування яких претендують на означені категорії або ж не підлягають категоризації.

Потрібно звільняти прибуток від оподаткування за умови, що він спрямовується на сталий розвиток, нове будівництво, модернізацію матеріально-технічної бази, підвищення якості та конкурентоспроможності послуг. Оскільки пільги з податку на прибуток закріплені у ПКУ [30], для готельних підприємств варто було б розглянути можливість надання пільг на постійній основі з податку на прибуток за типологією санаторно-курортних послуг, включно з промисловим видобутком та реалізацією лікувальних мінеральних вод для задоволення потреб населення.

Отже, в системі чинників, які зумовлюють деструктивні тенденції на ринку санаторно-курортних послуг, мають місце: надмірне податкове навантаження, ускладнена система оподаткування, висока напруженість у стосунках між бізнесом та державними інституціями. Натомість податкове регулювання ринку санаторно-курортних послуг обмежується адміністративними підходами розширення бази оподаткування за рахунок ширшого застосування оподаткування діяльності, пов'язаної з готівковим обігом, та залучення до оподаткування неофіційного курортного сервісу, тіньового бізнесу в курортній сфері; обмеження переліку

податкових пільг, якщо вони не співпадають із визнаними державою стратегічними пріоритетами розвитку ринку санаторно-курортних послуг. Питання оптимізації податково-навантаження доцільно розглядати в аспекті зниження ставок на платежі, які мають найбільшу питому вагу в його структурі й фактично визначають загальний рівень оподаткування підприємницької діяльності. Необхідність стимулювання приросту капіталу, створення сприятливих умов для покращення рівня матеріально-технічної бази курортів, розвитку внутрішнього ринку та експорту санаторно-курортних послуг є чинниками, що виправдовують зниження податкового навантаження та використання податкових пільг. Подальші наукові дослідження можуть бути спрямовані на розробку заходів щодо підвищення відповідальності держави у сфері регулювання ринку санаторно-курортних послуг.

Література: 1. World Health Organisation. European Region: Ukraine statistics summary [Electronic resource]. – Access mode : <http://apps.who.int/gho/data/node.country.country-UKR>. 2. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 р. № 638-р // Офіційний вісник України. – 2013. – № 68. – С. 224. 3. Державна служба статистики України. Санаторно-курортні заклади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>. 4. Keynes J. General Theory Of Employment, Interest And Money / J. Keynes. – New Delhi : Atlantic Publishers & Dist, 2006. – 400 p. 5. Laffer A. The End of Prosperity: How Higher Taxes Will Doom the Economy – If We Let It Happen / A. Laffer, S. Moore, P. Tanous. – New York : Threshold Editions, 2009. – 336 p. 6. Marshall A. Principles of Economics / A. Marshall. – New York; Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2013. – 731 p. 7. Ricardo D. On the principles of political economy and taxation / D. Ricardo. – Ontario : Batoche Books, 2001. – 334 p. 8. Фридман М. Капіталізм і свобода / М. Фридман ; [пер. з англ.]. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2010. – 320 с. 9. Амоша О. До питання про оцінку рівня податків в Україні / О. Амоша, В. Вишневецький // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 11–19. 10. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України : монографія / В. Г. Дем'янишин. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 496 с. 11. Десятнюк О. М. Ризики фінансової політики як загроза макроекономічній стабільності держави / О. М. Десятнюк // Світ фінансів. – 2012. – № 4. – С. 23–32. 12. Єфименко Т. І. Податкове регулювання економічного розвитку : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.02.03 "Організація управління, планування і регулювання економікою" / Т. І. Єфименко. – К., 2003. – 33 с. 13. Krisovatyu A. Fiskalparadigma für die Effizienz der Umverteilungsprozesse während der Rezessionsphase / A. Krisovatyu // World Economy – Problems and Processes. – Berlin. – 2010. – No. 24. – P. 226–234. 14. Лагутін В. Д. Бюджетна та монетарна політика: координація в трансформаційній економіці : монографія / В. Д. Лагутін ; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К. : КНТЕУ, 2007. – 248 с. 15. Соколовська А. М. Особливості податкової системи України та напрями її коригування / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2013. – № 9. – С. 28–44. 16. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку : монографія / І. Я. Чугунов. – К. : Ніс, 2003. – 488 с. 17. Мазаракі А. А. Санаторно-курортні та оздоровчі підприємства: структурні параметри розвитку / А. А. Мазаракі, Н. І. Ведмідь // Економіка розвитку. – 2013. – № 3. – С. 51–55. 18. Дехтяр Н. А. Управління курортною справою в Україні: виклики та можливості / Н. А. Дехтяр // Економіка розвитку. – 2013. – № 2. – С. 43–51. 19. Melnychenko S. V. Health resort enterprises: between stagnation and modernization / S. V. Melnychenko // Herald of KNUTE. – 2013. – No. 6. – P. 57–67. 20. Цюхля С. Ю. Трансформація рекреаційної діяльності та розвиток регіональних ринків курортно-рекреаційних послуг (методологія, аналіз і шляхи вдосконалення) : монографія / С. Ю. Цюхля. – Сімферополь : Таврія, 2008. – 352 с. 21. Осовська Г. В. Економічний словник / Г. В. Осовська, О. О. Юшке-

вич, Й. С. Завадський. – К. : Кондор, 2007. – 358 с. 22. Paying Taxes 2013. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2013-full-report.pdf>. 23. Paying Taxes 2007. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.doinbusiness.org/reports/thematicreports/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Special-Reports/DB07-Paying-Taxes.pdf>. 24. Paying Taxes 2014. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2014.pdf>. 25. Paying Taxes 2008. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/paying-taxes-2008.pdf>. 26. Paying Taxes 2009. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/paying-taxes-2009.pdf>. 27. Paying Taxes 2010. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/paying-taxes-2010.pdf>. 28. Paying Taxes 2011. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/paying-taxes-2011.pdf>. 29. Paying Taxes 2012. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.doinbusiness.org/reports/thematicreports/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Special-Reports/Paying-Taxes-2012.pdf>. 30. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI, поточна редакція від 01.05.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. 31. Зятковський І. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств : монографія / І. В. Зятковський. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 229 с. 32. Monteiro G. Optimal tax policy under habit formation and capital utilization / G. Monteiro, A. Cook, Sanjoy Dey // Journal of Macroeconomics. – 2013. – September. – Vol. 37. – P. 230–248.

References: 1. World Health Organisation. European Region: Ukraine statistics summary [Electronic resource]. – Access mode : <http://apps.who.int/gho/data/node.country.country-UKR>. 2. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2022 roku [On Approval of the Concept of the State Program of Development of Tourism and Resorts in the Period up to 2022] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.08.2013 r. No. 638-r // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. – 2013. – No. 68. – P. 224. 3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Sanatorno-kurortni zaklady [State Statistics Service of Ukraine. Sanatoria and Resort Enterprises] [Electronic resource]. – Access mode : <http://ukrstat.gov.ua>. 4. Keynes J. General Theory Of Employment, Interest And Money / J. Keynes. – New Delhi : Atlantic Publishers & Dist, 2006. – 400 p. 5. Laffer A. The End of Prosperity: How Higher Taxes Will Doom the Economy – If We Let It Happen / A. Laffer, S. Moore, P. Tanous. – New York : Threshold Editions, 2009. – 336 p. 6. Marshall A. Principles of Economics / A. Marshall. – New York, Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2013. – 731 p. 7. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation / D. Ricardo. – Ontario : Batoche Books, 2001. – 334 p. 8. Fridman M. Kapitalizm i svoboda [Capitalism and Freedom] / M. Fridman ; [per. z anhl.]. – K. : DUKh I LITERA, 2010. – 320 p. 9. Amosha O. / Do pytannia pro otsinku rivnia podatkov v Ukraini [On the Issue of Assessment of the Level of Taxes in Ukraine] / O. Amosha, V. Vyshnevskyyi // Ekonomika Ukrainy. – 2007. – No. 6. – P. 11–19. 10. Demianyshyn V. H. Teoretychna kontseptualizatsiia i praktychna realizatsiia biudzhetnoi doktryny Ukrainy : monohrafiia [The Theoretical Conceptualization and Practical Implementation of Fiscal Doctrine in Ukraine : monograph] / V. H. Demianyshyn. – Ternopil : Ekonomichna dumka, 2008. – 496 p. 11. Desiatniuk O. M. Ryzky fiskalnoi polityky yak zahroza makroekonomichnoi stabilnosti derzhavy / O. M. Desiatniuk // Svit finansiv. – 2012. – No. 4. – P. 23–32. 12. Yefymenko T. I. Podatkove rehulivannia ekonomichnoho rozvytku [Tax Regulation of Economic Development] : avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk : spets. 08.02.03 "Orhanizatsiia upravlinnia, planuvannia i rehulivannia ekonomikoii" / T. I. Yefymenko. – K., 2003. – 33 p.

13. Krisovatyy A. Fiskalparadigma für die Effizienz der Umverteilungsprozesse während der Rezessionsphase / A. Krisovatyy // World Economy – Problems and Processes. – Berlin. – 2010. – No. 24. – P. 226–234. 14. Lahutin V. D. Biudzheta ta monetarna polityka: koordynatsiia v transformatsiinii ekonomitsi : monohrafiia [Fiscal and Monetary Policy: Coordination in the Transformational Economy : monograph] / V. D. Lahutin; Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi un-t. – K. : KNTEU, 2007. – 248 p. 15. Sokolovska A. M. Osoblyvosti podatkovoi systemy Ukrainy ta napriamy yii koryhuvannya [Features of the Tax System in Ukraine and Areas of Adjustments] / A. M. Sokolovska // Finansy Ukrainy. – 2013. – No. 9. – P. 28–44. 16. Chuhunov I. Ya. Biudzhetni mekhanizm rehuliuвання ekonomichnoho rozvytku : monohrafiia [Budget Mechanism of Economic Development Regulation : monograph] / I. Ya. Chuhunov. – K. : Nios, 2003. – 488 p. 17. Mazaraki A. A. Sanatarno-kurortni ta ozdorovchi pidpriemstva: strukturni parametry rozvytku [Health Resort and Recreational Enterprises: Structural Parameters of Development] / A. A. Mazaraki, N. I. Vedmid // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 3. – P. 51–55. 18. Dekhtiar N. A. Upravlinnia kurortnoiu spravoiu v Ukraini: vyklyky ta mozhlyvosti [Resort Business Management : Challenges and Opportunities] / N. A. Dekhtiar // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 2. – P. 43–51. 19. Melnychenko S. V. Health Resort Enterprises: Between Stagnation and Modernization / S. V. Melnychenko // Herald of KNUTE. – 2013. – No. 6. – P. 57–67. 20. Tsokhla S. Yu. Transformatsiia rekreatsiniinoi diialnosti ta rozvytok rehionalnykh rynkiv kurortno-rekreatsiniinykh posluh (metodolohiia, analiz i shliakhy vdoskonalennia : monohrafiia) [Transformation of Recreational Activity and the Development of Regional Markets of Resort and Recreational Services (Methodology, Analysis and Ways of Improvement): monograph] / S. Yu. Tsokhla. – Simferopol : Tavriia, 2008. – 352 p. 21. Osovska H. V. Ekonomichnyi slovnyk [Economic Dictionary] / H. V. Osovska, O. O. Yushkevych, Y. S. Zavadskiy. – K. : Kondor, 2007. – 358 p. 22. Paying Taxes 2013. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2013-full-report.pdf>. 23. Paying Taxes 2007. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.doingbusiness.org/reports/thematicreports/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Special-Reports/Paying-Taxes.pdf>. 24. Paying Taxes 2014. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2014.pdf>. 25. Paying Taxes 2008. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/paying-taxes-2008.pdf>. 26. Paying Taxes 2009. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/paying-taxes-2009.pdf>. 27. Paying Taxes 2010. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/paying-taxes-2010.pdf>. 28. Paying Taxes 2011. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/paying-taxes-2011.pdf>. 29. Paying Taxes 2012. The global picture // PricewaterhouseCoopers, Doing Business [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.doingbusiness.org/reports/thematicreports/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Special-Reports/Paying-Taxes-2012.pdf>. 30. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine] vid 02.12.2010 r. No. 2755-VI, potochna redaktsiia vid 01.05.2014 r. [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/>. 31. Ziatkovskiy I. V. Finansove zabezpechennia diialnosti pidpriemstv : monohrafiia [Financial Provision of the Enterprises Activity : monograph] / I. V. Ziatkovskiy. – Ternopil : Ekonomichna dumka, 2000. – 229 p. 32. Monteiro G. Optimal Tax Policy Under Habit Formation and Capital Utilization / G. Monteiro, A. Cook, S. Dey // Journal of Macroeconomics. – 2013. – September. – Vol. 37. – P. 230–248.

Інформація про автора

Гуменюк Володимир Володимирович – канд. екон. наук, доцент, докторант кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету (02156, Україна, м. Київ, вул. Кіото, 19, e-mail: gvvdoc@gmail.com).

Інформація об авторе

Гуменюк Владимир Владимирович – канд. экон. наук, доцент, докторант кафедры экономической теории и конкурентной политики Киевского национального торгового-экономического университета (02156, Украина, г. Киев, ул. Киото, 19, e-mail: gvvdoc@gmail.com).

Information about the author

V. Gumeniuk – PhD in Economics, Associate Professor, doctoral student of the Department of Economic Theory and Competition Policy of Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kyoto St, 02156, Kyiv, Ukraine, e-mail: gvvdoc@gmail.com).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Внукова Н. М.

Стаття надійшла до ред.
24.06.2014 р.

МОДЕРНІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР: НАЗДОГАНЯТИ ЧИ ВИПЕРЕДЖАТИ

УДК 339(1-773).001.76

Седляр М. О.

Розглянуто проблеми модернізації національної економіки країн із перехідною економікою. Доведено, що ці держави в більшості випадків у своєму стратегічному виборі орієнтуються на навздогінну модель модернізації суспільства та економіки в цілому, маючи на меті досягнути рівень високорозвинених держав, і при цьому майже не береться до уваги той факт, що можлива альтернатива та-

кому вибору: модернізація випереджального типу, оскільки саме вона є більш дієвою та акумулятивною стратегією, здатною швидшими темпами оновити національну економіку країн. Висвітлено головні ризики, проблеми та недоліки, які містить в собі навздогінний тип модернізації економіки, а також умови переходу до випереджального типу.

Ключові слова: модернізація, випереджальна модернізація, навздогінна модернізація, інноваційна модель розвитку, перехідна економіка.

МОДЕРНИЗАЦИОННЫЙ ВЫБОР: ДОГОНЯТЬ ИЛИ ОПЕРЕЖАТЬ

УДК 339 (1-773).001.76

Седляр М. О.

Рассмотрены проблемы модернизации национальной экономики стран с переходной экономикой. Обосновано, что эти государства в большинстве случаев в своем стратегическом выборе ориентируются на догоняющую модель модернизации общества и экономики в целом с целью достичь уровня высокоразвитых государств, и при этом мало принимается во внимание тот факт, что возможна альтернатива такому выбору: модернизация опережающего типа, так как именно она является более действенной и аккумулятивной стратегией, способной быстрыми темпами обновить национальную экономику стран. Освещены основные риски, проблемы и недостатки, которые содержит в себе догоняющий тип модернизации экономики, а также условия перехода к опережающему типу.

Ключевые слова: модернизация, опережающая модернизация, догоняющая модернизация, инновационная модель развития, переходная экономика.

MODERNIZATION CHOICE: CATCH-UP OR OUTSTRIP

JEL Classification: F43; O31

M. Sedlyar

The issues of national economy modernization in countries with economies in transition are discussed. These states are proved to be mostly focusing on the catch-up model of modernization of society and economy on the whole to reach the level of highly developed countries. However, little attention is paid to the fact that there is a possible alternative to this choice: modernization of an outstripping type. This type of modernization appears to be more effective and accumulative, capable of updating the national economy of countries at a fast pace. The key risks, issues and shortcomings the catch-up model of the economy modernization includes in, as well as conditions for transition to the outstripping model are highlighted.

Keywords: modernization, outstripping modernization, catch-up modernization, innovation-driven growth model, transition economy.

Успішність розвитку та процвітання країни в сучасних умовах все більше залежить від умілого використання у всіх сферах інновацій. Саме вони перетворилися за останнє десятиліття з економічної категорії в парадигму розвитку, яка скеровує суспільства до побудови постіндустріалізму, що характеризується зміною устрою держави, цін-

нісними орієнтаціями людей, новою структурою промисловості тощо. Більшість країн світу намагаються вибудувати або рухатися в напрямі формування нової моделі розвитку – інноваційної. Найактуальнішою ця проблема є для перехідних економік та відсталих країн, які, залишившись значною мірою ще в індустріальній (а в деяких краї-

нах і доіндустріальній) епосі, не в змозі швидко переорієнтуватися в глобалізаційному суспільстві у бік інноваційного типу розвитку.

Модернізація суспільства та економіки в цілому – це головний стратегічний курс держав із перехідною економікою, які бажають перейти до інноваційного типу розвитку. Ключова мета при цьому, яка ставиться у процесі розробки модернізаційної стратегії, – досягти рівня розвинених країн світу за рядом соціально-економічних показників. Такий довгостроковий план фактично означає орієнтацію на навздогінний тип модернізації, який містить у собі ряд серйозних загроз та ризиків для країн, що їх обрали і який не здатний вивести їх швидкими темпами до когорти високорозвинених держав світу.

Проблемам модернізації економіки присвячено велику кількість наукових праць таких іноземних та вітчизняних авторів, як: С. Блек, С. Глазьев, Д. Ептер, Дж. Стігліц, С. Хангінтон, П. Штомпка, В. Геєць, П. Єщенко, В. Онищенко, Л. Федулова та ін. Однак останнім часом поглибилася увага до розробки та втілення в життя різних її моделей і типів, важливе місце серед яких належить випереджаючій та наздоганяючій (навздогінній) модернізації. Даний аспект проблеми досліджують такі науковці, як: С. Глазьев, Р. Гринберг, Л. Євстигнєєва, Р. Євстигнєєв, Е. Чуанци, А. Арсенко, А. Геєць, П. Єщенко, Т. Ковальчук, О. Москаленко, В. Онищенко та ін. Однак увага більше прикута до випереджального розвитку та можливості його втілення у конкретних соціально-історичних та економічних умовах, і менше зосереджують уваги на загрозах та проблемах, які пов'язані із реалізацією стратегії навздогінної модернізації.

Мета статті – обґрунтувати недоцільність орієнтації країн з перехідною економікою на навздогінний тип модернізації.

Ключове завдання більшості країн перехідного типу – трансформувати сучасну економіку. І не тільки в напрямі скорочення дистанції від розвинених країн, але й у сфері закладання нових якісних ознак подальшого цивілізаційного поступу, побудові інноваційно-технологічного укладу, який фактично є виміром здійснення прогресивних змін.

Сьогодні превалювання інноваційно-модернізаційних проектів як визначальна умова глобальної конкурентоспроможності стало для цих країн питанням цивілізаційного виживання, основою економічної самодостатності та економічного суверенітету. Однак замість використання найбільш пріоритетних і сучасних елементів інноваційної модернізації, запровадження сучасних методів підприємництва і виробничого менеджменту, спостерігається здійснення стратегічного курсу за схемами скорочення відставання, тобто навздогінної модернізації [1, с. 139].

Фактично протягом понад двадцятирічного періоду країни з перехідною економікою намагаються досягти рівня розвитку економіки, який існував до 1990 року, і паралельно – наздогнати розвинені країни за багатьма показниками, орієнтуючись головним чином на темпи зростання ВВП. Однак орієнтація на такий показник лише завуальовує більшість проблем розвитку економіки та промисловості. Оскільки він досить часто супроводжується збільшенням негативного навантаження на навколишнє середовище, погіршенням екологічної ситуації, подальшим старінням основних фондів, зростанням енергоємності та матеріалоємності на одиницю продукції, зниженням її якості, погіршенням соціальних стандартів якості життя, яке проявляється у скороченні кількості населення країни, погіршенні рівня здоров'я, умов праці та інших соціальних дисфункціях українського суспільства [2, с. 220–224]. І, як зазначають науковці, всі ці слабкі місця або ж більшість із них характерні для "навздогінного" розвитку, нав'язаного Заходом колишнім соціалістичним країнам. Проте "навздогінна" модель

екстенсивного типу є пасткою для країн з "перехідною економікою", позбавляючи їх можливості працювати на випередження в процесі проведення модернізації [3, с. 44].

Державна інноваційна ідеологія, що ставить за мету "скорочення відставання" від економічно розвинених держав, є за своєю суттю "навздогінною модернізацією". На її основі неможливо розробити державну стратегію інноваційної модернізації чи формування інноваційної моделі розвитку, яка б базувалася на конкурентних принципах найбільш новітнього технологічного укладу.

Забезпечення макроекономічної стабільності держав із перехідною економікою (якої вкрай потребує й Україна) зумовлене потребою у здійсненні назрілих структурних зрушень в економіці і не просто технологічного відставання країни, а насамперед і головним чином створення системних передумов для набуття реальних ознак нового інноваційного технологічного укладу, яким стає глобалізаційно-цивілізаційний вимір розвитку продуктивних сил для багатьох країн світу. Потрібні радикальні якісні перетворення, здатні привести в дію довготривалі й ефективні чинники широкомасштабної модернізації національної економіки, її структурної перебудови, докорінного поліпшення соціальних можливостей держави [1, с. 138]. Тому вкрай необхідна розробка та якнайшвидша реалізація державної стратегії модернізації "на випередження" – лише вона здатна швидкими темпами утвердити в перехідному суспільстві економіку знань.

Останнім часом багато уваги приділяється різним типам модернізації як стратегічним напрямам, які здатні якісно трансформувати перехідну економіку в країні. І чомусь основну увагу зосереджують на навздогінній стратегії, "...оскільки вона має орієнтир – країну-конкурента, точніше – країну-зразок" [4, с. 5]. Дійсно, і не можна з цим не погодитись, модель модернізаційної стратегії є значним мобілізаційним фактором, який здатен змінити всі аспекти суспільного життя. Однак орієнтація на навздогінну стратегію містить у собі серйозні ризики та небезпеки національного масштабу, що здатні спричинити для таких держав більше негативних наслідків, ніж позитиву. Для прикладу можна навести такий факт: дотримуючись сучасної стратегії, яка більше орієнтована на навздогінну модель модернізації економіки, навіть за сприятливих умов подвоєння доходу на душу населення буде відбуватися кожні 10 років і тому здатне досягти нижньої межі рівня розвинених країн лише через 25 років. Тому для України, як і для інших держав з перехідною економікою, немає іншого варіанта, окрім формування економічної моделі проривного характеру – моделі випереджального економічного розвитку [5, с. 17].

Це свідчить про те, що використання та орієнтація на навздогінну модель прирікає як Україну, так і інші держави з перехідною економікою, залишатися на периферії цивілізаційного поступу, аутсайдером цивілізаційного та соціального розвитку.

У таких умовах, на думку автора, стратегія випереджальної модернізації – це єдиний можливий варіант, сценарій стрибкоподібного розвитку, який здатен сформувати в країнах інноваційну модель поступу. Опоненти такої позиції вказують, що "перш, ніж когось випередити, його необхідно наздогнати. Потім ставиться нова мета, і так далі, тобто система в динаміці весь час намагається досягти певної нормативної моделі, обраної нею за взірцем" [4, с. 5]. Однак це більше схоже не на модернізацію, а на макроекономічну емуляцію – активне та позитивне зусилля, що орієнтоване на повторення економічного триумфу (успіху) іншої держави.

Країни, які хочуть досягти нових якостей економічного розвитку, можуть здійснювати трансформаційні процеси відповідно до логіки лінійного підходу, який відображає

принципи навздогінної модернізації, тобто дублювання досвіду країн-зразків. Разом із тим можлива практика використання нелінійного підходу, що базується на теорії складних систем, згідно з якою трансформаційним процесам властивий нерівноважний стан, наявність безлічі альтернатив розвитку, можливості переходу економічної системи з одного динамічного режиму розвитку до другого, з одного рівня на інший (більш високий) [6, с. 64]. Ці механізми відображає стратегія випереджальної модернізації.

Реалізація стратегії навздогінної модернізації заснована на "психології ксерокса", яка заважає самоідентифікації держави та самовільному вибору шляхів подальшого розвитку. В таких умовах сліпе копіювання інститутів та досвіду інших країн може призвести до неприживання чужорідних елементів та, відповідно, їх неефективної функціональності, оскільки вони не відповідатимуть особливим ідентифікаційним характеристикам економічного, соціального, політичного, культурного та іншого стану українського суспільства. Таке "донорство" та "переливання крові" спостерігалось протягом усього періоду функціонування держав із перехідною економікою, коли їм намагалися прищепити західні моделі розвитку (МВФ, США, ЄС), однак жодних позитивних зрушень вони не принесли. Тарасевич В. М. вказує, що значна частина політиків і громадян цих країн надмірно піддаються демонстраційному ефекту, рецидивам психології "ксерокса", коли економічні рішення і дії нерідко спираються на чужий досвід і поради ззовні, а не на глибоке знання закономірностей та потреб національних економік [7, с. 17].

Необхідність відмовитися від ідеї навздогінної модернізації продиктована тим фактом, що наслідування та дублювання досягнень інших держав спрацьовує вкрай рідко, особливо в тому випадку, коли йдеться про країну із застарілою (як морально, так і фізично) промисловою базою. Немає жодної країни у світі, у якій комплекс культурних, природних і, що надважливо, політико-економічних умов був би ідентичним умовам іншої. Тому кожна держава, що претендує на самоідентичність, перспективу саморозвитку та висхідного цивілізаційного поступу, зобов'язана мати в умовах глобалізації власну унікальність (і що важливо – не дублюючи та емулюючи) стратегію розвитку, яка може бути водночас фрагментарно схожа на довгострокові плани інших країн в міру їх культурної або генетичної близькості або ж завдяки схожості в міру історичної спільності механізмів розвитку.

Недоліком навздогінної модернізації є не тільки те, що обраний орієнтир, "донорська" модель-зразок можуть бути чужорідними для реципієнта, але й те, що, обираючи такий шлях, держава втрачає можливості об'єктивного оцінювання і коригування темпів та якості критичних точок розвитку, оскільки такий шлях є несамодостанім та насадженим ззовні. Він більше зорієнтований на спробу забезпечити собі високий рівень конкурентоспроможності у тих сферах та галузях (тобто наздогнати), які вже розвинені та цілком повноцінно функціонують у країнах-зразках. При цьому чомусь не враховується, що держави з перехідною економікою не володіють конкурентними перевагами порівняно з ними. І тому, щоб їх наздогнати, їм необхідно розвинути в собі ці потенції і потім нарощувати власні конкурентні переваги у геометричній прогресії, чого не може бути в принципі.

Стратегія випереджальна модернізації робить акцент на розвитку тих галузей та секторів економіки, кластерів, у яких країни мають однакові стартові можливості, або навіть фору. Наприклад, Україна має перевагу у сформованому макроекономічному кластері, що пов'язаний із освоєнням та виробництвом космічних технологій. Успадкувавши від СРСР до 40 % усього потенціалу в давній сфері, вона й надалі продовжує дослідження у сфері ракето-

будування, виробництва супутників, системи космічного управління тощо, володіючи фактично повним циклом виробництва ракетно-космічної продукції. У світі налічується менше десяти країн, що володіють, як і Україна, такими ж інноваційними технологіями та можливостями.

Щодо сфер, у яких такі держави мають рівні стартові можливості з іншими країнами (навіть беручи до уваги США, Японію, Китай тощо), то вони закладені у тих напрямках, де ще ніхто не має вагомих напрацювань, де ще не зроблено значного кроку вперед у розвитку промислового сегменту. Створення нових технологій та подальший розвиток обраних галузей повинно локомотивом потягнути за собою цілий ряд доповнюючих сфер (наприклад, металургію, машинобудування тощо), і тоді головним стратегічним завданням держави залишатиметься збереження позицій з обраних пріоритетів. Адже саме такі сфери дозволяють отримувати на перших порах найбільші дивіденди, або, як писав Й. Шумпетер, квазіренду. Оскільки через обмеженість конкурентів основна частка прибутку залишається у декількох виробників, їх збільшення пропорційно зменшує величину отриманих вигід. Тому якнайшвидше концентрування уваги держави на стратегії випереджальної модернізації може допомогти таким державам, як Україна, вирватися у лідери технологічного розвитку за окремими галузями. Схожу політику використовують і такі країни, як Китай, Південна Корея та деякі інші європейські країни. "Вони намагаються сконцентрувати ресурси на певних напрямках, спираючись не стільки на ринкову самоорганізацію, скільки на стратегічне планування, інститути розвитку, промислово-політичну, нарощування фінансування наукових досліджень у перспективних напрямках... і ці перспективи загалом уже добре помітні" [7, с. 7].

Таким чином, формування інноваційної моделі розвитку країни значною мірою залежить від модернізації економіки. При цьому важливу роль відіграє правильна орієнтація такого оновлення. Держави, які знаходяться позаду провідної когорти, повинні впроваджувати в життя модель випереджальної модернізації. Лише вона здатна здійснити прорив у розвитку та вибудувати швидкими темпами постіндустріальне суспільство. Орієнтація ж на навздогінну модель містить у собі значні блокатори розвитку, дотримуючись її, країни, що наздоганяють, продовжуватимуть це робити і надалі, ніяк не наближаючись достатньо близько до держав-лідерів. Україна, якщо бажає зрушити з мертвої точки якісні структурні зрушення в суспільстві, повинна відмовитися від навздогінної стратегії, та зосередитися на реалізації моделі випереджальної модернізації. Це єдиний можливий варіант виходу з того становища, в якому опинилася вітчизняна економіка та суспільство.

Подальші перспективи дослідження даної тематики пов'язані з обґрунтуванням сутності та ролі випереджальної освіти в процесах прискорення розвитку економіки та її місця в сучасній моделі випереджальної модернізації суспільства.

Література: 1. Ковальчук Т. Т. Макроекономічні ризики: класифікаційні ознаки, способи виміру, шляхи мінімізації / Т. Т. Ковальчук, Н. П. Ковальчук. – К. : Знання, 2012. – 301 с. 2. Вагера С. А. "Парії" або "нічий" сучасної України / С. А. Вагера // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 2. – С. 219–233. 3. Ещенко П. Восстановление социально-экономического развития – приоритет номер один в мире и в Украине / П. Ещенко, А. Арсенко // Экономика Украины. – 2012. – № 1. – С. 36–50. 4. Онищенко В. Модернізація як імператив розвитку України / В. Онищенко // Економіка України. – 2011. – № 7. – С. 4–14. 5. Москаленко О. М. Методологія дослідження теоретичної моделі випереджаючого економічного розвитку в сучасній політичній економії / О. М. Москаленко // Економіка розвитку. – 2013. – № 3 (67). – С. 16–20.

6. Карпунина Е. С. Модернизация государственной экономической политики как условие опережающей постиндустриальной модернизации хозяйственной системы России : дис. ... докт. экон. наук : 08.00.01 / Е. С. Карпунина ; ГОУВПО "Тамбовский государственный университет". – Тамбов, 2012. – 323 с. 7. Лібералізм та модернізація (за матеріалами "круглого столу") // Економіка України. – 2011. – № 8. – С. 4–25.

References: 1. Kovalchuk T. T. Makroekonomichni ryzyky: klasyfikatsiini oznaky, sposoby vymiru, shliakhy minimizatsii [Macroeconomic Risks: Classifications, Methods of Measurement, Ways to Minimize Them] / T. T. Kovalchuk, N. P. Kovalchuk. – K. : Znannia, 2012. – 301 p. 2. Vahera S. A. "Parii" abo "nichyi" suchasnoi Ukrainy [Pariahs or Nobody's of the Current Ukraine] / S. A. Vahera // Aktualni problemy ekonomiky. – 2012. – No. 2. – P. 219–233. 3. Eshchenko P. Vosstanovlenie sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya – prioritet nomer odin v mire i v Ukraine [Rehabilitation of Social and Economic Development – the Number one Priority in the World and in Ukraine] / P. Eshchenko, A. Arsenko // Ekonomika Ukrainy. – 2012. – No. 1. – P. 36–50. 4. Onyshchenko V. Modernizatsiia yak imperatyv rozvytku Ukrainy [Modernization as an Imperative of Ukraine's Development] / V. Onyshchenko // Ekonomika Ukrainy. – 2011. – No. 7. – P. 4–14. 5. Moskalenko O. M. Metodolohiia doslidzhennia teoretychnoi modeli vyperedzhaiuchoho ekonomichnoho rozvytku v suchasni politychnii ekonomii [Methodology of Research of Advanced Economic Development Theoretical Model in Modern Political Economy] / O. M. Moskalenko // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 3 (67). – P. 16–20. 6. Karpunina Ye. S. Modernizatsiya gosudarstvennoy ekonomicheskoy politiki kak uslovie operezhayushchey postindustrialnoy modernizatsii khozyaystvennoy sistemy Rossii [Modernization of the State Economic Policy as a Condition of Advanced Post-industrial Modernization of Economic System of Russia] : diss. ... dokt. ekon. nauk : 08.00.01 / Ye. S. Karpunina ; GOUVPO "Tambovskiy gosudarstvennyy universitet". – Tambov,

2012. – 323 p. 7. Liberalizm ta modernizatsiia (za materialamy "kruhloho stolu") [Liberalism and Modernization (based on the "round-table discussions")] // Ekonomika Ukrainy. – 2011. – No. 8. – P. 4–25.

Інформація про автора

Седляр Михайло Олегович – викладач кафедри економічної теорії Інституту управління та економіки освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, Україна, м. Київ, вул. Пирогова, 9, e-mail: mishased@i.ua).

Інформация об авторе

Седляр Михаил Олегович – преподаватель кафедры экономической теории Института управления и экономики образования Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова (01601, Украина, г. Киев, ул. Пирогова, 9, e-mail: mishased@i.ua).

Information about the author

M. Sedlyar – lecturer of the Department of Economics Theory of the Institute of Management and Economics of Education of the National Pedagogical University named after M. Drahomanov (9 Pyrohov St, 01601, Kyiv, Ukraine, e-mail: mishased@i.ua).

Рецензент
докт. экон. наук,
професор Попов О. Є.

Стаття надійшла до ред.
13.05.2014 р.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

УДК 330.322.54

Крахіна В. А.

Розглянуто показники ефективності інвестиційної діяльності в регіонах України. Визначено основні джерела інвестицій. Проведено дослідження динаміки зовнішньоекономічної діяльності за показником наданих та отриманих інвестицій. Проаналізовано структуру інвестицій за напрямками їх вкладення, і на цій основі визначено найбільш перспективні з них. Виділено тенденції та проблеми розвитку інвестиційного комплексу регіонів на основі проведеного дослідження, визначено напрями їх вирішення, що надає змогу визначати програми дій подальшого розвитку та заходи щодо їх реалізації з урахуванням наявного ресурсного потенціалу регіонів.

Ключові слова: інвестиційний комплекс регіону, інвестиції, розвиток інвестиційного комплексу регіону.

ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫХ КОМПЛЕКСОВ В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

УДК 330.322.54

Крахина В. А.

Рассмотрены показатели эффективности инвестиционной деятельности в регионах Украины. Определены основные источники инвестиций. Проведено исследование динамики внешнеэкономической деятельности по показателю реализованных и полученных инвестиций. Проанализирована структура инвестиций по направлениям их вложения и на этой основе определены наиболее перспективные из них. Выделены тенденции и проблемы развития инвестиционного комплекса регионов на основе проведенного исследования. Определены направления их решения, что дает возможность выбирать программы действий для дальнейшего развития и мероприятия по их реализации с учетом существующего ресурсного потенциала регионов.

Ключевые слова: инвестиционный комплекс региона, инвестиции, развитие инвестиционного комплекса региона.

TRENDS AND PROBLEMS OF THE INVESTMENT COMPLEXES DEVELOPMENT IN THE REGIONS OF UKRAINE

JEL Classification: R11; R58

V. Krakhyna

The performance indicators of investment activity in the regions of Ukraine are considered. The basic sources of investment are described. A study of the dynamics of foreign economic activity in terms of the realized and obtained investments was conducted. The structure of investments in the areas of their investments was analyzed and on this basis the most promising ones were identified. The trends and problems of the investment complex of regions were highlighted to determine the areas of their solution which helps to choose an action program for the further development and measures for their implementation taking into account the existing resource potential of regions.

Keywords: investment complex of a region, investments, development of the investment complex of a region.

Завдяки залученню інвестицій забезпечується: оновлення виробництва, виготовлення сучасних товарів та послуг з використанням інноваційної складової, пріоритетний розвиток окремих галузей і секторів економіки, підвищення конкурентоспроможності підприємств, стійке економічне зростання, структурна перебудова економіки, підвищення життєвого рівня населення. Враховуючи зазначене, для того щоб подолати застарілий індустріальний етап розвитку, надати змогу регіонам швидко реагувати на зміни умов світового ринку, забезпечити перехід до нового якісного рівня економічного розвитку, відповідного сучасним умовам, доцільним є розгляд інвестиційної діяльності в регіонах. Отже, дослідження економічних аспектів інвестиційної діяльності, проблем залучення та ефективного використання інвестиційних ресурсів в умовах їх обмеженості та конкуренції забезпечить активізацію інвестиційних процесів і підвищення ефективності функціонування регіонів.

Інвестиційний комплекс – це основа розвитку економіки регіонів. У працях вітчизняних та зарубіжних вчених, таких, як Амоша О. І., Бард В. С., Гудзь М. В., Орловська Ю. В., Пересада А. А. [1 – 5] зазначається, що інвестиції сприяють перебудові економіки регіонів, підвищенню її конкурентоспроможності, що є особливо важливим у сучасних умовах

трансформації. Проте регіони України характеризуються нерівномірністю інвестиційних процесів, що є наслідком неоднорідності економічного розвитку. Отже, незважаючи на збільшення обсягів та напрямів інвестицій, для окремих регіонів питання активізації інвестиційних процесів є досі актуальними. Через це підвищується необхідність у розробці заходів щодо активного стимулювання інвестиційної діяльності в усіх регіонах країни. Особливої актуальності це набуває в умовах конкуренції регіонів за інвестиції, що підвищує потребу регіонів у наявності ефективних засобів стимулювання бізнесу. Аналіз праць вчених показав, що основна увага приділяється окремим питанням залучення інвестицій без урахування взаємодії складових інвестиційного процесу, а системний підхід до оцінювання ефективності всього інвестиційного комплексу не застосовується. Отже, уточнення потребує формування підходів до оцінювання ефективності інвестиційної діяльності в регіонах та вибір факторів щодо її подальшого вдосконалення.

Виходячи із зазначеного, метою статті є дослідження наявних тенденцій і проблем розвитку інвестиційних комплексів у регіонах України та визначення напрямів їх подальшої активізації.

Інвестиційний комплекс регіону – це складова частина економіки регіонів, головним завданням якої є забезпечення розвитку ефективних інвестиційних відносин, що складається із сукупності сегментів, виробництв і організацій, які характеризуються тісними, стійкими економічними і технологічними зв'язками, здатними в процесі розвитку створити нову якість через реалізацію інвестиційних проєктів та програм. Розробці заходів повинен передувати комплексний аналіз інвестиційної діяльності в регіонах, який дає можливість визначити їх потребу в інвестиціях, окрес-

лити існуючі проблеми та напрями подальшої діяльності. Загальним показником ефективності інвестиційних процесів у регіонах є показник обсягу вкладених інвестицій. Виходячи з цього, слід провести його дослідження в регіональному розрізі (таблиця). Дослідження інвестицій в основний капітал за регіонами України показує, що майже за всіма регіонами найбільший обсяг інвестицій надійшов у "докризисний період" – до 2008 року, починаючи з 2009 року обсяги інвестування значно знизилися – майже до рівня 2006 року.

Таблиця

Частка інвестицій в основний капітал за регіонами України, % [6]

Регіони	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
АР Крим	4,0	3,8	4,4	3,0	3,7	3,7	3,7	3,7	4,5	3,4
Вінницька обл.	1,7	1,7	1,5	1,8	2,0	2,2	2,0	1,8	2,5	2,8
Волинська обл.	1,7	1,4	1,4	1,3	1,5	1,5	1,5	1,6	1,2	1,1
Дніпропетровська обл.	7,9	8,3	7,7	8,4	8,6	7,9	7,8	8,7	8,3	9,1
Донецька обл.	10,3	9,5	9,5	10,4	9,4	9,0	9,5	8,6	7,4	10,8
Житомирська обл.	1,5	1,2	1,1	1,2	1,2	1,3	1,6	1,5	2,0	1,9
Закарпатська обл.	1,6	2,0	1,5	1,2	1,6	1,4	1,4	1,3	1,4	1,5
Запорізька обл.	4,1	4,2	3,6	3,6	3,1	3,4	3,2	3,1	4,9	3,0
Івано-Франківська обл.	2,6	2,2	2,1	1,8	2,1	2,1	2,6	2,3	2,8	1,8
Київська обл.	4,5	5,7	4,7	4,9	5,6	6,7	7,3	6,6	7,5	7,7
Кіровоградська обл.	1,4	1,4	1,8	1,4	1,4	1,3	1,3	1,8	1,6	2,3
Луганська обл.	3,7	3,7	3,9	4,7	4,4	5,2	3,9	2,9	3,1	3,1
Львівська обл.	4,9	5,0	4,8	5,1	4,7	4,4	4,6	4,4	5,4	5,7
Миколаївська обл.	2,8	2,6	2,6	2,7	2,5	2,0	1,9	2,7	2,5	2,1
Одеська обл.	7,0	6,5	6,7	5,6	5,9	5,6	5,4	6,6	5,3	4,0
Полтавська обл.	4,9	4,2	3,8	4,0	3,8	3,5	3,8	5,1	4,9	5,1
Рівненська обл.	1,9	2,1	2,5	1,3	1,7	1,6	1,6	1,8	1,5	1,4
Сумська обл.	2,6	1,8	1,4	1,6	1,2	1,3	1,3	1,4	1,5	1,4
Тернопільська обл.	0,9	0,9	0,8	1,0	1,0	1,1	1,2	0,9	1,4	1,2
Харківська обл.	6,6	7,0	6,6	6,3	6,4	6,4	5,1	5,5	4,9	5,3
Херсонська обл.	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,7	1,4	1,1	1,4
Хмельницька обл.	2,0	1,8	2,3	1,6	1,7	1,7	2,1	2,3	1,9	2,0
Черкаська обл.	1,6	1,9	3,2	2,2	2,6	2,3	2,2	2,0	1,9	1,5
Чернівецька обл.	0,9	1,0	0,9	0,8	1,2	1,2	1,6	1,7	1,2	1,1
Чернігівська обл.	1,6	1,6	1,5	1,4	1,2	1,3	1,3	1,1	1,2	1,2
м. Київ	15,9	16,6	18,2	21,1	19,9	20,3	20,0	18,6	17,1	17,3
м. Севастополь	0,7	0,8	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	1,0	1,1	0,8

Примітка. Дослідження показника починаючи з 2012 року неможливе, оскільки припинено його облік.

У 2011 році обсяг інвестицій був найбільшим порівняно з попередніми роками, що свідчить про відновлення інвестиційної активності після кризи. Лідерами у сфері реалізації інвестицій протягом 2002 – 2009 рр. є м. Київ, Донецька, Дніпропетровська, Одеська та Харківська області. Починаючи з 2010 року, ситуація дещо змінилася – до лідерів з освоєння інвестицій приєдналася Львівська область; у Донецькій області обсяг інвестицій у 2011 році становить максимальний рівень за весь досліджуваний період, що пов'язано з підготовкою регіонів до проведення Євро-2012. У Дніпропетровській області у 2011 році обсяг інвестицій також становив максимальний відсоток від усеукраїнського рівня. Це пояснюється початком діяльності Агентства інвестиційного розвитку та збільшенням обсягу проєктів, що реалізувалися у зв'язку з підготовкою до Євро-2012. Такі області, як Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Херсонська, Чернівецька та Чернігівська, у період з 2002 року по 2011 рік освоїли найменший обсяг інвестицій – до 2 % від усеукраїнського рівня. За переважним характером діяльності ці області слід зарахувати до сільськогосподарських. Як відомо, в Україні

сільське господарство на даний час перебуває в занепаді, рівень його прибутковості є низьким, а отже, й недостатньо привабливим для інвесторів. Оскільки всі інші види діяльності в цих областях подані невеликим обсягом, то можливості для розвитку обмежені, як наслідок, інвестиційна привабливість регіонів є низькою.

На сьогоднішній основним джерелом інвестицій є власні кошти підприємств і організацій, але економічна ситуація в регіоні може призвести до відтоку цього капіталу як за межі самого регіону, так і за межі країни [7; 8]. Оскільки інвестиції в інші регіони підвищують економічний ефект у межах України, то доцільно звернути увагу на інвестиції з регіонів в інші країни, які зменшують інвестиційний потенціал вітчизняних регіонів. Виходячи з цього, потрібен аналіз динаміки зовнішньоекономічної діяльності регіонів. Отримані результати свідчать, що найбільший інтерес для інвесторів становлять Автономна Республіка Крим, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області, тому що обсяг залучених прямих іноземних інвестицій у них є найбільшим в Україні. Починаючи з 2009 року збільшується обсяг залучених

інвестицій в Івано-Франківську область, у 2008, 2011, 2012 роках значно зросли обсяги іноземних інвестицій у Полтавську область; однак зважаючи на те, що загальний обсяг реалізованих інвестицій у цих областях не змінився значним чином порівняно з іншими роками, можна стверджувати, що відбувся лише перерозподіл джерел фінансування інвестицій, який не вплинув на збільшення інвестиційної діяльності. У 2013 році обсяг інвестицій в усіх регіонах зменшився порівняно з 2011 – 2012 рр. Найбільший обсяг іноземних інвестицій із регіонів протягом 2002 – 2013 рр. наявний у Дніпропетровській, Донецькій, Одеській та Харківській областях. До 2005 року великі обсяги інвестицій з регіону здійснювалися у Вінницькій області. З 2008 року значну інвестиційну активність проявляє Запорізька область, з 2010 року – Київська область, а з 2011 року – Львівська область. Відсутнє інвестування в інші країни в таких областях – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Черкаська. Отже, якщо регіон має значні обсяги інвестицій, то інвестування незначної частини коштів позитивно впливає на його економіку. Але у випадку нестачі інвестиційних коштів, низької інвестиційної привабливості необхідно дотримуватися політики збереження власних інвестиційних коштів у межах регіону. У зв'язку з цим автор вважає необхідним аналіз доцільності здійснення інвестицій в інші країни. Аналіз дав такі результати: Донецька область інвестує значно більше коштів, ніж залучає. Така позиція може бути виправданою, оскільки регіон є лідером за освоєнням інвестицій в Україні. В Одеській області обсяг інвестованих коштів становить 7 % від розміру залучених за рахунок іноземних інвесторів у 2004 році, поступово він знижується до 2,97 % у 2013 році. Для Дніпропетровської області цей показник коливається від 1,75 % у 2012 році до 3,02 % у 2007 році. Запорізька область інвестує 1,25, 1,72, 1,53, 4,57, 4,23, 3,86 та 4,28 % від розміру залучених іноземних інвестицій відповідно протягом 2007 – 2013 років. У Харківській області

у 2004 році обсяг інвестованих коштів становить 14,29 % від обсягу залучених інвестицій, але починаючи з 2008 року ця цифра знизилася на 1 % у зв'язку зі зменшенням інвестування в інші країни. Зазначені регіони також є лідерами за обсягами залучених інвестицій, але обрали правильну стратегію розвитку за рахунок власних коштів, тому обсяг інвестицій з регіонів є незначним. На відміну від них, такі області, як Волинська, Вінницька та Чернівецька, інвестують власні кошти у розвиток інших країн та одночасно самі потребують їх значних обсягів. Так, у 2009 році обсяг інвестицій з Волинської області перевищив обсяг інвестицій в область на 3,52 %. Усі інші регіони отримують іноземних інвестицій більше, ніж здійснюють. Вінницька область у 2004 та 2005 рр. інвестувала приблизно четвертину коштів порівняно із залученими, у наступних роках обсяги зовнішнього інвестування значно знизилися. Чернівецька область у період 2004 – 2007 рр. інвестує 7,76, 6,33, 5,16 та 3,71 % від обсягу залучених інвестицій, надалі інвестування в інші країни відсутнє. Виходячи з цього, наведеним регіонам доцільно переглянути існуючу інвестиційну політику. Інші регіони взагалі не здійснюють зовнішнього інвестування або ж мають його незначну частину, тому можна сказати, що вони спрямовують власні кошти для активізації інвестиційної діяльності.

Оскільки визначення пріоритетів для інвестування та створення сприятливих умов є передумовою успіху інвестиційних процесів, то доцільним є розгляд існуючої структури інвестицій за видами економічної діяльності в регіонах. Структурний розподіл зазначених напрямів інвестицій за регіонами проведений на основі виділення найбільш вагомих напрямів економічної діяльності регіонів за 2002 – 2013 рр. Ураховуючи отримані результати, проведено розрахунок середнього значення показника за обраними видами діяльності, що надало можливість отримати структуру основних напрямів вкладання інвестицій в основний капітал (рисунок).

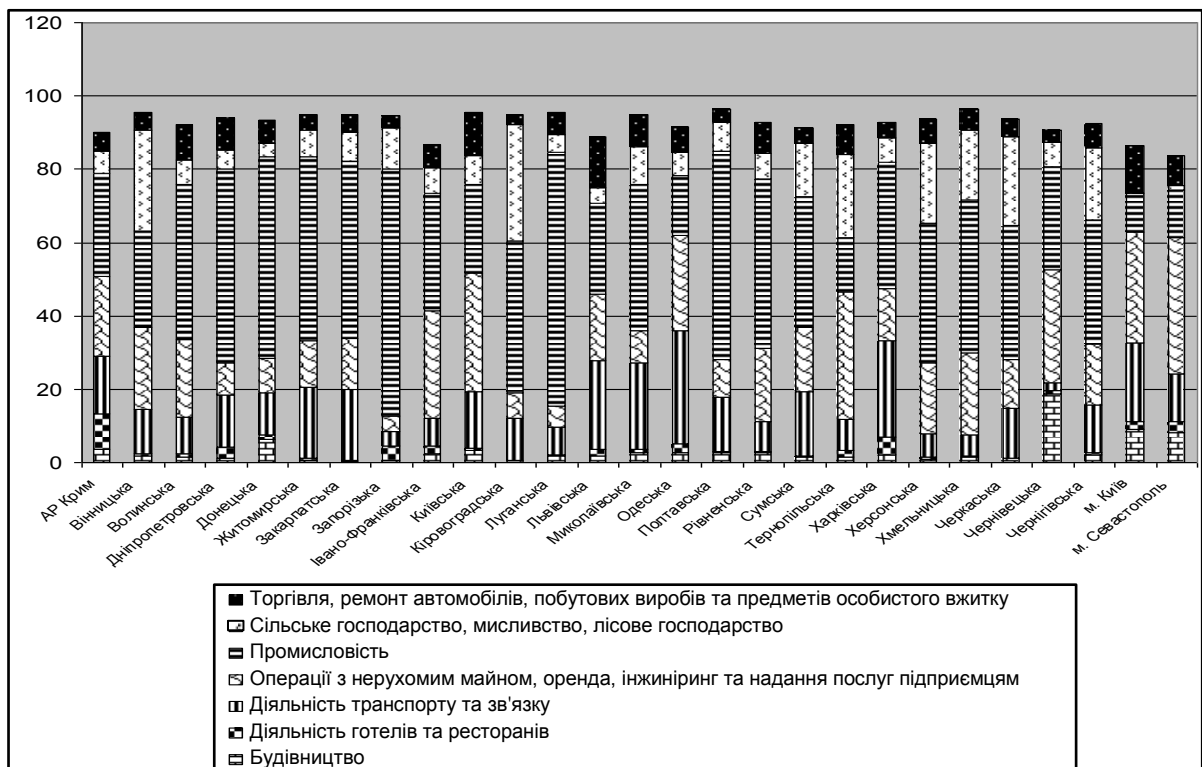

Рис. Структура основних напрямів вкладання інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності в регіонах України [6]

З рисунка видно, що найбільше інвестицій вкладається в промисловість, на другому місці – операції з нерухомим майном, інжиніринг та надання послуг підприємцям, на третьому – діяльність транспорту та зв'язку. Слід зауважити, що структура інвестицій за видами економічної діяльності в регіонах схожа – майже всюди превалюють інвестиції в промисловість та нерухоме майно. Але, виходячи з того, що сучасна ринкова економіка вимагає розвитку нових високотехнологічних напрямів діяльності, необхідно створювати умови для більш рівномірного розподілу інвестицій за галузями. Регіони України мають значний потенціал, необхідний для активізації розвитку інвестиційного комплексу. Деякі регіони мають високий рівень освоєних інвестицій, що свідчить про їх інвестиційну привабливість, інші – характеризуються низьким рівнем залучених інвестицій, тобто мають невелику інвестиційну привабливість. Але всі регіони потребують інвестицій для забезпечення їх економічного зростання та підтримання конкурентоспроможності в сучасних умовах.

Дослідження стану і тенденцій розвитку інвестиційної діяльності в регіонах дозволило встановити, що регіони України мають значний потенціал для активізації її розвитку. Високий рівень освоєних інвестицій деяких регіонів свідчить про їх інвестиційну привабливість, а низький рівень залучених інвестицій, навпаки, – про низьку привабливість. Задля активізації інвестиційних процесів у регіонах автором доведено необхідність визначення наявних проблем. До них зараховані недосконалість засобів регулювання економіки регіонів, які дозволяють зменшити залежність та наслідки рецесії; недостатнє використання можливих джерел залучення інвестицій; відтік власних інвестиційних ресурсів; недостатня розгалуженість напрямів вкладання інвестицій. Визначено, що переважними джерелами інвестицій у регіонах є власні кошти підприємств і організацій. Такі джерела, як кредити банків, кошти іноземних інвесторів, складають незначну частину інвестицій, у той час як у розвинутих країнах вони посідають значне місце в процесах інвестування. Виходячи з цього, для поліпшення діяльності інвестиційного комплексу в регіонах необхідно розширювати наявні та створювати нові джерела інвестицій; урахувувати існуючі умови інвестування та запроваджувати заходи щодо їх поліпшення; стимулювати розвиток учасників інфраструктури та взаємозв'язки між ними, на основі попереднього детального аналізу їх складу та ефективності діяльності. Отримані результати є основою для подальших досліджень щодо проведення моніторингу рівня інфраструктурного забезпечення інвестиційних комплексів регіонів України.

Література: 1. Амоша О. І. Фінансово-економічний аналіз процесів формування та використання регіональної інфраструктури регіонів України / О. І. Амоша // Проблеми і перспективи співробітництва між країнами Юго-восточної Європи в рамках Чорноморського економічного співробітництва : сб. науч. тр. – Севастополь ; Донецьк, 2009. – Т. 2. – С. 517–522. 2. Бард В. С. Фінансово-інвестиційний комплекс: теорія і практика управління в умовах реформування російської економіки / В. С. Бард. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 301 с. 3. Гудзь М. В. Інвестиційний механізм реалізації політики регіонального розвитку / М. В. Гудзь // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : зб. наук. праць. – Маріуполь : ПДТУ, 2010. – Т. 3. – С. 75–82. 4. Стратегія економічного розвитку: національні та глобальні аспекти: навч. посіб. / за ред. Орловської Ю. В. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. – 204 с. 5. Пересада А. А. Інвестиційний процес в Україні / А. А. Пересада. – К. : Лібра, 1998. – 392 с. 6. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба

статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2012. – 559 с. 7. Медвідь В. Ю. Стратегія територіального економічного розвитку: теоретичний аспект / В. Ю. Медвідь // Економіка розвитку. – 2013. – № 1. – С. 48–51. 8. Березівська К. М. Оцінювання диспропорцій регіонального розподілу іноземних інвестицій в Україні / К. М. Березівська, О. М. Березівський, В. В. Маслій // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 12. – С. 106–114.

References: 1. Amosha O. I. Finansovo-ekonomichnyi analiz protsesiv formuvannia ta vykorystannia rehionalnoi infrastruktury rehioniv Ukrainy [Financial and Economic Analysis of the Formation and Use of the Regional Infrastructure of Regions of Ukraine] / O. I. Amosha // Problemy i perspektivy sotrudnichestva mezhdru stranami Yugo-vostochnoy Evropy v ramkakh Chernomorskogo ekonomicheskogo sotrudnichestva : sb. nauch. tr. – Sevastopol ; Donetsk, 2009. – Vol. 2. – P. 517–522. 2. Bard V. S. Finansovo-investitsionny kompleks: teoriya i praktika v usloviyakh reformirovaniya rossiyskoy ekonomiki [Finance and Investment: Theory and Practice of Management in Terms of Reforming the Russian Economy] / V. S. Bard. – M. : Finansy i statistika, 1998. – 301 p. 3. Hudz M. V. Investytsiyni mekhanizm realizatsii polityky rehionalnoho rozvytku [Investment Mechanism for Implementing Regional Development Policy] / M. V. Hudz // Theoretichni i praktichni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti : zb. nauk. prats. – Mariupol : PDTU, 2010. – Vol. 3. – P. 75–82. 4. Stratehii ekonomichnoho rozvytku: natsionalni ta hlobalni aspekty : navch. posib. / za red. Orlovskoi Yu. V. – Dnipropetrovsk : Nauka i osvita, 2005. – 204 p. 5. Peresada A. A. Investytsiyni protsesy v Ukraini / A. A. Peresada. – K. : Libra, 1998. – 392 p. 6. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2011 rik / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy ; za red. O. H. Osaulenka. – K. : Avhust Treid, 2012. – 559 p. 7. Medvid V. U. Stratehiia terytorialnoho ekonomichnoho rozvytku: teoretichniy aspekt [Strategy of the Territorial Economic Development: Theoretical Aspect] / V. U. Medvid // Ekonomika rozvytku, 2013. – No. 1. – P. 48–51. 8. Berezivska K. M. Otsiniuvannia dysproportsii rehionalnoho rozpodilu inozemnykh investytsii v Ukraini [Evaluation of Disproportions in the Regional Distribution of Foreign Investments in Ukraine] / K. M. Berezivska, O. M. Berezivskiy, V. V. Maslii // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – No. 12. – P. 106–114.

Інформація про автора

Крахіна Валентина Анатоліївна – канд. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємств Донбаської національної академії будівництва і архітектури (86123, Україна, Донецька обл., м. Макіївка, вул. Державина, 2, e-mail: Valentinak3101@yandex.ru).

Інформация об авторе

Крахина Валентина Анатольевна – канд. екон. наук, доцент кафедры экономики предприятий Донбасской национальной академии строительства и архитектуры (86123, Украина, Донецкая обл., г. Макеевка, ул. Державина, 2, e-mail: Valentinak3101@yandex.ru).

Information about the author

V. Krakhyna – PhD in Economics, Associate Professor of Economy of Enterprises Department of Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture (2 Derzhavina St, 86123, Makiivka, Donetsk region, Ukraine, e-mail: Valentinak3101@yandex.ru).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Гавкалова Н. Л.

Стаття надійшла до ред.
10.06.2014 р.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

УДК 330.341:336.221(477)

Матищак Ю. І.

Охарактеризовано сучасний стан інноваційної діяльності, визначено та проаналізовано проблеми інноваційного розвитку України. Проведено аналіз зарубіжного досвіду використання податкових інструментів активізації інноваційної діяльності, визначено найбільш поширені з них. Наведено податкові інструменти стимулювання інноваційної діяльності, які використовуються в Україні. Встановлено, що наявні засоби активізації інноваційної діяльності в Україні є недостатніми і потребують подальшого вдосконалення. Визначено основні напрями вдосконалення податкового стимулювання інноваційної діяльності в Україні. Зокрема запропоновано введення інвестиційного податкового кредиту, неоподаткованого резерву з прибутку, визначено механізми їх надання.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, податкове стимулювання, інвестиційний податковий кредит.

НАПРАВЛЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАЛОГОВОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

УДК 330.341:336.221(477)

Матищак Ю. И.

Охарактеризовано современное состояние инновационной деятельности, определены и проанализированы проблемы инновационного развития Украины. Проведен анализ зарубежного опыта использования налоговых инструментов активизации инновационной деятельности, определены наиболее распространенные из них. Приведены налоговые инструменты стимулирования инновационной деятельности, используемые в Украине. Установлено, что существующие средства активизации инновационной деятельности в Украине являются недостаточными и требуют дальнейшего усовершенствования. Определены основные направления усовершенствования налогового стимулирования инновационной деятельности в Украине. В частности предложено введение инвестиционного налогового кредита, необлагаемого резерва по прибыли, определены механизмы их предоставления.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационная деятельность, налоговое стимулирование, инвестиционный налоговый кредит.

IMPROVING TAX INCENTIVES FOR INNOVATIVE ACTIVITY IN UKRAINE

JEL Classification: H21; O31

Y. Matishchak

The current condition of innovation activity in Ukraine is described and the problems of innovative development of Ukraine are defined and analyzed. The analysis of foreign experience in the use of tools designed to activate innovation is conducted, the most common ones are identified. The tax instruments designed to stimulate innovation in Ukraine are described. The current means of intensification of innovation activity in Ukraine are found to be insufficient and needing further improvement. The main areas of improving tax incentives for innovation activity in Ukraine are defined. In particular, the introduction of an investment tax credit, non-taxable allowance of profit is proposed and the mechanisms for their provision are identified.

Keywords: innovation development, innovation activity, tax incentives, investment tax credit.

Основною умовою досягнення довготривалих, позитивних темпів економічного зростання як окремих підприємств, так і економіки в цілому, є активна інноваційна діяльність.

Процеси інтеграції України у світовий економічний простір вимагають вирішення проблеми забезпечення інноваційного розвитку її економіки на основі формування принципово нових теоретико-методологічних підходів та обґрунтування практичних заходів щодо впровадження результатів наукових досліджень [1, с. 276].

Для того щоб ефективно використовувати наявний потенціал інноваційного розвитку економіки України, необхідно вдосконалити систему стимулювання й активізації інноваційної діяльності підприємств. На рівні держави заходи, спрямовані на розвиток інноваційної діяльності лежать в основі державної інноваційної політики, розробка якої є одним із найбільш важливих елементів державного регулювання економіки. Державна інноваційна політика використовує великий арсенал інструментів, серед яких можна виділити бюджетне фінансування, субсидії, дотації, субвенції, державні замовлення, податкові ставки, норми амортизації та ін. Результати наукових досліджень вказують на те, що перевага надається бюджетним інструментам стимулювання. Але з огляду на обмеженість фінансових ресурсів одним із найсуттєвіших засобів впливу на інноваційний клімат країни є інструменти і важелі податкової політики.

Проблемам стимулювання інноваційної діяльності присвячені дослідження низки відомих вітчизняних та іноземних вчених-економістів, зокрема: Ю. Бажала, який зробив помітний внесок у теорію і практику економічного управління інноваціями, формування концепції державної інноваційної політики; В. Гейця, якому відводиться значна роль у розробці стратегії інноваційно-інвестиційної модернізації економіки; Н. Краснокутської, Т. Мединської, які досліджували податкову політику стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні, М. Чумаченка, відомого завдяки вагомому внеску в розробку пропозицій щодо інноваційних перетворень в економіці та ін. Проте чимало питань щодо визначення шляхів податкового стимулювання інноваційної діяльності й досі залишаються невисвітленими і потребують теоретичного, методичного та практичного вирішення [2 – 6].

Метою даного дослідження є визначення можливих напрямів удосконалення податкового стимулювання інноваційної діяльності в Україні.

Згідно із Законом України "Про інноваційну діяльність", інноваційна діяльність – це діяльність, спрямована

на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг [7].

Основним результатом впливу інноваційної діяльності на базові галузі економіки передбачається вихід із кризової ситуації та підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Але розвиток інноваційних процесів неможливий без належного регулювання та фінансування, оскільки потребує залучення великої кількості кадрових, технологічних та сировинних ресурсів [8, с. 25]. Разом із тим провадження інноваційної діяльності пов'язане з високим комерційним ризиком, що робить її менш привабливою з економічної точки зору, ніж звичайну господарську діяльність. Унаслідок цього залучення в економіку інвесторів, які будуть готові інвестувати кошти в розвиток інновацій, можливе лише через створення для них сприятливих умов діяльності та зниження їх витрат, що частково компенсує вищу ризикованість інвестицій.

На сьогодні стан інноваційної діяльності в Україні більшістю експертів-науковців визначається як кризовий. Так, у 2012 році інноваційною діяльністю займалися 17,4 % від загальної кількості промислових підприємств, тоді як у країнах ЄС – у 4 – 6 разів більше. Основними проблемами інноваційного розвитку України є [9]:

- низькі темпи впровадження високих технологій;
- зношеність основних фондів;
- нерозвиненість інноваційної інфраструктури, недостатня кількість інноваційних підприємств;
- недостатня державна підтримка впровадження інновацій для забезпечення розвитку малого та середнього підприємництва;
- невизначеність пріоритетів розвитку базових галузей економіки та відсутність сприятливих умов для залучення інвестицій з метою забезпечення розвитку високотехнологічного виробництва;
- незначна кількість вітчизняних виробників високотехнологічної продукції, що беруть участь у міжнародному обміні технологіями, у зв'язку з недосконалістю законодавства щодо трансферу технологій.

Податкові інструменти стимулювання інноваційної діяльності використовуються в більшості країн світу, на відміну від України. Більше того, переважна частина технологічно розвинених країн світу, проводячи політику скорочення податкових пільг, залишили пільги, спрямовані на стимулювання інноваційної діяльності.

Результати аналізу зарубіжного досвіду використання податкових інструментів активізації інноваційної діяльності показали, що найбільш поширеними з них є:

інвестиційні знижки з податку на прибуток у розмірі, який відповідає певній процентній частці від вартості впровадженню інноваційного устаткування;

знижки з податку на прибуток у розмірі витрат на НДДКР; віднесення до поточних витрат сум витрат на окремі види устаткування, використовуваного в наукових дослідженнях;

створення за рахунок прибутку інноваційних фондів спеціального призначення, не оподатковуваних прибутком; оподаткування прибутку інноваційно-активних підприємств за зниженими ставками (для невеликих підприємств); "податкові канікули" протягом декількох років на прибуток, отриманий від реалізації інноваційних проектів [10, с. 363].

Масштаб використання податкових інструментів для стимулювання інноваційної діяльності в Україні значно обмежений. Так, на період з 1 січня 2013 року до 31 грудня 2022 року звільняється від оподаткування ввізним митом устаткування (обладнання) та комплектуючі вироби до нього. Також передбачено звільнення від оподаткування з 1 січня 2013 року до 31 грудня 2017 року та пільгові ставки оподаткування після цієї дати прибутку, отриманого від реалізації інвестиційних проектів суб'єктами господарювання, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки [11].

Вітчизняними вченими пропонуються різні варіанти податкового стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності за допомогою податку на прибуток – від простого зниження ставок податку до застосування таких видів податкових пільг, як інноваційна податкова знижка або інвестиційний податковий кредит.

З метою активізації інноваційної діяльності, на думку автора, доцільно внести зміни у прийнятий Податковий кодекс і запровадити інвестиційний податковий кредит (ІПК), який був передбачений у проекті, однак в остаточній його редакції його проігнорували. За умов правильного застосування інвестиційного податкового кредиту вигоду отримує не тільки користувач пільги, але й держава. Цьому слугує переважно цільова спрямованість такої пільги на послаблення податкового тягаря та виконання певних вимог, наприклад приріст інвестицій, впровадження інноваційних технологій тощо. Окрім того, податковий кредит більшою мірою враховує майнове становище платника податків, ніж інші види пільг, за умови, що надаватиметься тим суб'єктам податкових відносин, які дійсно потребують підтримки [12, с. 78].

Сутність податкового кредиту полягає в зменшенні податкових зобов'язань платника податку на прибуток на частину витрат, пов'язаних з інвестиційною діяльністю, або на певний їх розмір, що дозволяє підприємству зменшити витрати та, як наслідок, збільшити прибуток.

Розмір ставки ІПК не повинен перевищувати 50 % розміру нарахованого податку на прибуток. Такий баланс є оптимальним з точки зору збереження стимуляційного ефекту та захисту від значних втрат бюджету [13].

Загальним принципом надання підприємствам України податкових кредитів на інвестиційні цілі є узгодження величини зазначеної податкової пільги з масштабами прояву новаторської активності та глибиною, революційністю запроваджуваних суб'єктами господарювання прогресивних нововведень. Це передбачає, у свою чергу, застосування диференційованого підходу з боку держави до організацій, які впроваджують інновації. Доцільно було б закріпити потенційні об'єкти впливу такої податкової пільги безпосередньо в законодавстві країни, що дасть можливість, по-перше, автоматично з огляду на дію відповідної законодавчої норми підприємствам, які впроваджують прогресивні інновації, ставати об'єктами впливу зазначеної подат-

кової пільги незалежно від волі органів влади. По-друге, на відміну від практики індивідуального підходу до надання податкових кредитів забезпечувати інноваційно активним підприємствам комплексний підхід до вирішення цього завдання (коли податкова пільга застосовується не до тих чи інших конкретних суб'єктів господарювання, інтереси яких часто можуть лобюватись, а щодо підприємств, які відповідають чітко встановленим для цього законодавством вимогам) [5].

Крім того, в процесі прийняття рішення щодо впровадження інвестиційного податкового кредиту, слід пам'ятати про те, що на сучасному етапі в інноваційних проектах беруть участь не тільки промислові підприємства, але й науково-дослідні інститути, банківські установи, страхові компанії тощо. Не підлягає сумніву, що податкова пільга повинна стосуватися лише тих підприємств, які займаються впровадженням і комерціалізацією інновацій, оскільки без останніх немає сенсу такого стимулювання взагалі.

Також у процесі надання податкових пільг слід брати до уваги етап інноваційного процесу. Адже від моменту зародження інноваційної ідеї до реалізації нової продукції, що становить так званий "інноваційний лаг", підприємство здійснює лише витрати, не отримуючи доходів. Саме в період часу від початку науково-дослідницьких робіт до моменту повернення інвестицій, держава повинна провадити максимум податкових стимулів для підприємницького сектору та його залучення до інноваційної діяльності. У такому випадку дана податкова пільга дасть змогу зменшити тягар витрат суб'єкта на важливих етапах інноваційного проекту та мотивувати його до подальшої участі в інноваційній діяльності. Найбільш простим та прозорим способом встановлення терміну ІПК, на думку автора, є надання кредиту на термін окупності інноваційного проекту, але не більше 5 років.

Досвід зарубіжних країн свідчить про тривале й поширене застосування такої податкової пільги, як створення неоподаткованого резерву, наприклад у країнах Західної Європи [14]. На думку деяких економістів, саме можливість формування неоподаткованих фінансових резервів дозволяє корпораціям в умовах високих ставок оподаткування прибутку підтримувати свою високу конкурентоспроможність на світових ринках.

Механізм цього інструменту податкової політики передбачає звільнення від оподаткування частини прибутку компанії шляхом її зарахування до неоподаткованих резервних фондів з метою фінансування в майбутньому визначеного кола потреб. Такий інструмент набув активного застосування в Німеччині. Розмір резерву може складати до 20 % прибутку, отриманого протягом року. Один з основних напрямів застосування цієї пільги – створення резерву для здійснення інвестицій.

Застосування такого інструменту в українській практиці дало б змогу стимулювати підприємства до реінвестування прибутку з одночасним забезпеченням потреб у розширеному відтворенні. При цьому, на відміну від інших інвестиційних податкових пільг, механізм резерву здатен забезпечити пряму мотивацію до інвестування.

Ще одна перевага інструменту – це створення опосередкованої зацікавленості підприємств, оскільки на етапі формування резерву збільшується оборотний капітал, що сприяє приросту масштабів діяльності, а також прискорює темпи нагромадження фінансових ресурсів для інвестицій.

Отже, в умовах ринкової економіки забезпечувати належну фінансову підтримку інноваційної діяльності слід не стільки шляхом прямого фінансування з бюджету, скільки за рахунок опосередкованих важелів впливу на суб'єктів господарювання, зокрема податкових. Таким чином, до найбільш прийнятних для застосування в Україні інструментів податкового стимулювання інноваційної діяльності підприємств можна зарахувати інвестиційний податковий

кредит. Такий засіб державної підтримки дозволяє більшою мірою стимулювати інвестиції у виробництво, сприяти розвитку інноваційної діяльності підприємств. Не менш важливим є створення неоподаткованого резерву, який є менш відомою формою податкової пільги порівняно з іншими, що можуть застосовуватися в системі прибуткового оподаткування юридичних осіб, але також дасть можливість активізувати інноваційну діяльність.

Запропоновані інструменти податкового стимулювання інноваційної діяльності могли б активізувати її в Україні, створити сприятливий інвестиційний клімат, що стане серйозним здобутком державного регулювання інвестиційно-інноваційних процесів.

Подальші дослідження напрямів удосконалення податкового стимулювання інноваційної діяльності в Україні будуть спрямовані на оцінювання ефективності наданих підприємствам податкових пільг.

Література: 1. Степаненко О. П. Тенденції інноваційного розвитку банківської системи України / О. П. Степаненко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6 (132). – С. 275–282. 2. Бажал Ю. М. Інвестиційні ресурси та пріоритетні напрями інноваційного розвитку / Ю. М. Бажал, І. В. Одолюк // Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогноз., Фенікс, 2003. – С. 684–694. 3. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія : у 2-х ч. Ч. 1 / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 389 с. 4. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Н. В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с. 5. Мединська Т. В. Удосконалення податкової політики стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні / Т. В. Мединська // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2011. – № 1 (10). – С. 117–120. 6. Інвестиційна політика в Україні: досвід, проблеми, перспективи / М. Г. Чумаченко, С. С. Аптекар, М. Г. Білопольський та ін. – Донецьк : Юго-Восток, 2003. – 292 с. 7. Про інноваційну діяльність : Закон України за останньою редакцією від 02.10.2011 р. № 3715-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>. – Назва з екрану. 8. Фарат О. В. Вплив інноваційно-інвестиційних процесів на розвиток пріоритетних галузей України / О. Фарат // Економіка розвитку. – 2014. – № 1 (69). – С. 22–26. 9. Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 р. № 389 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=389-2011-%EF>. – Назва з екрану. 10. Марченко О. І. Інвестиційний податковий кредит як стимул до нарощування випуску інноваційної продукції в Україні / О. І. Марченко, Г. С. Мельничук // Вісник ЖДТУ. – 2013. – № 1 (63). – С. 362–366. 11. Податковий кодекс України за останньою редакцією від 02.03.2014 р. № 2755-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. – Назва з екрану. 12. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України : монографія / за заг. ред. Л. Л. Тарангул. – К. : Фенікс, 2012. – 532 с. 13. Система податкових пільг в Україні в контексті європейського досвіду / [А. М. Соколовська, Т. І. Єфименко, І. О. Луніна та ін.]. – К. : НДФІ, 2006. – 320 с. 14. Молдован О. О. Щодо доцільності запровадження податкових механізмів стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку в Україні : аналітична записка [Електронний ресурс] / О. О. Молдован, Н. С. Медведькова. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1315/>. – Назва з екрану.

References: 1. Stepanenko O. P. Tendentsii innovatsiinoho rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy [Ukraine's Banking System Innovative Development Trends] / O. P. Stepanenko // Aktualni problemy ekonomiky. – 2012. – No. 6 (132). – P. 275–282. 2. Bazhal Yu. M. In-

vestytsiini resursy ta priorytetni napriamy innovatsiinoho rozvytku / Yu. M. Bazhal, I. V. Odolyuk // V kn. : Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovrostrokovooho rozvytku / za red. akad. NAN Ukrayiny V. M. Heitsia. – K. : In-t ekon. prohnzov., Feniks, 2003. – P. 684–694. 3. Priorytety natsionalnoho ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv : monohrafiia : u 2-Kh ch. Ch. 1 [Priorities of the National Economic Development in Terms of Globalization Challenges : monograph in 2 parts. Part.1] / za red. V. M. Heitsia, A. A. Mazaraki. – K. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2008. – 389 p. 4. Krasnokutska N. V. Innovatsiinyi menedzhment : navch. posib. / N. V. Krasnokutska. – K. : KNEU, 2003. – 504 p. 5. Medynska T. V. Udoskonalennia podatkovoi polityky stymulivannia innovatsiino-investytsiinoi diialnosti v Ukraini / T. V. Medynska // Visnyk Universytetu bankivskoi spravy NBU. – 2011. – No. 1 (10). – P. 117–120. 6. Investytsiina polityka v Ukraini: dosvid, problemy, perspektyvy / M. H. Chumachenko, S. S. Aptekar, M. H. Bilopolskyi et al. – Donetsk : Yuho-Vostok, 2003. – 292 p. 7. Pro innovatsiinu diialnist : Zakon Ukrainy za ostannoju redaktsiieiu vid 02.10.2011 r. No. 3715-17 [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>. – Title from the screen. 8. Farat O. V. Vplyv innovatsiino-investytsiinykh protsesiv na rozvytok priorytetnykh haluzei Ukrainy [Impact of Innovation and Investment Processes on Ukraine's Priority Industries Development] / O. Farat // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 1 (69). – P. 22–26. 9. Pro zatverdzhennia Prohramy rozvytku investytsiinoi ta innovatsiinoi diialnosti v Ukraini : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02.02.2011 r. No. 389 [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=389-2011-%EF>. – Title from the screen. 10. Marchenko O. I. Investytsiinyi podatkovyi kredyt yak stymul do naroshchuvannia vypusku innovatsiinoi produktsii v Ukraini / O. I. Marchenko, H. S. Melnychuk // Visnyk ZhDTU. – 2013. – No. 1 (63). – P. 362–366. 11. Podatkovyi kodeks Ukrainy za ostannoju redaktsiieiu vid 02.03.2014 r. No. 2755-17 [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. – Title from the screen. 12. Biudzhetna pidtrymka ta podatkovye stymulivannia natsionalnoi ekonomiky Ukrainy : monohrafiia [Budget Support and Tax Incentives of the National Economy of Ukraine : monograph] / za zah. red. L. L. Taranhul. – K. : Feniks, 2012. – 532 p. 13. Systema podatkovykh pilh v Ukraini v konteksti yevropeiskoho dosvidu / [A. M. Sokolovska, T. I. Yefymenko, I. O. Lunina et al.]. – K. : NDFI, 2006. – 320 p. 14. Moldovan O. O. Shchodo dotsilnosti zaprovadzhenia podatkovykh mekhanizmv stymulivannia innovatsiino-investytsiinoho rozvytku v Ukraini : Analitichna zapyska [Electronic resource] / O. O. Moldovan, N. S. Medvedkova. – Access mode : <http://www.niss.gov.ua/articles/1315/>. – Title from the screen.

Інформація про автора

Матишак Юлія Іванівна – здобувач кафедри фінансів Одеського національного економічного університету (65082, Україна, м. Одеса, вул. Преображенська, 8, e-mail: self-confidence@ukr.net).

Інформация об авторе

Матишак Юлия Ивановна – соискатель кафедры финансов Одесского национального экономического университета (65082, Украина, г. Одесса, ул. Преображенская, 8, e-mail: self-confidence@ukr.net).

Information about the author

Y. Matishchak – postgraduate student of the Department of Finance of Odesa National Economic University (8 Preobrazhenska St, 65082, Odesa, Ukraine, e-mail: self-confidence@ukr.net).

Рецензент
докт. екон. наук,
проф. Іванов Ю. Б.

Стаття надійшла до ред.
10.06.2014 р.

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК СВІТОВОГО РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

УДК 338.487:005.591.6

Дехтяр Н. А.

Розглянуто основні тенденції впровадження інновацій у туристичну діяльність на сучасному етапі. Досліджено чинники, що впливатимуть на перебіг глобальних змін. Подано класифікацію найважливіших інновацій у сфері інформаційного забезпечення галузі туризму. Наведено огляд сценаріїв соціально-економічного розвитку суспільства. Проаналізовано загрози та перспективи становлення світової галузі транспортних перевезень та ринку міжнародного туризму, на їх основі визначено напрями формування концепції відпочинку до 2025 року.

Ключові слова: глобальні тенденції розвитку, світовий ринок туристичних послуг, інновації в туристичній діяльності, інформаційне забезпечення, цивілізаційні сценарії.

ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА РАЗВИТИЕ МИРОВОГО РЫНКА ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ

УДК 338.487:005.591.6

Дехтярь Н. А.

Рассмотрены основные тенденции внедрения инноваций в туристическую деятельность на современном этапе. Исследованы факторы, которые будут иметь влияние на ход глобальных изменений. Представлена классификация важнейших инноваций в сфере информационного обеспечения отрасли туризма. Приведен обзор сценариев социально-экономического развития общества. Проанализированы угрозы и перспективы становления мировой отрасли транспортных перевозок и рынка международного туризма, на их основе определены направления формирования концепции отдыха до 2025 года.

Ключевые слова: глобальные тенденции развития, мировой рынок туристических услуг, инновации в туристической деятельности, информационное обеспечение, цивилизационные сценарии.

IMPACT OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES ON THE DEVELOPMENT OF THE WORLD TOURISM MARKET

JEL Classification: L83; O31

N. Dekhtyar

The main current trends of implementation of innovations into tourism activity are described. The factors that will have an impact on the course of global changes were investigated. Classification of the most important innovations in the field of information support of the tourism industry is provided. An overview of the scenarios of socio-economic development is given. The threats and prospects influencing the world

transportation industry and the international tourism market are analysed to identify the leisure concept areas until 2025.

Keywords: global development trends, world tourism market, innovations in tourism, information support, civilization scenarios.

Стрімкий розвиток технологій виробництва, зростання обсягів міжнародної торгівлі матеріальною та нематеріальною продукцією, посилення впливу на економіку країн наднаціональних структур, одночасне поширення протилежних за своєю сутністю процесів глобалізації та регіоналізації, інтенсифікація природних катаклізмів, нагромадження екологічних криз та інші чинники суттєво ускладнюють побудову прогнозів розвитку туристичної галузі як на світовому рівні, так і на рівні окремих держав та регіонів. Масове впровадження інформаційних технологій змінює не тільки порядок організації подорожей, а й сприйняття концепції відпочинку. Однак у науковій літературі частіше зустрічається аналіз технологічних аспектів впровадження інноваційних, у тому числі інформаційних технологій у туристичну діяльність (наприклад, бездротової передачі даних на близькій відстані [1], розробки методики оцінювання офіційних туристичних сайтів [2], наймання персоналу за допомогою онлайн-рекрутингових систем [3], використання GPS-технологій у дослідженнях пересування туристів у межах рекреаційного району [4], удосконалення методик оцінювання інноваційних змін [5] та ін.), а поза увагою залишається аспект формування нового світогляду споживачів послуг з урахуванням глобальних трендів. Отже, тема статті є актуальною. *Метою* даної роботи є дослідження впливу інноваційних технологій на розвиток міжнародного ринку туристичних послуг. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: визначити чинники рушійних змін якісної та кількісної структури світових туристичних потоків; надати коротку характеристику новітнім технологіям, що використовуються в процесі організації подорожі з боку постачальників та споживачів туристичної продукції; розглянути можливі сценарії розвитку суспільства, які стануть передумовами створення нових споживчих потреб.

Інформаційні технології у туристичній діяльності є одним із найбільш важливих видів інноваційних технологій. Деякі дослідники навіть ототожнюють ці поняття, адже туристичним компаніям необхідно, насамперед, організувати оперативну роботу з великими масивами даних. Мельниченко С. В. зазначає, що "основою взаємодії між різними складовими туристичної інфраструктури є інформація" [6, с. 26]. Виділяється навіть спеціальна фундаментальна наука – ітологія, яка вивчає методи та процеси створення і застосування високоефективних інформаційних технологій [6, с. 36]. Проте для суб'єктів туристичної діяльності часто неможливо відстежувати і підтримувати великі бази даних. Водночас суттєвим критерієм прихильності споживача до певної компанії є належне інформаційне супроводження. Колектив авторів [7] виділяє п'ять груп чинників несприйнятливості туристичних організацій до нововведень, серед них: 1) надмірна централізація управління; 2) нерозвинена конкуренція, яка сприяє тиражуванню традиційного обсягу і якості послуг; 3) однотипний підхід до організаційної структури галузі з переважанням великих компаній; 4) недоліки організаційної культури підприємства, у тому числі відсутність чи нерозвиненість цінностей, пов'язаних з інновацією; 5) відсутність різноманітності у формах та методах управління.

На думку Швеця Ю. Ю., сталий інноваційний розвиток сфери туризму залежить від створення умов, які надають можливість покращення кількісних і якісних показників галузі. Економіка туристичного регіону складається з багатьох елементів, що зазнають впливу різноманітних

чинників випадкового характеру, і для неї є справедливою певна нестійкість моделі інноваційного розвитку. Під час прогнозування туристичної діяльності необхідно визначити характер, розмір і часовий тренд прояву нестабільності [8]. Прогнозування макроекономічних тенденцій ускладнюється тим, що не існує єдиного трактування міжнародного ринку туристичних послуг. Автори роботи [9] виділяють два підходи: 1) об'єктний, який зосереджує увагу на системному характері світового ринку, що проявляється у взаємодії між суб'єктами різних країн з приводу реалізації та споживання туристичного продукту в міжнародних масштабах; 2) суб'єктний як сукупність суб'єктів з різних країн, що реалізують свою інтереси шляхом створення, продажу і споживання турпродукту в міжнародній сфері. Вченими пропонується третій підхід на основі організаційно-управлінського аспекту, згідно з яким міжнародний туристичний ринок визначається як глобальна система, що реалізує попит та пропозицію на туристично-рекреаційні послуги у формі міжнародних організаційно-економічних відносин між різними суб'єктами ринку [9, с. 7–8].

Отже, дослідженням впливу інноваційних технологій на розвиток світового ринку туристичних послуг займалися багато вчених, проте невирішеною залишається проблема визначення довгострокового стратегічного пріоритету розбудови туристичної інфраструктури України з огляду на глобальні тенденції інноваційного розвитку галузей світової економіки. Інакше кажучи, на сьогодні переважає підхід, за якого вітчизняна туристична галузь намагається копіювати існуючі технології з огляду на повсякденні запити, а не ставить завдання розробки інновацій, які були б затребувані в майбутньому.

Розвиток прикладних інформаційних технологій, у тому числі засобів, доступних завдяки мережі Інтернет, має синергетичний ефект у формуванні ринку туристичних послуг. За даними роботи [10, с. 81], від 50 до 90 % туристів у країнах Європи користуються Інтернетом для пошуку інформації, бронювання або поширення власного досвіду про подорож. При цьому 10 % туристів використовують для доступу у Всесвітню мережу виключно мобільні пристрої – в основному смартфони і комунікатори (75 %), 25 % припадає на частку планшетних комп'ютерів. Загалом до 70 % туристичних послуг бронюється через Інтернет, а 17 % сайтів готелів мають мобільні версії. У середньому в процесі планування подорожі турист відвідує 9 сайтів і витрачає 1 годину 43 хвилини перед прийняттям рішення про бронювання. Вишневецька Є. В. [11] стверджує, що підтримувати високий рівень технологічного забезпечення необхідно і безпосередньо на місцях споживання туристичних послуг, використовуючи придатні для даного об'єкта/напряму технології.

Одним із найважливіших чинників, що призведе до структурних зрушень у формуванні світових туристичних потоків, є зростання кількості населення світу і, відповідно, перерозподіл ресурсів за макрорегіонами. У 1975 році населення світу перевищило 4 млрд осіб, у 1987 році – 5 млрд осіб, у 1999 році – 6 млрд осіб, у 2012 році – 7 млрд осіб [12]. Серед вчених, які використовували потужний математичний апарат у демографічних дослідженнях, слід відзначити праці Капиці С. П., який не тільки обґрунтував нелінійну модель зростання населення Землі, особливістю якої є графічне подання на логарифмічній шкалі [13], а й увів концепцію суб'єктивного сприйняття

часу окремим індивідом та суспільством, згідно з якою достатність (тобто суб'єктивне відчуття тривалості) вільного часу для однієї людини залежить від загальної кількості населення. "Прискорення історичного процесу приводить до того, що практичні норми життя і цінності не встигають сформуватися відповідно до вимог часу. Це позначається на... ставленні до концепцій прав і обов'язків людини" [14]. Уже наявність навіть не коштів, а вільного часу на відпочинок визначає попит на туристичні послуги.

Зі збільшенням чисельності населення насамперед потрібно буде вирішувати проблеми транспортної інфра-

структури, основними з яких у найближчі 15 років будуть наступні (рис. 1, складено на основі даних [15]). Зрозуміло, що екстенсивне нарощування обсягів транспортних перевезень, як вантажних, так і пасажирських, провокуватиме подальше забруднення довкілля, що, у свою чергу, призводитиме до виникнення соціальних проблем, у тому числі погіршення стану здоров'я населення. Відповідно, боротьба за дефіцитні природні ресурси погіршуватиме й без того складне геополітичне становище у світі. Отже, туристична галузь сьогодні стоїть на порозі рушійних змін, і завданням аналітиків є передбачення всіх можливих сценаріїв її розвитку.

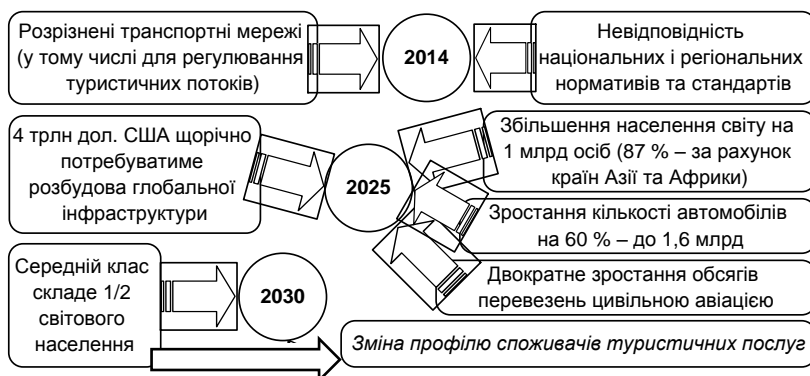

Рис. 1. Проблеми транспортної інфраструктури

Глобальний масштаб концентрації виробничих ресурсів є одним із чинників збільшення наявних та появи нових мегаполісів. До 2025 року їх загальна кількість ста-

новитиме, за прогнозами, 37 агломерацій. Станом на 2011 рік вже було зареєстровано 13 міст із чисельністю населення понад 10 млн осіб (табл. 1) [15].

Таблиця 1

Найбільші мегаполіси світу за чисельністю населення

Ранг	Мегаполіс	Континент	2025*	Роки	Мегаполіс	Континент	2025*
1	Токіо (Японія)	Азія	38,7	11	Лагос (Нігерія)	Африка	18,9
2	Делі (Індія)	Азія	32,9	12	Калькутта (Індія)	Азія	18,7
3	Шанхай (Китай)	Азія	28,4	13	Маніла (Філіппіни)	Азія	16,3
4	Мумбаї (Індія)	Азія	26,6	14	Лос-Анджелес (США)	Північна Америка	15,7
5	Мехіко (Мексика)	Північна Америка	24,6	15	Шеньжен (Китай)	Азія	15,5
6	Нью-Йорк (США)	Північна Америка	23,6	16	Буенос-Айрес (Аргентина)	Латинська Америка	15,5
7	Сан-Паулу (Бразилія)	Латинська Америка	23,2	17	Гуанчжоу (Китай)	Азія	15,5
8	Дакка (Бангладеш)	Азія	22,9	18	Стамбул (Туреччина)	Європа	14,9
9	Пекін (Китай)	Азія	22,6	19	Каїр (Єгипет)	Африка	14,7
10	Карачі (Пакистан)	Азія	20,2	20	Кіншаса (ДР Конго)	Африка	14,5
21	Ріо-де-Жанейро (Бразилія)	Латинська Америка	13,6	30	Тяньцзінь (Китай)	Азія	11,9
22	Чунцин (Китай)	Азія	13,6	31	Хайдарабад (Індія)	Азія	11,6
23	Бангалор (Індія)	Азія	13,2	32	Ліма (Перу)	Латинська Америка	11,5
24	Джакарта (Індонезія)	Азія	12,8	33	Чикаго (США)	Північна Америка	11,4
25	Мадрас / Ченнаї (Індія)	Азія	12,8	34	Богота (Колумбія)	Латинська Америка	11,4
26	Ухань (Китай)	Азія	12,7	35	Бангкок (Таїланд)	Азія	11,2
27	Москва (РФ)	Європа	12,6	36	Лахор (Пакистан)	Азія	11,2
28	Париж (Франція)	Європа	12,2	37	Лондон (Ск Великобританії і Північної Ірландії)	Європа	10,3
29	Осака-Кобе (Японія)	Азія	12,0	Нові мегаполіси Наявні (за даними 2011 року)			

* Населення мегаполісу в млн осіб, прогноз на 2025 рік.

Як правило, надвеликі міста відрізняються в цілому несприятливими екологічними та соціально-психологічними умовами. Згідно з *Commuter Pain Index*, у 2011 році 10-ма найгіршими містами для проживання були: Мехіко (Мексика); Шеньжен (Китай); Пекін (Китай); Найробі (Кенія); Йоганнесбург (ПАР); Бангалор (Індія); Нью-Делі (Індія); Москва (РФ);

Мілан (Італія); Сингапур [16]. Проте саме великі міста формують найбільше туристичних потоків.

У рамках проекту *The Connected World* ("Об'єднаний світ") учасники визначили ті основні інноваційні напрями діяльності, які матимуть найбільший вплив на розвиток ринку міжнародного туризму. Було виділено чотири групи технологічних рішень (рис. 2).

Інформація / навігація / управління	Нові засоби зв'язку	Нові форми мобільності	Охорона і безпека
<i>IPITA – integrated proactive intermodal travel assistant /</i> Інтегрований планувальник подорожі	<i>Holographic communication platforms /</i> Голографічні комунікаційні платформи	<i>Integrated intermodal mobility provider /</i> Централізована служба забезпечення різними видами транспорту	<i>ACIS – fully automated check-in, security and border control/smart visa /</i> Автоматизований прикордонний контроль
<i>TATLO – tracking-and-transparency-based logistics optimizer /</i> Логістичний оптимізатор відстеження руху	<i>Mobile living room and virtual office /</i> Мобільна вітальня і віртуальний офіс	<i>SWARM – driverless swarm car service /</i> Послуги автоматично керованої мережі автотранспорту	<i>Vehicle operator and passenger health analytics /</i> Система безперервного моніторингу стану здоров'я водія та пасажирів транспортного засобу
<i>COMET – condition-based megacity traffic management /</i> Управління рухом транспорту в мегаполісах на основі автоматичного контролю стану		<i>Logistics drones /</i> Система матеріально-технічного забезпечення та постачання за допомогою безпілотних літаків	<i>PMS – preventive vehicle maintenance and safety system /</i> Система віддаленого контролю і забезпечення профілактичного обслуговування транспортного засобу
		<i>Mobile pop-up hotels /</i> Пересувні готелі	

Рис. 2. Інновації в туристичній галузі

До виділених груп входять такі складові:

1) IPITA – інтегрований планувальник подорожі, що збирає та обробляє дані від усіх видів транспорту в режимі реального часу і пропонує оптимальний маршрут, таким чином підвищуючи прозорість і ефективність транспортних потоків;

2) TATLO – логістичний оптимізатор відстеження руху вантажів у режимі реального часу з використанням вбудованих електронних чіпів, який має на меті вдосконалити структуру ланцюгів поставок;

3) управління рухом транспорту в мегаполісах на основі автоматичного контролю стану, метою якого є прогнозування та оптимізація транспортних потоків з пріоритетом збереження чистоти навколишнього середовища;

4) голографічні комунікаційні платформи, які стануть вагомим заміном традиційним діловим зустрічам та подорожам;

5) мобільна вітальня і віртуальний офіс для забезпечення високошвидкісного доступу до комунікаційних мереж і засобів масової інформації, розміщених в Інтернет-хмарі, з усіх видів транспорту, крім того, дана технологія передбачає голосове управління і/або розпізнавання жестів;

6) централізована служба забезпечення різними видами транспорту (в тому числі прокату транспортних засобів) з уніфікованим інтерфейсом системи бронювання та оплатою/переказом коштів єдиним рахунком;

7) ACIS – повністю автоматизована реєстрація, перевірка службою безпеки і прикордонний контроль/спрощена процедура отримання візи, що забезпечує підвищення рівня надійності процесу ідентифікації особистості та процедури сканування спеціальними пристроями. Подібні системи вже впроваджуються в пунктах перетину державного кордону, проте планується їх використання у готелях, конференц-центрах, на залізничних станціях та в інших транспортних вузлах внутрішнього пасажирського сполучення;

8) послуги автоматично керованої мережі автотранспорту, у перспективі – електричного, виключно з використанням енергії від альтернативних джерел;

9) система матеріально-технічного забезпечення та постачання за допомогою безпілотних літаків, початок використання якої у цивільних цілях було покладено екологічними, сільськогосподарськими, геологорозвідувальними та іншими програмами – наприклад, відстежування руху поголів'я диких та домашніх тварин, контроль за магістральними трубопроводами, патрулювання прикордонних територій, проведення рятувальних операцій, пошук корисних копалин тощо;

10) пересувні готелі, які користуються особливим попитом у віддалених чи екзотичних місцевостях або для короточасного розміщення великої кількості відвідувачів; передбачаються як стандартні варіанти, так і розкішні інтер'єри з максимальним набором зручностей;

11) PMS – система віддаленого контролю і забезпечення профілактичного обслуговування транспортних

засобів і безпеки руху, яка відстежуватиме найменші відхилення від заданих допустимих технічних характеристик і діагностуватиме стан обладнання і навіть узгоджуватиме порядок експлуатації з погодними умовами; удосконалена навігаційна система прийматиме сигнали від сусідніх автомобілів та в разі потреби автоматично змінюватиме швидкість і напрям руху, можливою стане функція автопілоту та пересування в режимі автоколони (слідування за лідером);

12) система безперервного моніторингу стану здоров'я водія та пасажирів транспортного засобу. Аналіз проводитиметься за допомогою давачів, камер спостереження та спеціальних інтерактивних тканин із вбудованими сенсорами. Така технологія може використовуватися не тільки для обстеження стану пасажирів у будь-якому виді транспорту, а й для вживання необхідних заходів – наприклад, забезпечення інсуліном хворих на діабет або відеозв'язку із телецентром при станції швидкої допомоги. Також дана система дозволить знизити ризик передачі заразних захворювань у місцях великого скупчення людей [15].

Упровадження нових технологій удосконалюватиме процес організації турів. Можна розглянути нововведення на основних стадіях: *планування* – персоналізації пошукових параметрів, планування від місця відправлення до місця прибуття; *бронювання* – плавного переходу за видами транспорту, придбання "наскрізних" (комбінованих) квитків, єдиного рахунка для оплати; *подорожі до місця відпочинку* – карт та маршрутів у режимі реального часу, постійно оновлюваної інформації, використання додатків мобільних пристроїв у якості квитків/для оплати рахунків; *перебування* – спільного перегляду знімків, відео, обговорення в соціальних мережах.

Фахівцями Всесвітнього економічного форуму та компанії *Boston Consulting Group* було розроблено чотири ймовірних цивілізаційних сценарії до 2025 року, кожен з яких характеризується певними особливостями розвитку галузі транспорту та подорожей (рис. 3) [15].

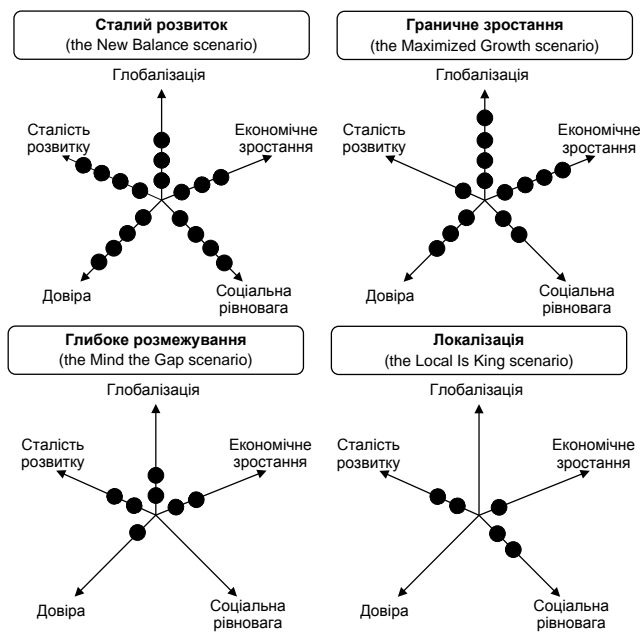

Рис. 3. Сценарії розвитку до 2025 року

Особливості сценаріїв такі.

Сталій розвиток: *передумови* – "зелена революція"; природні катаклізми, спричинені забрудненням навколишнього середовища в минулі роки; *соціально-*

економічні умови – високий рівень демократії; лібералізація подорожей та торгівлі; велика частка високоосвіченого середнього класу, коефіцієнт Джині ≤ 35 ; суспільство дотримується здорового, екологічно свідомого способу життя; сильна політика в галузі охорони навколишнього середовища; *стан економіки* – щорічний приріст ВВП – 1 – 2 % на зрілих ринках; 4 – 5 % – у країнах, що розвиваються; щорічний приріст продуктивності праці – 1 % на зрілих ринках; 4 % – у країнах, що розвиваються; стабільний, помірно позитивний рівень довіри споживачів; *стимуляційні чинники ділового середовища* – надзвичайно високі податки на викиди діоксиду вуглецю призвели до зменшення попиту на нафту та зниження ціни до 50 дол. США за барель у 2025 році – втім, ціни за споживання енергії зростають; значні інвестиції в розвиток громадського транспорту та екологічно чисті технології; високий рівень розвитку комунікацій, інформаційні технології частково замінюють щоденні поїздки до місця роботи та ділові подорожі.

Граничне зростання: *передумови* – продовження глобального зростання обсягів виробництва та світової торгівлі; *соціально-економічні умови* – помірний рівень демократії з економічним/капіталізованим ухилом; лібералізація подорожей та торгівлі, сильний вплив процесу глобалізації; високий рівень освіти; повільне зростання середнього класу, коефіцієнт Джині ≈ 40 ; споживачі цінують ефективність, добробут, статус, індивідуалізм; значне забруднення навколишнього середовища та слабе екологічне законодавство; *стан економіки* – щорічний приріст ВВП – > 3 % на зрілих ринках; 8 % – у країнах, що розвиваються; щорічний приріст продуктивності праці – 2 % на зрілих ринках; 8 % – у країнах, що розвиваються; високий рівень довіри споживачів; *стимуляційні чинники ділового середовища* – високий попит призвів до ціни на нафту у 200 дол. США за барель у 2025 році; інвестиції у прибуткову інфраструктуру та автоматизацію; суттєві позитивні зрушення в ефективності використання енергоресурсів; високий рівень автоматизації транспортного руху; високий рівень розвитку комунікацій, інформаційні технології майже замінюють подорожі, значне поширення передачі даних між елементами устаткування без участі людини.

Глибоке розмежування: *передумови* – політична підтримка еліт; економічно найпотужніші країни стали світовими лідерами; *соціально-економічні умови* – автократія, розроблено комплекс заходів для підтримки існуючої системи; суспільство розмежоване на заможний, високоосвічений прошарок, який складає 20 % від усього населення, та 80 % бідноти, середній клас відсутній; коефіцієнт Джині > 45 ; заможні споживачі віддають перевагу комфорту, статусу та особистій безпеці, тоді як бідне населення шукає дешеві товари та послуги; забруднення довкілля в бідних районах; *стан економіки* – щорічний приріст ВВП: 1 % на зрілих ринках; 2 – 3 % – у країнах, що розвиваються; стагнація приросту продуктивності праці; різний рівень довіри споживачів залежно від соціального класу; *стимуляційні чинники ділового середовища* – ціни на нафту повільно знижуватимуться до 80 дол. США за барель у 2025 році; низький рівень розвитку інфраструктури, майже повна відсутність інвестицій, за винятком потреб вищого класу; інновації зосереджені на забезпеченні комфорту та безпеки для багатшого населення; базовий рівень доступу до мережі Інтернет та засобів віртуальної реальності для всього населення, новітні технології – лише для багатих.

Локалізація: *передумови* – кіберзлочинність; регіональні конфлікти, пандемії; *соціально-економічні умови* – орієнтація на локальні/національні потреби; протекціонізм, включаючи торговельні бар'єри та перешкоди для подорожей; відносно рівномірний рівень доходів населення,

проте зниження якості освіти та паритету купівельної спроможності; споживачі цінують безпеку і традиційний спосіб життя; помірне використання норм екологічного законодавства; *стан економіки* – рецесія, обсяги ВВП незмінні або суттєво скорочуються; зниження рівня продуктивності праці; втрачена довіра споживачів; *стимуляційні чинники ділового середовища* – ціни на нафту встановлюватимуться на рівні 160 дол. США за барель у 2025 році; зменшення обсягів інвестицій у інфраструктуру; низька культура інновацій; застій чи погіршення рівня розвитку комунікацій; малі локальні мережі з високим рівнем захисту замінюватимуть Інтернет, доступ за біометричною ідентифікацією.

Кожен цивілізаційний сценарій виставляє відмінні вимоги до технологічного розвитку. Згадані 12 напрямів інновацій було оцінено з точки зору корисності для ділового середовища та суспільства (табл. 2).

Таблиця 2

Рівень впливу інновацій у туристичній галузі, прогноз на 2025 рік [15]

Інновації	Сталий розвиток	Граничне зростання	Глибоке розмежування	Локалізація
Інтегрований планувальник подорожі	++	++	+	+
Логістичний оптимізатор відстеження руху	++	++	+	++
Управління рухом транспорту в мегаполісах на основі автоматичного контролю стану	++	++	+	+
Голографічні комунікаційні платформи	++	++	+	-
Мобільна вітальня і віртуальний офіс	+	++	+	-
Єдина служба забезпечення різними видами транспорту	++	+	+	+
Система матеріально-технічного забезпечення та постачання за допомогою безпілотних літаків	-	++	++	-
Послуги автоматично керованої мережі автотранспорту	++	++	-	-
Пересувні готелі	+	+	-	-
Автоматизований прикордонний контроль	-	++	+	++
Система віддаленого контролю і забезпечення профілактичного обслуговування транспортного засобу і безпеки руху	++	+	++	+
Система безперервного моніторингу стану здоров'я водія та пасажирів транспортного засобу	++	+	+	++

Примітки: "+" – технологія поширена;
 "+" – технологія використовується мало;
 "-" – технологія майже не використовується.

Відповідно до табл. 2, найбільший інтерес становитимуть IPITA, TATLO, COMET, ACIS та PMS, які будуть затребувані тією чи іншою мірою за будь-якого сценарію.

Як видно з наведених характеристик, кожен сценарій накладатиме певні обмеження на розвиток туризму: за умов сталого розвитку відійдуть у минуле ті види туризму, які завдають найбільшої шкоди довкіллю (наприклад, пов'язані з масовим використанням транспортних засобів на традиційних видах палива) та зменшуватиметься інтенсивність ділових подорожей за рахунок впровадження нових і вдосконалення існуючих засобів комунікацій; модель граничного зростання передбачає розбудову зручної транспортної інфраструктури, проте орієнтована лише на отримання прибутку, тож можуть щезнути соціальні види туризму, крім того, скорочуватиметься суспільний вільний час і надалі забруднюватиметься довкілля; сценарій глибокого розмежування унеможливить подорожі для неможливих верств населення, віртуалізація реальності призведе до заміни сприйняття деяких сторін життя людини, у тому числі зменшить кількість фізично здійснюваних подорожей. Нарешті, локалізація, заснована на протекціонізмі та закритті кордонів, виллється у скорочення обсягів міжнародного туризму, однак позитивною тенденцією тут є посилення заходів безпеки. Втім обмеження свободи обміну інформацією та скасування багатьох схем електронних платежів ускладнюватиме організацію подорожей.

Таким чином, прогнозування перспектив розвитку світової туристичної галузі повинне здійснюватися з урахуванням останніх тенденцій на ринку інноваційних технологій і обов'язково враховувати глобальні зрушення соціально-демографічного стану суспільства. У результаті дослідження виявлено, що переважання елементів того чи іншого цивілізаційного сценарію здатне вплинути на формування концепції відпочинку. Отже, надалі необхідно визначити, чи існує залежність між показниками зазначених сфер діяльності на макрорівні, та побудувати відповідні математичні моделі.

Література: 1. Pesonen J. A. Near field communication technology in tourism / J. A. Pesonen, E. Horster // *Tourism management perspectives*. – 2012. – Vol. 4. – P. 11–18. 2. Web Quality Index (WQI) for official tourist destination websites. Proposal for an assessment system / J. Fernández-Cavia, C. Rovira, P. Díaz-Luque et al. // *Tourism management perspectives*. – 2014. – Vol. 9. – P. 5–13. 3. Gibson P. e2c: Maximising Electronic Resources for Cruise Recruitment / P. Gibson, J. Swift // *Journal of Hospitality and Tourism Management*. – 2011. – Vol. 18, issue 1. – P. 61–69. 4. Spangenberg T. Development of a mobile toolkit to support research on human mobility behavior using GPS trajectories / T. Spangenberg // *Information Technology & Tourism*. – Published online 18.03.2014 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.springer.com/realtimeTopDownload/download/e7784804-e9cc-4b05-a9f5-0ea05d_3a16b9/10.1007/s40558-014-0005-9.pdf. 5. П'ятницька Г. Т. Вплив інноваційних змін на діяльність підприємств ресторанного господарства / Г. Т. П'ятницька, Н. О. П'ятницька // *Економіка розвитку*. – 2013. – № 1 (65). – С. 122–126. 6. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика : монографія / С. В. Мельниченко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 493 с. 7. Инновационно-логистическое обеспечение международного туризма и круизного бизнеса : монографія / Р. П. Ларина, В. В. Селиванов, Е. Ю. Лукьянова и др. – Симферополь : ИТ "Ариал", 2013. – 396 с. 8. Швець Ю. Ю. Формирование региональной системы управления инновационным

развитием сферы туризма : монография / Ю. Ю. Швец. – Симферополь : ДИАИПИ, 2012. – 339 с. 9. Цехла С. Ю. Инновационная политика в сфере международного туризма / С. Ю. Цехла, И. М. Яковенко, Е. В. Яковенко. – Симферополь : ИТ "Ариал", 2013. – 200 с. 10. Дихтярь А. И. Инновационность и информационное сопровождение в туризме / А. И. Дихтярь // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия "Экономика и управление". – 2012. – Том 25 (64), № 4. – С. 75–85. 11. Вишневецкая Е. В. Развитие регионального туризма на основе использования современных информационных технологий / Е. В. Вишневецкая // Развитие индустрии туризма и гостеприимства в контексте трансграничного сотрудничества : материалы международной научно-практической конференции (г. Белгород, 26 – 28 марта 2014 года) / отв. ред. О. К. Слинкова. – Белгород : ООО "ЭПИ-ЦЕНТР", 2014. – С. 62–65. 12. Офіційний сайт Світового банку (World Bank). – Режим доступу : <http://data.worldbank.org>. 13. Капица С. П. Модель роста населения Земли и экономическое развитие человечества / С. П. Капица // Вопросы экономики. – 2000. – № 12. – С. 85–106. 14. Капица С. П. Об ускорении исторического времени / С. П. Капица // История и математика ; [ред. Л. Е. Гринин, А. В. Коротаев, С. Ю. Малков]. – М. : Изд. группа URSS, 2006. – С. 12–30. 15. Connected World: Transforming Travel, Transportation and Supply Chains // World Economic Forum. – May 2013. – 48 p. [Electronic resource]. – Access mode : http://www3.weforum.org/docs/WEF_MO_ConnectedWorld_Report_2013.pdf. 16. Commuter Pain Survey [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ibm.com>.

References: 1. Pesonen J. A. Near field communication technology in tourism / J. A. Pesonen, E. Horster // Tourism management perspectives. – 2012. – Vol. 4. – P. 11–18. 2. Web Quality Index (WQI) for official tourist destination websites. Proposal for an assessment system / J. Fernández-Cavia, C. Rovira, P. Díaz-Luque et al. // Tourism management perspectives. – 2014. – Vol. 9. – P. 5–13. 3. Gibson P. e2c: Maximising Electronic Resources for Cruise Recruitment / P. Gibson, J. Swift // Journal of Hospitality and Tourism Management. – 2011. – Vol. 18, issue 1. – P. 61–69. 4. Spangenberg T. Development of a mobile toolkit to support research on human mobility behavior using GPS trajectories / T. Spangenberg // Information Technology & Tourism. – Published online 18.03.2014 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.springer.com/realtimeTopDownload/download/e7784804-e9cc-4b05-a9f5-0ea05d3a16b9/10.1007/s40558-014-0005-9.pdf>. 5. Piatnytska H. T. Vplyv innovatsiynykh zmin na diialnist pidpriemstv restorannoho hospodarstva [Impact of Innovative Changes on the Activity of Restaurants] / H. T. Piatnytska, N. O. Piatnytska // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 1 (65). – P. 122–126. 6. Melnychenko S. V. Informatsiini tekhnolohii v turyzmi: teoriia, metodolohiia, praktyka : monohrafiia [Information Technology in Tourism: Theory, Methodology, Practice : monograph] / S. V. Melnychenko. – K. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2007. – 493 p. 7. Innovatsionno-logisticheskoe obespechenie mezhdunarodnogo turizma i kruiznogo biznesa : monografiya [Innovation and Logistics of International Travel and Cruise Business : monograph] / R. R. Larina, V. V. Selivanov, Ye. Yu. Lukyanova et al. – Simferopol : IT "Ariall", 2013. – 396 p. 8. Shvets Yu. Yu. Formirovanie regionalnoy sistemy upravleniya innovatsionnym razvitiem sfery turizma : monografiya [Formation of a Regional System of Innovative Tourism Development : monograph] / Yu. Yu. Shvets. – Simferopol : DIAIPI, 2012. – 339 p. 9. Tsyokhla S. Yu. Innovatsionnaya politika

ka v sfere mezhdunarodnogo turizma [Innovation Policy in the Sphere of International Tourism] / S. Yu. Tsyokhla, I. M. Yakovenko, Ye. V. Yakovenko. – Simferopol : IT "Ariall", 2013. – 200 p. 10. Dikhtyar A. I. Innovatsionnost i informatsionnoe soprovozhdenie v turizme [Innovation and Information Support in Tourism] / A. I. Dikhtyar // Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta imeni V. I. Vernadskogo. Seriya "Ekonomika i upravlenie". – 2012. – Vol. 25 (64), No. 4. – P. 75–85. 11. Vishnevskaya Ye. V. Razvitie regionalnogo turizma na osnove is-polzovaniya sovremennykh informatsionnykh tekhnologiy [Regional Tourism Development Through the Use of Modern Information Technologies] / Ye. V. Vishnevskaya // Razvitie industrii turizma i gostepriimstva v kontekste transgranichnogo sotrudnichestva : materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii [Development of Tourism and Hospitality Industry in the Context of Cross-border Cooperation : proceedings of the international scientific and practical conference] (g. Belgorod, 26 – 28 Marta 2014 goda) / отв. ред. О. К. Слинкова. – Белгород : ООО "ЕПИТЕНТР", 2014. – P. 62–65. 12. Ofitsiyniy sait svitovoho banku (World Bank). – Access mode : <http://data.worldbank.org>. 13. Kapitsa S. P. Model rosta naseleniya Zemli i ekonomicheskoe razvitie chelovechestva [The Model of Population Growth and Economic Development of the Humankind] / S. P. Kapitsa // Voprosy ekonomiki. – 2000. – No. 12. – P. 85–106. 14. Kapitsa S. P. Ob uskorenii istoricheskogo vremeni [On the Acceleration of Historical Time] / S. P. Kapitsa // Istoriya i matematika ; [red. L. Ye. Grinin, A. V. Korotaev, S. Yu. Malkov]. – M. : Izd. gruppa URSS, 2006. – P. 12–30. 15. Connected World: Transforming Travel, Transportation and Supply Chains // World Economic Forum. – May 2013. – 48 p. [Electronic resource]. – Access mode : http://www3.weforum.org/docs/WEF_MO_ConnectedWorld_Report_2013.pdf. 16. Commuter Pain Survey [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ibm.com>.

Інформація про автора

Дехтярь Надія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (Україна, 61166, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: sephrenia@yandex.ru).

Інформація об авторе

Дехтярь Надежда Анатольевна – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (Україна, 61166, г. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: sephrenia@yandex.ru).

Information about the author

N. Dekhtyar – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Tourism of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: sephrenia@yandex.ru).

Рецензент

докт. екон. наук,
професор Ястремська О. М.

Стаття надійшла до ред.
17.06.2014 р.

МЕТОДИКА ВИМІРЮВАННЯ ТА РАНГОВОГО ОЦІНЮВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

УДК 331.522.4:711.554(477)

Новіков Д. А.

Обґрунтовано запропоновану методику вимірювання та рангового оцінювання трудового потенціалу промисловості в регіональному аспекті. Методику засновано на узагальненні частинних показників, що характеризують трудовий потенціал промисловості регіонів, їх оцінюванні та обґрунтуванні промислових регіонів України. Вибір показників вимірювання трудового потенціалу обґрунтовано принципами побудови статистичного ряду та офіційними статистичними даними Держкомстату України. Наведено результати рангового оцінювання трудового потенціалу промислових регіонів, необхідні для прийняття ефективних управлінських рішень, реалізація яких спрямована на розвиток промислових регіонів України.

Ключові слова: трудовий потенціал, промислові регіони України, вимірювання та оцінювання трудового потенціалу.

МЕТОДИКА ИЗМЕРЕНИЯ И РАНГОВОГО ОЦЕНИВАНИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРОМЫШЛЕННЫХ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

УДК 331.522.4:711.554(477)

Новиков Д. А.

Обоснована предложенная методика измерения и рангового оценивания трудового потенциала промышленности в региональном аспекте. Методика основана на обобщении частных показателей, которые характеризуют трудовой потенциал промышленности регионов, их оценивании и обосновании промышленных регионов Украины. Выбор показателей измерения трудового потенциала обоснован принципами построения статистического ряда и официальными статистическими данными Госкомстата Украины. Представлены результаты рангового оценивания трудового потенциала промышленных регионов Украины, необходимые для принятия эффективных управленческих решений, реализация которых направлена на развитие промышленных регионов Украины.

Ключевые слова: трудовой потенциал, промышленные регионы Украины, измерение и оценивание трудового потенциала.

THE METHOD OF MEASUREMENT AND RANKING OF LABOUR POTENTIAL OF UKRAINE'S INDUSTRIAL REGIONS

JEL Classification: J01; R15

D. Novikov

The offered methods for regional industries' labour potential measurement and ranking are substantiated. The methods are based on the generalization of particular

indexes characterizing industrial regions' labour potential, their evaluation and substantiation. The labour potential measurement indexes are chosen based on the principles of statistical series making and statistical data of the State Statistics Committee of Ukraine. The results of ranking Ukraine's regional labour potential are presented to make efficient management decisions with a view to developing industrial regions of Ukraine.

Keywords: labour potential, Ukraine's regional industry, labour potential measurement and evaluation.

Оцінювання трудового потенціалу промислових регіонів України є однією з функцій управління, реалізація якої спрямована на обґрунтування управлінських рішень щодо зміцнення трудового потенціалу та забезпечення розвитку промислового виробництва. Оцінювання як функція управління базується на вимірюванні об'єкта управління, що завжди є складним управлінським завданням. Незважаючи на те, що багато праць як вітчизняних, так і закордонних вчених присвячено питанням управління трудовим потенціалом, його вимірюванню та оцінюванню на регіональному рівні [1 – 9], однак методичне забезпечення оцінювання трудового потенціалу промислових регіонів України потребує подальшого вивчення та дослідження, що обумовило мету й завдання цієї роботи. Мета даної статті полягає в удосконаленні методики оцінювання трудового потенціалу промислових регіонів України, що дає можливість приймати більш обґрунтовані управлінські рішення щодо зміцнення їх трудового потенціалу. Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань: розробити покроковий алгоритм вимірювання трудового потенціалу промисловості регіонів (на прикладі областей України та Автономної Республіки Крим); розрахувати інтегральні показники, що характеризують трудові потенціали промислових регіонів України, для їх подальшого рангового оцінювання; обґрунтувати методи оцінювання.

Алгоритм вимірювання трудового потенціалу промислових регіонів України посідає важливе місце в методиці його оцінювання та передбачає покрокову реалізацію. Перший крок пов'язаний із формуванням сукупності показників, що характеризують трудовий потенціал промислових регіонів України. При цьому сукупність показників було сформовано, спираючись на офіційні дані Держкомстату України [10; 11]. Це дало можливість включити такі показники, як: основні засоби промисловості у фактичних цінах, млн грн; ступінь зносу основних засобів промисловості, відсотків; кількість зайнятого населення в промисловості, тис. осіб; вивільнення працівників в промисловості, осіб; попит на робочу силу у промисловості, осіб; середньомісячна номінальна заробітна плата в промисловості у середньому на одного штатного працівника, грн; валова додана вартість у промисловості у фактичних цінах, млн грн; кількість суб'єктів ЄДРПОУ в промисловості, одиниць; частка інвестицій в основний капітал у промисловості, відсотків до загальної кількості інвестицій по регіону; індекси промислової продукції, відсотків; обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) млн грн; кількість інноваційно активних підприємств у промисловості за напрямками інноваційної діяльності, одиниць; впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості,

процесів; фінансовий результат від звичайної діяльності підприємств промисловості до оподаткування, млн грн.

Реалізація другого кроку алгоритму передбачає узагальнення частинних показників в інтегральному. Враховуючи той факт, що названі показники мають різні одиниці вимірювання, їх необхідно стандартизувати, врахувавши їх рівень відносно максимальних чи мінімальних значень відповідних показників у загальній статистичній вибірці.

Аналітичні розрахунки інтегральних показників, що узагальнюють частинні показники та характеризують трудові потенціали промислових регіонів України, реалізуються на третьому кроці алгоритму. Математичною основою узагальнення частинних показників було обрано метод середньої геометричної, який не суперечить логіці побудови узагальнюючого результативного показника (формула 1).

$$I_{ij}^t = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n \text{ЧП}_{ij}^t}, \quad (1)$$

де ЧП_{ij}^t – частинний показник, що характеризує трудовий потенціал промислового регіону України;

i – $i = 1, \dots, n$, n – кількість частинних показників-факторів, що входять до складу інтегрального показника;

j – певний регіон, $j = 1, \dots, m$, m – кількість регіонів, що досліджуються за рівнем трудового потенціалу;

t – певний розрахунковий період.

Формула 1 трансформується у формулу 2.

$$I_{ij}^t = \sqrt[n]{\frac{\text{ВДВ}_{\text{пр.}} \times \text{ОЗ}_{\text{пр.}} \times \text{ЗОЗ}_{\text{пр.}} \times \text{ОР}_{\text{пр.}} \times I_{\text{пр.}} \times \text{ФР}_{\text{пр.}} \times \text{ІА}_{\text{пр.}} \times \text{ПТ}_{\text{пр.}} \times \text{С}_{\text{тр.}} \times \text{ІОК}_{\text{пр.}} \times \text{КС}_{\text{пр.}} \times \text{КЗН}_{\text{пр.}}}{\text{ВП}_{\text{пр.}} \times \text{ПРС}_{\text{пр.}} \times \text{С}_{\text{м.ЗП}_{\text{пр.}}}}, \quad (2)$$

де $\text{ВДВ}_{\text{пр.}}$ – валова додана вартість в промисловості;

$\text{ОЗ}_{\text{пр.}}$ – основні засоби промисловості;

$\text{ЗОЗ}_{\text{пр.}}$ – ступінь зносу основних засобів промисловості;

$\text{ОР}_{\text{пр.}}$ – обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг);

$I_{\text{пр.}}$ – індекси промислової продукції;

$\text{ФР}_{\text{пр.}}$ – фінансовий результат від звичайної діяльності підприємств промисловості до оподаткування;

$\text{ІА}_{\text{пр.}}$ – кількість інноваційно активних підприємств у промисловості за напрямками інноваційної діяльності;

$\text{ПТ}_{\text{пр.}}$ – впровадження прогресивних технологічних процесів у промисловості;

Стр.ІОКпр. – частка інвестицій в основний капітал у промисловості (відсотків до загальної кількості інвестицій по регіону);
 КСпр. – кількість суб'єктів ЄДРПОУ в промисловості, одиниць;
 КЗНпр. – кількість зайнятого населення в промисловості;
 ВПпр. – вивільнення працівників у промисловості;
 ПРСпр. – попит на робочу силу в промисловості;
 См.ЗПпр. – середньомісячна номінальна заробітна плата в промисловості у середньому на одного штатного працівника.

Результати вимірювання та рангового оцінювання трудового потенціалу промислових регіонів України за середніми даними за період з 2007 до 2013 року подано на рисунку. Чим більший ранг, тим більш розвинутий трудовий потенціал обласного регіону за показниками промислового розвитку, що розглядаються в статистичних збірниках "Регіони України" та враховані у формулі (2) [10; 11].

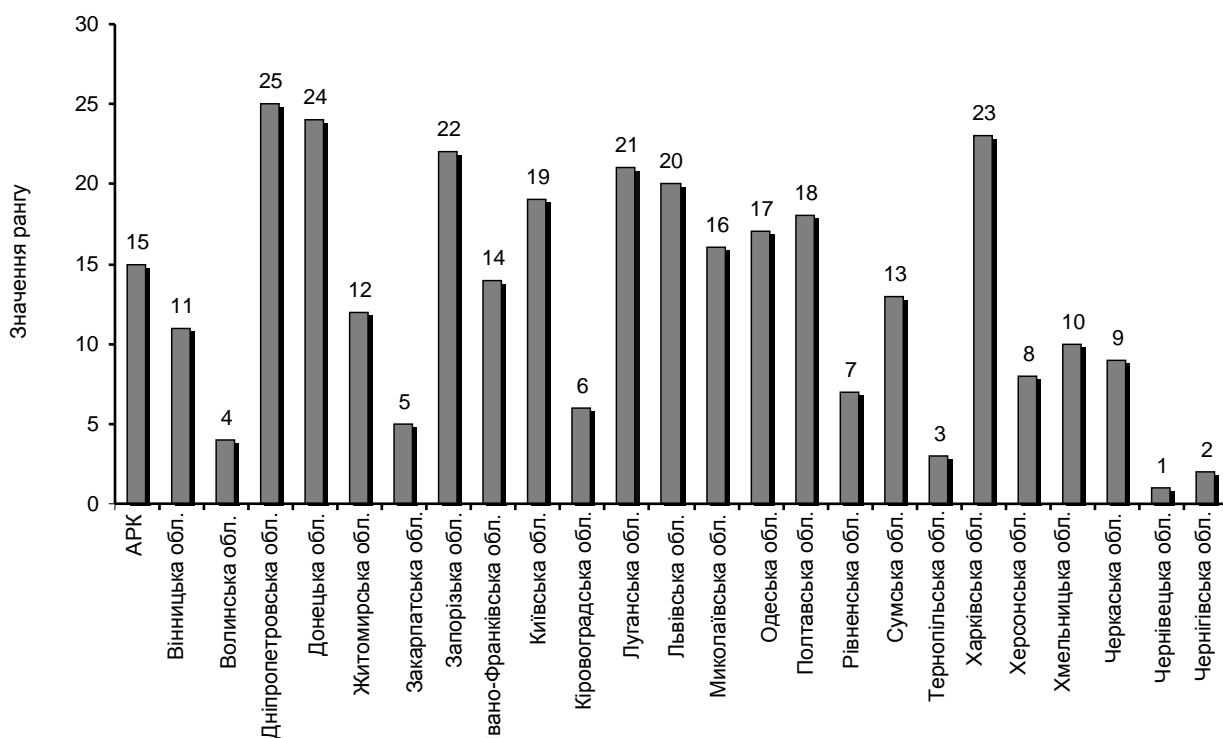

Рис. Результати вимірювання та рангового оцінювання трудового потенціалу промислових регіонів України
 (усереднені за період)

За результатами вимірювання та оцінювання трудового потенціалу промислових регіонів України (див. рисунок) можна зробити висновок, що перше місце за трудовим потенціалом у промисловості в період з 2007 до 2013 року мала Дніпропетровська область, а останнє – Чернівецька область. Харківська область посідає третє місце після Донецької області. До п'ятірки найбільш розвинутих областей України за трудовим потенціалом у промисловості належать Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Запорізька, Луганська області, а найменш розвинутих – Чернівецька, Чернігівська, Тернопільська, Волинська та Закарпатська області.

Таким чином, запропоновано методику визначення та рангового оцінювання трудового потенціалу промислових регіонів України, що базується на визначенні рівня промислового розвитку регіону в країні методом вимірювання рівня показників промисловості в певному регіоні

відносно інших регіонів за показниками стимуляторів і дестимуляторів і їх згорання в інтегральний показник методом середньої геометричної. Подальше оцінювання інтегральних показників методом їх ранжування дає можливість, по-перше, обґрунтувати найбільш промислово розвинуті регіони України за трудовим потенціалом, по-друге, приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо зміцнення трудового потенціалу промисловості України та її регіонів. Напрями подальших досліджень щодо управління трудовим потенціалом промислових регіонів України пов'язані з розробкою шкали оцінювання рівня трудового потенціалу в промисловості за регіонами України.

Література: І. Бажан І. І. Трудовий потенціал України : формування та використання : монографія / І. І. Бажан. – Донецьк :

ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2006. – 144 с. 2. Балацкий О. Ф. Теоретические проблемы оценки экономического потенциала региона, компании, предприятия / О. Ф. Балацкий // Вісник Сумського державного університету. Серія "Економіка". – 2004. – № 9 (68). – С. 84–95. 3. Трудовой потенциал, человеческий капитал – критерии оценки, факторы влияния, принципы управления / В. В. Горюх, Т. В. Решетило, П. В. Тархов и др. // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2004. – № 3–4 (13–14). – С. 215–228. 4. Ткаченко А. М. Трудовой потенциал – основной фактор у процесі виробництва / А. М. Ткаченко, Н. О. Зубарева // Держави та регіони. – 2006. – № 3. – С. 319–322. 5. Трудовой потенциал і зайнятість : теоретичні основи та регіональні особливості : монографія / [М. І. Долішній, С. М. Злупко, С. І. Бандур та ін.]. – Ужгород : НАН України ; Інститут регіональних досліджень Карпати, 1997. – 422 с. 6. Шаульська Л. В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України : монографія / Л. В. Шаульська. – Донецьк : НАН України, Інститут економіки промисловості, 2005. – 502 с. 7. Орлов П. А. Проблемы социальной ответственности субъектов хозяйствования и их рекламной деятельности / П. А. Орлов // Економіка розвитку. – 2014. – № 1 (89). – С. 109–116. 8. Potrafke N. Globalization and labor market institutions: International empirical evidence / N. Potrafke // Journal of Comparative Economics. – 2013. – Vol. 41. – P. 829–842. 9. Nihalani M. Education Quality Impacts the Employment Generation / M. Nihalani, A. Mathur. – GRIN Verlag, 2013. – 28 p. 10. Регіони України 2012 : статистичний збірник. Ч. 1 / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2012. – 312 с. 11. Регіони України 2012 : статистичний збірник. Ч. 2 / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2012. – 804 с.

References: 1. Bazhan I. I. Trudoviy potentsial Ukrainy : formuvannia ta vykorystannia : monohrafiia [The Employment Potential of Ukraine: Development and Use : monograph] / I. I. Bazhan. – Donetsk : TOV "Yuho-Vostok, Ltd", 2006. – 144 p. 2. Balatskiy O. F. Teoreticheskie problemy otsenki ekonomicheskogo potentsiala regiona, kompanii, predpriyatiya [Theoretical Problems of the Assessment of the Economic Potential of a Region, a Company, an Enterprise] / O. F. Balatskiy // Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya "Ekonomika". – 2004. – No. 9 (68). – P. 84–95. 3. Trudovoi potentsial, chelovecheskiy kapital – kriterii otsenki, faktory vliyaniya, printsipy upravleniya [Labor Potential, Human Capital – the Evaluation Criteria, Factors of Influence, Management Guidelines] / V. V. Goroh, T. V. Reshetilo, P. V. Tarkhov et al. // Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. – 2004. – No. 3–4 (13–14). – P. 215–228. 4. Tkachenko A. M. Trudoviy potentsial – osnovnyi faktor u protsesy vyrobnytstva [Labor Potential – a Major Factor in the Production Process] / A. M. Tkachenko, N. O. Zubarieva // Derzhavy ta rehiony. – 2006. – No. 3. – P. 319–322. 5. Trudoviy potentsial i zainiatist : teoretychni osnovy ta rehionalni osoblyvosti : monohrafiia [Labor Potential and Employment: Theoretical Foundations and Regional Features : monograph] / [M. I. Dolishnii, S. M. Zlupko, S. I. Bandur et al.]. – Uzhhorod : NAN Ukrainy ; Instytut rehionalnykh doslidzhen Karpaty, 1997. – 422 p. 6. Shaulska L. V.

Stratehiia rozvytku trudovoho potentsialu Ukrainy : monohrafiia [The Development Strategy of the Labor Potential in Ukraine : monograph] / L. V. Shaulska. – Donetsk : NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti, 2005. – 502 p. 7. Orlov P. A. Problemy sotsialnoy otvetstvennosti subektov khozyaystvovaniya i ikh reklamnoy deyatelnosti [Social Responsibility of Business Entities and Their Promotional Activities] / P. A. Orlov // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 1 (89). – P. 109–116. 8. Potrafke N. Globalization and labor market institutions: International empirical evidence / N. Potrafke // Journal of Comparative Economics. – 2013. – Vol. 41. – P. 829–842. 9. Nihalani M. Education Quality Impacts the Employment Generation / M. Nihalani, A. Mathur. – GRIN Verlag, 2013. – 28 p. 10. Rehiony Ukrainy 2012 : statystychnyi zbirnyk. Part 1 / za red. O. H. Osaulenko. – K. : IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2012. – 312 p. 11. Rehiony Ukrainy 2012 : statystychnyi zbirnyk. Part 2 / za red. O. H. Osaulenka. – K. : IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2012. – 804 p.

Інформація про автора

Новіков Дмитро Антонович – асистент кафедри економіки підприємств міського господарства Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова (61002, м. Харків, вул. Маршала Бажанова, 17, e-mail: Maryna_Novikova@mail.ru).

Інформація об авторе

Новиков Дмитрий Антонович – асистент кафедри економіки підприємств міського господарства Харківського національного університету міського господарства імені А. Н. Бекетова (61002, г. Харків, вул. Маршала Бажанова, 17, e-mail: Maryna_Novikova@mail.ru).

Information about the author

D. Novikov – assistant of the Department of Urban Enterprise Economy of O. M. Beketov National University of Urban Economy (17 Marshal Bazhanov St, 61002, Kharkiv, Ukraine, e-mail: Maryna_Novikova@mail.ru).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Назарова Г. В.

Стаття надійшла до ред.
20.06.2014 р.

МІЖНАРОДНІ ІНВЕСТИЦІЇ В УКРАЇНУ

УДК 336.71

Мазуренко А. В.

Досліджено міжнародні інвестиції в економіку України. Вивчено зміни інвестиційного клімату в Україні в частині структури та кількості країн інвесторів, що здійснюють грошові вливання в економіку України за останні 7 років. Проаналізовано тенденції змін у законодавчій базі, що стосуються інвестиційної діяльності. Розкрито питання стосовно пріоритетних галузей економіки, їхні відмінності в інвестуванні. Розглянуто зміни в податковому законодавстві, що звільняють або полегшують інвестиційну діяльність пріоритетних галузей економіки. Розкрито також зміни в інвестуванні, що здійснюється іноземними інвесторами.

Ключові слова: прямі інвестиції, країни-інвестори, оподаткування, законодавча база, інвестиційні проекти, інвестиційні програми, дотації, державна підтримка.

.....

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В УКРАИНУ

УДК 336.71

Мазуренко А. В.

Исследованы международные инвестиции в экономику Украины. Изучены изменения инвестиционного климата в Украине в части структуры и количества стран инвесторов, осуществляющих денежные вливания в экономику Украины за последние 7 лет. Проанализированы тенденции изменений в законодательной базе, касающиеся инвестиционной деятельности. Раскрыт вопрос о приоритетных отраслях экономики, их различия в инвестировании. Рассмотрены изменения в налоговом законодательстве, что освобождает или облегчает инвестиционную деятельность приоритетных отраслей экономики. Раскрыты изменения в инвестировании, осуществляемом иностранными инвесторами.

Ключевые слова: прямые инвестиции, страны-инвесторы, налогообложение, законодательная база, инвестиционные проекты, инвестиционные программы, дотации, государственная поддержка.

.....

INTERNATIONAL INVESTMENTS IN UKRAINE

JEL Classification: F21; H81

A. Mazurenko

International investments in Ukraine were studied. The changes of the investment climate in Ukraine were researched in terms of structure and the number of investors who have made cash infusion into the economy of Ukraine in the last 7 years. Trends in the legislation relating to investment were analyzed. The issue of priority sectors, their differences in investment were disclosed. Changes in tax laws that exempt or facilitates investment of priority industries were discussed. Changes in investment by foreign investors were described.

Keywords: direct investment, investing countries, taxation, legislation, investment projects, investment programs, grants, government support.

Міжнародні інвестиції, що здійснюються в країні, є одним із векторів, які впливають на діяльність країни. Так, інвестиційна підтримка галузей економіки дозволяє вливання грошових коштів, а також отримання міжнародного досвіду в управлінні та роботі, новітнього устаткування останнього покоління.

Україна – це країна великих можливостей. Завдяки її географічному розташуванню є потенціал вкладати грошові кошти європейських інвесторів у відкриття заводів саме в нашій країні. Послаблення податкового тиску та зменшення перелон для відкриття компаній в Україні, послаблення політичного тиску дозволить Україні вийти у світові лідери за інвестиційними вливаннями в економіку і створити нові робочі місця, збільшити надходження грошових коштів до бюджету, відповідно покращити економічну ситуацію в країні без застосування кредитної політики.

Проблемам інвестиційної діяльності присвячені роботи багатьох іноземних і вітчизняних науковців, серед яких слід назвали таких, як: Пересада А. А., Луців Б. Л., Капран В. І., Кривченко М. С., Коваленко О. К. та Омельченко С. І., У. Шарп, Г. Александер та Д. Бейлі [1; 2]. Аналіз наукових робіт зазначених авторів свідчить про загальний розгляд інвестиційних процесів, які відбуваються в країні. Крім того, науковці недостатньо приділяли уваги сучасному стану міжнародної інвестиційної діяльності.

Метою написання статті є дослідження прямих інвестицій в Україну, їх змін, спрямування даних інвестицій у галузі економіки, а також змін у законодавчій базі протягом останніх 5 років стосовно покращення інвестиційного клімату в країні.

Банки є активними учасниками інвестиційних процесів у країнах світу. Вони є не тільки посередниками, але й донорами (інвесторами). Для того щоб проаналізувати інвестиційну діяльність банків України, в даній статті було розглянуто загальний інвестиційний клімат України та тенденції змін протягом останніх років.

Інвестиції є однією з рушійних сил економіки. Завдяки інвестиційним вливанням проводиться модернізація заводів, підприємств, відповідно збільшуються потужності підприємств, створюються робочі місця, а отже, буде збільшуватись ВВП країни. Зростають соціальні стандарти, рівень життя населення країни, покращується медичне обслуговування та ін.

Україна на сьогодні робить усе можливе для збільшення інвестиційних потоків в економіку країни та українські підприємства.

Обсяг вкладених в економіку України прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в Україні за 9 місяців 2013 року складає 56 565,2 млн дол. США і збільшився порівняно з обсягами на 1 січня 2006 року в 3,4 раза (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка інвестицій за 2006 рік – 9 місяців 2013 року
(у млн дол. США) [1]

Інвестиції	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	9 міс. 2013 р.
Прямі іноземні інвестиції в Україну (наростаючим підсумком з початку інвестування)	21 186,0	29 489,4	35 723,4	40 026,8	44 708,0	49 362,3	54 462,4	56 565,2
Інвестиції кожного року	8 684,80	8 303,40	6 234,00	4 303,40	4 681,20	4 654,30	5 100,10	2 102,80

Станом на 01.10.2013 р. загальні інвестиції в Україні становлять 56 565,2 млн дол. США. Інвестиційні потоки були найбільшими в докризовий період. У 2009 році вони зменшились. За 9 місяців 2013 року інвестиційні потоки зменшились удвічі.

До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає понад 83 % загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 18 712,0 млн дол. США, Німеччина – 6 194,8 млн дол.

США, Нідерланди – 5 504,0 млн дол. США, Російська Федерація – 3 842,1 млн дол. США, Австрія – 3 216,4 млн дол. США, Велика Британія – 2 724,4 млн дол. США, Віргінські Острови (Британія) – 2 452,4 млн дол. США, Франція – 1 843,0 млн дол. США, Швейцарія – 1 277,5 млн дол. США та Італія – 1 259,0 млн дол. США [2].

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіку України наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал)
з країн світу в економіці України (млн дол. США) [1]

Країни	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.	31.12.2011 р.	31.12.2012 р.	01.10.2013 р.
Кіпр	5 941,8	7 682,9	8 593,2	9 914,6	12 645,5	17 275,1	18 712
Німеччина	5 917,9	6 393,8	6 613	7 076,9	7 386,4	6 317	6 194,8
Нідерланди	2 511,2	3 180,8	4 002	4 707,8	4 822,8	5 168,6	5 504
Російська Федерація	1 462,2	1 851,6	2 674,6	3 402,8	3 594,5	3 785,8	3 842,1
Австрія	2 075,2	2 445,6	2 604,1	2 658,2	3 423,1	3 401,4	3 216,4
Велика Британія					2 508,2	2 556,5	2 724,4
Віргінські острови (Британія)	1 045,7	1 316,1	1 371	1 460,8	1 607	1 884,9	2 452,4
Франція	1 046,2	1 226,1	1 640,1	2 367,1	2 230,7	1 765,3	1 843
Швеція	1 006,6	1 263	1 272,3	1 729,9	1 744	1 600,1	
Швейцарія	583,8	715,6	805,5	859,4	960,3	1 106,2	1 277,5
Італія		914,3	992,2	982,4	965,9	1 015,9	1 259
Беліз							1 036,6
США	1 436,8	1 471,5	1 387,1	1 192,4	1 043,1	936,7	985,8
Польща	670,5	694,7	864,9	935,8	875,5	916,4	831,8
Сполучене Королівство	1 968,8	2 273,5	2 375,9	2 298,8			
Угорщина	400,9	595,5	675,1				
Інші країни	3 421,8	3 698,4	4 155,8	5 121,1	5 555,3	6 732,5	6 685,4

Дані в табл. 2 наведені наростаючим підсумком з початку інвестування. Перелік країн визначено, виходячи з найбільших обсягів інвестицій, що вкладені в економіку України. Лідерами інвестування в Україну залишились Кіпр, Німеччина та Нідерланди [3].

Кількість країн світу, які інвестують в економіку України, на 31 січня 2006 року становила 94 країни, на кінець 2012 року – 101. Упродовж цих років зазнали змін основні країни-інвестори в Україну. У 2012 році основними

країнами-інвесторами були Кіпр (31,7 %), Німеччина (11,6 %), Нідерланди (9,5 %), Російська Федерація (7,0 %), Австрія (6,2 %), Велика Британія (4,7 %), яким належить понад 70,7 % загального обсягу прямих інвестицій в економіку України.

Нижче запропоновано дві діаграми, відповідно до яких видно, наскільки змінились пріоритети в інвестування іноземних інвесторів в економіку України за видами економічної діяльності (рис. 1 і 2).

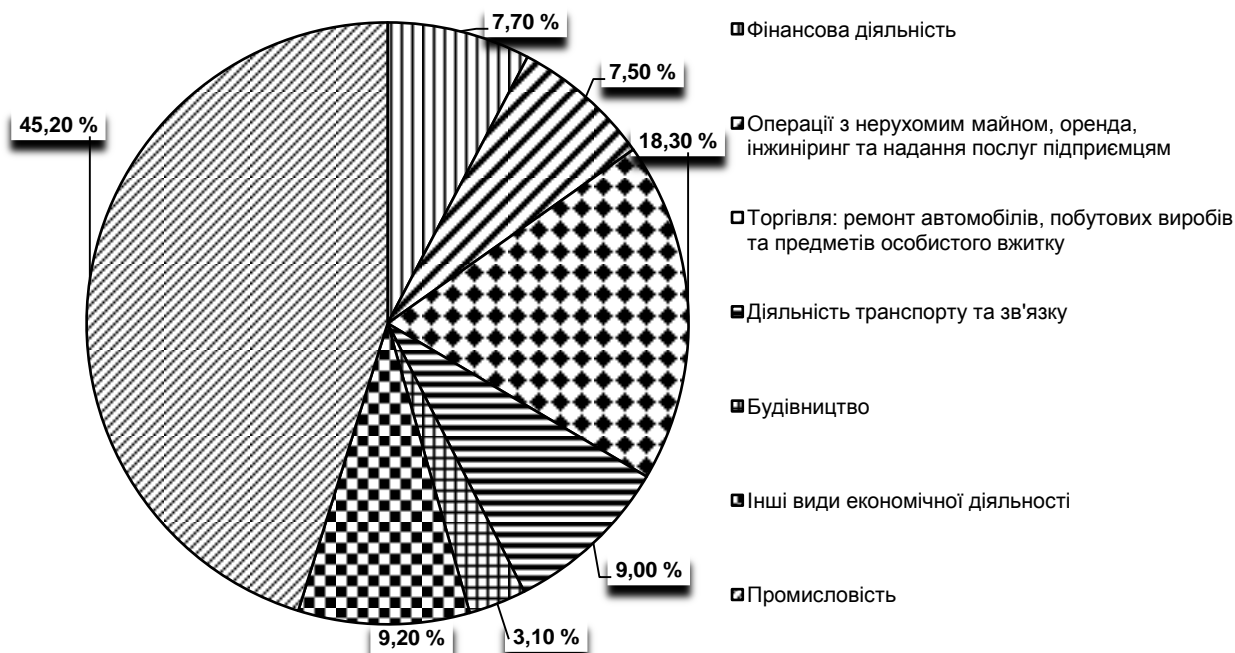

Рис. 1. Інвестиції в галузі економіки станом на 01.01.2005 р. [1]

Рис. 2. Інвестиції в галузі економіки станом на 01.01.2013 р. [1]

Станом на 31 грудня 2012 р. значні обсяги іноземних інвестицій зосереджені у фінансових установах – 29,6 % від загального обсягу прямих інвестицій в Україні, вкладення в промисловість – 31,5 % (переробна промисловість – 82,0 %, добувна промисловість – 9,0 %, виробництво та розподіл електроенергії, газу та води – 9,0 %).

У 2012 році, порівняно з 2006 роком, інвестиції в промисловий сектор зменшились, а інвестиції у фінансову діяльність, навпаки, зазнали великих фінансових впливань. Дана тенденція була спричинена зміною кон'юнктури ринку, зацікавленості інвесторів. Промисловість українських компаній потребує значних фінансових впливань, причиною чого є зношеність обладнання підприємств, значне відставання в розвитку від світових вимог. Багато товарів наших виробників продають значно дешевше у зв'язку з невідповідністю світовим стандартам. А що стосується фінансової діяльності, то після економічної кризи фінансовий ринок ожив з новими силами та ідеями і почав працювати більш ефективно.

Український уряд намагається покращити інвестиційний клімат держави для можливості залучення ще більших інвестицій. Так, для підвищення захисту іноземних інвестицій Законом України від 16.03.2000 р. № 1547 ратифікована Вашингтонська конвенція 1965 року про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами.

Для сприяння іноземним інвесторам у питаннях взаємодії з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування було утворено Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України.

Прийнято Закон України "Про державно-приватне партнерство" № 2404-VI від 01.07.2010 р., що визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державно-приватного партнерства в Україні, зокрема для регулювання відносин, які виникають у процесі реалізації проектів в окремих сферах економічної діяльності. Це такі сфери: пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування; виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу; будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури; машинобудування; збір, очищення та розподіл води; охорона здоров'я; туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт; забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем; обробка відходів; виробництво, розподіл та постачання електричної енергії; управління нерухомістю.

Закон визначає основною ознакою державно-приватного партнерства забезпечення вищих техніко-економічних показників ефективності діяльності, ніж у процесі здійснення такої діяльності державним партнером без залучення приватного [4].

Також ознаками державно-приватного партнерства є довготривалість взаємовідносин (від 5 до 50 років), передача приватному партнеру частини ризиків, внесення приватних інвестицій, незмінність терміну дії договору цільового призначення та форми власності об'єкта ДПП.

З метою сприяння залученню й ефективному використанню вітчизняних та іноземних інвестицій для забезпечення розвитку економіки України, прискорення її інтеграції в європейську і світову економічні системи, забезпечення права приватної власності і права на підприємницьку діяльність утворено Раду вітчизняних та іноземних інвесторів при Президентові України. Очолив зазначену Раду Президент України.

Прийнято Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гарантування прав

концесіонерів" № 2880-VI від 23.12.2010 р., яким вносяться зміни до Земельного кодексу України та до Закону України "Про концесії" з метою посилення державних гарантій прав концесіонерів, що повинно створити сприятливі умови для об'єднання інтересів держави та бізнесу в процесі укладання та виконання договорів концесії.

Основними новаціями Податкового кодексу, що стосуються інвестиційної діяльності, є:

стимулювання переходу України на інноваційну модель розвитку, зокрема шляхом поетапного зниження ставки податку на прибуток з 25 до 16 % (2011 р. – 23 %, 2012 р. – 21 %, 2013 р. – 19 %, 2014 р. – 16 %);

тимчасове (до 1 січня 2020 року) звільнення від оподаткування прибутку виробників біопалива на виробництво електричної та теплової енергії, а також прибутку підприємств з видобування та використання газу (метану) вугільних родовищ;

звільнення від оподаткування строком на 10 років з 1 січня 2011 року прибутку, отриманого від надання готельних послуг у готелях категорій "п'ять зірок", "чотири зірки" та "три зірки", у тому числі новозбудованих чи реконструйованих, або в яких проведено капітальний ремонт чи реставрація існуючих будівель і споруд, а також підприємств галузей легкої промисловості (крім підприємств, які виробляють продукцію на давальницькій сировині), прибуток від продажу електричної енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії, прибуток підприємств суднобудівної та літакобудівної промисловості;

урегулювання питання оподаткування операцій з фінансового лізингу, що дозволить надати нових стимулів цій формі інвестування;

створення передумов інвестиційної привабливості країни шляхом зменшення ставки податку на додану вартість до 17 %;

запровадження "автоматичного" відшкодування податку на додану вартість сумлінним платникам податків та Єдиного реєстру податкових накладних та впровадження відповідальності держави за несвоєчасне відшкодування податку на додану вартість таким платникам.

Задля покращення інвестиційного клімату в Україні та збільшення інвестицій у галузі економіки, які недостатньо фінансуються, з боку держави, 06.09.2012 р. був прийнятий Закон України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць" № 5205-VI, який набрав чинності з 01.01.2013 р. і спрямований на створення умов для активізації інвестиційної діяльності, запровадження сприятливих умов для залучення інвестицій у пріоритетні галузі економіки України, створення нових робочих місць, запровадження новітніх та енергозберігальних технологій, розвитку регіонів, збільшення виробництва високоякісних вітчизняних товарів і послуг.

Перелік пріоритетних галузей економіки визначено Кабінетом Міністрів України та затверджено розпорядженням від 14.08.2013 р. № 843-р "Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки".

До пріоритетних галузей економіки належать:

1) агропромисловий комплекс за напрямками – виробництво, зберігання харчових продуктів, у тому числі дитячого харчування, а також виробництво біопалива, з орієнтацією на імпортозаміщення;

2) житлово-комунальний комплекс;

3) машинобудівний комплекс;

4) транспортна інфраструктура;

5) курортно-рекреаційна сфера і туризм;

6) переробна промисловість.

Інвестиційним проектом у пріоритетній галузі економіки вважається інвестиційний проект, який передбачається

реалізувати на новоствореному або діючому підприємстві, на якому буде проведено реконструкцію або модернізацію (за обов'язкової умови виділення окремого структурного підрозділу, де буде реалізовуватися інвестиційний проект) і який одночасно відповідає таким критеріям:

1) загальна кошторисна вартість перевищує суму, еквівалентну:

3 млн євро – для суб'єктів великого підприємництва;

1 млн євро – для суб'єктів середнього підприємництва;

500 000 євро – для суб'єктів малого підприємництва;

2) кількість створених нових робочих місць для працівників, які безпосередньо задіяні у виробничих процесах, перевищує:

150 – для суб'єктів великого підприємництва;

50 – для суб'єктів середнього підприємництва;

25 – для суб'єктів малого підприємництва;

3) середня заробітна плата працівників не менш як у 2,5 раза перевищує розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року.

Державна підтримка суб'єктів інвестиційної діяльності полягає в особливостях їх оподаткування, які встановлюються Податковим кодексом України та Митним кодексом України.

Інвестиційні проекти, що передбачають використання державної підтримки, підлягають схваленню Кабінетом Міністрів України та державній реєстрації спеціальним уповноваженим органом при Кабінеті Міністрів України у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [5].

Якщо протягом двох років з дня державної реєстрації інвестиційного проекту не досягнуто показників, встановлених Законом, строк дії державної реєстрації інвестиційного проекту припиняється.

Кабінет Міністрів України постановою від 14.08.2013 р. № 715 затвердив Порядок відбору, схвалення і реєстрації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки та вимог до таких проектів. Механізм передбачає, що суб'єкти господарювання подають Раді Міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським держадміністраціям заяву разом із відповідними документами, на підставі яких здійснюється відбір інвестиційних проектів.

Далі відібрані інвестиційні проекти спрямовуються до Мінекономрозвитку, після чого Міністерство розробляє проект урядового рішення про схвалення інвестиційних проектів, погоджує його із зацікавленими органами виконавчої влади та виносить на розгляд Кабінету Міністрів України [6].

Після схвалення Урядом інвестиційних проектів відомості про такі проекти Мінекономрозвитку включає до Державного реєстру інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки [7].

Для забезпечення функціонування зазначеного механізму Указом Президента України від 15.08.2013 р. № 426/2013 внесені необхідні зміни в Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Для реалізації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки Податковим кодексом передбачено звільнення від сплати податку на прибуток, Митним кодексом – від сплати ввізного мита.

Законом України "Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування суб'єктів господарювання, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки" № 5211-VI від 06.09.2012 р., який набрав чинності з 01.01.2013 р., доповнено Податковий кодекс України такими положеннями:

1. Суб'єкти господарювання, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки тимча-

сово з 01.01.2013 р. до 31.12.2022 р. включно, у разі ввезення в митному режимі імпорту на митну територію України устаткування (обладнання) та комплектуючих виробів до нього, що звільняються від оподаткування ввізним митом (за умови, що зазначені товари ввозяться суб'єктами господарювання виключно для реалізації інвестиційних проектів та не є підакцизними; виготовлені не раніше ніж за три роки до моменту державної реєстрації інвестиційного проекту та не були у використанні; не виробляються в Україні та не мають аналогів в Україні) за умови оформлення митної декларації можуть за власним бажанням видавати митному органу (а митний орган зобов'язаний прийняти) податковий вексель на суму податкового зобов'язання з податку на додану вартість, визначену в такій митній декларації.

2. Установлено строк погашення податкового векселя для суб'єктів господарювання, який настає на 60-й календарний день з дня його видачі митному органу.

3. Установлено, що прибуток, отриманий від реалізації інвестиційних проектів суб'єктами господарювання, оподатковується за ставкою: з 01.01.2013 р. до 31.12.2017 р. включно – 0 %; з 01.01.2018 року до 31.12.2022 р. включно – 8 %; з 01.01.2023 р. – 16 %.

4. Установлено, що суб'єкти господарювання під час реалізації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки тимчасово, з 01.01.2013 р. до 31.12.2022 р. включно, податок на прибуток підприємств обчислюють з урахуванням таких особливостей:

1) під час нарахування амортизації основних засобів, що використовуються в період реалізації інвестиційного проекту і входять до груп 2 (капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом) і 3 (будівлі), може бути застосовано метод прискореного зменшення залишкової вартості, визначений розділом III Податкового кодексу;

2) сума податкових пільг з податку на прибуток підприємств, наданих суб'єкту господарювання відповідно до цього підрозділу під час реалізації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки, не може перевищувати обсягу інвестицій, фактично здійснених таким суб'єктом господарювання.

У разі досягнення таким суб'єктом господарювання суми податкових пільг з податку на прибуток у розмірі, що дорівнює сумі фактично здійснених інвестицій, прибуток, отриманий у звітних періодах, наступних за звітним періодом, в якому було досягнуто такого розміру податкових пільг, оподатковується на загальних підставах без застосування особливостей, передбачених цим підрозділом.

Суб'єкт господарювання подає разом з податковою декларацією з податку на прибуток інформацію в довільній формі про розмір податкових пільг, отриманих у звітних періодах відповідно до цього підрозділу;

3) ведеться окремий податковий облік доходів та витрат, пов'язаних з отриманням прибутку від реалізації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки, що звільняються від оподаткування за загальними правилами в порядку, визначеному п. 152.11 ст. 152 Податкового кодексу;

4) якщо протягом двох років з дня схвалення інвестиційного проекту або в наступні роки не досягнуто критеріїв, установлених Законом України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць", або в разі відмови суб'єкта господарювання від реалізації інвестиційного проекту, суб'єкт господарювання втрачає право на застосування правил оподаткування з урахуванням особливостей, передбачених цим пунктом, та зобов'язаний сплатити податок на прибуток на загальних підставах за весь період реалізації інвестиційного проекту;

5) порядок контролю за дотриманням норм цього пункту встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до пп. 10 п. 4 розділу XXI "Прикінцеві та перехідні положення" Митного кодексу України від 13.03.2012 р. № 4495-VI [8], зі змінами і доповненнями, тимчасово звільняються від оподаткування ввезим митом при ввезенні на митну територію України та поміщені в митний режим імпорту до 01.01.2018 р. – устаткування (обладнання) та комплектуючі вироби до нього, що ввозяться суб'єктами господарювання виключно для реалізації інвестиційних проектів, схвалених відповідно до Закону України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць", за умови, що зазначені товари:

а) не є піддакцизними;

б) виготовлені не раніше ніж за три роки до моменту державної реєстрації інвестиційного проекту та не були у використанні;

в) не виробляються в Україні та не мають аналогів в Україні [9].

Відповідно для покращення інвестиційного клімату галузей економіки країни уряд запроваджує нові стимуляційні заходи для збільшення інвестиційних потоків.

Отже, дослідження міжнародних інвестицій в економіку України показало, що прямі інвестиції за 9 місяців 2013 року є незначними порівняно з попередніми роками. Змінились за останні роки і країни – інвестори. Галузі інвестування зазнали деяких коригувань, оскільки змінилась пріоритетна політика інвестора.

Український уряд, розуміючи свою ситуацію, змінює політику на більш лояльну. Так, зменшуються ставки оподаткування. Даються дотації для інвесторів, які здійснюють свою діяльність у певних стратегічних галузях, дотації у вигляді фінансової підтримки (кредитування), здійснюється зменшення податків або ж взагалі відміна оподаткування на певний час.

Подальше вивчення міжнародних інвестицій дозволить проаналізувати тенденції розвитку України, її майбутнє на світових ринках та зацікавленість іноземних інвесторів.

Література: 1. Зовнішні інвестиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрану. 2. Зовнішні інвестиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/>. – Назва з екрану. 3. Березька К. Оцінювання диспропорцій регіонального розподілу іноземних інвестицій в Україні / К. Березька, О. Березький, В. Маслій // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 12 (150). – С. 106–115. 4. Про затвердження Порядку та критеріїв оцінки економічної ефективності проектних (інвестиційних) пропозицій та інвестиційних проектів : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2012 р. № 684 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : invest.mk-oda.gov.ua/publication/content/3571. 5. Про затвердження Порядку ведення державного реєстру інвестиційних проектів та проектних (інвестиційних) пропозицій : Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/650-2012-n. 6. Родіонова В. І. Методи оцінки інноваційного потенціалу промислових підприємств / В. І. Родіонова // Економіка розвитку. – 2003. – № 4 (68). – С. 96–99. 7. Про затвердження Порядку проведення державної експертизи інвестиційних проектів : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2011 р. № 701 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/701-211-n. 8. Про внесення змін до Митного кодексу України : Закон України № 5210-VI від 06.09.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/5210-17. 9. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць : Закон України від 06.06.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/5205-17.

References: 1. Zovnishni investytsii [Foreign Investment] [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Title from the screen. 2. Zovnishni investytsii [Foreign Investment] [Electronic resource]. – Access mode : <http://mfa.gov.ua/>. – Title from the screen. 3. Berezka K. Otsiniuvannia dysproportsii rehionalnoho rozpodilu inozemnykh investytsii v Ukraini [Evaluation of Regional Disproportions of Foreign Investments in Ukraine] / K. Berezka, O. Berezkyi, V. Maslii // Aktualni problem ekonomiky. – 2013. – No. 12 (150). – P. 106–115. 4. Pro zatverdzhennia poriadku ta kryteriiv otsinky ekonomichnoi efektyvnosti proektnykh (investytsiinykh) propozytsii ta investytsiinykh proektiv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.07.2012 r. No. 684 [On Approval of the Procedure and Criteria for Evaluating the Economic Efficiency of the Project (Investment) Proposals and Investment Projects : Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 18.07.2012, No. 684] [Electronic resource]. – Access mode : [ivest.mk-oda.gov.ua/publication/content/3571](http://invest.mk-oda.gov.ua/publication/content/3571). 5. Pro zatverdzhennia poriadku vedennia derzhavnoho reiestru investytsiinykh proektiv ta proektnykh (investytsiinykh) propozytsii : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [On Approval of a Public Register of Investment Projects and Project (Investment) Proposals : Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine] [Electronic resource]. – Access mode : zakon.rada.gov.ua/go/650-2012-n. 6. Rodionova V. I. Metody otsinky innovatsiinoho potentsialu promyslovykh pidpeymstv [Industrial Enterprises Innovation Potential Evaluation Methods] / V. I. Rodionova // Ekonomika rozvytku. – 2003. – No. 4 (68). – P. 96–99. 7. Pro zatverdzhennia poriadku Provedennia derzhavnoi ekspertyzy investytsiinykh proektiv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 09.06.2011 r. No. 701 [On Approval of the State Examination of Investment Projects : Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 09.06.2011 No. 701] [Electronic resource]. – Access mode : zakon.rada.gov.ua/go/701-211-n. 8. Pro vnesennia zmin do mytnoho kodeksu : Zakon Ukrainy No. 5210-VI vid 06.09.2012 r. [On Amendments to the Customs Code of Ukraine : the Law of Ukraine No. 5210-VI dated 06.09.2012] [Electronic resource]. – Access mode : zakon.rada.gov.ua/go/5210-17. 9. Pro stymuliuvannia investytsiinoi diialnosti u pryorytetnykh haluziakh ekonomiky z metoiu stvorennia novykh robochykh mist [On Stimulation of Investment in Priority Sectors of the Economy to Create New Jobs : Law of Ukraine] [Electronic resource]. – Access mode : zakon.rada.gov.ua/go/5205-17.

Інформація про автора

Мазуренко Анастасія Валеріївна – аспірант кафедри банківських інвестицій Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (03680, Україна, м. Київ, пр. Перемоги, 54/1, e-mail: mazurenka@ukr.net).

Інформація об авторе

Мазуренко Анастасія Валерьевна – аспірант кафедри банківських інвестицій Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (03680, Україна, г. Киев, пр. Победы, 54/1, e-mail: mazurenka@ukr.net).

Information about the author

A. Masurenko – postgraduate student of the Department of Banking Investments of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (54/1 Peremohy Ave., 03680, Kyiv, Ukraine, e-mail: mazurenka@ukr.net).

Рецензент
канд. екон. наук,
професор Піддубний І. О.

Стаття надійшла до ред.
19.06.2014 р.

АСПЕКТИ ВИХОДУ АВІАБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗОВНІШНІЙ РИНОК В УМОВАХ КРИЗИ

УДК 316.472.47:65.012.412(045)

Скібіцька Л. І.

Розглянуто світову фінансово-економічну кризу 2008 – 2013 рр., яка позначилася на постсоціалістичних країнах. Подано загальну характеристику організаційної системи авіапідприємств України та всього її авіаційного комплексу, яка визначається як примітивна, з достатньо низьким рівнем.

Визначено завдання і теоретичне обґрунтування механізму інтернаціоналізації діяльності вітчизняних авіабудівних підприємств в умовах кризи, способи і засоби виходу їх на зовнішній ринок, а також напрями формулювання міжнародних цілей цих підприємств.

Визначено основні тенденції розвитку світової авіабудівної промисловості на сучасному етапі. Розкрито об'єктивні чинники виникнення кризи авіабудівних підприємств. Запропоновано напрями здійснення зовнішньоекономічної діяльності авіабудівного підприємства. Наведено етапи опрацювання ринкової стратегії авіабудівного підприємств у процесі виходу на зовнішні ринки.

Ключові слова: криза, авіаційна промисловість, авіаційна техніка, інтернаціоналізація, зовнішній ринок, маркетингова стратегія.

АСПЕКТЫ ВЫХОДА АВИАСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ВНЕШНИЙ РЫНОК В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

УДК 316.472.47:65.012.412(045)

Скибицкая Л. И.

Рассмотрен мировой финансово-экономический кризис 2008 – 2013 гг., который отразился на постсоциалистических странах. Приведена общая характеристика организационной системы авиапредприятий Украины и всего ее авиационного комплекса, которая определена как примитивная, с достаточно низким уровнем.

Определены задачи и теоретическое обоснование механизма интернационализации деятельности отечественных авиастроительных предприятий в условиях кризиса, способы и средства выхода их на внешний рынок, а также направления формулирования международных целей этих предприятий.

Определены основные тенденции развития мировой авиастроительной промышленности на современном этапе. Раскрыты объективные факторы возникновения кризиса авиастроительных предприятий. Предложены направления осуществления внешнеэкономической деятельности авиастроительного предприятия. Приведены этапы выработки рыночной стратегии авиастроительного предприятий при выходе на внешние рынки.

Ключевые слова: кризис, авиационная промышленность, авиационная техника, интернационализация, внешний рынок, маркетинговая стратегия.

ASPECTS OF AIRCRAFT BUILDING ENTERPRISES' ENTRANCE INTO THE OVERSEAS MARKET IN CRISIS

JEL Classification: G01; L60

L. Skibitska

World crisis of 2008 – 2013 could not but have affected post-socialist countries. The organizational system of aircraft enterprises of Ukraine and its whole aviation complex can be characterised as primitive, of quite low level, with rare weak attempts to improve it.

Tasks and theoretical substantiation of the mechanism of internationalization of domestic aircraft building enterprises' activity in crisis, methods and means of their entrance into the foreign market are described. Formulation of international aims of these enterprises is identified.

The main current trends in the global aircraft industry development are identified. The objective factors of the crisis of aircraft companies are revealed. The areas of foreign trade of an aircraft manufacturer are proposed. The stages of the marketing strategy development at aircraft manufacturing companies when entering foreign markets are described.

Keywords: crisis, aircraft industry, aircraft facilities, internationalization, overseas market, marketing strategy.

Зараз Україна вважається однією з дев'яти найпотужніших аерокосмічних виробників світу, яка має повний цикл літакобудування та спроможна створювати найсучаснішу ракетно-космічну техніку. Узгодження авіатранспортної галузі з міжнародними вимогами є важливою складовою стратегії держави, спрямованої на забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних авіабудівних підприємств на світовому ринку.

Світова фінансово-економічна криза 2008 – 2013 рр. не могла не позначитися на постсоціалістичних країнах. Загальну характеристику організаційної системи авіапідприємств України та всього її авіаційного комплексу можна визначити як примітивну, достатньо низького рівня, на фоні якої іноді з'являються слабкі спроби йти шляхом її вдосконалення. За структурою авіаційний ринок України чітко розподілений функціонально (авіакомпанії, аеропорти, сервісні та забезпечувальні структури, авіазаводи тощо) і технологічно (авіакомпанії із загальних перевезень, компанії спеціального призначення) [1]. Але світова тенденція розвитку цивільної авіації свідчить, що з кожним роком у світовій авіаційній практиці здійснюється велика консолідація й інтеграція суб'єктів ринку за функціональним і технологічним принципом – створюються могутні консорціуми і альянси авіаперевізників і структур, що забезпечують їх. У цій ситуації певні організаційні зміни мають сприяти ефективному функціонуванню та відповідному рівню конкурентоспроможності авіабудівних підприємств на зовнішньому ринку [2].

Кризовий стан авіабудівних підприємств у ринкових умовах очевидний – не всі здатні витримати конкуренцію. Практика свідчить, що головною причиною цього явища – грубі прорахунки керівників, низький рівень менеджменту. Проводяться спроби застосування процедури прискореного банкрутства підприємств, мета яких – привести до появи на них нових власників, нових менеджерів, спроможних ефективно функціонувати на ринку, дотримуючись чинного законодавства. Новим управлінням потрібно усвідомити, що "роблять гроші" не вони, а їхні працівники. Головною метою у створенні нової системи управління повинна стати зміна суті і стилю керівництва підприємствами, адекватних умовам внутрішнього і міжнародного ринків [3].

Тому виникає необхідність у таких дослідженнях, які спрямовані на розробку системного підходу до управління підприємством в умовах кризи й підтримки необхідного організаційно-економічного статусу, в тому числі через вихід на зовнішні ринки й інтернаціоналізація діяльності.

Проблеми механізму управління підприємствами у кризовому стані досліджували такі вчені: Дж. Котлер, Дж. О'Тул, П. Сенге, Д. Недлер, К. Левін, Л. Грейнер, К. Робінс, Ф. Вебстер, Г. Шіллер, М. Шелліс, Дж. М. Кейнс, Кондратьєв Н. Д., Яковлева Є. Б., Л. Троцький, Дж. Хікс, Дж. Дьюзенбері, Ж. Сисмонді й Р. Хоутрі, Мерсер, Сомбарта, П. Самуельсон, Градов О. П. та ін. Проте стратегічні аспекти інтернаціоналізації діяльності та виходу авіабудівних підприємств на зовнішній ринок в умовах кризи в літературі майже не висвітлені.

Метою статті є визначення завдань і теоретичне обґрунтування необхідності інтернаціоналізації діяльності вітчизняних авіабудівних підприємств в умовах економічної і політичної кризи.

Зараз відзначається підвищений інтерес потенційних покупців до літаків і гелікоптерів бізнес-класу з реактивними й іншими двигунами. Україна очікує на партнерів, прагне співпрацювати на відкритій, взаємовигідній довготривалій основі, коли співробітництво приносить користь і збільшує потенціал усіх учасників кооперації і партнерства [4].

Основні тенденції розвитку світової авіабудівної промисловості (АП) на сучасному етапі такі:

1) консолідація сил у галузі, що виявляється у злитті конкурентоспроможних компаній, скороченні незалежних підприємств, створенні потужних угруповань, консорціумів;

2) великомасштабна реорганізація та реструктуризація виробництва, що виявляється у прагненні лідерів світової АП збільшити об'єм продажів, упровадження нових концепцій проектування та виробництва, зниження зайнятості;

3) прагнення лідерів світової АП задовольнити потреби перспективних ринків – це створення нових центрів технічного обслуговування, переміщення значної частини виробництва АП у цілому, а також її агрегатів, вузлів та комплексуючих ближче до цих ринків;

4) збіг інтересів фінансових олігархів та урядів передових авіаційних держав, що виявляються у великому централізованому фінансуванні науково-дослідних робіт, пов'язаних зі створенням нових зразків авіаційної військової техніки;

5) прагнення країн із високорозвинутою промисловістю сконцентрувати на своїй території найбільш екологічно чисте виробництво, що потребує високої кваліфікації працівників підприємства [5].

У розвитку будь-якої організації існує ймовірність настання кризи, що обумовлюється не тільки помилками в стратегії управління, недостатньою увагою до проблем розвитку або поразки в конкурентній боротьбі, але й такими об'єктивними чинниками, як:

- коливання ринкової кон'юнктури;
- періодична модернізація технологій;
- зміни в організації виробництва;
- зміна персоналу;
- зміна зовнішніх економічних умов;
- політична обстановка [6].

Аналізуючи розвиток економіки України, можна побачити, що нестабільність та кризовий стан є характерними явищами для нашої держави. Сильний вплив на діяльність вітчизняних підприємств мають глобальна фінансово-економічна криза, політичний колапс, недосконалість законодавства, недостатній рівень державної регуляторної політики й високий рівень дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств [7, с. 74].

Треба визнати, що в кризових умовах основною проблемою вітчизняної авіабудівної галузі стали кардинальні зміни ємності та структури ринку пасажирських перевезень на території України та країн СНД, що виявляється у падінні за час кризи 2008 – 2013 років більш ніж у 10 разів обсягів авіаційних пасажирських перевезень та більш ніж у 2 рази вантажоперевезень в умовах значно меншого скорочення вантажообігу в цілому, та необхідність розширення зовнішнього ринку (продажів, здавання в лізинг, ремонту літаків та їх обслуговування; авіаперевезень, космічних програм тощо) [1].

Основні стратегічні принципи реструктуризації та перетворення в АП України у 2001 – 2013 роках були такими.

На законодавчому рівні це:

державний протекціонізм і пріоритетна підтримка інтересів вітчизняних продуцентів та авіакомпаній щодо питань захисту ринків продукції АП та авіаперевезень України і країн СНД;

прийняття нормативно-правових актів, що забезпечують реалізацію лізингових та офсетних операцій у сфері виробництва та продажу авіаційної техніки (АТ);

реалізація комплексу законодавчих та економічних заходів зі створення ефективної системи кредитування зовнішньоторгових контрактів і підтримки участі вітчизняних продуцентів АТ у міжнародних фінансово-промислових групах та проектах.

На рівні промислової політики це:

розширення номенклатури продукції авіабудівної промисловості на базі створених концептуальних моделей зразків вітчизняної авіаційної техніки;

розширення кооперації та поглиблення інтеграції з країнами СНД та далекого зарубіжжя в галузі виробництва АТ;

гармонізація вітчизняних інтелектуальних та виробничих систем і нормативної бази з аналогічними системами за документованими процедурами провідних зарубіжних продуцентів АТ;

формування сучасної, інтегрованої у світову, здатної до саморозвитку експортної авіабудівної промисловості України, що відповідає за основними техніко-економічними показниками рівню найбільш розвинених авіаційних держав

світу, здатної задовольнити потреби країни на рівні, який відповідає її стратегічній незалежності [8].

Під реструктуризацією підприємства розуміють безперервний процес підвищення його конкурентоспроможності за допомогою впровадження комплексу внутрішніх заходів щодо адаптації системи управління бізнесом до ринкових умов, що постійно змінюються [7, с. 76].

Стратегія інтернаціоналізації – це освоєння нових закордонних ринків через розширення експорту не тільки продукції/послуг, а й капіталів. У цьому разі за кордоном, зокрема в колишніх країнах-імпортерах, створюються підприємства, заводи і фабрики, які виробляють продукцію (комплектуючі) та надають послуги, обминаючи обмежувальні торговельні бар'єри і використовуючи переваги дешевої робочої сили і багатой місцевої сировини, інфраструктури і попиту місцевого ринку [9].

Сутнісно необхідною передумовою реалізації цілей підприємства на зовнішньому ринку є наявність у потенціалі зовнішньоекономічної діяльності підприємства позитивно-релевантних активів, властивості яких є адекватними властивостям потенціалу розвитку зовнішнього ринку, що дозволяє визначити експортний потенціал підприємства як інтегровану сукупність залучених до сфери експортної діяльності активів підприємства, які забезпечують реалізацію його цілей і місії на основі виробництва товарів і послуг та задоволення потреб зовнішніх ринків [10]. Експортний потенціал підприємства відображає інтегровану сукупність залучених до сфери експортної діяльності активів підприємства, які забезпечують реалізацію його цілей і місії на основі виробництва та реалізації товарів (послуг) на зовнішніх ринках [11, с. 105].

Запропонований професором Піддубною Л. І. [12] методичний підхід до обґрунтування стратегічних сценаріїв розвитку експортного потенціалу машинобудівних (у тому числі авіабудівних) підприємств базується на синтезі фундаментальних положень теорії систем, концепції послідовної зміни технологічних укладів і принципів усталеного розвитку. Відповідно до цього положення і принципів, пріоритетні напрями розвитку експортного потенціалу підприємств АП визначені в контексті формування таких його властивостей:

- гнучкості й адаптивності до змін середовища міжнародного бізнесу;
- якості й екологічності експортних товарів і послуг;
- технологічної прогресивності експорту в площині його відповідності новітнім технологічним укладам;
- екологічності експортної продукції.

Загальний стратегічний план підприємства формується на основі його стратегічної маркетингової програми шляхом нарощування на ньому фінансово-економічного, технічного й організаційного наповнення [13].

Одним із напрямів стратегічного планування авіабудівного підприємства є його зовнішньоекономічна діяльність, яка здійснюється за такими основними напрямками:

- вихід на зовнішній ринок;
- експортно-імпортні поставки продукції, послуг і капіталу;
- валютно-фінансові та кредитні операції;
- створення й участь у діяльності спільних підприємств;
- міжнародний маркетинг;
- моніторинг національної економічної політики й економіки світогосподарських зв'язків [14].

Сегментація ринку є основою і початком опрацювання стратегії підприємства. Стратегія сегментації – поглиблення ступеня насичення запропонованими товарами і послугами всіх груп споживачів, вибір максимальної глибини ринкового попиту, вивчення найменших його відтінків. Визначившись із цільовими сегментами, підприємство розпочинає розробку відмінних переваг, покликаних допомогти йому зайняти гідне місце у свідомості споживачів [5].

Процес опрацювання ринкової стратегії авіабудівного підприємств виході на зовнішні ринки охоплює такі етапи:

1. Аналіз усіх сторін зовнішньоекономічної діяльності корпорації.
2. Аналіз майбутнього ринку (попиту і пропозиції).
3. Аналіз можливостей корпорації.
4. Аналіз бюджетно-податкової політики.
5. Вплив тенденцій у світовій економіці.
6. Опрацювання довгострокової стратегії зовнішньоекономічної діяльності корпорації [13].

Таким чином, планування стратегії корпорації є наслідком не лише складних ситуацій на ринку та в управлінні. Воно визначається, насамперед, зацікавленістю підприємства в зовнішньоекономічній діяльності.

Планування ринкової стратегії залежить також від рівня інтернаціоналізації корпорації. Досвідчене підприємство переважно піклується про вирішення на зовнішньому ринку проблем рівноваги використовуваних ресурсів, запуску або зняття з виробництва продукції, поширення на ринках своєї продукції або виходу з них [8].

Коли організації здійснюють бізнес на міжнародних ринках, функція планування набуває додаткового ступеня складності. Керівництво повинне не тільки проводити аналіз можливостей і небезпек усередині своєї країни, але й робити аналогічний аналіз для кожної з країн, де передбачається проведення бізнесу [10].

Фактори, які повинні аналізуватися, залежать від загальної стратегії фірми. Попит на продукцію і стратегії конкурентів є основними факторами для напряму міжнародної діяльності, пов'язаної з вітчизняним виробництвом і закордонним збутом. Якщо виробництво розташоване за кордоном, фактори зовнішнього середовища можуть включати рівень кваліфікації працівників, рівень заробітної плати, ставлення відповідного уряду (наприклад, РФ) до іноземної (української) власності, закони про працю й оподаткування, доступ до сировини й матеріалів, а також видатки на транспортування готової продукції до її кінцевого ринку.

У деяких випадках можливості самого ринку певної країни можуть і не виправдовувати на початковій стадії розміщення там виробництва, але все-таки це може виявитися необхідним з погляду довгострокових цілей проникнення на ринок для завоювання певної його частки і реклами продукції фірми. В іншому випадку метою може бути використання розміщення виробництва для зниження витрат, щоб збувати продукцію на вітчизняному ринку або в третій країні. У кожному разі багатонаціональний підхід може включати пристосування продукції до різноманітних ринкових обставин [9].

Так, наприклад, ПАТ "Мотор-Січ" (м. Запоріжжя) активно проводить роботи з модернізації вертольотів Мі-24 в інтересах Білорусі. Зокрема, роботи з модернізації включають оснащення бойових вертольотів новітніми українськими авіадвигунами. Також за участі української сторони проводиться модернізація систем озброєння вертольотів. Сам процес модернізації вертольотів проводиться на території Білорусі (тут перебувають підприємства, викуплені ПАТ "Мотор-Січ").

На даний момент "левова частка" авіаційних двигунів для вертольотів постачається в Росію з України. Згідно з російською Держпрограмою розвитку озброєнь, до 2020 року було заплановано закупити для ВПС Росії близько 1 000 вертольотів різного призначення.

Для виключення можливості постачання двигунів і озброєння в треті країни через Білорусь необхідно вжити заходів з контролю над виконанням двосторонніх контрактів між вказаними країнами, а також за постачанням двигунів

на підприємства "Мотор-Січ", які перебувають за межами України.

Глобальний підхід має на увазі рух до більш стандартизованої продукції і зосередження на її маркетингу. Рішення щодо розміщення підприємств, джерел постачання й фінансування, а також проникнення на ринок можуть визначитися контрзаходами, націленими на протидію "глобальним" конкурентам. Наявні доходи з однієї частини світу можуть бути використані для субсидування проникнення на інші ринки [15].

Планування міжнародної діяльності є значно більшим всеосяжним процесом, ніж простий аналіз конкретної, хоча й складної проблеми, наприклад, вибору найбільш придатного місця для розміщення заводу авіабудівної промисловості, зокрема в умовах політичної нестабільності [7].

Можна вдаватися до пошуків можливостей участі у спільних підприємствах, щоб одержати доступ до науку і нових технологій, які пізніше можна використовувати на підприємствах, що є повною власністю однієї сторони [6].

Політичні події також впливають на вихід авіабудівних підприємств на зовнішні ринки.

Так, у РФ уже підраховують величезні збитки від заміщення української продукції. Поки що українські авіапромислові підприємства продовжують свої поставки до Росії, проте існує ризик їх припинення. При цьому загальний обсяг замовлень продукції військового або подвійного призначення РФ до України складає \$15 млрд. Вирішення питання заміщення української продукції досить складне. Найбільший ризик для виконання державних оборонних замовлень може виникнути через проблеми з двома українськими підприємствами – запорізьким ПАТ "Мотор Січ" і миколаївським "Заря-Машпроект". Перше постачає двигуни практично до всіх видів гелікоптерів, а друге – газотурбінні установки до всіх кораблів типу "фрегат", які будуються в РФ. І справа не тільки в тому, що двигунові установки цих підприємств становлять більше половини всіх українських поставок воєнного призначення до Росії, але й у тому, що їх заміщення реальне тільки через декілька років і за умови інвестування сотень мільйонів доларів. Якщо Україна різко припинить поставки, то Росії доведеться скоротити замовлення на нові транспортні вертольоти для армії, а також припинити спорудження фрегатів.

Отже, глобальне міжнародне підприємництво виникає тоді, коли мінімальний обсяг виробництва, необхідний для окупності витрат, не може бути забезпечений через обмеженість вітчизняного ринку даної продукції. Компанії повинні усвідомлювати відмінність між рентабельністю на основі закордонних джерел постачання й фінансування та ефективністю конкуренції на основі здатності завдати відповідного удару конкурентам на їхніх власних ключових ринках.

Дуже часто можливості, що з'являються на зовнішніх ринках, не узгоджуються ані з цілями, ані з ресурсами. Ринок може обіцяти привабливі прибутки в короткостроковому періоді, але мати хиткі перспективи в довгостроковому. Таким чином, дуже важливо достатньо зважено визначити цілі, щоб не допустити втягування корпорації в програшні ситуації. Напрями формулювання міжнародних цілей авіабудівних підприємств автором визначені.

Для теоретичного обґрунтування механізму інтернаціоналізації діяльності вітчизняних авіабудівних підприємств в умовах кризи автором визначено основні тенденції розвитку світової авіабудівної промисловості на сучасному етапі; розкрито об'єктивні чинники виникнення кризи авіабудівних підприємств; запропоновано напрями здійснення зовнішньоекономічної діяльності авіабудівного підприємства, способи і засоби його виходу на зовнішній ринок; наве-

дено етапи процесу опрацювання ринкової стратегії авіабудівного підприємств при його виході на зовнішні ринки.

З урахуванням геополітичних проблем сучасної України вбачається за необхідне маркетингове дослідження перспектив організації виробництва і ремонту вітчизняної авіаційної техніки в країнах третього світу, а саме: Ірані, Китаї, Індії, Кубі, Узбекистані, Білорусі тощо.

Література: 1. Тофанчук А. Т. Розробка фінансових планів підвищення конкурентоспроможності авіакомпаній [Текст] / А. Т. Тофанчук // Проблеми системного підходу в економіці : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2011. – № 38. – С. 57–63. 2. Кулаєв Ю. Ф. Экономика гражданской авиации Украины [Текст]: монографія / Ю. Ф. Кулаєв. – К. : Фенікс, 2004. – 667 с. 3. Антикризовий менеджмент [текст]: навч. посіб. / Л. І. Скібіцька, В. В. Матвєєв, В. І. Щелкунов та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 584 с. 4. Андросова О. Ф. Стратегічні й тактичні інновації в розвиток світової авіаційної промисловості / О. Ф. Андросова // "Економіка: проблеми теорії та практики": зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2003. – Вип. 174, т. 2. – С. 520–524. 5. Бугайко Д. О. Вплив процесів глобалізації на авіаційно-транспортну галузь України / Д. О. Бугайко // Проблеми системного підходу в економіці : зб. наук. пр. – К. : НАУ, 2005. – Вип. 9. – С. 26–34. 6. Куценко А. С. Основні проблеми і радикальні шляхи вирішення антикризового управління промисловими підприємствами : монографія / А. С. Куценко ; Українська академія наук. – К. : Фенікс, 2006. – 615 с. 7. Барах Ю. О. Складові антикризового управління підприємством / Ю. О. Барах // Економіка розвитку. – 2012. – № 4 (64). – С. 74–78. 8. Баландин К. А. Задача управління производственной мощностью крупного авиационного предприятия при значительном снижении спроса на выпускаемые изделия [Текст] / К. А. Баландин // Управление организационно-экономическими системами: моделирование взаимодействий, принятие решений : сб. науч. статей. – Самара : ИЛУ РАН, СГАУ, 2002. – № 3. – С. 5–9. 9. Литвиненко Л. Л. Сучасні перспективи розвитку авіаційної галузі України в умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів / Л. Л. Литвиненко // Актуальні питання сучасної економіки : колективна монографія Ч. 1. – Умань : Видавель "Сочінський", 2011. – С. 183–189. 10. Ареф'єва О. В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1. – С. 98–103. 11. Шестакова О. А. До питання категоріального змісту та структури експортного потенціалу підприємства / О. А. Шестакова // Економіка розвитку. – 2013. – № 1 (65). – С. 104–109. 12. Піддубна Л. І. Експортний потенціал машинобудівного комплексу Харківської області України в контексті викликів глобальної конкуренції / Л. І. Піддубна // Економіка розвитку. – 2012. – № 3 (63). – С. 79–84. 13. Скребець І. В. Вплив економічної безпеки на стратегічну захищеність підприємства на макrorівні / І. В. Скребець // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 12 (150). – С. 56–64. 14. Кузьмін О. Є. Масштабно-якісна модель використання інвестиційного портфелю машинобудівного підприємства / О. Є. Кузьмін, Р. В. Фещур, Л. О. Саталкіна // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 6 (156). – С. 494–506. 15. Васюренко В. О. Фінансова безпека зовнішньоекономічної діяльності підприємств / В. О. Васюренко, Н. В. Синюгіна // Економіка розвитку. – 2012. – № 3 (63). – С. 60–64.

References: 1. Tofanchuk A. T. Rozrobka finansovykh planiv pidvyshchennia konkurentospromozhnosti aviakompanii [Text] / A. T. Tofanchuk // Problemy systemnoho pidkhotu v ekonomitsi :

zb. nauk. prats. – K. : NAU, 2011. – No. 38. – P. 57–63. 2. Kulaev Yu. F. Ekonomika grazhdanaskoy aviatsii Ukrainy [Text] : monografiya [Economy of the Civil Aviation of Ukraine : monograph] / Yu. F. Kulaev. – K. : Feniks, 2004. – 667 p. 3. Antykrizovyi menedzhment [text] : navch. posib. / L. I. Skibitska, V. V. Matvieiev, V. I. Shchelkunov et al. – K. : Tsentр uchbovoi literatury, 2014. – 584 p. 4. Androsova O. F. Stratehichni i taktychni innovatsii v rozvytok svitovoi aviatsiinoi promyslovosti / O. F. Androsova // Ekonomika: problemy teorii ta praktyky : zb. nauk. prats. – Dnipropetrovsk : DNU, 2003. – Issue 174, vol. 2. – P. 520–524. 5. Buhaiko D. O. Vplyv protsesiv hlobalizatsii na aviatsiino-transportnu haluz Ukrainy / D. O. Buhaiko // Problemy systemnoho pidkhotu v ekonomitsi : zb. nauk. prats. – K. : NAU, 2005. – Issue 9. – P. 26–34. 6. Kutsenko A. S. Osnovni problemy i radykalni shliakhy vyrishennia antykrizovoho upravlinnia promyslovymy pidpriemstvamy : monohrafiia [Main Challenges and Radical Solutions to Industrial Enterprise Anticrisis Management : monograph] / A. S. Kutsenko ; Ukrainka akademiia nauk. – K. : Feniks, 2006. – 615 p. 7. Barakh Yu. O. Skladovi antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom [Company Anticrisis Management Components] / Yu. O. Barakh // Ekonomika rozvytku. – 2012. – No. 4 (64). – P. 74–78. 8. Balandin K. A. Zadacha upravleniya proizvodstvenoy moshchnostyu krupnogo aviastroitel'nogo predpriyatiya pri znachitel'nom snizhenii sprosa na vypuskaemye izdeliya [Text] / K. A. Balandin // Upravlenie organizatsionno-ekonomicheskimi sistemami: modelirovanie vzaimodeystviy, prinyatie resheniy : sb. nauch. statey. – Samara : ILU RAN, SGAU, 2002. – No. 3. – P. 5–9. 9. Lytvynenko L. L. Suchasni perspektyvy rozvytku aviatsiinoi haluzi Ukrainy v umovakh intensyfikatsii hlobalizatsiinykh protsesiv / L. L. Lytvynenko // Aktualni pytannia suchasnoi ekonomiky : kolektivna monohrafiia Part 1 [Topical Issues of Current Economy : collective monograph]. – Uman : Vydavets "Sochinskyi", 2011. – P. 183–189. 10. Arefieva O. V. Ekonomichni osnovy formuvannia finansovoi skladovoi ekonomichnoi bezpeky [Economic Bases of Economic Security Financial Component Formation] / O. V. Arefieva, T. B. Kuzenko // Aktualni problemy ekonomiky. – 2009. – No. 1. – P. 98–103. 11. Shestakova O. A. Do pytannia katehorial'nogo zmistu ta struktury eksportnoho potentsialu pidpriemstva [To the Issue of the Categorical Content and Structure of a Company Export Potential] / O. A. Shestakova // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 1 (65). – P. 104–109. 12. Piddubna L. I. Exportnyi potentsial mashynobudivnogo kompleksu Kharkivskoi oblasti Ukraini v konteksti vyklykiv hlobalnoi konkurentsii [Export Potential of Ukraine's Kharkiv Region Machine-Building Complex Facing Global Competition] / L. I. Piddubna // Ekonomika rozvytku. – 2012. – No. 3 (63). – P. 79–84. 13. Skrebets I. V. Vplyv ekonomichnoi bezpeky na stratehichnu zakhyshchenist pidpriemstva na makrorivni [Economic Security Impact on the Strategic Protection of a Company at a Microlevel] / I. V. Skrebets // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – No. 12 (150). – P. 56–64. 14. Kuzmin O. Ye. Masshtabno-yakisna model vykorystannia investytsiinoho portfelii mashynobudivnogo pidpriemstva [Scale-Quality Business Investment Portfolio of a Machine-Building Company] / O. Ye. Kuzmin, R. V. Feshchur, L. O. Satalkina // Aktualni problemy ekonomiky. – 2014. – No. 6 (156). P. 494–506. 15. Vasiurenko V. O. Finansova bezpeka zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv [Financial Security of Company Foreign Economic Activity] / V. O. Vasiurenko, N. V. Syniuhina // Ekonomika rozvytku. – 2012. – No. 3 (63). – P. 60–64.

Інформація про автора

Скiбiцька Лiана Іванiвна – ст. викладач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств Національного авіаційного університету (04074, Україна, м. Київ, вул. Жашківська, 50, e-mail: skibo@ukr.net).

Информация об авторе

Скибицкая Лиана Ивановна – ст. преподаватель кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий Национального авиационного университета (04074, Украина, г. Киев, ул. Жашковская, 50, e-mail: skibo@ukr.net).

National Aviation University (50 Zhashkivska St, Kyiv, 04074, Ukraine, e-mail: skibo@ukr.net).

Information about the author

L. Skibitska – senior lecturer of the Department of Management of Foreign Economic Activity of Enterprises of the

Рецензент

*докт. екон. наук,
професор Попов О. Є.*

*Стаття надійшла до ред.
04.07.2014 р.*

**ЕВОЛЮЦІЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ**

УДК 336.71:316.32

Трохименко В. І.

Визначено сутність еволюції ринку банківських послуг як складного історичного процесу, що призводить до перетворень та видозміни досліджуваного ринку. Сформульовано три теоретико-методологічні підходи до її дослідження. Виокремлено та охарактеризовано функціональний підхід, що передбачає дослідження процесів модифікації ролі та функціонального призначення ринку банківських послуг в умовах фінансової глобалізації; структурно-поведінковий, пов'язаний із вивченням процесів перетворення механізмів координації взаємовідносин суб'єктів ринку, а також інституційний підхід, заснований на виявленні факторів і тенденцій інституційних змін досліджуваного ринку. З'ясовано економічну суть сучасного ринку банківських послуг.

Ключові слова: ринок банківських послуг, еволюція ринку банківських послуг, функціональний підхід, структурно-поведінковий підхід, інституційний підхід, фінансова глобалізація.

**ЭВОЛЮЦИЯ РЫНКА БАНКОВСКИХ УСЛУГ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ**

УДК 336.71:316.32

Трохименко В. И.

Определена сущность эволюции рынка банковских услуг как сложного исторического процесса, что приводит к преобразованию и видоизменениям исследуемого рынка. Сформулированы три теоретико-методологических подхода к ее исследованию. Выделены и охарактеризованы функциональный подход, предполагающий исследование процессов модификации роли и функционального предназначения рынка банковских услуг в условиях финансовой глобализации; структурно-поведенческий, связанный с изучением процессов преобразования механизмов координации взаимоотношений субъектов рынка, а также институциональный подход, основанный на выявлении факторов и тенденций институциональных изменений

исследуемого рынка. Выяснена экономическая сущность современного рынка банковских услуг.

Ключевые слова: рынок банковских услуг, эволюция рынка банковских услуг, функциональный подход, структурно-поведенческий подход, институциональный подход, финансовая глобализация.

EVOLUTION OF BANKING SERVICES MARKET: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES

JEL Classification: B52; G21

V. Trokhymenko

The essentiality of the evolution of the banking service market is defined as a complex historical process that leads to changes and modifications of the investigated market. Three theoretical and methodological approaches to its investigation are formulated, in particular, the functional one, that involves the study of processes of modifications of the role and function of the banking service market under financial globalization; the structural and behavioral one, that is concerned with the analysis of transformation of coordination mechanisms of the relationship between market players, and the institutional approach that is based on the identification of factors and trends of institutional changes in the studied market. The economic essence of the current banking service market is elucidated.

Keywords: banking service market, evolution of the banking service market, functional approach, structural and behavioral approach, institutional approach, financial globalization.

Практика розвинених країн свідчить, що ринок банківських послуг, який ефективно функціонує, є невід'ємним елементом сучасних економічних систем та фактором їх економічного зростання. При цьому значні трансформаційні зміни, що відбуваються зараз у банківській сфері внаслідок глобалізаційних перетворень, мають неоднозначні наслідки для функціонування як національної, так і в цілому світової економіки. За цих обставин виокремлення теоретико-методологічних підходів до розуміння еволюції ринку банківських послуг є важливим напрямом комплексного дослідження генези економічних відносин на цьому ринку, що дозволить усебічно проаналізувати особливості зазначених процесів з метою врахування їх позитивних проявів та мінімізації негативних наслідків, викликаних наявними суперечностями і загрозами.

Окремим питанням розвитку національних і міжнародних ринків банківських послуг присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: В. Базилевич, О. Верніков, Геєць А. В., Н. Гражевська, О. Дзюблюк, В. Корнєєв, Л. Курманова, В. Міщенко, С. Науменкова, П. Нікіфоров, Ф. Мишкін, І. Школьник та ін.

Однак новітні тенденції розвитку світової економіки, призводячи до суттєвих змін і структурних зрушень на ринку банківських послуг, породжують потребу в подальшому дослідженні процесів його формування та розвитку.

Метою статті є вивчення сутності та основних напрямів еволюції ринку банківських послуг як складного історичного процесу, що приводить до перетворень та видозміни досліджуваного ринку.

У загальному розумінні еволюцію (від лат. *evolutio* – розгортання) трактують як поступовий об'єктивний процес конкретно-історичних перетворень системи чи структури. У цьому (класичному, вузькому) розумінні еволюція розглядається як поступовий, тривалий, безперервний, кумулятивний процес (кожне нове явище є не механічним додаванням до старого, а генетичним його продовженням), що протиставляється революції (від лат. *revolutio* – переворот, зміна), яку визначають як стрибкоподібні докорінні зміни [1].

Таким чином, еволюція і революція постають як дві взаємопов'язані форми будь-якого процесу розвитку. За умов еволюційних перетворень економічних систем чи явищ більшість інерційних характеристик зберігається, змінюються лише їх співвідношення та міра. Водночас за революційних трансформацій руйнуються попередні і складаються нові інерційні характеристики стану та напряму руху системи, відбуваються глибокі якісні зміни у стані системи, які переривають еволюційний період і переводять її до якісно іншого ступеня розвитку. Інакше кажучи, революція – це переривання поступовості, стрибок у розвитку суспільства від одного якісного стану до іншого, який підготовлений попереднім еволюційним процесом, об'єктивними та суб'єктивними передумовами [2, с. 26–28].

На думку сучасних дослідників, характер еволюційних перетворень може бути як довготривалим і поступовим, так і стрибкоподібним та швидкоплинним. Тобто в широкому значенні еволюція як процес розвитку природи і суспільства не протиставляється революційним змінам, а включає їх [1].

Таким чином, за сучасного трактування еволюція поєднує: 1) цілісну послідовність низки поступових перетворень, що закономірно впливають одна з одної і в сукупності протягом тривалого часу ведуть до набуття об'єктом еволюції стійких, незворотних, нових для нього ознак; 2) трансформацію як процес оновлення системи в процесі її стрибкоподібних якісних (революційних) змін [3, с.162–164].

Важливо взяти до уваги, що реалізація еволюційного підходу в економічних дослідженнях передбачає врахування таких закономірностей соціогенетики:

спадковості – розуміння того, що система існує доти, доки зберігається її спадкове ядро – генотип. Виходячи з того, що сучасні дослідники акцентують увагу на тому, що в ході еволюційного розвитку спадковість є демонстрацією генетичного зв'язку між явищами та процесами соціальної дійсності, "виникають незворотні стани, які не повністю заперечують попередні, а частково вбирають у себе їх якості, збагачують їх, ускладнюючи тим самим весь процес у цілому" [2, с.18–19];

мінливості, пов'язаної з оновленням, перетворенням, зміною в часі економічних систем. Ідеться про те, що в процесі переходу до чергової фази життєвого циклу або реакції на виклики зовнішнього середовища частина елементів економічної системи видозмінюється або замінюється на нові, забезпечуючи збагачення старого чи виникнення нового генотипу. При цьому для переважної більшості дослідників джерелом мінливості є суперечності між внутрішніми стійкими ознаками системи (спадковістю) і зовнішнім середовищем;

відбору, заснованого на конкуренції між елементами системи, внаслідок чого відбувається витіснення старих новими, складнішими та ефективнішими [2, с. 11–19, 82; 3, с.186].

Урахування зазначених аспектів дозволяє визначити еволюцію ринку банківських послуг як об'єктивно-історичний процес, що передбачає послідовність поступових кількісних і стрибкоподібних якісних трансформацій, заснованих на механізмах спадковості, мінливості та до-

бору, в результаті яких досліджуваний ринок набуває стійких, незворотних та нових для нього ознак.

Пік інтересу до проблем наукового осмислення ринку банківських послуг як до сфери економіки, що може продукувати специфічний товар, здатний задовольнити людські потреби і приносити дохід, на Заході припадає на кінець 60-х років XX ст. Це пов'язано з такими тенденціями розвитку світової економіки, як: лібералізація фінансових ринків, модифікація ринку банківських послуг під впливом інтернаціоналізації і транснаціоналізації, фінансової консолідації та розвитку інноваційних фінансових послуг (пооява потужних транснаціональних банків (ТНБ), утворення фінансових конгломератів та стратегічних альянсів банків і небанківських фінансово-кредитних установ) унаслідок фінансової глобалізації та формування єдиного європейського ринку фінансових послуг.

Аналіз наукових досліджень, започаткованих у цей період, свідчить про відсутність єдиних загально визначених підходів до трактування ринку банківських послуг. Водночас необхідність глибокого аналізу розвитку зазначеного ринку за сучасних умов глобалізації світової економіки обумовлює виокремлення таких підходів до розуміння його еволюції (рисунком).

1. *Функціональний підхід*, за якого еволюція ринку банківських послуг розглядається в контексті розвитку ринку фінансових послуг та фінансового ринку в цілому з урахуванням зміни його ролі і функціонального призначення в сучасній ринковій економіці.

На думку сучасних дослідників, визначення ринку банківських послуг через його функціональне призначення дозволяє трактувати його як механізм, що акумулює і перерозподіляє вільні грошові кошти суспільства між різними секторами і галузями, що дає змогу забезпечити практичний перерозподіл вартості для нормального перебігу індивідуальних відтворювальних процесів та створити належні можливості для регулювання грошово-кредитних відносин в економіці для підтримання оптимальних умов неперервності суспільного відтворення з метою досягнення критерію найвищої ефективності [4, с. 208].

Рис. Теоретико-методологічні підходи до дослідження еволюції ринку банківських послуг

У контексті проблеми, що досліджується, слід взяти до уваги суттєву перебудову сфери фінансових послуг, пов'язану з особливостями розвитку країн з англо-

американськими, або ринково-орієнтованими та євроконтинентальними, або банківсько-орієнтованими фінансовими системами [5, с. 40–46; 6, с. 289–312; 7, с. 154–155].

Так, у країнах з ринково-орієнтованими фінансовими системами (високорозвинених державах із сучасною та високотехнологічною галузевою структурою) зараз відбувається активізація небанківських фінансово-кредитних установ та переорієнтація ринку на домінування небанківських форм посередництва [6, с. 314]. Зокрема, якщо у США наприкінці XIX ст. на банки припадало 90 % усіх фінансових активів, у 50-ті рр. XX ст. – 60 %, то в останні десятиріччя – лише 20 % [5, с. 41–42].

Натомість у країнах з банківсько-орієнтованими фінансовими системами (переважно з традиційними економіками) недостатній ступінь розвиненості фондового ринку перетворює ринок банківських послуг на пріоритетний сегмент фінансового ринку, а банківський кредит на найпоширеніший, а інколи і єдиний прийнятний інструмент фінансування економічних потреб суб'єктів господарювання. Особливого загострення зазначені процеси набувають унаслідок посилення конвергенції банківської та фінансової діяльності й трансформації банків в універсальні фінансові установи, що надають широкий спектр фінансових послуг.

Таким чином, у процесі еволюційного розвитку спостерігається зміна ролі та функціонального призначення ринку банківських послуг у частині перетворення його на провідний сегмент фінансового ринку в країнах з банківсько-орієнтованими фінансовими системами та послаблення його значення в процесах перерозподілу капіталів і забезпечення безперервності економічного відтворення для країн з ринково-орієнтованими фінансовими системами.

II. Структурно-поведінковий підхід до дослідження еволюції ринку банківських послуг передбачає його аналіз через призму теорії галузевих ринків та полягає у вивченні процесів зміни механізмів координації взаємовідносин між його суб'єктами, таких, як: центральний банк, кредитні комерційні організації-резиденти, державні та некомерційні організації-резиденти, юридичні особи-резиденти, фізичні особи, агенти-нерезиденти [8], що за сучасних умов відбувається внаслідок транснаціоналізації банківської діяльності, посилення консолідації банківського капіталу та концентрації значної частки фінансових ресурсів в обмеженій кількості глобальних гравців. Усе перелічене призводить до ускладнення структури досліджуваного ринку, модифікації конкурентних відносин та державного регулювання.

Зокрема, прихильники парадигми "структура – поведінка – результат" [9; 10] виходять з того, що банківські установи займаються однаковим видом діяльності (мають схожі технології, технологічну базу, однорідний професійний склад кадрів), а банківські послуги є агрегованим за галузевою ознакою товаром на досліджуваному ринку.

У загальному розумінні зазначений підхід передбачає побудову специфічних моделей ринку банківських послуг, які є структурованим вираженням закономірностей поведінки його суб'єктів, що формуються під дією конкуренції, ринкової влади та державного регулювання. Формалізація зазначених моделей уможливіє характеристику систем взаємовідносин покупців та продавців банківських послуг у процесі їх купівлі-продажу – формування попиту, пропозиції, встановлення ціни. Аналіз зазначених проблем здійснюється за трьома основними напрямками: 1) дослідження банку як суб'єкта галузевого ринку; 2) дослідження відносин конкуренції на зазначеному ринку; 3) дослідження державного регулювання ринку банківських послуг з метою забезпечення ефективної конкурентної та анти-монопольної політики [9, с. 24–27].

III. Інституційний підхід до аналізу еволюції ринку банківських послуг полягає у виявленні основних чинників і тенденцій інституційної зміни на досліджуваному ринку.

Згідно з працями лауреата Нобелівської премії Д. Норта ключовим для інституційних перетворень є

безперервна взаємодія інституцій (норм і правил гри) – формальних і неформальних та організацій (учасників гри) в економічному середовищі [11, с. 12; 12, с. 145–146]. Разом із тим сучасні вчені зазначають, що еволюція ринку банківських послуг як сфера інституційних перетворень відображає модернізацію сформованих економічних відносин і технологій банківської діяльності, і на цій основі – підвищення ефективності його функціонування та якості надання послуг споживачам [13, с. 276].

Як відомо, в теорії інституційних змін розрізняють два основних шляхи інституційного розвитку – еволюційний та революційний. При цьому еволюція інституцій – це природний спосіб реалізації інституційних перетворень, що здійснюються шляхом еволюційно-генетичного розвитку, в процесі якого неформальні інституції набувають законодавчо-правового оформлення, тобто формального статусу. За цих обставин відбувається їх легалізація чи легітимізація шляхом юридичного, правового закріплення. Тому новостворені формальні інституції, в цілому не змінюючи траєкторії розвитку, наслідують та відтворюють тенденції, що до того склалися у вигляді неформальних рамок – традицій, звичаїв [3, с. 125–128; 12, с. 170].

Революційний шлях інституційного розвитку передбачає так зване інституційне реформування, тобто запозичення (трансплантацію), створення інституцій, що обумовлено неможливістю на деяких етапах економічного розвитку самостійно створити інституції та організації, необхідні для подальшого просування в напрямі сформованих економічною системою цілей [14, с. 11]. За цих обставин відбувається радикальна зміна чи заміщення одних інституцій іншими.

При цьому в якості основних стратегій запозичення інституцій виділяють їх імпорт, модифікацію трансплантата, імплантацію, "вирощування" інституцій (одночасна трансплантація декількох варіантів інституції та їх співіснування (конкуренція) з аналогічними інституціями реципієнта), проектування (свідома цілеспрямована діяльність, орієнтована на створення інституцій) тощо [3, с. 125–128; 15, с. 16]. Водночас учені наголошують, що цей варіант інституційних перетворень є значно складнішим від еволюційного. Так, він не наслідуює, а принципово змінює існуючу траєкторію розвитку і має неоднозначний, часто суперечливий характер, оскільки полягає у складній взаємодії старих неформальних інституцій, що мають ознаки минулого господарського досвіду, з новоствореними формальними інституційними рамками [14, с. 11; 16]. За цих обставин результативність свідомого копіювання нових інституцій визначається ступенем їх конгруентності, тобто наявністю спільних тенденцій розвитку неформальних та імпортованих формальних правил і норм поведінки, що панують у суспільстві.

Однак відмова від поступовості та виваженості у здійсненні реформ ринку банківських послуг, надмірний радикалізм у дискредитації інституцій попередніх періодів, одночасність перетворень різних аспектів банківської діяльності, як це відбувалось у країнах з трансформаційною економікою на початку 90-х рр. XX ст., може призвести до розвитку інституційного конфлікту, що проявляється у невідповідності "нової інституційної матриці" потребам модернізації наявної структури норм і правил економічної діяльності. Наслідками зазначених процесів може стати виникнення інституційних пасток: неплатежів, зростання частки проблемних та безнадійних кредитів, корупції працівників банківських установ, легалізації незаконних доходів, що в сукупності призводить до зменшення прозорості ринку та неефективності інституційної забезпеченості національної економіки банківськими послугами [15, с. 37; 17].

Аналіз світового досвіду розвитку ринку банківських послуг свідчить, що його інституційна структура перебуває в постійній динаміці. При цьому головними факторами, що сприяють інституційним перетворенням дослід-

жуваного ринку, за сучасних умов є лібералізація та інтернаціоналізація світових фінансових ринків, циклічність розвитку фінансового сектору економіки, а також розвиток споживчого попиту на нові види банківських послуг.

Також особливістю сучасних інституційних трансформацій ринків банківських послуг більшості країн є імплантація не лише формальних інституцій (законів та нормативів), а й імпорту як установ для їх виконання, так і самих акторів (зазвичай, іноземних банків) [15, с. 45]. За цих обставин основними інституційними змінами є модифікація організаційно-учасників ринку, започаткування нових форм партнерства між банками та небанківськими фінансовими посередниками, формування системи наднаціонального банківського регулювання та адаптація національних законодавств до міжнародних норм і правил.

Отже, вивчення еволюції ринку банківських послуг полягає в дослідженні зазначеного ринку в трьох аспектах: 1) зміни його ролі та значення у сучасній економіці; 2) трансформації конкурентних відносин та видозміни взаємозв'язків між суб'єктами ринку; 3) модифікації інституційно-організаційних механізмів його функціонування.

Таким чином, у статті на основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених визначено, що еволюцію ринку банківських послуг як об'єктивно-історичний процес поступових кількісних і якісних трансформацій, унаслідок яких виникають стійкі, незворотні та нові для ринку ознаки, можна розглядати, використовуючи такі теоретико-методологічні підходи: 1) функціональний, що передбачає дослідження процесів модифікації ролі ринку банківських послуг та його функціонального призначення в сучасній економіці; 2) структурно-поведінковий, пов'язаний із вивченням зміни механізмів координації взаємовідносин суб'єктів досліджуваного ринку; 3) інституційний, заснований на виявленні основних чинників і тенденцій інституційних трансформацій на ринку. При цьому систематизація зазначених підходів до аналізу еволюції ринку банківських послуг дає підстави розглядати його як важливу складову глобального фінансового ринку, специфічний галузевий ринок, що поєднує персоніфікованих та інституційних суб'єктів господарювання у процесі надання та споживання банківських послуг.

Література: 1. Табачникова М. Б. Теоретические концепции эволюционных изменений социально-экономических систем [Электронный ресурс] / М. Б. Табачникова // Проблемы региональной экономики. Вестник ЦИРЭ. – Режим доступа к журн. : <http://www.lerc.ru/?part=bulletin&art=6&page=28>. 2. Авєрина О. І. Соціальна мінливість: когнітивний аналіз : [монографія] / за наук. ред. проф. В. П. Бєха ; Мін-во освіти і науки, молоді і спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 202 с. 3. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н. І. Гражевська. – К. : Знання, 2008. – 431 с. 4. Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання : [монографія] / за ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблєва. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 384 с. 5. Корнєєв В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку : [монографія] / В. В. Корнєєв. – К. : Основа, 2007. – 192 с. 6. Мишкін Ф. С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф. С. Мишкін ; [пер. з англ. С. Панчишин, А. Стасишин, Г. Стеблій]. – К. : Основи, 1999. – 963 с. 7. Школьник І. О. Фінансовий ринок: сучасний стан і стратегія розвитку : [монографія] / І. О. Школьник. – Суми : ВВП "Мрія-1" ЛТД, УАБС НБУ, 2008. – 348 с. 8. Степаненко О. П. Оцінювання ефективності функціонування та розвитку банківської системи / О. П. Степаненко // Економіка розвитку. – 2013. – № 1 (65). – С. 5–10. 9. Ігнатюк А. І. Галузеві ринки: теорія, практика,

напрями регулювання : [монографія] / А. І. Ігнатюк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 465 с. 10. Точилін В. О. Формування функціонально ефективною моделі ринку: конкуренція та бар'єри, ринкова влада і державне регулювання / В. О. Точилін, В. В. Венгер // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2 (92). – С. 23–38. 11. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – К. : Основи, 2000. – 170 с. 12. Гайдай Т. В. Парадигма інституціоналізму: методологічний контекст : [монографія] / Т. В. Гайдай. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. – 296 с. 13. Курманова Л. Р. Інститут ринку в системі розвитку банківських послуг / Л. Р. Курманова // Економічні науки. – 2009. – № 4 (59). – С. 273–276. 14. Нікіфоров П. О. Інституційні передумови розвитку структури фінансового ринку / П. О. Нікіфоров, В. І. Кравець // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія "Економіка". – 2006. – Вип. 90. – С. 9–11. 15. Верников А. В. Форми собствєности и институциональные изменения в банковском секторе : научный доклад / А. В. Верников. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 52 с. 16. Геєць В. М. Посткризові перспективи та проблеми розвитку економік України і Росії (макроекономічний аспект) / В. М. Геєць // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 3–18. 17. Пустовийт Р. Ф. Інституційне формування постсоціалістичного банківського сектора / Р. Ф. Пустовийт, М. П. Овчарук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник тез доповідей X Всеукраїнської науково-практичної конференції (22–23 листопада 2007 року) : у 2-х т. Т. І. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – С. 17–19.

References: 1. Tabachnikova M. B. Teoreticheskie kontseptsii evolyutsionnykh izmeneniy sotsialno-ekonomicheskikh sistem, [Theoretical Concepts of Evolutionary Changes in Socioeconomic Systems] [Electronic resource] / M. B. Tabachnikova // Problemy regionalnoy ekonomiki. Vestnik TsIRE. – Access mode to journal : <http://www.lerc.ru/?part=bulletin&art=6&page=28>. 2. Avierina O. I. Sotsialna minlyvist: kohnityvnyi analiz : monohrafiia [Social Variability: the Cognitive Analysis : monograph] / za nauk. red. prof. V. P. Bekha ; Min-vo osvity i nauky, molodi i sportu Ukrainy, Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova. – K. : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2011. – 202 p. 3. Hrazhevska N. I. Ekonomichni systemy epokhy hlobalnykh zmin [The Economic Systems of the Era of Global Changes] / N. I. Hrazhevska. – K. : Znannya, 2008. – 431 p. 4. Rozvytok bankivskoi systemy Ukrainy yak osnova realizatsii stratehii ekonomichnoho zrostantia : [monohrafiia] [The Development of the Banking System of Ukraine as a Basis for Implementing the Strategy for Economic Growth : monograph] / za red. dokt. ekon. nauk, prof. O. V. Dziubluka. – Ternopil : TNEU, 2010. – 384 p. 5. Kornieiev V. V. Finansovi poserednyky yak instytuty rozvytku : monohrafiia [Financial Intermediaries as Development Institutions : monograph] / V. V. Kornieiev. – K. : Osнова, 2007. – 192 p. 6. Myshkin F. S. Ekonomika hroshey, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv [Economics of Money, Banking and Financial Markets] / F. S. Myshkin ; [per. z. anh. S. Panchyshyn, A. Stasyshyn, H. Steblii]. – K. : Osnovy, 1999. – 963 p. 7. Shkolnyk I. O. Finansovyi ryнок: suchasnyi stan i stratehiia rozvytku : [monohrafiia] [Financial Market: Current State and Development Strategy : monograph] / I. O. Shkolnyk. – Sumy : VVP "Mriia-1" LTD, UABS NBU, 2008. – 348 p. 8. Stepanenko O. P. Otsiniuvannya efektyvnosti funktsionuvannya ta rozvytku bankivskoi systemy [Evaluation of the Bank System Performance and Development] / O. P. Stepanenko // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 1 (65). – P. 5–10. 9. Ihnatiuk A. I. Haluzevi rynky: teoriia, praktyka, napriamy rehuliuвання : monohrafiia [Industry Markets: Theory, Practice and Regulation Directions] / A. I. Ihnatiuk. – K. : NNTs IAE, 2010. – 465 p. 10. Tochylin V. O. Formuvannya funktsionalno efektyvnoi modeli

rynku : konkurentsia ta bariery, rynkova vlada i derzhavne rehuliuвання [Formation of a Functionally Efficient Market Model: Competition and Barriers, Market Power and State Regulation] / V. O. Tochylin, V. V. Venher // Aktualni problemy ekonomiky. – 2009. – No. 2 (92). – P. 23–38. 11. Nort D. Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannya ekonomiky [Institutions, Institutional Change and Economic Performance] / D. Nort. – K. : Osnovy, 2000. – 170 p. 12. Haidai T. V. Paradyhma instytutsionalizmu: metodolohichniy kontekst : [monohrafiia] [Institutionalism Paradigm: Methodological Context : monograph] / T. V. Haidai. – K. : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet", 2008. – 296 p. 13. Kurmanova L. R. Institut rynku v sisteme razvitiya bankovskikh uslug [Institute of the Market in the System of Banking Service Development] / L. R. Kurmanova // Ekonomicheskie nauki. – 2009. – No. 4 (59). – P. 273–276. 14. Nikiforov P. O. Instytutsiini peredumovy rozvytku struktury finansovoho rynku [Institutional Preconditions for the Development of the Financial Market Structure] / P. O. Nikiforov, V. I. Kravets // Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Seriya "Ekonomika". – 2006. – Issue 90. – P. 9–11. 15. Vernikov A. V. Formy sobstvennosti i instytutsionalnye izmeneniya v bankovskom sektore : nauchnyy doklad [Ownership Forms and Institutional Changes in the Banking Sector : research report] / A. V. Vernikov. – M. : INFRA-M, 2007. – 52 p. 16. Heiets V. M. Postkryzovi perspektivy ta problemy rozvytku ekonomik Ukrainy i Rosii (makroekonomichnyi aspekt) [Post-crisis Prospects and Problems of the Economies of Ukraine and Russia (macroeconomic aspect)] / V. M. Heiets // Finansy Ukrainy. – 2011. – No. 3. – P. 3–18. 17. Pustoviit R. F. Instytutsiine formuvannya postsotsialistychnoho bankivskoho sektora [Institutional Formation of the Postsocialist Banking Sector] / R. F. Pustoviit, M. P. Ovcharuk // Problemy i perspektivy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrainy : zbirnyk tez dopovidey X Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii

(22–23 lystopada 2007 roku) : u 2-kh t. Vol. 1. – Sumy : UABS NBU, 2007. – P. 17–19.

Інформація про автора

Трохименко Вікторія Іванівна – канд. екон. наук, асистент кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (03022, Україна, м. Київ, вул. Васильківська, 90-А, e-mail: trokhymenko.v@gmail.com).

Информация об авторе

Трохименко Виктория Ивановна – канд. екон. наук, асистент кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (03022, Україна, г. Київ, ул. Васильковская, 90-А, e-mail: trokhymenko.v@gmail.com).

Information about the author

V. Trokhymenko – PhD in Economics, assistant lecturer of the Department of Economic Theory, Macro- and Microeconomics of Taras Shevchenko Kyiv National University (90-A Vasylykivska St, 03022, Kyiv, Ukraine, e-mail: trokhymenko.v@gmail.com).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Колодізев О. М.

Стаття надійшла до ред.
09.07.2014 р.

УДОСКОНАЛЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

УДК 336.22

Жебчук Л. Л.

Розглянуто об'єктивні причини необхідності вдосконалення чинного механізму оподаткування доходів населення в Україні. Доведено, що в сучасних умовах господарювання неможливо повністю виключити втручання держави у соціально-економічні процеси, отже, важливо максимально ефективно поєднувати регулятивну та фіскальну функції податків з метою регулювання доходів фізичних осіб та забезпечення реалізації покладених на органи державної влади функцій. Виявлено ряд проблем у чинному механізмі оподаткування доходів населення та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: механізм оподаткування, прогресивне оподаткування, номінальна та реальна заробітна плата, податкове навантаження.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФИСКАЛЬНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ МЕХАНИЗМА ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ

УДК 336.22

Жебчук Л. Л.

Рассмотрены объективные причины необходимости совершенствования действующего механизма налогообложения доходов в Украине. Доказано, что в современных условиях хозяйствования невозможно полностью исключить вмешательство государства в социально-экономические процессы, поэтому важно максимально эффективно сочетать регулирующие и фискальные функции налогов с целью регулирования доходов физических лиц и обеспечения реализации возложенных на органы государственной власти функций. Выявлен ряд проблем в действующем механизме налогообложения доходов и предложены пути их решения.

Ключевые слова: механизм налогообложения, прогрессивное налогообложение, номинальная и реальная заработная плата, налоговая нагрузка.

IMPROVEMENT OF THE FISCAL COMPONENT OF THE MECHANISM OF INCOME POPULATION STATE REGULATION

JEL Classification: E62; J38

L. Zhebchuk

The objective reasons for improvement of the current mechanism of incomes taxation in Ukraine are considered. The current economic conditions are found to be impossible to do completely without government intervention in the social and economic processes, which necessitates combination of the most effective regulatory and fiscal tax functions to regulate income of natural persons and ensure fulfillment of public authorities functions. Numerous problems in the current mechanism of taxation of income were revealed and solution are suggested.

Keywords: mechanism of taxation, progressive taxation, nominal and real wages, the tax burden.

Уряди цивілізованих країн використовують податки для багатьох цілей, основні з яких зводяться до отримання коштів для фінансування надання державних послуг, виправлення недосконалості ринку, заохочення або перешкодження проявам певних типів поведінки тощо. Країни також використовують податковий механізм, щоб змінити розподіл доходу або багатства. Основною причиною існування податкової системи є перерозподіл національного доходу в легітимний спосіб.

Податкові реформи, що відбуваються сьогодні в Україні, мають на меті подолати недоліки існуючого податкового механізму, які зумовлені складними економічними, соціальними та політичними умовами. В умовах перебудови вітчизняної економіки та хронічного дефіциту

державного бюджету важливо, щоб фискальна складова взаємовідносин між державою та платниками податків максимально сприяла побудові партнерських відносин між двома сторонами і не перешкоджала їх розвитку та само-реалізації.

Подальші дослідження доцільно здійснювати у напрямі вдосконалення чинного механізму оподаткування доходів фізичних осіб з метою побудови економічно ефективною та соціально справедливою моделі оподаткування.

Фундаментальні принципи, критерії та концепції теорії оподаткування сформульовані в роботах Дж. М. Кейнса, А. Лаффера, Дж. С. Міля, А. Пігу, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта. Серед сучасних вітчизняних науковців, які акцен-

тують увагу на дослідженнях категорії податків та займаються вивченням питань удосконалення системи оподаткування в країні з одночасним підвищення її ефективності, слід назвати таких, як: В. Андрущенко, А. Крисоватий, М. Мельник, В. Мельник, В. Опарін, А. Поддєрьогін, В. Суторміна, А. Соколовська, В. Федосов, Т. Єфименко, С. Лондар та ін. [1 – 5]. Однак зараз ще й досі немає абсолютного консенсусу думок щодо напрямів розвитку економіки країни на шляху до побудови ефективної та соціально справедливої системи оподаткування доходів населення. Дискусійність думок у вивченні даного питання визначає актуальність здійснення подальших досліджень у даному напрямі.

Завданням даного дослідження є виявлення "вузьких" місць існуючого механізму оподаткування доходів населення та пошук шляхів їх усунення/виправлення.

Нинішня фінансова політика, що реалізується через фінансову систему країни, далека від стандартів економічно розвинених країн ЄС та не забезпечує повноцінної фінансової самостійності органів державної влади різних рівнів. Відсутність ефективної моделі бюджетного устрою країни, системи оцінювання фінансового становища та якості управління фінансами перешкоджають ефективному розвитку державної фінансової системи в умовах євроінтеграційного курсу України [6, с. 34].

У сучасних умовах неможливо повністю виключити втручання держави у соціально-економічні процеси, оскільки ринковий розподіл доходів за своєю природою не зовсім справедливий. Наприклад, у Новій Зеландії 20 % найбіднішого населення отримує лише 2,7 % усіх доходів, тоді як у США – 5,2 %, Німеччині – 8,2 %, Швеції – 9,6 %, Японії – 10,6 %. У Бразилії 20 % найбагатшого населення отримує 63,8 % усіх доходів, тоді як у США – 46,4 %, Німеччині – 38,5 %, Швеції – 34,5 %, Японії – 35,7 % [7]. В Україні 20 % найбагатшого населення отримує 36 % усіх доходів, а 20 % найбіднішого населення – тільки 9,8 % [8].

Як показує практика країн Європи, головними засобами усунення нерівності в розподілі доходів і майна є прогресивне оподаткування та соціальні витрати держави. Для прикладу, у Швеції завдяки цим засобам колишня стократна різниця між сукупними доходами домашнього господарства першої багатшої десятивідсоткової групи населення та десятої бідної групи зменшилась у 25 разів і становить 4 %. На досягнення таких цілей (перерозподіл доходів і майна) у розвинених країнах спрямована політика доходів.

Як показали дослідження, податки на заробітну плату та соціальне забезпечення досить істотні в багатьох країнах, що розвиваються. Так, найвищі ставки податку на заробітну плату діють в Італії (42,6 %), Бельгії (41,5 %), Франції (41,1 %), Швеції (39,4 %) та Німеччині (38,8 %). Максимальні сукупні ставки страхових внесків для працівників найвищі в Італії (45,0 %), Польщі (22,71 %), Франції (22,0 %) та Німеччині (20,2 %) [8].

Як відомо, однією з основних характеристик людини в сучасному суспільстві є розмір та засоби одержання нею свого сукупного доходу. Згідно з даними Держкомстату України в структурі доходів населення за 2005 – 2012 роки переважають доходи від заробітної плати: 2005 рік – 42,1 %, 2007 рік – 44,8 %, 2009 – 40,8 %, 2012 рік – 42,2 % [9]. Разом із тим, за даними того ж таки Держкомстату України, у 2006 – 2012 роках спостерігаються негативні тенденції постійного перевищення темпів зростання номінальної заробітної плати над реальною, при цьому індекс реальної заробітної плати мав стійку тенденцію до зменшення у 2006 – 2009 роках (від 118,3 до 90,8 %). Згідно зі статистичними даними, найбільш "відчутним" зростання реальної заробітної плати було у 2012 році і склало аж 114,4 %, що всього на 0,5 в.п. менше від темпу зростання номінальної заробітної плати за відповідний період.

На думку О. Москаленко, якщо подвоєння доходу на душу населення в Україні відбуватиметься кожні 10 років, то його розмір сягне нижньої межі рівня розвинених країн лише через 25 років [10, с. 17]. Тому для уряду України немає іншого варіанта, окрім формування економічної моделі проривного характеру, так званої моделі випереджального економічного розвитку.

Здійснюючи дослідження існуючого в Україні механізму оподаткування доходів фізичних осіб (особливо від заробітної плати), автор виявив ряд проблем та закономірностей, які наявні в чинному механізмі оподаткування:

1) сукупне податкове навантаження на нарахований дохід (після сплати єдиного соціального внеску та податку на доходи фізичних осіб) зростає набагато швидше для низьких доходів, ніж для високих;

2) для доходів, де починає застосовуватись постійна максимальна величина для сплати єдиного соціального внеску, сукупне податкове навантаження має регресивну тенденцію при зростанні доходу;

3) для проміжку доходів від величини, що визначається множенням величини прожиткового мінімуму на коефіцієнт 1,4 та округленням отриманого результату до найближчих десяти гривень, до величини доходу, де починають застосовуватись дві ставки податку – 15 та 17 %, податкове навантаження є постійною величиною, що суперечить принципу соціальної справедливості в оподаткуванні, за якого особи з більшим доходом спроможні та мають платити більше;

4) категорія населення, що належить до розряду бідних або таких, що знаходяться на межі бідності, хоч і має право на використання податкової соціальної пільги, однак отримує чисті доходи, менші від прожиткового мінімуму.

Пошук шляхів вирішення перерахованих проблем, так званих "вузьких місць" діючого механізму оподаткування стали основною причиною побудови п'яти моделей (табл. 1) удосконалення чинного механізму оподаткування доходів населення від заробітної плати та використання системи коригувальних коефіцієнтів до ставки оподаткування податком на доходи фізичних осіб (ПДФО). Останні дають змогу забезпечити поступове збільшення ставки оподаткування ПДФО для кожної додаткової гривні оподаткованого доходу та максимально становлять 30 % (це положення враховано в кожній із п'яти моделей). Для виявлення рівня залежності коригувального коефіцієнта від суми заробітної плати автором було використано метод найменших квадратів.

Таблиця 1

Опис основних характеристик для побудови моделей (розроблено автором)

Модель	Визначення
I, II та III моделі	збереження чинного механізму оподаткування; застосування до базової ставки податку (15 %) коригувальних коефіцієнтів для проміжків доходів, вказаних у табл. 2
IV модель	встановлення єдиної ставки ЄСВ у розмірі 3,6 %; база оподаткування ПДФО зменшується на величину прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня 2014 року (1 218,0 грн); діє єдина базова ставка ПДФО у розмірі 15 %, до якої застосовується один коригувальний коефіцієнт для проміжку доходу 20 706,0 – 65 000,0 грн
V модель	збереження діючого механізму оподаткування в частині сплати ЄСВ та застосування податкової соціальної пільги за ознакою розміру доходу в розмірі 50 % прожиткового мінімуму (609,0 грн); діє єдина базова ставка ПДФО у розмірі 15 %, до якої застосовуються два коригувальні коефіцієнти для проміжків доходів, вказаних у табл. 2

У I, II та V моделях коригувальні коефіцієнти починають застосовуватись до нарахованого доходу від заробітної плати, для якого втрачається право на отримання податкової соціальної пільги за ознакою рівня доходу (нарахований дохід, сума якого дорівнює рівню прожиткового мінімуму для працездатних осіб, помноженого на коефіцієнт 1,4 та округленого до найближчих десяти гривень). Після втрати такого права рівень сукупного податкового навантаження (після сплати ЄСВ та ПДФО) на нарахований дохід від заробітної плати різко зростає від 12,72 до 18,06 %. У III та IV моделях коригувальні коефіцієнти починають застосовуватись до нарахованого доходу від заробітної плати, для яких

єдиний соціальний внесок (ЄСВ) справляється в межах максимальної величини бази нарахування ЄСВ (17 прожиткових мінімумів).

Аналогічна система податкових ставок, а саме використання формульного тарифу застосовується в Німеччині. Там сума податку розраховується, виходячи з податкової бази, до якої застосовується математична формула (або декілька формул – при поділі податкової бази на складові). При цьому за формульним тарифом оподатковується тільки частина доходу, оскільки вся сума доходу ділиться на кілька частин: неоподатковуваний мінімум, частина доходу, до якого застосовується формульний тариф, та постійна максимальна ставка.

Таблиця 2

Проміжки доходів, де застосовуються коригувальні коефіцієнти
(розроблено автором)

Коригувальні коефіцієнти	Проміжок доходів, грн				
	I модель	II модель	III модель	IV модель	V модель
I	1 711,0 – 12 634,0	1 711,0 – 65 000,0	20 706,0 – 65 000,0	20 706,0 – 65 000,0	1 711,0 – 12 180,0
II	12 635,0 – 20 705,0				12 181,0 – 65 000,0
III	20 706,0 – 65 000,0				

На основі проведених досліджень автором розраховано також сукупний податковий ефект від застосування кожної з моделей, який найкраще показує доцільність та ефективність введення запропонованих автором моделей. Для розрахунку брався масив значень доходу 1 000,00 – 65 000,00 грн. (табл. 3).

ного рівня (з метою забезпечення кожної людини сумою доходу, необхідною для задоволення мінімальних місячних потреб та її нормальної життєдіяльності – на рівні прожиткового мінімуму);

введення місцевих ставок податку (для розширення бази фінансування місцевих бюджетів з метою підвищення економічного розвитку та добробуту територіальної одиниці за місцем реєстрації платника; з метою забезпечення еквівалентності отриманих послуг платником відповідно до суми сплаченого податку через безпосередність доступу до кінцевого споживача);

використання на практиці запропонованих автором коригувальних коефіцієнтів до ставки оподаткування податком на доходи фізичних осіб від заробітної плати, що має на меті зменшення рівня диференціації доходів, підвищення соціальної справедливості в оподаткуванні та сприяння додатковому надходженню коштів до державного бюджету.

Таблиця 3

Отриманий податковий ефект від упровадження моделей
(розроблено автором)

Моделі оподаткування	Сукупний податковий ефект від упровадження, млн грн	Відхилення (від діючого механізму), млн грн
діючий механізм	378,5	–
I модель	573,1	+194,6
II модель	613,6	+235,1
III модель	557,3	+178,8
IV модель	516,2	+137,7
V модель	524,8	+146,3

Напрямами вдосконалення фіскальної складової механізму державного регулювання доходів населення від заробітної плати в Україні на довгострокову перспективу автор вважає такі:

збільшення прогресії ставок оподаткування (з метою забезпечення принципу справедливості в оподаткуванні та керуючись правилом "багаті можуть платити більше");

підвищення мінімального рівня заробітної плати (з метою забезпечення мінімально достатньої винагороди за працю, сприяння ефективній зайнятості, зростання престижності праці та зменшення "тіньової" зайнятості);

встановлення фіксованої суми, що вираховується з бази оподаткування, чи виведення з-під оподаткування суми доходу, що не перевищує встановленого мінімаль-

Література: 1. Мельник В. М. Податковий кодекс та фіскальне партнерство: обумовленість і суперечності / В. М. Мельник, М. М. Мельник // *Фінанси України*. – 2011. – № 5. – С. 14–20. 2. Соколовська А. М. Особливості податкової системи України та напрями її коригування / А. М. Соколовська // *Фінанси України*. – 2013. – № 9. – С. 28–44. 3. Львовчкін С. В. Багатство й фіска: світова парадигма оподаткування / С. В. Львовчкін, В. М. Федосов, Г. М. Яренко // *Фінанси України*. – 2013. – № 4. – С. 7–26. 4. Iefimenko T. Actual issues of modern strategies in reforming tax systems / T. Iefimenko // *Фінанси України*. – 2014. – № 1. – С. 105–122. 5. Лондар С. Л. Європейська фіскальна консолідація: який досвід варто використати Україні? / С. Л. Лондар // *Фінанси України*. – 2014. – № 1. – С. 39–53. 6. Петрушевська В. В. Трансформація фінансової політики України в умовах глобалізації та євроінтеграції / В. В. Петрушевська // *Економічний часопис – XXI*. – 2014. – № 1–2 (1). – С. 34–37. 7. World development report 2000/2001 ATTACKING POVERTY. Washington D.C. [Electronic resource]. – Access mode : WWW.URL: www.ssc.wisc.edu/~walker/wp/wp-content/uploads/2012/10/wdr2001.pdf. 8. European

Statistics [Electronic resource]. – Access mode: www.epp.europa.eu. 9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 10. Москаленко О. М. Методологія дослідження теоретичної моделі випереджаючого економічного розвитку в сучасній політичній економії / О. М. Москаленко // Економіка розвитку / О. М. Москаленко. – 2013. – № 3 (67). – С. 16–20.

References: 1. Melnyk V. M. Podatkovy kodeks ta fiskalne partnerstvo: obumovlenist i superechnosti / V. M. Melnyk, M. M. Melnyk // *Finansy Ukrainy*. – 2011. – No. 5. – P. 14–20. 2. Sokolovska A. M. Osoblyvosti podatkovoi systemy Ukrainy ta napriamy yii koryhuvannia / A. M. Sokolovska // *Finansy Ukrainy*. – 2013. – No. 9. – P. 28–44. 3. Lovochkin S. V. Bahatstvo i fisk: svitova paradyhma opodatkuvannia / S. V. Lovochkin, V. M. Fedosov, H. M. Yarenko // *Finansy Ukrainy*. – 2013. – No 4. – P. 7–26. 4. Iefimenko T. Actual Issues of Modern Strategies in Reforming Tax Systems / T. Iefimenko // *Finansy Ukrainy*. – 2014. – No. 1. – P. 105–122. 5. Londar S. L. Yevropeiska fiskalna konsolidatsiia: yakyi dosvid varto vykorystaty Ukraini? / S. L. Londar // *Finansy Ukrainy*. – 2014. – No. 1. – P. 39–53. 6. Petrushevska V. V. Transformatsiia finansovoi polityky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii ta yevrointehratsii [Transformation of the Financial Policy of Ukraine in the Context of Globalization and European Integration] / V. V. Petrushevska // *Ekonomichniy chasopys – XXI*. – 2014. – No. 1–2 (1). – P. 34–37. 7. World development report 2000/2001 ATTACKING POVERTY. Washington D. C. [Electronic resource]. – Access mode : www.ssc.wisc.edu/walker/wp/wp-content/uploads/2012/10/wdr2001.pdf. 8. European Statistics [Electronic resource]. – Access mode : www.epp.europa.eu. 9. Ofitsiyniy sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. – Access mode : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 10. Moskalenko O. M. Metodolohiia doslidzhennia teoretychnoi modeli vyperedzhaiuchoho ekonomichnoho rozvytku v suchasniy politychnii ekonomii [Research Methodology for the Theoretical Model of Outstripping Economic Development in the Modern Political Economy] / O. M. Moskalenko // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. 3 (67). – P. 16–20.

Інформація про автора

Жебчук Людмила Леонідівна – аспірант Науково-дослідного фінансового інституту Державної навчально-наукової установи "Академія фінансового управління" Міністерства фінансів України, економіст з фінансової роботи Обласної комунальної установи "Чернівецька обласна клінічна лікарня" (04119, Україна, м. Київ, вул. Дегтярівська, 38-44, e-mail: st.lyuda_zh@mail.ru).

Информация об авторе

Жебчук Людмила Леонидовна – аспирант Научно-исследовательского финансового института Государственного учебно-научного учреждения "Академия финансового управления" Министерства финансов Украины, экономист по финансовой работе Областного коммунального учреждения "Черновицкая областная клиническая больница", (04119, Украина, г. Киев, ул. Дегтяревская, 38-44, e-mail: st.lyuda_zh@mail.ru).

Information about the author

L. Zhebchuk – postgraduate student of the Scientific and Research Financial Institute of the State Educational and Scientific Institution "Academy of Financial Management" of the Ministry of Finance of Ukraine, economist of financial affairs of the Regional Municipal Institution "Chernivtsi Oblast Clinical Hospital" (38-44 Dehtyariivska St, 04119, Kyiv, Ukraine, e-mail: st.lyuda_zh@mail.ru).

Рецензент

докт. екон. наук,
професор Попов О. Є.

Стаття надійшла до ред.
29.08.2014 р.

ОЦІНЮВАННЯ ПОДАТКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ЕЛЕМЕНТУ БЮДЖЕТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ПРОЦЕСІ БЮДЖЕТНОГО ПЛАНУВАННЯ

УДК 336.144:336.22

Жебчук Р. Л.

Визначено бюджетний потенціал як частину фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці (країни, області, району, міста, селища, села). Обґрунтовано необхідність імплементації оцінювання бюджетного потенціалу в процесі бюджетного планування. Ідентифіковано види бюджетного потенціалу залежно від рівня бюджетної системи та виду бюджету. Визначено податковий та неподатковий потенціали як складові бюджетного потенціалу. Розглянуто елементи податкового потенціалу як частини бюджетного потенціалу. Обґрунтовано необхідність оцінювання податкового

потенціалу як інструменту підвищення якості бюджетного планування. Запропоновано спосіб оцінювання податкового потенціалу. Розроблено методику розрахунку планових податкових надходжень на основі показника податкового потенціалу.

Ключові слова: бюджетний потенціал, податковий потенціал, бюджетне планування, податкові надходження, бюджет, бюджетна класифікація.

ОЦЕНКА НАЛОГОВОГО ПОТЕНЦИАЛА КАК ЭЛЕМЕНТА БЮДЖЕТНОГО ПОТЕНЦИАЛА В ПРОЦЕССЕ БЮДЖЕТНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ

УДК 336.144:336.22

Жебчук Р. Л.

Определен бюджетный потенциал как часть финансового потенциала административно-территориальной единицы (страны, области, района, города, поселка, села). Обоснована необходимость имплементации оценки бюджетного потенциала в процесс бюджетного планирования. Идентифицированы виды бюджетного потенциала в зависимости от уровня бюджетной системы и вида бюджета. Определены налоговый и неналоговый потенциалы как составляющие бюджетного потенциала. Рассмотрены элементы налогового потенциала как части бюджетного потенциала. Обоснована необходимость оценки налогового потенциала как инструмента повышения качества бюджетного планирования. Предложен способ оценки налогового потенциала. Разработана методика расчета плановых налоговых поступлений на основе показателя налогового потенциала.

Ключевые слова: бюджетный потенциал, налоговый потенциал, бюджетное планирование, налоговые поступления, бюджет, бюджетная классификация.

ASSESSMENT OF THE TAX POTENTIAL AS PART OF THE BUDGET POTENTIAL IN THE BUDGET PLANNING PROCESS

JEL Classification: H30; H61

R. Zhebchuk

Budget potential is identified as part of the financial potential of an administrative territorial unit (country, region, district, city, town, village). The necessity to implement the estimation of the budget potential in budget planning is justified. Budget potential types are identified depending on the budget system level and the type of budget. The tax and non-tax components are defined as elements of the budget potential. The elements of the tax potential are examined as parts of the budget potential. The necessity of assessment of the tax potential as a tool for improving the quality of budget planning is justified. A method of estimation of the tax potential is offered. Methods for the tax revenue planning based on the estimation of the tax potential were developed.

Keywords: budget potential, tax potential, budget planning, tax revenues, budget, budget classification.

У соціоекономічних умовах сьогодення для планування подальшого розвитку як окремих адміністративно-територіальних одиниць, так і держави в цілому необхідним є оцінювання їхньої спроможності створювати бюджетні ресурси та акумулювати їх на різних рівнях бюджетної системи. Адже саме державний та місцеві бюджети є основними фондами фінансових ресурсів, що забезпечують соціально-економічний розвиток країни та її адміністративно-територіальних одиниць. Зазначене зумовлює потребу в дослідженні бюджетного потенціалу наведених елементів фінансової системи.

Водночас для забезпечення ефективного використання наявних можливостей потрібно є побудова дієвої системи бюджетного управління. Важливим елементом даної системи, на думку автора, є бюджетне планування. Саме бюджетний план відображає напрями використання залучених ресурсів та джерела їх формування, і, відповідно, від якості планування бюджету значною мірою залежить ефективність системи бюджетного управління.

З огляду на зазначене, важливим та необхідним є дослідження взаємозв'язку та можливості поєднання на практиці таких економічних категорій, як "бюджетний потенціал" і "бюджетне планування".

У науково-методичній літературі тематиці бюджетного потенціалу та/або бюджетному плануванню свої наукові праці присвятили такі вітчизняні та закордонні вчені, як: Балацький Є. О., Гринашук І. І., Гасанов С. С., Зенченко С. В., Лучка А. В., Пасічник Ю. В., Г. Решина, А. Воциш, Чуницька І. І. та інші дослідники [1 – 7].

Однак, здійснюючи критичний аналіз наукових праць зазначених вчених, складно говорити про єдність підходів до трактування поняття бюджетного потенціалу, що, у свою чергу, ускладнює дослідження елементів бюджетного потенціалу. Поряд із цим зазначено, що у вітчизняній науковій літературі недостатньо досліджено питання взаємозв'язку бюджетного потенціалу та бюджетного планування. Хоча поліпшення якості системи бюджетного планування, на думку автора, можливе саме через імплементацію оцінювання бюджетного потенціалу в систему бюджетного планування. Адже бюджетний потенціал визначає майбутні бюджетні надходження, тому за допомогою його оцінювання можуть бути вирішені такі завдання, як планування доходів державного та місцевих бюджетів, прогнозування фінансового становища країни та її регіонів, підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами бюджетів різних рівнів тощо.

Водночас автор вважає, що визначення сутності економічної категорії "бюджетний потенціал" та методика його оцінювання мають базуватися на чіткому розумінні складових елементів даного поняття та ґрунтуватися на особливостях їх оцінювання. З огляду на це метою даної наукової публікації є дослідження суті бюджетного потенціалу, визначення його складових елементів і розробка методики їх оцінювання та інтеграції в систему бюджетного планування.

На основі здійснених раніше досліджень [8] та узагальнення отриманих результатів у даній роботі автор пропонує розглядати бюджетний потенціал як частину фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці (країни, області, району, міста, селища, села), що є загальним обсягом грошових одиниць, які можуть бути акумульовані за рахунок усіх джерел у бюджет адміністративно-територіального утворення за конкретний період та за наявних умов господарювання.

З огляду на зазначене автор вважає за доцільне ідентифікувати такі види бюджетного потенціалу залежно

від рівня бюджетної системи та виду бюджету: бюджетні потенціали держави, області, району, міста (села, селища).

Водночас вирішення найважливішого завдання щодо забезпечення зростання дохідної спроможності місцевих бюджетів потребує розробки науково-методологічного підходу до кількісного оцінювання бюджетного потенціалу адміністративно-територіальної одиниці.

Тому з метою забезпечення імплементації оцінювання бюджетного потенціалу в систему бюджетного планування, на думку автора, доцільно розглядати бюджетний потенціал в умовах чинного бюджетного законодавства в цілому та у взаємозв'язку з бюджетною класифікацією, зокрема. Так, відповідно до чинних правових норм доходи бюджету включають податкові та неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, офіційні трансферти, надходження до цільових фондів [9]. Як показує практика виконання бюджетів за доходами, більше половини їх дохідної частини становлять податкові надходження.

З огляду на зазначене автор вважає за доцільне виокремити в структурі бюджетного потенціалу (БПт) дві складові: податковий потенціал (ППт), що відображає можливість наповнення бюджету за рахунок податкових надходжень, і неподатковий потенціал (НПт), що уособлює спроможність наповнення бюджету з джерел, відмінних від податкових надходжень. На основі вищевикладеного величину бюджетного потенціалу можна відобразити наступним чином:

$$\text{БПт} = \text{ППт} + \text{НПт}. \quad (1)$$

Оскільки, як уже зазначалось, провідну роль у формуванні бюджетних доходів відіграють податкові надходження, подальшу увагу слід зосередити на розгляді податкового потенціалу. У процесі дослідження автор пропонує спосіб оцінювання податкового потенціалу як елемент бюджетного потенціалу та інтегрує його в процес бюджетного планування.

У науковій літературі зазвичай виділяються три основних підходи до оцінювання податкового потенціалу: по-перше, це оцінювання на основі економічного доходу як ресурсу бюджетних доходів, по-друге, оцінювання податкового потенціалу на основі репрезентативної податкової системи і по-третє – використання макроекономічних показників для оцінювання можливостей держави та місцевих органів влади щодо мобілізації податкових доходів у державний та місцеві бюджети [3].

Слід зазначити, що в рамках кожного методу можливі варіації, що мають свої переваги та недоліки і в кінцевому підсумку впливають на оцінку податкового потенціалу.

Не заперечуючи наукової цінності згаданих підходів, автор вважає, що оцінювання бюджетного потенціалу має ґрунтуватися на дослідженні податкової бази.

Так, податкову базу території можна розглядати у двох аспектах. По-перше, це фактична податкова база, що становить сукупність баз оподаткування платників податків і зборів, зареєстрованих на території даної адміністративно-територіальної одиниці. По-друге, це потенційно можлива податкова база території в разі оптимального використання всіх природних, демографічних, виробничих та інших чинників і ресурсів, тобто в другому аспекті простежуються приховані джерела зростання податкового потенціалу.

Однак уявити податкову базу в якості єдиного економічного показника за сукупністю податків неможливо, оскільки об'єкти оподаткування різних податків мають різні характе-

ристики. Тому, автор вважає, що реальний зміст і статистично можливий вимір має показник податкового потенціалу, який відображає максимально можливу суму нарахувань податків і зборів в умовах чинного податкового законодавства.

Дані дослідження та практика справляння податкових платежів дають підставу стверджувати, що в процесі оцінювання податкового потенціалу необхідно не тільки враховувати характеристики податкової бази, а й брати до уваги заборгованість платників за кожним із податків та погашення частини недоїмки минулих років. Таким чином, податковий потенціал за окремим податком автор пропонує зобразити таким виразом:

$$ППтіj = Ніj + Діj + Недіj, \quad (2)$$

де $ППтіj$ – податковий потенціал j -го обов'язкового платежу в i -му році;

$Ніj$ – нарахування за j -м обов'язковим платежем на кінець i -го року;

$Діj$ – донарахування за j -м обов'язковим платежем на кінець i -го року на основі проведених перевірок органами, що здійснюють адміністрування обов'язкових платежів;

$Недіj$ – надходження, що могли надійти в i -му році як погашення боргу минулих років;

j – обов'язковий платіж, що включений до розділу "Податкові надходження" бюджетної класифікації [9];

i – рік, за який здійснюється розрахунок.

Водночас для наочності та відображення практичних аспектів запропонованої методики слід здійснити розрахунки на основі обов'язкового платежу, що надходить до бюджету м. Чернівці, – плати за землю (табл. 1). У ході розрахунків використовуються дані з офіційних порталів Чернівецької міської ради та ДПІ міста.

Таблиця 1

Розрахунок податкового потенціалу обов'язкового платежу (плата за землею) за 2011 – 2013 рр. (тис. грн)

Показники Роки	Нарахування	Донарахування	Погашення боргу із плати за землею	Податковий потенціал
2011	85 392,0	1 058,0	1 059,8	87 509,8
2012	82 154,8	832,0	726,0	83 712,8
2013	79 482,0	1 410,0	1 059,8	81 749,0

Водночас аналіз проблеми пошуку оптимальної методики оцінювання податкового потенціалу території дозволяє стверджувати, що в її основі має бути додавання отриманих результатів за кожним видом податків. Доцільність оцінювання податкового потенціалу території підсумовуванням доходів за різними податками доведена також низкою економістів [10].

З огляду на це загальну суму податкового потенціалу території за i -й рік ($ППті$) автор пропонує розрахувати на основі рівняння:

$$ППті = \sum ППтіj, \quad (3)$$

де $\sum ППтіj$ – сума податкових потенціалів усіх обов'язкових платежів i -го року, що надходять до бюджету території.

Наступним кроком даного дослідження є інтеграція оцінювання податкового потенціалу в систему бюджетного планування.

Як показує практика виконання за доходами місцевих бюджетів України, існує певна невідповідність між фактичним та плановими надходженнями податкових платежів до казни місцевої громади. Це характеризує рівень наповнюваності бюджету податками. На думку автора, слід враховувати даний фактор у процесі здійснення бюджетного планування. Автор пропонує врахувати дію даного чинника за допомогою коефіцієнта наповнюваності ($Кн$), що доцільно застосовувати як під час планування доходів за окремою статтею податкових надходжень, так і в цілому. Алгоритм розрахунку планових податкових доходів за

окремим обов'язковим платежем буде виглядати таким чином:

$$ПНплj = ПНпрj \times Кнj, \quad (4)$$

де $ПНплj$ – надходження від j -го обов'язкового платежу, що плануються на наступний бюджетний період;

$ПНпрj$ – прогнозний рівень надходжень від j -го обов'язкового платежу в наступному бюджетному періоді;

$Кнj$ – коефіцієнт наповнюваності j -го обов'язкового платежу.

У процесі розрахунку $Кнj$ необхідним, на думку автора, є врахування фактичного рівня надходжень за обов'язковими платежами та їх зіставлення з рівнем потенційно можливих надходжень за кожним платежем, тобто з їхнім потенціалом (5). Таке порівняння буде відображати рівень використання потенціалу обов'язкових платежів або ж слугувати відображенням рівня наповнюваності податками бюджету:

$$Кніj = ПНфij / ППтіj, \quad (5)$$

де $Кніj$ – коефіцієнт наповнюваності j -го обов'язкового платежу в i -му році;

$ПНфij$ – фактичні надходження j -го обов'язкового платежу в i -му бюджетному році;

$ППтіj$ – податковий потенціал j -го обов'язкового платежу в i -му році.

Слід розрахувати коефіцієнт наповнюваності для обов'язкового платежу (плати за землею) бюджету м. Чернівці за 2011 – 2013 рр. (табл. 2).

Розрахунок коефіцієнта наповнюваності обов'язкового платежу (плати за землю) за 2011 – 2013 рр.

Показники Роки	Фактичні надходження (тис. грн)	Податковий потенціал (тис. грн)	Коефіцієнт наповнюваності
2011	81 586,3	87 509,8	0,932
2012	81 800,5	83 712,8	0,977
2013	79 208,1	81 749,0	0,969

Як видно з табл. 2, податковий потенціал аналізованого обов'язкового платежу використовується досить ефективно (більше 93 %). Водночас існують невеликі резерви для збільшення надходжень до бюджету за даним платежем.

З метою забезпечення підвищення якості бюджетного планування автор вважає за доцільне розраховувати коефіцієнт наповнюваності податками за декілька періодів і вже його середнє значення $\overline{Кн}_j$ ураховувати під час розрахунку планових податкових надходжень наступного бюджетного періоду. Відповідно до зазначеного, середнє значення коефіцієнта наповнюваності, що враховує часовий фактор, розраховується таким чином:

$$\overline{Кн}_j = \frac{\sum_{i=1}^t Кн_{ij}}{T}, \quad (6)$$

де $\overline{Кн}_j$ – середній коефіцієнт наповнюваності j-го обов'язкового платежу за T років;

$Кн_{ij}$ – коефіцієнт наповнюваності j-го обов'язкового платежу за i-й рік;

i, ..., t – перелік років, середні коефіцієнти наповнюваності j-го обов'язкового платежу яких використані в розрахунку $\overline{Кн}_j$;

T – кількість періодів (років), за які розраховувався середній коефіцієнт наповнюваності.

Середній коефіцієнт наповнюваності за аналізованим обов'язковим платежем (плата за землю) за 2011 – 2013 рр. становить 0,959.

У підсумку формула розрахунку планових надходжень j-го обов'язкового платежу, що поєднує податковий потенціал та бюджетне планування, набуває вигляду:

$$ПНпл_j = ПНпр_j \times \overline{Кн}_j, \quad (7)$$

де ПНпл_j – сума надходжень від j-го обов'язкового платежу, що планується на наступний бюджетний період;

ПНпр_j – прогнозний обсяг надходжень від j-го обов'язкового платежу в наступному бюджетному періоді;

$\overline{Кн}_j$ – середній коефіцієнт наповнюваності j-го обов'язкового платежу за T років.

Водночас загальну суму планових надходжень від обов'язкових платежів можна розрахувати таким чином:

$$ПНпл = \sum_j^k ПНпл_j, \quad (8)$$

де ПНпл – загальна сума надходжень від обов'язкових платежів, що планується на наступний бюджетний період;

$\sum ПНпл_j$ – сума планових надходжень усіх j-тих обов'язкових платежів, що плануються на наступний бюджетний період та стягувались в аналізованому періоді;

j, ..., k – усі обов'язкові платежі, які використані в розрахунку коефіцієнта наповнюваності в i-му році.

Важливо зазначити, що залежно від економічної суті середніх величин (ознак) та наявної первинної інформації застосовуються різні їх види. Раніше для знаходження необхідних величин (зокрема середнього коефіцієнта наповнюваності) автором уже було застосовано середню арифметичну просту. Це допомагає відносно просто розрахувати необхідні показники, що, безперечно, є перевагою даного способу. Однак під час дослідження структури обов'язкових платежів виявилось, що в різні роки окремо взяті платежі мати різну питому вагу в загальній сумі надходжень, що неможливо враховувати в разі застосування середньої арифметичної простої. Саме тому для врахування дії зазначеного фактора автор пропонує використовувати середню арифметичну зважену. Для цього потрібно модифікувати рівняння (5) та включити в нього ваговий коефіцієнт ω_j :

$$Кн_j^{звж} = \sum_j^k \left(\frac{ПНф_{ij}}{ППТ_{ij}} \times \omega_{ij} \right), \quad (9)$$

де $Кн_j^{звж}$ – зважений коефіцієнт наповнюваності обов'язкових платежів i-го року;

ПНф_{ij} – фактичні надходження j-го обов'язкового платежу в i-му бюджетному році;

ППТ_{ij} – податковий потенціал j-го обов'язкового платежу в i-му році;

j – обов'язковий платіж, що включений у розділ "Податкові надходження" бюджетної класифікації [9];

i – рік, за який здійснюється розрахунок;

j, ..., k – усі обов'язкові платежі, які використані в розрахунку коефіцієнта наповнюваності в i-му році;

ω_j – ваговий коефіцієнт j-го обов'язкового платежу в i-му бюджетному році, який розраховується таким чином:

$$\omega_j = \frac{ПНф_{ij}}{ПНф_i}, \quad (10)$$

де ПНф_{ij} – фактичні надходження j-го обов'язкового платежу в i-му бюджетному році;

ПНф_i – загальна сума надходжень від обов'язкових платежів в i-му бюджетному році.

Слід підставити у формулу (10) показники з бюджету м. Чернівці та розрахувати ваговий коефіцієнт обов'язкового платежу (плати за землю) за 2011 – 2013 рр. (табл. 3).

$$ПНпл = ПНпр \times \frac{\sum_i^t \sum_j^k \left(\frac{ПНф_{ij}^2}{ППт_{ij} \times ПНф_i} \right)}{T} \quad (13)$$

Таблиця 3

**Розрахунок вагового коефіцієнта
обов'язкового платежу
(плати за землю) за 2011 – 2013 рр.**

Показники Роки	Фактичні надходження (тис. грн)	Усього доходів бюджету м. Чернівці (тис. грн)	Ваговий коефіцієнт
2011	81 586,3	807 800,0	0,101
2012	81 800,5	931 635,1	0,087
2013	79 208,1	900 048,1	0,088

З огляду на рівняння (10) рівняння (9) набуває вигляду:

$$K_{i}^{звж} = \frac{k}{j} \left(\frac{ПНф_{ij}}{ППт_{ij}} \times \frac{ПНф_{ij}}{ПНф_i} \right) = \frac{k}{j} \left(\frac{ПНф_{ij}^2}{ППт_{ij} \times ПНф_i} \right) \quad (11)$$

Тепер потрібно підставити дані з табл. 2 і 3 у формулу (11) (табл. 4).

Таблиця 4

**Розрахунок зваженого коефіцієнта
наповнюваності обов'язкового платежу
(плати за землю) за 2011 – 2013 рр.**

Показники Роки	Коефіцієнт наповнюваності	Ваговий коефіцієнт	Зважений коефіцієнт наповнюваності
2011	0,932	0,101	0,094
2012	0,977	0,087	0,086
2013	0,969	0,088	0,085

Далі потрібно знайти середній зважений коефіцієнт наповнюваності, модифікуючи формулу (11) з урахуванням фактора часу:

$$\overline{K}_{звж} = \frac{\sum_i^t K_{i}^{звж}}{T} \quad (12)$$

$\overline{K}_{звж}$ – середній зважений коефіцієнт наповнюваності обов'язкових платежів за T років;

T – кількість періодів (років), за які розраховувався середній зважений коефіцієнт наповнюваності;

i, ..., t – перелік років, зважені коефіцієнти наповнюваності обов'язкових платежів яких використані в розрахунку середнього зваженого коефіцієнта наповнюваності.

Таким чином, урахуовуючи запропоновані автором модифікації, рівняння набуває такого вигляду:

або ж в агрегованому вигляді:

$$ПНпл = ПНпр \times \overline{K}_{звж} \quad (14)$$

На основі табл. 4 середній зважений коефіцієнт наповнюваності обов'язкового платежу (плати за землю) бюджету м. Чернівці за 3 роки (з 2011 до 2013 рр.) становить 0,088. Це свідчить про те, що плановий розмір надходжень від справляння плати за землю на основі розрахунків становить 8,8 % від прогнозованого рівня надходжень від обов'язкових платежів до бюджету м. Чернівці.

Отже, на основі рівнянь (1) – (14) автором відображено кореляцію податкового потенціалу як частини бюджетного потенціалу та бюджетного планування, здійснено імплементацію оцінювання податкового потенціалу в процес бюджетного планування податкових надходжень. Автор вважає, що запровадження запропонованого підходу в практику діяльності відповідних фінансових органів на місцевому рівні буде сприяти підвищенню якості бюджетного планування доходів місцевих бюджетів. Водночас для відображення повною мірою взаємозв'язку між бюджетним плануванням та бюджетним потенціалом необхідними є подальші дослідження категорії "неподатковий потенціал" (з урахуванням можливості всіх неподаткових джерел надходжень, у тому числі й міжбюджетних трансфертів) та розробка методики його оцінювання.

Література: 1. Балацький Є. О. Теоретичні підходи до визначення бюджетного потенціалу міста та основні засади його формування / Є. О. Балацький, А. О. Бойко // Збірник наукових праць Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Університету банківської справи НБУ. – 2011. – Вип. 1 (10), ч. II. – С. 212–216. 2. Гринашук І. І. Критичний аналіз методичних підходів до оцінки фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці / І. І. Гринашук // Економіка розвитку. – 2010. – № 1 (53). – С. 16–18. 3. Зенченко С. В. Бюджетний потенціал регіона і методические подходы к его оценке / С. В. Зенченко // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2008. – № 1 (14). – С. 158–168. 4. Лучка А. В. Бюджетний потенціал фінансової незалежності місцевого самоврядування : дис... канд. екон. наук : 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / А. В. Лучка ; Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2009. – 275 с. 5. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні : монографія / Ю. В. Пасічник. – Донецьк : ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2005. – 642 с. 6. Решина Г. Бюджетний потенціал місцевого самоврядування в реалізації принципів регіональної політики в Латвії / Г. Решина, А. Воциш // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 3 (153). – С. 292–298. 7. Чуницька І. І. Бюджетно-податкові важелі формування фінансового потенціалу держави [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук / І. І. Чуницька // Податкова академія України. – Ірпін, 2009. – 18 с. 8. Жебчук Р. Л.

Бюджетний потенціал: суть, структура та взаємозв'язок з бюджетним плануванням / Р. Л. Жебчук // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Вип. 694–695. Економіка. – Чернівці : ЧНУ, 2014. – 180 с. 9. Про бюджетну класифікацію : наказ Міністерства фінансів України № 11 від 14.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=356065&cat_id=355990. 10. Федорова Т. И. Факторы, влияющие на налоговую базу региона / Т. И. Федорова // Налоговый вестник. – 2002. – № 12. – С. 15–17.

References: 1. Balatskyi Ye. O. Teoretychni pidkhody do vyznachennia biudzhethnoho potentsialu mista ta osnovni zasady yoho formuvannia [Theoretical Approaches to the Determination of the Potential of the City Budget and Basic Principles of its Formation] / Ye. O. Balatskyi, A. O. Boiko // Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho instytutu bankivskoi spravy Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho Banku Ukrainy. – 2011. – Issue 1 (10), part II. – P. 212–216. 2. Hrynashchuk I. I. Krytychni analiz metodychnykh pidkhodiv do otsinky finansovoho potentsialu administratyvno-terytorialnoi odynitsi [Critical Analysis of Systematic Approaches to the Assessment of the Financial Capacity of a Local Government Area] / I. I. Hrynashchuk // Ekonomika rozvytku. – 2010. – No. 1 (53). – P. 16–18. 3. Zenchenko S. V. Byudzhethny potentsial regiona i metodicheskie podkhody k ego otsenke [Budget Potential of a Region and Methodological Approaches to Its Evaluation] / S. V. Zenchenko // Regionalnye problemy preobrazovaniya ekonomiki. – 2008. – No. 1 (14). – P. 158–168. 4. Luchka A. V. Biudzhethnyi potentsial finansovoi nezalezhnosti mistsevoho samovriaduvannia : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.08 – hroshi, finansy i kredyt / A. V. Luchka ; Ternopil'skyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet. – Ternopil, 2009. – 275 p. 5. Pasichnyk Yu. V. Biudzhethnyi potentsial ekonomichnoho zrostannia v Ukraini : monohrafiia [Budget Potential of Economic Growth in Ukraine : monograph] / Yu. V. Pasichnyk. – Donetsk : TOV "Yuho-Vostok, Ltd", 2005. – 642 p. 6. Reshyna H. Biudzhethnyi potentsial mistsevoho samovriaduvannia v realizatsii pryntsyviv rehionalnoi polityky v Latvii [Budgetary Potential of Local Governments in the Implementation of Regional Policy Principles in Latvia] / H. Reshyna, A. Votsysh // Aktualni problemy ekonomiky. – 2014. – No. 3 (153). – P. 292–298. 7. Chynytska I. I. Biudzhethno-podatkovy vazheli formuvannia finansovoho potentsialu derzhavy [Tekst] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk / I. I. Chynytska // Podatkova akademiia Ukrainy. – Irpin, 2009. – 18 p. 8. Zhebchuk R. L. Biudzhethnyi potentsial: sut, struktura ta vzaiemoviazok z biudzhethnym planuvanniam [Budget Potential: Nature, Structure and Relationship With Budget Planning] / R. L. Zhebchuk // Naukovyi

visnyk Chernivetskooho universytetu : zb. nauk. prats. – Issue 694–695. Ekonomika. – Chernivtsi : ChNU, 2014. – 180 p. 9. Pro biudzhethnu klasyfikatsiiu : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy No.11 vid 14.01.2011 r. [Electronic resource]. – Access mode : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=356065&cat_id=355990. 10. Fedorova T. I. Faktory, vliayushchie na nalogovuyu bazu regiona [Factors Affecting the Region Tax Base] / T. I. Fedorova // Nalogovyy vestnik. – 2002. – No. 12. – P. 15–17.

Інформація про автора

Жебчук Роман Леонідович – аспірант Науково-дослідного фінансового інституту Державної навчально-наукової установи "Академія фінансового управління" Міністерства фінансів України, викладач кафедри фінансів і кредиту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (04119, Україна, м. Київ, вул. Дегтярівська, 38-44, e-mail: r.zhebchuk@gmail.com).

Информация об авторе

Жебчук Роман Леонідович – аспірант Научно-исследовательского финансового института Государственного учебно-научного учреждения "Академия финансового управления" Министерства финансов Украины, преподаватель кафедры финансов и кредита Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича (04119, Украина г. Киев, ул. Дегтяревская, 38-44, e-mail: r.zhebchuk@gmail.com).

Information about the author

R. Zhebchuk – postgraduate student of the Scientific and Research Financial Institute of the State Educational and Scientific Institution "Academy of Financial Management" of the Ministry of Finance of Ukraine, lecturer of Finance and Credit Department of Yuri Fedkovych Chernivtsi National University (38-44 Dehtyariivska St, 04119, Kyiv, Ukraine, e-mail: r.zhebchuk@gmail.com).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Іванов Ю. Б.

Стаття надійшла до ред.
29.08.2014 р.

*Чем более точна наука, тем больше можно
из нее извлечь точных предсказаний.
А. Франс*

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ

ЕТАПІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРСОНАЛУ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

УДК 658.6:339.1:331.102.312

Ващенко Н. В.

Розкрито такі наукові питання: визначено передумови формування інноваційного потенціалу персоналу торговельного підприємства з урахуванням факторів зовнішнього середовища; узагальнено наукові підходи, в яких враховано інноваційну складову в процесі формування потенціалу персоналу підприємства; розкрито сутність формування потенціалу персоналу з урахуванням інноваційної та кадрової складових в еволюційному аспекті; встановлено залежність формування інноваційного потенціалу підприємства від інноваційних якостей персоналу; обґрунтовано принципи і механізм формування інноваційного потенціалу персоналу торговельного підприємства.

Ключові слова: інновації, інноваційний потенціал, механізм, персонал, потенціал, торгове підприємство.

ЭТАПИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПЕРСОНАЛА ТОРГОВОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

УДК 658.6:339.1:331.102.312

Ващенко Н. В.

Раскрыты следующие научные вопросы: определены предпосылки формирования инновационного потенциала персонала торгового предприятия с учетом факторов внешней среды; обобщены научные подходы, в которых учтена инновационная составляющая в процессе формирования потенциала персонала предприятия; раскрыта сущность формирования потенциала персонала с учетом инновационной и кадровой составляющих в эволюционном аспекте; установлена зависимость формирования инновационного потенциала предприятия от инновационных качеств персонала; обоснованы принципы и механизм формирования инновационного потенциала персонала торгового предприятия.

Ключевые слова: инновации, инновационный потенциал, механизм, персонал, потенциал, торговое предприятие.

THE DIVISION OF THE PROCESS OF FORMATION OF INNOVATIVE POTENTIAL OF PERSONNEL OF A TRADE ENTERPRISE INTO STAGES

JEL Classification: J24; O31

N. Vashchenko

The following scientific issues have been explored: the definition of preconditions for the formation of a trade enterprise personnel innovative potential taking into account factors of external environment; summarizing scientific approaches taking into consideration the innovative component in the process of formation of enterprise personnel potential; disclosure of the essence of the personnel potential formation taking into account the innovative and staff components in the evolutionary aspect; determination of formation of the enterprise innovative potential dependence on the innovative qualities of personnel; substantiation of the principles and mechanism of formation of trade enterprise personnel innovative potential.

Keywords: innovation, innovation potential, mechanism, staff, potential, commercial enterprise.

На сучасному етапі розвитку підприємств будь-якої галузі, в тому числі торгівлі, лише через управління персоналом із його мотивуванням до впровадження інновацій можливо забезпечити інтенсивний розвиток.

Розкриваючи сутність інноваційного потенціалу персоналу торговельного підприємства як здатність персоналу розвивати свої підприємницькі здібності на стадіях закупівлі, зберігання та збуту товару, накопичені можливості та вмотивованість генерувати знання для комерціалізації творчих ідей у процесних і продуктивних інноваціях задля формування та реалізації потенціалу підприємства, збільшення обсягу збуту товару та прибутку, можна зрозуміти, що він є поштовхом для інтенсивного розвитку.

Виходячи з того, що підприємства торгівлі належать до однієї з найбільш важливих галузей національної економіки, забезпечення їх інтенсивного розвитку дуже необхідне, для чого потрібне формування інноваційного потенціалу персоналу. Отже, актуальним науковим завданням є визначення основ формування інноваційного потенціалу персоналу торговельних підприємств із метою забезпечення їх безперервного, інноваційного та інтенсивного розвитку.

Серед останніх досліджень, присвячених розкриттю основ формування загального потенціалу торговельних підприємств, у яких враховано кадрову складову, слід виділити праці Яременко М. О. [1] та Кузьменко О. К. [2]. Також особливу увагу інноваційній складовій у формуванні потенціалу торговельного підприємства приділено у наукових дослідженнях Сардак О. В. [3].

З точки зору виділення чинників, які заважають формувати трудовий потенціал, складовою якого є й інноваційний потенціал персоналу, певний інтерес становлять праці Лук'янченко Н. Д. та Шаульської Л. В. [4], Щербака В. Г. [5]. З точки зору виділення інноваційної складової в самому процесі формування потенціалу персоналу підприємства на особливу увагу заслуговують наукові здобутки Віханського Л. С., Краснокутської Н. В., Гуткевича С. О. та Андросюк Л. А., Дж. В. Валкера, М. Пула і М. Уорнера, Джекоба Мінчера, Ковтуненко К. В., Рогожина О. Г. та Макаренка І. П., Лібанової Е. М. [7 – 14].

Водночас результати цих та інших досліджень розкривають лише окремі аспекти формування інноваційного

потенціалу персоналу на підприємствах загалом та, зокрема – ще меншою мірою – на торговельних підприємствах. Поза увагою вчених залишається наукова проблема розробки та впровадження на торговельних підприємствах механізмів формування інноваційного потенціалу персоналу.

Для розв'язання визначеної наукової проблеми, що є метою даного дослідження, вирішено такі наукові завдання: визначено передумови формування інноваційного потенціалу персоналу торговельного підприємства з урахуванням чинників зовнішнього середовища; узагальнено наукові дослідження, в яких урахується інноваційна складова в процесі формування потенціалу персоналу підприємства; досліджено еволюцію формування наукових шкіл, які зробили вагомий внесок у методологію формування потенціалу персоналу з урахуванням інноваційної та кадрової складових; встановлено залежність формування інноваційного потенціалу підприємства від інноваційних рис персоналу; обґрунтовано принципи та механізм формування інноваційного потенціалу персоналу торговельного підприємства.

Проблематиці формування інноваційного потенціалу на торговельних підприємствах присвячено незначну кількість досліджень вчених, але серед них є й такі, в яких урахується кадрова складова цього процесу. Зокрема, в дослідженнях Яременко М. О. зазначається, що "...питання формування і розвитку потенціалу стають визначальними факторами стійкого розвитку торговельного підприємства...", що дозволяє йому "...своєчасно реагувати на зміни зовнішнього середовища" [1, с. 19–21]. При цьому даним ученим відзначається, що "...формування потенціалу торговельного підприємства полягає у створенні системи його базових елементів (ресурсів, здібностей, можливостей і компетенції) <...> і визначається обсягом та якістю наявних у нього ресурсів (у тому числі трудових та інноваційних. – Авт.), можливостями керівників та інших категорій персоналу створювати певні умови для задоволення потреб споживачів і їх якісного обслуговування, можливостями управлінців та менеджерів відносно раціонального іригаційного використання наявних ресурсів..., інноваційними можливостями..." [1, с. 22] тощо.

Автор погоджується з думкою цього вченого відносно того, що потенціал торговельного підприємства фор-

мується під впливом зовнішнього середовища, що є його природною ознакою, оскільки воно є відкритою системою в системі "суспільство – економіка" та задовольняє, відповідно, потреби споживачів і виробничих підприємств. При цьому автор статті вважає, що: інноваційний потенціал персоналу торговельного підприємства формується одночасно із загальним, адже саме він є вирішальним внутрішнім чинником у формуванні останнього, оскільки входить до складу базових елементів (визначається здібностями, можливостями та компетенціями), визначається в тому числі трудовими та інноваційними ресурсами, за умови наявності яких раціонально (продуктивно) використовуються інші та задовольняються потреби споживачів. Отже, формування інноваційного потенціалу персоналу торговельного підприємства можна вважати основою формування потенціалу підприємства в цілому.

Наявність кадрової та інноваційної складової у формуванні загального потенціалу торговельного підприємства відзначає у своїх дослідженнях також інший вчений – Кузьменко О. К. Так, обґрунтовуючи думку про те, що "...загальний потенціал торговельного підприємства формується з наявних і прихованих потенціалів, які включають резервний і надлишковий, які в умовах постійної конкурентної боротьби утворюють у своєму складі потенціал розвитку підприємства", до його структури, з урахуванням факторів впливу, цей вчений, поряд із фінансовою, маркетинговою, матеріально-технічною та інформаційною, відносить і такі складові, як: трудову, управлінську та інноваційну [2, с. 5]. На переконання автора статті, саме ці складові є головними чинниками формування загального потенціалу.

При цьому звертають на себе увагу саме ті чинники зовнішнього середовища, які заважають формуванню інноваційного потенціалу персоналу торговельного підприємства та трудового потенціалу будь-якого підприємства в Україні, які відзначаються такими вченими-економістами, як Лук'янченко Н. Д. та Шаульська Л. В., а саме: демографічні – низький рівень народжуваності, зростання рівня смертності в осіб працездатного віку; соціально-економічні – низький рівень життя працюючих, який не дозволяє їм задовольнити власні потреби, погіршення стану здоров'я працездатного населення, низька якість надання освітніх послуг і недостатнє фінансування освітньої галузі, неузгодженість структури підготовки кадрів у системі освіти з потребами економіки [4, с. 19–23]. При цьому специфічними гальмівними економічними чинниками зовнішнього середовища, які заважають сформувати у складі трудового інноваційний потенціал персоналу, можна визнати низький рівень інноваційного розвитку економіки в Україні, вплив якого не дозволяє торговельним підприємствам виходити на ринки збуту інноваційної продукції – з одного боку, а з іншого – впроваджувати процесні інновації задля вдосконалення господарської діяльності.

Щербак В. Г., розглядаючи процес формування трудового потенціалу як "...взяті у своїй єдності методи, процедури, прийоми впливу на працівників підприємства з метою використання їхнього потенціалу для досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства", з одного боку, та як "...функцію підприємства, спрямовану на забезпечення ефективної та безперервної рівноваги між наявністю найманих робітників і потребами в них за чисельністю і кваліфікацією..." [5, с.18; 26] – з іншого, звертає увагу на його здатність впроваджувати інновації, що й визначає трудовий потенціал (персонал. – Авт.) у якості "...потужного фактора соціально-економічного розвитку" [5, с. 26].

Інноваційна складова у самому процесі формування потенціалу персоналу підприємства простежується в еволюційному аспекті розвитку наукових шкіл, у чому переконують дослідження таких вчених, як: Віханський О. С., Дж. В. Валкер, М. Пул і М. Уорнер, Джекоб Мінчер [6; 9 – 11]. Зокрема, Віханський О. С. і Дж. В. Валкер, досліджуючи процес формування трудового потенціалу на підприємствах Генрі Форда початку ХХ ст., виділили серед основних принципів чіткий розподіл між розумовою та ручною працею, між низько- та середньокваліфікованою робочою силою і необхідність застосування менеджерами наукового підходу в процесі формування потенціалу персоналу [6, с. 138–139; 9, с. 113–114]; М. Пул і М. Уорнер в енциклопедії "Управління людськими ресурсами" звертали увагу на спонукання кадрового складу підприємства до запровадження нововведень на виробництві задля поліпшення якості продукції та вдосконалення організаційної структури ще на прикладі підприємств у 20-х рр. ХХ ст., прикладі підприємств у 70-х рр. ХХ ст. виділяли таку необхідну рису в процесі формування потенціалу персоналу, як необхідність підвищення професіоналізації працівників, а на прикладі підприємств 80-х рр. ХХ ст. особливу увагу приділяли процесу розвитку персоналу з метою забезпечення його здатності впроваджувати інновації [10, с. 352, 486, 501]. Джекоб Мінчер, досліджуючи процес формування трудового потенціалу на підприємствах, які здійснювали господарську діяльність у післявоєнний час (після Другої світової війни), звертали увагу на практику використання менеджерами таких підходів, як спонукання та стимулювання кожного працівника цілковито реалізувати свої можливості задля досягнення мети бізнесу, для чого в обов'язковому порядку впроваджувалася практика навчання та підвищення рівня освіти персоналу [11, с. 445]. Логічним продовженням сформованих цими вченими у ХХ столітті наукових шкіл є дослідження сучасних українських вчених-економістів, які пов'язують формування трудового потенціалу на підприємствах із необхідністю збільшення інвестицій у розвиток персоналу з метою формування інтелектуального капіталу [12, с. 60; 13 с. 88–92] і забезпечення цього процесу на всіх рівнях національної економіки, не обмежуючись лише локальним, із урахуванням впливу зовнішніх чинників, які переважно формуються на ринку праці (регіональному та національному) [14, с. 5–6].

Отже, стає очевидним, що в еволюційному аспекті процес формування потенціалу персоналу зорієнтований на його здатність впроваджувати інновації, що пов'язано з необхідністю підвищувати кваліфікацію та використовувати менеджерами наукові підходи в управлінні персоналом [6; 9], розвитком мотивації персоналу до підвищення якості продукції (послуг. – Авт.) і вдосконалення організаційної структури, розвитком професіоналізму [10], стимулюванням до підвищення рівня освіти [11], збільшенням інвестицій у персонал [12 – 13], активізацією пошуку кадрів необхідної кваліфікації на ринку праці [14]. Перелічені аспекти процесу формування потенціалу персоналу з його орієнтацією на інноваційність характерні для підприємств будь-якої галузі, в тому числі торговельних, що підтверджено результатами досліджень українського вченого-економіста Сардак О. В. [3]. Зокрема, в процесі обґрунтування категорії "HR – потенціал підприємства" цим ученим встановлено взаємозв'язок між ним і двома іншими видами потенціалів, які характеризують персонал ("трудова потенціал підприємства" та "потенціал HR-взаємодії") через такі риси персоналу, як сукупність здатності до виконання професійної діяльності, знань, умінь і навичок [3, с. 94–99] – саме тих, які, на переконання автора статті, і властиві для інноваційного потенціалу.

Формування цих рис є основою формування загального інноваційного потенціалу підприємств загалом і, зокрема, торговельних підприємств. Обґрунтування цього твердження впливає з природної сутності розвитку підприємств – з одного боку, та не суперечить точкам зору вчених, які досліджують процеси формування інноваційного потенціалу на підприємствах [7; 8] – з іншого. Саме освічений персонал, який здатен здійснювати нововведення, дозволяє сформувати потенціал підприємства та забезпечити його інтенсивний розвиток. Розвиток мотивації персоналу до впровадження інновацій є основою переходу на більш високу стадію життєвого циклу підприємства, що й характеризує інтенсивність його розвитку.

Серед учених найбільш переконливо таку залежність доведено Краснокутською Н. В. На думку цього вченого, для формування інноваційного потенціалу підприємства велике значення має потенціал інноваційного менеджменту (тобто здатність менеджерів опанувати інновації у своїй трудовій діяльності. – Авт.), і кадри, що забезпечують інноваційний процес на підприємстві новими знаннями, ідеями, технологіями, винаходами, ноу-хау [7, с. 244]. У дослідженнях Гуткевича С. О. та Андросюк Л. А. залежність формування інноваційного потенціалу підприємства від інноваційних рис персоналу доводиться компетентностями (здатністю персоналу вирішувати творчі завдання) та можливостями управлінців організувати впровадження інновацій на підприємстві [8].

На основі викладеного обґрунтовуються такі принципи формування інноваційного потенціалу персоналу торговельного підприємства: взаємоузгодженості, який полягає у формуванні інноваційних рис персоналу з урахуванням формування загального потенціалу підприємства та трудового потенціалу, зорієнтованих на інноваційний та інтенсивний розвиток; адаптивності, який полягає у здатності системи управління персоналом протистояти нега-

тивним чинникам зовнішнього середовища та використовувати на користь інтенсивного розвитку позитивні чинники в ньому, що дозволяє торговельному підприємству адаптуватися до мінливих змін у зовнішньому середовищі та розвиватися в ньому на інтенсивній основі; керованості, який полягає у здатності менеджерів торговельного підприємства формувати в персоналу якісні риси, що сприяють розвитку інноваційного потенціалу (розвивати здібності та компетентності, створювати умови для професійного зростання та кваліфікації, підвищувати рівень освіти), та ефективно управляти розвитком персоналу; ресурсного забезпечення, який полягає у здатності персоналу раціонально використовувати ресурси підприємства – підвищувати продуктивність на основі впровадження інновацій, що забезпечує інтенсивний розвиток підприємства; пріоритетності, який полягає в тому, що інноваційний потенціал персоналу є необхідною передумовою формування інноваційного потенціалу підприємства в цілому та обов'язковою передумовою забезпечення його (підприємства) інтенсивного розвитку; вмотивованості, який полягає у створенні для персоналу системи мотивів і стимулів, що спонукатимуть його до впровадження інновацій (зокрема, підвищення рівня знань і освіченості, формування трудових навичок, професійного розвитку), зорієнтовують на формування інноваційного потенціалу підприємства в цілому, задоволення потреб споживачів, безперервний та інтенсивний розвиток; науковості, який полягає в опануванні менеджерами підприємства методів наукової організації праці, використання їх на практиці, а також розвитку мотивації персоналу до впровадження інновацій з метою формування інноваційного потенціалу підприємства.

З урахуванням обґрунтованих принципів сам процес формування інноваційного потенціалу персоналу торговельного підприємства складається з таких етапів і передумов забезпечення (рисунок).

Рис. Етапи формування інноваційного потенціалу персоналу торговельного підприємства

Водночас цей процес повинен бути керованим. Таким чином, перспективним напрямом даного дослідження є розробка основ управління інноваційним потенціалом персоналу торговельного підприємства, над яким сьогодні працюють вчені-економісти Донецького національного університету економіки і торгівлі імені М. Туган-Барановського.

Література: 1. Яременко М. О. Управління потенціалом торговельних підприємств : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Марина Олександрівна Яременко. – Донецьк : Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2013. – 143 с. 2. Кузьменко О. К. Механізм управління потенціалом розвитку торговельних підприємств системи споживчої кооперації : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Олександра Костянтинівна Кузьменко. – Полтава : Полтавський університет економіки і торгівлі, 2011. – 290 с. 3. Сардак О. В. Управління персонал-маркетингом: теорія та методологія : дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / Олена Вікторівна Сардак. – Донецьк : Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2012. – 408 с. 4. Регіональні проблеми формування трудового потенціалу і шляхи їх вирішення : монографія / Н. Д. Лукьянченко, В. П. Антонюк, Л. В. Шаульська та ін. – Донецьк : ДонНУ; Ін-т економіки пром-ті, 2004. – 340 с. 5. Щербак В. Г. Інноваційні аспекти управління трудового потенціалу : монографія / В. Г. Щербак. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2009. – 332 с. 6. Виханський О. С. Менеджмент: человек, стратегия, организация, процесс / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – М. : Изд. "Экономика", 1996. – 276 с. 7. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Н. В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с. 8. Гуткевич С. О. Формування інноваційного потенціалу персоналу підприємства [Електронний ресурс] / С. О. Гуткевич, Л. А. Андросюк. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67339.doc.htm. – Назва з екрану. 9. Walker J. W. Human Resource Planning / J. W. Walker. – New York : McGraw-Hill, 1980. – 268 p. 10. Энциклопедия "Управление человеческими ресурсами" / под ред. М. Пула, М. Уорнера. – СПб. : Изд. дом "Питер", 2002. – 1 200 с. 11. Mincer J. Schooling, experience and earnings. / J. Mincer // Journal of Political Economy. – 1975. – Vol. 83, No. 2. – April. – P. 444–446. 12. Ковтуненко К. В. Основні підходи до формування інтелектуального капіталу: зміст та роль в інноваційному розвитку підприємства / К. В. Ковтуненко // Економіка розвитку. – 2013. – № 3 (67). – С. 59–62. 13. Рогожин О. Г. Інноваційний соціальний капітал: питання ідентифікації та вимірювання / О. Г. Рогожин, І. П. Макаренко // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 2 (20). – С. 82–92. 14. Лібанова Е. М. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір : монографія / під ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. – 383 с.

References: 1. Yaremenko M. O. Upravlinnia potentsialom torhovelnykh pidpriemstv : dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 – ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy (za vydamy ekonomichnoi dialnosti) / Maryna Oleksandrivna Yaremenko. – Donetsk : Donetskyi natsionalnyi universytet ekonomiky i torhivli imeni Mykhaila Tuhan-Baranovskoho, 2013. – 143 p. 2. Kuzmenko O. K. Mekhanizm upravlinnia potentsialom rozvytku torhovelnykh pidpriemstv systemy spozhyvchoi kooperatsii : dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 – ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy (za vydamy ekonomichnoi dialnosti) / Oleksandra Kostiantynivna Kuzmenko. – Poltava : Poltavskiy universytet ekonomiky i torhivli,

2011. – 290 p. 3. Sardak O. V. Upravlinnia personal-marketyngom: teoriia ta metodolohiia : dys. ... dokt. ekon. nauk : spets. 08.00.04 – ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy / Olena Viktorivna Sardak. – Donetsk : Donetskyi natsionalnyi universytet ekonomiky i torhivli imeni Mykhaila Tuhan-Baranovskoho, 2012. – 408 p. 4. Rehionalni problemy formuvannia trudovoho potentsialu i shliakhy ikh vyrishennia : monohrafiia [Regional Problems of Labour Potential Formation and Solutions : monograph] / N. D. Lukianchenko, V. P. Antoniuk, L. V. Shaulska et al. – Donetsk : DonNU ; In-t ekonomiky prom-ti, 2004. – 340 p. 5. Shcherbak V. H. Innovatsiini aspekty upravlinnia trudovoho potentsialu : monohrafiia [Innovation Aspects of Labour Potential Management : monograph] / V. H. Shcherbak. – Kh. : Vyd. KhNEU, 2009. – 332 p. 6. Vikhanskiy O. S. Menedzhment: chelovek, strategiya, organizatsiya, protsess / O. S. Vikhanskiy, A. I. Naumov. – M. : Izd. "Ekonomika", 1996. – 276 p. 7. Krasnokutskaya N. V. Innovatsiiniy menedzhment : navch. posib. / N. V. Krasnokutskaya. – K. : KNEU, 2003. – 504 p. 8. Hutkevych S. O. Formuvannia innovatsiinoho potentsialu personalu pidpriemstva [Electronic resource] / S. O. Hutkevych, L. A. Androsiuk. – Access mode : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67339.doc.htm. – Title from the screen. 9. Walker J. W. Human Resource Planning / J. W. Walker. – New York : McGraw-Hill, 1980. – 268 p. 10. Entsiklopediya "Upravlenie chelovecheskimi resursami" / pod red. M. Pula, M. Uornera. – SPb. : Izd. dom "Piter", 2002. – 1 200 p. 11. Mincer J. Schooling, experience and earnings / J. Mincer // Journal of Political Economy. – 1975. – Vol. 83, No. 2. – April. – P. 444–446. 12. Kovtunencko K. V. Osnovni pidkhody do formuvannia intelektualnoho kapitalu : zmist ts rol v innovatsiinomu rozvytku pidpriemstva [Main Approaches to the Intellectual Capital Formation : the Essence and Role in the Company Innovative Development] / K. V. Kovtunencko // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 3 (67). – P. 59–62. 13. Rohozhyn O. H. Innovatsiiniy sotsialnyi kapital: pytannia identyfikatsii ta vymiruvannia / O. H. Rohozhyn, I. P. Makarenko // Demohrafiia ta sotsialna ekonomika. – 2013. – No. 2 (20). – P. 82–92. 14. Libanova E. M. Liudskiy rozvytok v Ukraini: innovatsiiniy vymir : monohrafiia [Human Development in Ukraine: Innovation Aspect : monograph] / pid red. E. M. Libanovoi. – K. : In-t demohrafiia ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2008. – 383 p.

Інформація про автора

Вашенко Наталя Валеріївна – канд. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємства Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (83050, Україна, м. Донецьк, вул. Щорса, 31, e-mail: vashenko2006@land.ru).

Інформация об авторе

Вашенко Наталья Валерьевна – канд. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємства Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (83050, Україна, г. Донецк, ул. Щорса, 31, e-mail: vashenko2006@land.ru).

Information about the author

N. Vashchenko – Associate Professor of Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tuhan-Baranovskiy (31 Shchors St, 83050, Donetsk, Ukraine, e-mail: vashenko2006@land.ru).

Рецензент

докт. екон. наук,
професор Ястремська О. М.

Стаття надійшла до ред.
03.04.2014 р.

МІРА СИСТЕМНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

УДК 005.412:658

Гонтарева І. В.

Проаналізовано теоретичні передумови формування міри системної ефективності діяльності підприємства. Встановлено, що економічна ефективність виникає в процесі взаємодії потреби і засобів задоволення потреби як системи умов дієвості цих засобів. Визначено основні форми прояву потреби, її якісні та кількісні міри в процесі здійснення господарської діяльності підприємства. Доведено необхідність у процесі пошуку мір для економічних величин враховувати системні умови їх взаємозв'язку, що базуються на принципі необхідної різноманітності. Обґрунтовано перехід від системи умов в оцінюванні ефективності господарської діяльності підприємства до системної ефективності, в якій умови взаємозалежні і взаємодоповнюювані.

Ключові слова: ефективність, потреба, міра, система умов.

МЕРА СИСТЕМНОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

УДК 005.412:658

Гонтарева И. В.

Проанализированы теоретические предпосылки формирования меры системной эффективности деятельности предприятия. Установлено, что экономическая эффективность возникает при взаимодействии потребности и средств удовлетворения потребности как системы условий действенности этих средств. Определены основные формы проявления потребности, ее качественные и количественные меры в процессе осуществления хозяйственной деятельности предприятия. Доказана необходимость при поиске мер для экономических величин учитывать системные условия их взаимосвязи, базирующиеся на принципе необходимого разнообразия. Обоснован переход от системы условий в оценке эффективности хозяйственной деятельности предприятия к системной эффективности, в которой условия взаимозависимы и взаимодополняемы.

Ключевые слова: эффективность, потребность, мера, система условий.

THE MEASURE FOR SYSTEM EFFICIENCY OF ENTERPRISE ACTIVITY

JEL Classification: B41; D61

I. Gontareva

The theoretical prerequisites for forming the measure of the system efficiency of the enterprise activity are analyzed. The economic efficiency was found to occur when the needs interact with the means of meeting the needs as a system providing efficacy of conditions of these means. The main manifestations of a need, its qualitative and

quantitative measures in the course of economic activity of an enterprise were identified. When searching for measures of economic variables, system conditions of their interaction based on the principle of requisite variety are to be considered. The change from system conditions in assessing the efficiency of activity of an enterprise to the system efficiency in terms of which conditions are interdependent and complementary is justified.

Keywords: efficiency, need, measure, system of conditions.

Різноманітність матеріальних і нематеріальних елементів на підприємстві, утворення прямих і зворотних зв'язків між ними ускладнює розуміння сутності ефективності, процедуру оцінювання явища і використання оцінки для управління [1].

Зважаючи на важливість проблеми для економічної науки нею займалися багато відомих учених. У контексті даної статті слід назвати Дж. Стігліца, А. Сена, Ж.-П. Фітуссі [2], Х. Лейбенштейна, С. Майтала [3], а також українських вчених О. Амошу [4], В. Гейця [5], В. Пономаренка [6] та ін. Отримані ними результати одночасно вирішують частину важливих завдань і загострюють увагу на ще не вирішених проблемах. До таких, зокрема, належить необхідність переходу від сукупності оцінок окремих аспектів ефективності до їх інтеграції та структуризації спочатку в комплекс, а потім і в систему.

Метою статті є аналіз теоретичних передумов формування міри системної ефективності діяльності підприємства.

Найчастіше в літературі використовується визначення ефективності як відношення результату до витрат на його досягнення. Це виглядає так, ніби будь-які витрати є причиною появи результату, а ефективність з'являється завжди, коли є витрати і результати. Однак: а) результат виникає внаслідок дії, використання продуктивних сил, а витрати тільки супроводжують процес створення економічного ефекту; б) ефективність з'являється в процесі здійснення корисної роботи або, використовуючи метафору П. Друкера [7], "коли правильні речі робляться правильно". Недарма ця метафора широко застосовується в стандартах ISO 9001-2008 і 9004-2010 для пояснень ефективності та результативності [8].

Однак і в такій постановці необхідно аналізувати співвідношення між продуктивними силами і результатом: що таке правильний результат і як правильно використовувати продуктивні сили для його отримання. Тут термін "співвідношення" використовується в широкому, системному значенні. Співвідношення – це спосіб упорядкування певної сукупності об'єктів, явищ або понять. У такому розумінні проявляються кількісні та якісні сторони співвідношення, зв'язок об'єктів. У системному підході розрізняють [9, с. 18]: а) атрибутивне співвідношення "суб'єкт – об'єкт" як результат пізнання якісної визначеності об'єкта; б) функціональне співвідношення "об'єкт – об'єкт, об'єкт – зовнішнє середовище" як результат взаємодії, в яку залучені об'єкти.

За математичної формалізації розглядають відношення рівності, тотожності, еквівалентності, толерантності і т. д. В елементарній арифметиці відношення дорівнює частці від ділення чисел. Для співвідношення величин, які, на відміну від чисел, мають якісну сторону – фізичні або економічні властивості, арифметичне відношення можливе за наявності загальної міри; тобто вони повинні бути порівнянні [10]. Міра показує, яка кількість властивості, що однорідна для порівнюваних об'єктів і самої міри, міститься в кожному з даних об'єктів. Токарний і фрезерний верстати мають ряд загальних властивостей. Зокрема,

вони можуть бути порівнянні за вагою, габаритами, рівнем енергоспоживання. Водночас за своєю основною властивістю – виконувати операції механообробки – токарний і фрезерний верстати не взаємозамінні і не співставні. Множина операцій, що виконуються на кожному типі верстатів, не співвідносяться, точніше, практично не перетинаються. Інакше кажучи, одні й ті ж об'єкти можуть співвідноситися за одними величинами, параметрами і не мати загальної міри за іншими. Вибір необхідних для порівняння параметрів визначається ситуативно. Токарний і фрезерний верстати співвідносні в разі здавання на металообробку, коли важливі вага і габарити, але у випадку формування технологічного процесу механообробки вони порівнюватимуться між собою не будуть. Також багато в чому ситуативно відбувається вибір кваліметричної шкали – метричної, порядкової, найменувань, і способів інтеграції мір якості.

У процесі пошуку міри для економічних величин необхідно враховувати системні умови їх взаємозв'язку, що базуються на принципі необхідної різноманітності У. Ешбі. Тут під різноманітністю розуміють якісну різnorodність величин. Розглянемо ситуацію з верстатами в економічному аспекті. Обладнання закуплено для виробництва продукції, відомі затрати на його придбання. Проте корисність цього обладнання дорівнює нулю, поки не буде проведено набір і навчання персоналу й закуплено предмети праці. Те ж саме можна сказати щодо готової продукції. Для підприємства її корисність буде прагнути до нуля, якщо на продукцію не буде попиту та/або вона не забезпечить фінансового потоку, необхідного для відтворального циклу. Зокрема, у формулі Дюпона рентабельність інвестицій розглядається у взаємозв'язку рентабельності продажу й оборотності активів, що використовуються для виробництва готової продукції. Слід додати, що рентабельність продажу опосередковано залежить від потреб і можливостей покупців. Розгляд економічних величин без їх взаємозв'язку призводить до втрати їх якісної визначеності. Це В. Парето визначав ефективність як стан справ, тобто взаємозв'язок між факторами виробництва та виробниками, який нікому не вигідно змінювати. Як було визначено раніше [11], під станом справ розуміють систему умов виникнення ефективності.

З економічної точки зору засоби та предмети праці, сама праця та її результати мають загальне функціональне призначення – бути товаром, тобто мати властивість задовольняти чийсь потребу за певну плату. Саме підприємство, його потенціал є одночасно і поточним результатом, і засобом, і сукупним предметом праці, що відповідає певною мірою інтересам і прагненням учасників господарської діяльності (стейкхолдерів). Кожен товар має вартість і її грошове вираження – ціну. Це полегшує, але не відмінює пошук загальної міри у співвідношенні витрат і результатів. Багато в чому це пов'язано із системною складністю, різnorodністю змісту вартості та ціни. Так, співвідношення витрат і результату господарської діяльності формується в ході динамічного процесу зі значними лагами, викликаними тривалістю виробничих і обмінних операцій, а також зі зворотним зв'язком (рис. 1).

Витрати ресурсів здійснюються в одні проміжки часу і в певній технологічній послідовності, а результати проявляються в інші проміжки часу і не завжди прогнозовані за термінами й порядком появи. У цьому плані співвідношення результату і витрат за будь-який звітний період не відображає пролонгованого характеру каузальних, причинно-наслідкових зв'язків і може використовуватися або за стабільної кратності циклів відтворення та обліку, або із застосуванням таких коефіцієнтів, як дисконтування і/або зведення поточних і капітальних витрат до єдиного часового відрізка.

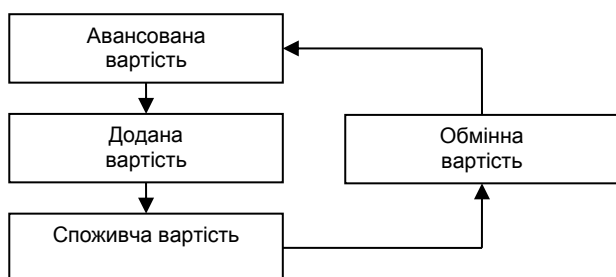

Рис. 1. Перетворення вартості в процесі діяльності підприємства

Наступне питання полягає в тому, наскільки повно ціна відображає вартість. Нобелівські лауреати Е. Аткинсон і Дж. Стігліц [12, с. 465] в якості одного з основних положень економічного добробуту висунули таку теорему. Конкурентна рівновага, якщо така існує, може бути ефективною за Парето, якщо: а) фірми діють в умовах досконалої конкуренції і визнають ціни як задані параметрично; б) є повний набір ринків; в) наявна повна інформація щодо ринків (маються на увазі ціни, пов'язані з попитом і пропозицією) [12, с. 479]. Відразу можна сказати, що жодна з цих вимог не виконується в повному обсязі: а) близько половини світових ринків або олігопольні, або монополістичні, а багато підприємств прагнуть підняти ціни навіть під час кризи (рис. 2); б) багато ринків прямо не доступні для дрібних і середніх підприємств через високі трансакційні та фінансові витрати; в) оцінюванню в грошовому еквіваленті складно піддаються навіть задокументовані нематеріальні активи, не кажучи вже про організаційні або екологічні. Крім того, ціни на готову продукцію і на кожен вид продуктивних сил формуються на різних ринках. Для усунення системних похибок доводиться вводити різні поправки, зокрема, паритет купівельної спроможності. На рівні підприємства для розрахунку економічно обґрунтованого прибутку за запатентованою методикою EVA таких поправок понад сто.

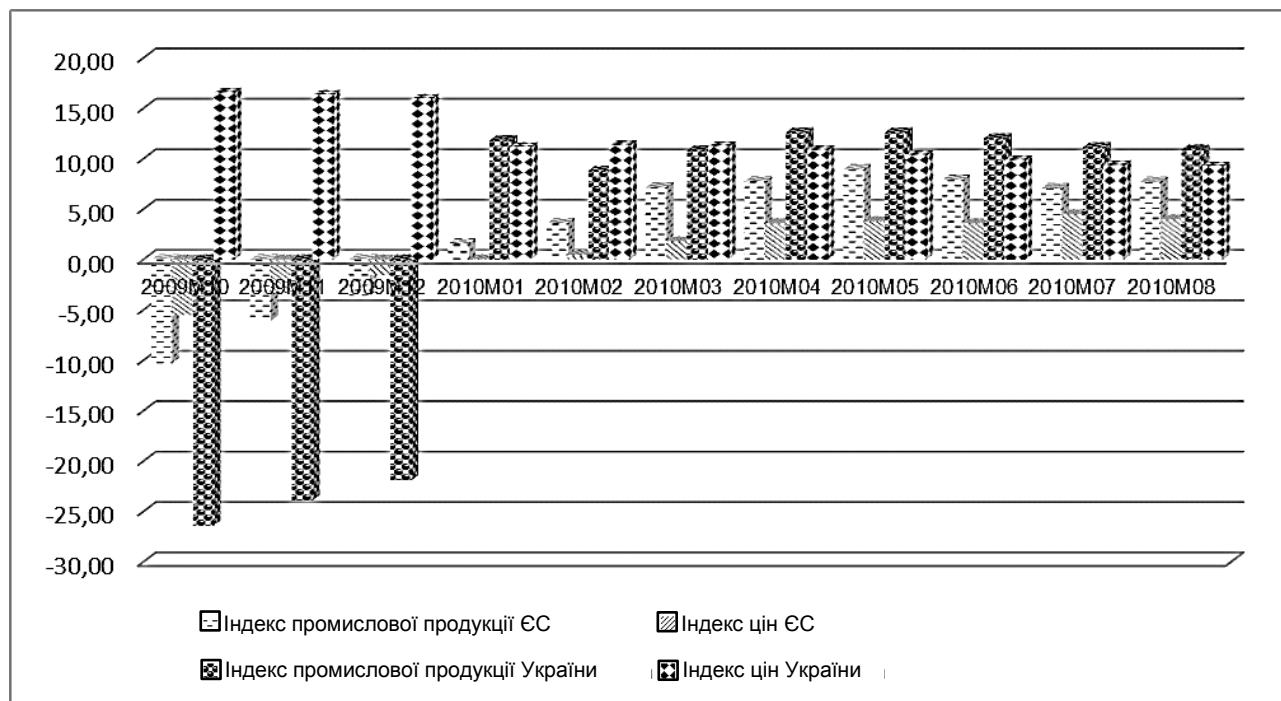

Рис. 2. Індеси промислової продукції та цін у країнах ЄС і Україні за період з вересня 2009 року до серпня 2010 року

У процесі переходу від аналізу до синтезу міри ефективності необхідно навести смислову характеристику поняття "якісна визначеність". Загалом у філософському значенні під якістю розуміють ознаки, властивості, що відрізняють або один об'єкт від іншого, або агрегатні стани одного й того ж об'єкта: лід – вода – пара. Перехід з одного стану в інший можливий за умови досягнення граничних кількісних характеристик певних умов. У кваліметрії якість є кількісною характеристикою – це ступінь, рівень, інтенсивність прояву одиничної або комплексної властивості. В економіці якість – це здатність, властивість товару задо-

вольняти певну потребу за певну плату. У виробничих відносинах існує дві основні форми прояву (агрегатні стани) потреби: виробляти і використовувати. Використовувати – це пряма необхідність у споживанні продуктів праці або природи для задоволення своєї потреби. Така потреба, згідно з пірамідою Маслоу, може бути жорсткою, загально-визнаною і незамінною: їжа, одяг, житло; або гнучкою, яка визначається індивідуально залежно від ситуативних умов. Виробляти – це складна, комплексна й опосередкована потреба. Комплексність впливає з наявності двох складових – потреби інвестувати і потреби працювати.

Інвестувати означає мати потребу в поновленні, бажано й розширенні джерел фінансування для задоволення своїх потреб. Потреба працювати є необхідністю віддавати частину свого часу і за допомогою спеціально набутих компетентностей отримувати право на свою частку від доданої вартості, бажано справедливо, у вигляді заробітної плати й далі задовольняти свої найближчі потреби. Складність полягає в тому, що потреба інвестувати і потреба працювати пов'язані з кінцевими потребами опосередковано. Це часто призводить до ірраціональності поведінки як інвесторів, так і працівників.

Мірою потреби слугує її внесок, частка в переважній потребі, яка формується в результаті взаємодії в ланцюжку "інвестор – виробник – користувач". Так, пошук переважної потреби в маркетингу відображається в порівняннях: ринок виробника або ринок споживача. При цьому інвестиції в рекламу, нову продукцію, здешевлення споживчого чи промислового кредиту можуть змінювати ситуацію на ринку або на користь виробника, або на користь споживача. У загальному плані переважна потреба відображає поняття соціальної справедливості, що склалася в суспільстві на даному етапі.

Потреби є рушійною силою, основним фактором господарської діяльності. Засобом задоволення потреб і їх кількісним відображенням на підприємстві є: для інвесторів – авансована вартість; для трудового колективу – додана вартість; для користувачів, покупців продукції – споживча вартість. Мірою в ланцюжку авансованої, доданої та споживчої вартості є мінова вартість, яка відображає альтернативні витрати у використанні праці та капіталу.

Таким чином, економічна ефективність виникає в результаті взаємодії потреби і засобів задоволення потреби як системи умов дієвості засобів. Така система взаємозалежних і взаємодоповнювальних умов обґрунтовує необхідність визначення системної ефективності підприємства. Напрямом подальших досліджень є деталізація умов і визначення властивостей формування системної ефективності розвитку підприємства.

Література: 1. Гонтарева І. В. Оцінювання системної ефективності функціонування і розвитку промислових підприємств : монографія / І. В. Гонтарева. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2011. – 480 с. 2. Joseph E. Stiglitz. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress [Electronic resource] / Joseph E. Stiglitz, Amartya Sen, Jean-Paul Fitoussi. – Access mode : http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf. 3. Leibenstein H. The organizational foundations of X-inefficiency: A game-theoretic interpretation of Argyris' model of organizational learning / H. Leibenstein, S. Maital // Journal of Economic Behavior and Organization. – 1994. – No. 23 (3). – P. 251–268. 4. Амоша А. И. Основы конструирования экономических систем. Кн. 2. Производственно-экономические системы : монография / А. И. Амоша, Е. Т. Иванов. – Донецк : ІЭП НАН України, 2008. – 312 с. 5. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання / В. М. Геєць. – К. : Інститут економіки прогнозування, 2000. – 344 с. 6. Пономаренко В. С. Структура визначення інтегрального показника системної ефективності розвитку підприємства / В. С. Пономаренко, І. В. Гонтарева // Економіка розвитку. – 2012. – № 1 (61). – С. 86–94. 7. Друкер П. Ф. Практика менеджмента / П. Ф. Друкер ; пер. с англ. – М. : Изд. дом "Вильямс", 2003. – 398 с. 8. Скрипко Л. Е.

Экономические аспекты в системах менеджмента качества: результативность и эффективность [Электронный ресурс] / Л. Е. Скрипко. – Режим доступа : <http://quality.eup.ru/ECONOM/ea.htm>. 9. Калейчик М. М. Квалиметрия / М. М. Калейчик. – М. : МГИУ, 2003. – 200 с. 10. Малярець Л. М. Вимірювання ознак об'єктів в економіці: методологія та практика [Текст] : наукове видання / Л. М. Малярець. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2006. – 384 с. 11. Гонтарева І. В. Семантичний аналіз факторів підвищення ефективності розвитку підприємства / І. В. Гонтарева // Економіка розвитку. – 2014. – № 1 (69). – С. 71–75. 12. Аткинсон Э. Б. Лекции по экономической теории государственного сектора : учебник / Э. Б. Аткинсон, Дж. Э. Стиглиц ; пер. с англ. под ред. Л. Л. Любимова. – М. : Аспект-Пресс, 1995. – 832 с.

References: 1. Gontareva I. V. Otsiniuvannia systemnoi efektyvnosti funktsionuvannia i rozvytku promyslovykh pidpriemstv : monohrafiia [Evaluation of System Efficiency Functioning and Development of Industrial Enterprises : monograph] / I. V. Gontareva. – Kh. : VD "INZhEK", 2011. – 480 p. 2. Joseph E. Stiglitz. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress [Electronic resource] / Joseph E. Stiglitz, Amartya Sen, Jean-Paul Fitoussi. – Access mode : http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf. 3. Leibenstein H. The organizational foundations of X-inefficiency: A game-theoretic interpretation of Argyris' model of organizational learning / H. Leibenstein, S. Maital // Journal of Economic Behavior and Organization. – 1994. – No. 23 (3). – P. 251–268. 4. Amosha A. I. Osnovy konstruirovaniya ekonomicheskikh sistem. Kn. 2. Proizvodstvenno-ekonomicheskie sistemy : monografiya [Design Basics of Economic Systems. Book 2. Production and Economic Systems : monograph] / A. I. Amosha, Ye. T. Ivanov. – Donetsk : IEP NAN Ukraine, 2008. – 312 p. 5. Heiets V. M. Nestabilnist ta ekonomichne zrostannia [Instability and Economic Growth] / V. M. Heiets. – K. : Instytut ekonomiky prohnozuvannia, 2000. – 344 p. 6. Ponomarenko V. S. Struktura vyznachennia integralnoho pokaznyka systemnoi efektyvnosti rozvytku pidpriemstva [The Structure of Determination of the Integral Indicator of System Efficiency Development of an Enterprise] / V. S. Ponomarenko, I. V. Gontareva // Ekonomika rozvytku. – 2012. – No. 1 (61). – P. 86–94. 7. Druker P. F. Praktika menedzhmenta [Management Practice] / P. F. Druker ; per. s angl. – M. : Izd. dom "Viliams", 2003. – 398 p. 8. Skripko L. E. Ekonomicheskie aspekty v sistemakh menedzhmenta kachestva: rezultativnost i effektivnost [Economic Aspects in Quality Management Systems: Effectiveness and Efficiency] [Electronic resource] / L. E. Skripko. – Access mode : <http://quality.eup.ru/ECONOM/ea.htm>. 9. Kaleychik M. M. Kvalimetriya [Qualimetry] / M. M. Kaleychik. – M. : MGIU, 2003. – 200 p. 10. Maliarets L. M. Vymiriuivannia oznak ob'ektiv v ekonomitsi: metodolohiia ta praktyka [Tekst] : naukowe vydannia / L. M. Maliarets. – Kh. : Vyd. KhNEU, 2006. – 384 p. 11. Gontareva I. V. Semanticheskiy analiz faktorov povysheniya effektivnosti razvitiya predpriyatiya [Semantic Analysis of Enterprise Development Efficiency Growth Factors] / I. V. Gontareva // Ekonomika rozvytku. – 2014. – No. 1 (69). – P. 71–75. 12. Atkinson E. B. Lektsii po ekonomicheskoi teorii gosudarstvennogo sektora [Lectures On Public Economics] : uchebnyk / E. B. Atkinson, J. E. Stiglitz ; per. s angl. pod red. L. L. Lyubimova. – M. : Aspect-Press, 1995. – 832 p.

Інформація про автора

Гонтарева Ірина Вячеславівна – докт. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємства та менеджменту Харківського національного економічного університету імені

Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: lider.06@mail.ru).

Информация об авторе

Гонтарева Ирина Вячеславовна – докт. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємства і менеджмента Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, г. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: lider.06@mail.ru).

Information about the author

I. Gontareva – Doctor of Science in Economics, Associate Professor of the Department of Economy of Enterprise and Management of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: lider.06@mail.ru).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Орлов П. А.

Стаття надійшла до ред.
26.06.2014 р.

**СТІЙКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА:
ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ**

УДК 330.342:658

Иванчук К. О.

Розкрито сутність поняття "стійкість" та особливості застосування визначеної категорії в економічних дослідженнях і практиці управління підприємствами. Наведено авторське визначення категорії "стійкість підприємства". Розглянуто основні наукові погляди з приводу змістової характеристики поняття "стійкий економічний розвиток" і запропоновано авторський підхід до визначення даного терміна. Встановлено існування діалектичного зв'язку між категоріями "стійкість" та "розвиток підприємства" й обґрунтовано доцільність управління розвитком з позицій забезпечення стійкості підприємства з метою підвищення його адаптивності до сучасних умов функціонування.

Ключові слова: розвиток, стійкість, стійкий економічний розвиток.

**УСТОЙЧИВОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЯ:
ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ**

УДК 330.342:658

Иванчук Е. А.

Раскрыты суть понятия "устойчивость" и особенности использования данной категории в экономических исследованиях и практике управления предприятиями. Приведено авторское определение категории "устойчивость предприятия". Рассмотрены основные научные подходы к определению понятия "устойчивое экономическое развитие" и предложен авторский подход к определению данного термина. Определено существование диалектической связи между категориями "устойчивость" и "развитие предприятия", обоснована целесообразность управления развитием предприятия с позиций обеспечения устойчивости предприятия с целью повышения адаптивности к современным условиям функционирования.

Ключевые слова: развитие, устойчивость, устойчивое экономическое развитие.

ENTERPRISE STEADY ECONOMIC DEVELOPMENT: THEORETICAL JUSTIFICATION

JEL Classification: O12; O29

K. Ivanchuk

The essence of the concept "sustainability" and the features of the category use in the economic research and practice of business management are revealed. The author's definition of the category "sustainability of an enterprise" is given. The main scientific approaches to the concept of steady economic development are considered and the author's approach to the definition of the term is suggested. The existence of a dialectical relation between the categories of sustainability and development of an enterprise is determined and the expediency of development management from the standpoint of ensuring the sustainability of an enterprise to enhance its adaptability to the current operating conditions is justified.

Keywords: development, sustainability, steady economic development.

Основною характеристикою сучасного підприємства має бути його спроможність динамічно змінюватися. Усе більшого значення набуває розробка та реалізація ефективної бізнес-моделі підприємства, яка передбачала б наявність гнучких стратегій, ковзних планів, альтернативних варіантів залучення ресурсів тощо. Однак, незважаючи на прагнення підприємств до динамічного розвитку, значну роль відіграє забезпечення стійкості підприємства в ринковому середовищі.

Широкого застосування в літературі набуло поняття стійкості, сутність та зміст якого уточнюється й конкретизується відповідно до сфери застосування. Зокрема, визначена категорія досліджувалася такими науковцями, як Мельник Л. Г., Козловський С. В., Макуха Л. С., Боголепов П. О., Климонтович Ю. М., Фоміна М. В., Іванов В. Л., Кучерявий А. В., Зеткіна О. В., Мохонько Г. О. Визначення та характеристика поняття "стійкий розвиток" знайшли відображення в роботах таких вчених-економістів, як Погорелов Ю. С., Міщенко С. П., Деркач М. І., Черних А. В., Гросул В. А., Мамаєва Г. С., Єремейчик Р. А., Рахнянська О. П., Колотій В. О.

Ураховуючи логічний антагонізм понять "стійкість" та "розвиток", можна припустити, що все ж таки визначені поняття можуть бути діалектично поєднані в категорію "стійкий економічний розвиток", сутність якої відображає найбільш пріоритетний орієнтир функціонування підприємства. Тому метою дослідження є визначення економічного змісту та доцільності використання категорії "стійкий економічний розвиток" у практиці управління підприємством.

Досить часто в економічній літературі поняття стійкості ототожнюється з поняттям стабільності, однак ці категорії мають певні відмінності, які відіграють значну роль у процесі формування механізму управління економічним розвитком підприємства з позицій стійкості. Основною відмінною рисою стабільності й стійкості підприємства є те, що стабільність передбачає здатність до незмінності [1; 2], а стійкість – здатність до рівноважного функціонування.

У довідковій літературі стійкість визначається як здатність системи виконувати свої функції під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів [3, с. 1 210] або ж здатність витримувати зовнішній вплив та протидіяти йому, довго зберігати й виявляти свої властивості [4, с. 710].

Більшість учених-економістів визначають стійкість як здатність системи повертатися у стан рівноваги [2; 5 – 8].

Зокрема, стійкість, за Козловським С. В. [2 с. 7], – це здатність економічної системи після певного збурення (зміни параметрів економічної системи, її показників) швидко повертатися у стан, не гірший від попереднього, зберігати свій стан як завгодно довго, а також поліпшувати свій стан до величини збурення за умови позитивної зміни економічних параметрів системи.

Стійкість як стан соціально-економічної системи, за якого немає причин для порушення досягнутої рівноваги, визначає Фоміна М. В. [9, с. 40]. Однак, на думку автора, сучасні умови господарювання передбачають наявність множини різноспрямованих імпульсів, що можуть спричинити порушення рівноважного стану, тож говорити про відсутність подібних причин допустимо лише в економічній теорії. Практична ж діяльність підприємства має бути спрямована на відновлення рівноважного стану, що й буде свідченням стійкої або нестійкої економічної системи підприємства.

Іванов В. Л. [10, с. 37] трактує стійкість як здатність системи підприємства не відхилятися від свого стану в умовах виникнення дестабілізаційних внутрішніх і зовнішніх впливів. Проте сукупність факторів, що впливають на підприємство, зумовлюють стрімкість змін умов функціонування підприємства, що, в свою чергу, неодмінно призводить до зміни підприємством характеристик свого стану.

Цікавим є підхід Кучерявого А. В. [11, с. 14], згідно з яким стійкість – це результат реалізації здатності підприємства створювати, розвивати та зберігати тривалий час конкурентні переваги. Перш за все, такий підхід всебічно описує поняття стійкості, узагальнюючи різні її види в межах підприємства, що розкриває спроможність підприємства ефективно функціонувати у здебільшого несприятливих конкурентних умовах.

Зеткіна О. В. [12, с. 28] зазначає, що забезпечення рентабельності діяльності підприємства за рахунок підвищення ефективності використання його ресурсів в умовах зовнішнього середовища, що динамічно розвивається, і є стійкістю. Утім сьогодні отримання прибутку як генеральна мета створення й функціонування підприємства конкретизується прагненням підприємств до підвищення своєї ринкової вартості та створення нової споживчої цінності, що вносить корективи в управління підприємством

із позицій стійкості, оскільки забезпечення зростання прибутковості в довгостроковому періоді може бути пов'язане зі зниженням рентабельності на певному етапі функціонування підприємства.

Пов'язує стійкість підприємства з його гармонійним розвитком Мохонько Г. А. [13], відзначаючи, що стійкість – це збереження цілісності та можливість досягнення встановлених стратегічних цілей. Такий підхід заснований на підтримці здатності підприємства адаптуватися до мінливих умов господарювання та гармонійної зміни якісних станів упродовж тривалого часу.

Таким чином, узагальнюючи наведені погляди на сутність категорії "стійкість", можна дати таку дефініцію: стійкість – це спроможність підприємства повертатися до рівноважного стану в результаті виникнення відхилень через дестабілізаційний вплив зовнішніх або внутрішніх факторів.

Сьогодні існують значні розбіжності в поглядах вчених щодо трактування поняття "стійкий розвиток". Передує, це викликано досить частим отождошенням таких категорій, як "стійкий розвиток" і "сталий розвиток".

Закон України "Про концепцію переходу України до сталого розвитку" № 1359-XIV від 24.12.1999 р. визначає це поняття таким чином: "Сталий розвиток – це такий розвиток суспільства, за якого задоволення потреб теперішніх поколінь не повинно ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби, для чого необхідне узгодження екологічних, економічних та соціальних складових розвитку" [14].

Характеристика сутності стійкого економічного розвитку має ґрунтуватися на визначенні балансу стійкості підприємства та можливостей його розвитку.

Погорелов Ю. С. звертає увагу на антагонізм цих понять, підкреслюючи, що розвиток підприємства руйнує його рівновагу, що викликає іманентністю дискретних стрибків, які й створюють стан нестабільності [15, с. 32]. Однак при цьому Погорелов Ю. С. зазначає, що підприємству притаманна наявність певного механізму гомеостазу, що в діаді "самоорганізація – хаос" визнає для підприємства більш характерним стан динамічної, а не статичної рівноваги.

Стійкість з позицій динамічності розглядає і Климонтович Ю. М. [7], визначаючи її як стан рухомої рівноваги відкритих систем.

Динамічна стійкість процесу економічного розвитку підприємства характеризує вже сам процес розвитку підприємства, постійність і безперервність його змін у напрямі вдосконалення з метою переходу підприємства на якісно новий рівень діяльності [16].

Держак М. І. [17] розуміє під поняттям стійкого розвитку розвиток керований. Однак не завжди керованість здатна забезпечити динамічну стійкість розвитку підприємства, тому таке визначення значно звужує багатаспектну сутність стійкого розвитку.

Черних А. В. [18] пов'язує поняття стійкого розвитку з такими категоріями, як адаптивність, гнучкість, економічна безпека, організованість, надійність, визначаючи його як розвиток, обумовлений впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища і такий, що характеризується збільшенням його потенціалу, попиту на продукцію, масштабом діяльності, можливістю забезпечити безперервний процес виробництва та зберігати платоспроможність протягом тривалого часу.

Колотій В. О. [19], трактуючи категорію "стійкий розвиток", звертає увагу на те, що зміни, які відбуваються під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, мають обумовлювати перехід від одного якісного стану до іншого, більш прогресивного. Тобто для

того щоб набути розвитком ознак стійкості, його вектор має бути винятково висхідним, що, на переконання автора, викликає суперечності, оскільки стан динамічної стійкості підприємства не відкидає можливостей руху назад або ж перебування на місці, якщо це супроводжується підвищенням гнучкості та адаптивності підприємства до умов ринкового середовища.

Досить точне, на думку автора, визначення стійкого розвитку дають Гросул В. А. та Мамаєва Г. С. [20]. Відповідно до їх твердження, стійкий розвиток – це інтегрована система управління підприємством, яка становить збалансований, гармонійний, довготривалий розвиток підприємства, головною метою якого є забезпечення постійної цілісної рівноваги системи з урахуванням мінливих зовнішніх умов функціонування підприємства та досягнення стійких високих результатів його діяльності.

Аналогічної думки щодо природи й змісту стійкого розвитку дотримується Єремейчук Р. А. [21, с. 39], розглядаючи його як спрямований рух з урахуванням обмежень, що накладаються зовнішнім середовищем та потенціалом підприємства. Саме здатність підприємства ефективно використовувати власний потенціал для формування механізмів адаптації до змін зовнішнього середовища визначає його спроможність до тривалого ефективного функціонування та здійснення якісних "стрибків".

Дещо уточнює наведене тлумачення Рахнянська О. П. [22], зазначаючи, що в процесі стійкого розвитку зміни, які відбуваються, зміцнюють теперішній і майбутній потенціал підприємства. Досліджуючи взаємозв'язок розвитку підприємства та його потенціалу, Погорелов Ю. С. і Воронкова А. Е. наголошують на тому, що в короткостроковому періоді спостерігається антагоністичний зв'язок між потенціалом і розвитком, оскільки розвиток потребує переходу системи в нестабільний стан, витрачання певних ресурсів та можливостей тощо, а потенціал підприємства потребує нарощування ресурсів і можливостей, але в довгостроковому періоді розвиток підприємства сприяє посиленню його потенціалу, а міцний потенціал створює сприятливі умови для подальшого розвитку [23, с. 83].

Отже, поняття стійкого економічного розвитку нерозривно пов'язане з потенціалом підприємства, оскільки саме набутий обсяг потенціалу та можливості його нарощування виступають ефективним базисом для відновлення стану рівноважного функціонування в процесі розвитку підприємства. Зокрема, Бабіна О. Є. та Карпенко О. О. наводять поняття "енергія змін", що означає усвідомлене цілеспрямоване бажання змін, яке трансформується в намір змін, з метою найповнішої реалізації місії системи [24, с. 60]. Відтак енергія змін на кожному окремому етапі розвитку підприємства або окремих його систем може мати неоднакову щільність, що залежить від обсягу набутого системою потенціалу для здійснення "якісного стрибка" та об'єктивних резервів підвищення обсягу потенціалу для збереження стійкості та рівноваги підприємства в процесі розвитку.

Генералізація теоретичних підходів до визначення сутності й можливості логічного взаємозв'язку понять "розвиток", "стійкість" та "стійкий розвиток" дозволила автору сформулювати власний погляд на смислову характеристику економічної категорії "стійкий економічний розвиток".

Автор пропонує розглядати поняття стійкого економічного розвитку як зміну підприємством свого якісного стану за визначеним вектором і траєкторією з метою підвищення гнучкості та адаптивності, що відбувається в просторі стійкого функціонування, коли підприємство в результаті розвитку не наближається до межі втрати стійкості або ж швидко повертається до рівноважного стану.

Таке визначення, перш за все, підкреслює, що метою розвитку є підвищення рівня його гнучкості та адаптивності до внутрішніх і зовнішніх дестабілізаторів; по-друге, спрямованість розвитку в межах стійкого простору може відбуватися за висхідним, спадним або стагнаційним вектором на різних траєкторіях; по-третє, у разі втрати стійкого стану в результаті процесу розвитку підприємство швидко повертається в межі стійкого функціонування та відновлює рівноважний стан.

Таким чином, уточнення смислової характеристики поняття "стійкий економічний розвиток" є безумовним базисом для формування новітнього підходу до управління розвитком підприємства з позицій стійкості. Перспективами подальших досліджень з визначеної проблеми є розробка концептуальних та методичних засад управління стійким економічним розвитком підприємства.

Література: 1. Мельник Л. Г. Основи стійкого розвитку : навч. посіб. для післядиплом. освіти / Л. Г. Мельник. – Суми : Університетська книга, 2006. – 383 с. 2. Козловський С. В. Управління сучасними економічними системами, їх розвитком та стійкістю : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / С. В. Козловський. – Вінниця, 2011. – 32 с. 3. Большой толковый словарь русского языка / [сост. С. А. Кузнецов]. – СПб. : Норинт, 1998. – 1 536 с. 4. Словник української мови / [ред. Назарова І. С., Петровська О. П., Скрипник Л. Г. та ін.] ; Академія наук Української РСР ; Ін-т мов-ва ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. IX. – 853 с. 5. Макуха Л. С. Стійкий розвиток підприємств: сучасний стан проблеми [Електронний ресурс] / Л. С. Макуха. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Upsal/2008_5/08mlscsp.pdf. 6. Боголепов В. П. О состоянии и задачах развития общей теории организации / В. П. Боголепов // Организация управления. – М. : Наука, 1968. – С. 46–60. 7. Климонтович Ю. М. Без формул о синергетике / Ю. М. Климонтович. – Мн. : Высшая школа, 1985. – 231 с. 8. Шаріпова О. С. Економічна безпека як невід'ємна складова конкурентостійкості підприємства [Електронний ресурс] / О. С. Шаріпова. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2012_11_1/Scharipova.pdf. 9. Фоміна М. В. Сталый економічний розвиток та особливості його реалізації в умовах глобалізації / М. В. Фоміна // Науковий вісник НЛТУ. – 2011. – Вип. 21.19. – С. 39–45. 10. Иванов В. Л. Организация управления экономической устойчивостью предприятия на основе совершенствования его организационной структуры управления / В. Л. Иванов. – Луганск : Изд-во ВНУ им. В. Даля, 2007. – 148 с. 11. Кучерявый А. В. Стратегическая устойчивость предприятия: понятие и составляющие / А. В. Кучерявый // Надежность. – 2005. – № 1. – С. 14–18. 12. Зеткина О. В. Об управлении устойчивостью предприятия / О. В. Зеткина. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 2003. – 134 с. 13. Мохонько Г. А. Оцінювання стратегічної стійкості підприємств видавничо-поліграфічної галузі в умовах нестабільного середовища [Електронний ресурс] / Г. А. Мохонько. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=24>. 14. Про концепцію переходу України до сталого розвитку : Закон України № 1359-XIV від 24.12.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nuclear/92.htm>. 15. Погорелов Ю. С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис / Ю. С. Погорелов // Теоретичні та прикладні питання економіки. – К. : 2012. – Вип. 27, т. 1. – С. 30–34. 16. Міщенко С. П. Теоретичні засади стійкого розвитку / С. П. Міщенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 36. – С. 168–171. 17. Деркач М. І. Еволюція економічної теорії сталого розвитку / М. І. Деркач // Збірник наукових праць ЛНТУ. Луцьк, 2010. Серія "Економічна теорія та економічна історія". – Вип. 7 (28). – Ч. 1. – С. 144–159.

18. Черных А. В. Механизм устойчивого развития предприятия в период активной инвестиционной деятельности [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. – Белгород : Белгородский государственный технический университет, 2006. – 20 с. 19. Колотий В. О. Особливості сталого розвитку підприємств торгівлі в умовах активізації інноваційної діяльності [Електронний ресурс] / В. О. Колотий // Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного університету. – 2011. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znphktei/2011_2/statti_2/koloti/koloti.htm. 20. Гросул В. А. Теоретичні підходи щодо визначення сутності стійкого розвитку підприємства / В. А. Гросул, Г. С. Мамаєва // Сталый розвиток економіки. – 2012. – № 7. – С. 104–107. 21. Єремейчук Р. А. Формування механізму управління стійким розвитком підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Єремейчук Раїса Арсентівна. – Х., 2005. – 229 с. 22. Рахнянська О. П. Економічна стійкість підприємства [Електронний ресурс] / О. П. Рахнянська // Проблеми системного підходу в економіці підприємств. – 2009. – № 10, т. 2. – Режим доступу : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/EPsAE/article/view/4424/4553>. 23. Воронкова А. Е. Потенціал підприємства як основа його довгострокового розвитку / А. Е. Воронкова, Ю. С. Погорелов // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4 (94). – С. 77–84. 24. Бабіна О. Є. Розвиток економічної системи як процес реалізації її потенціалу / О. Є. Бабіна, О. О. Карпенко // Економіка розвитку. – 2013. – № 4 (68). – С. 57–61.

References: 1. Melnyk L. H. Osnovy stiikoho rozvytku : navch. posib. dlia pisladyplom. osvity / L. H. Melnyk. – Sumy : Universytetska knyha, 2006. – 383 p. 2. Kozlovskiy S. V. Upravlinnia suchasnymy ekonomichnymy systemamy, yikh rozvytkom ta stiikistiu : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.03 – ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom / S. V. Kozlovskiy. – Vinnytsia, 2011. – 32 p. 3. Bolshoy tolkovyy slovar russkogo yazyka / [sost. S. A. Kuznetsov]. – SPb. : Norint, 1998. – 1 536 p. 4. Slovnkyk ukrainskoi movy / [red. Nazarova I. S., Petrovska O. P., Skrypnik L. H. et al.] ; Akademiia nauk Ukrainkoi RSR ; In-t mov-va im. O. O. Potebni. – K. : Naukova dumka, 1978. – Vol. IX. – 853 p. 5. Makukha L. S. Stiiky rozvytok pidpriemstv: suchasnyi stan problemy [Electronic resource] / L. S. Makukha. – Access mode : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Upsal/2008_5/08mlscsp.pdf. 6. Bogolepov V. P. O sostoyanii i zadachakh razvitiya obshchei teorii organizatsii / V. P. Bogolepov // Organizatsiya upravleniya. – M. : Nauka, 1968. – P. 46–60. 7. Klimontovich Yu. M. Bez formul o sinergetike / Yu. M. Klimontovich. – Mn. : Vysheishaya Shkola, 1985. – 231 p. 8. Sharipova O. S. Ekonomichna bezpeka yak nevidiemna skladova konkurentostiosti pidpriemstva [Electronic resource] / O. S. Sharipova. – Access mode : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2012_11_1/Scharipova.pdf. 9. Fomina M. V. Stalyi ekonomichnyi rozvytok ta osoblyvosti yoho realizatsii v umovakh hlobalizatsii / M. V. Fomina // Naukovyi visnyk NLTU. – 2011. – Issue 21.19. – P. 39–45. 10. Ivanov V. L. Organizatsiya upravleniya ekonomicheskoi ustoiichivostiu predpriyatiya na osnove sovershenstvovaniya ego organizatsionnoy struktury upravleniya / V. L. Ivanov. – Lugansk : Izd-vo VNU im. B. Dallya, 2007. – 148 p. 11. Kucheryavyy A. V. Strategicheskaya ustoiichivost predriyatiya: ponyatie i sostavlyayushchie / A. V. Kucheryavyy // Nadezhnost. – 2005. – No. 1. – P. 14–18. 12. Zetkina O. V. Ob upravlenii ustoiichivostyu predpriyatiya / O. V. Zetkina. – M. : Audit, UNITI, 2003. – 134 p. 13. Mokhonko H. A. Otsiniuvannia stratehichnoi stiikosti pidpriemstviy vydavnycho-polihrafichnoi haluzi v umovakh nestabilnoho seredovyscha [Electronic resource] / H. A. Mokhonko. – Access mode : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=24>. 14. Pro kontseptsiiu perekhodu Ukraini do staloho rozvytku : Zakon Ukrainy No 1359-XIV vid 24.12.1999 r. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nuclear/92.htm>. 15. Pohorielov Yu. S. Kategoria rozvytku ta yii ekspleinarnyi bazys / Yu. S. Pohorielov

// Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky. – K., 2012. – Issue 27, vol. 1. – P. 30–34. 16. Mishchenko S. P. Teoretychni zasady stiikoho rozvytku / S. P. Mishchenko // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. – 2011. – No. 36. – P. 168–171. 17. Derkach M. I. Evoliutsiia ekonomichnoi teorii staloho rozvytku / M. I. Derkach // Zbirnyk naukovykh prats LNTU. – Lutsk, 2010. – Seriya "Ekonomichna teoriia ta ekonomichna istoriia". – Issue 7 (28). – Part 1. – P. 144–159. 18. Chernykh A. V. Mekhanizm ustoychivogo razvitiya predpriyatiya v period aktivnoy investitsionnoy deyatelnosti [Tekst] : avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05. – Belgorod : Belgorodskiy gosudarstvennyy tekhnicheskyy universitet, 2006. – 20 p. 19. Kolotii V. O. Osoblyvist staloho rozvytku pidpriemstv torhivli v umovakh aktyvizatsii innovatsiinoi diialnosti [Electronic resource] / V. O. Kolotii // Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho kooperativnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. – 2011. – Access mode : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Znphktei-/2011_2/statti_2/koloti/koloti.htm. 20. Hrosul V. A. Teoretychni pidkhody shchodo vyznachennia sutnosti stiikoho rozvytku pidpriemstva / V. A. Hrosul, H. S. Mamaieva // Stalyi rozvytok ekonomiky. – 2012. – No. 7. – P. 104–107. 21. Yeremeichuk R. A. Formuvannia mekhanizmu upravlinnia stiikym rozvytkom pidpriemstva : dis. ... kand. ekon. nauk : 08.06.01 / Yeremeichuk Raisa Arsentivna. – Kh., 2005. – 229 p. 22. Rakhnianska O. P. Ekonomichna stiikist pidpriemstva [Electronic resource] / O. P. Rakhnianska // Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi pidpriemstv. – 2009. – No. 10, vol. 2. – Access mode : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/EPSAE/article/view/4424/4553>. 23. Voronkova A. E. Potentsial pidpriemstva yak osnova youho dovhostrokovoho pozvytku [Company Potential as a Basis of Its Long-term Development] / A. E. Voronkova, Yu. S. Pohorielov // Aktualni problemy ekonomiky. – 2009. – No. 4 (94). – P. 77–84. 24. Babyna O. Ye. Rozvytok ekonomichnoi systemy yak protses realizatsii yii

potentsialu [Economic System Development as a Process of Its Potential Realization] / O. Ye. Babyna, O. O. Karpenko // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 4 (68). – P. 57–61.

Інформація про автора

Іванчук Катерина Олександрівна – асистент кафедри прикладної економіки Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (83050, м. Донецьк, вул. Щорса, 31, e-mail: katerina.ivanchuk@gmail.com).

Информация об авторе

Иванчук Екатерина Александровна – асистент кафедри прикладної економіки Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (83050, г. Донецьк, ул. Щорса, 31, e-mail: katerina.ivanchuk@gmail.com).

Information about the author

K. Ivanchuk – assistant of the Department of Applied Economics of Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tuhun-Baranovskyy (31 Shchors St, 83050, Donetsk, Ukraine, e-mail: katerina.ivanchuk@gmail.com).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Орлов П. А.

Стаття надійшла до ред.
07.04.2014 р.

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АВІАКОМПАНІЇ

УДК 65.011.4:656.7:061.5(045)

Марусич О. В.

Проаналізовано концепції оцінювання ефективності діяльності авіакомпанії. Обґрунтовано доцільність застосування системи процесно-орієнтованого аналізу рентабельності для дослідження діяльності. Доведено можливість оцінювання ефективності цієї методики ефективності не тільки для окремих інвестицій чи проектів, а й цілих компаній або комерційних структур. Популярність процесно-орієнтованого підходу визнано цілком закономірною. Високу інформованість керівника сьогодні названо додатковою конкурентною перевагою. Доведено, що дана методика дозволяє керівникам використовувати як орієнтири для розвитку компанії не тільки класичні фінансові показники, а й нематеріальні активи: персонал, бізнес-процеси, відносини з клієнтами.

Ключові слова: авіакомпанія, дослідження ефективності, система збалансованих показників, концепція економічної доданої вартості, процесно-орієнтований підхід.

АНАЛИЗ ПОДХОДОВ К ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АВИАКОМПАНИИ

УДК 65.011.4:656.7:061.5(045)

Марусич О. В.

Проанализированы концепции оценки эффективности деятельности авиакомпании. Обоснована целесообразность применения системы процессно-ориентированного анализа рентабельности для исследования эффективности деятельности. Доказана возможность с помощью этой методики оценивать эффективность не только отдельных инвестиций или проектов, но и целых компаний или коммерческих структур. Популярность процессно-ориентированного подхода признана вполне закономерной. Высокая информированность руководителя сегодня названа дополнительным конкурентным преимуществом. Доказано, что данная методика позволяет управленцам использовать в качестве ориентиров для развития компании не только классические финансовые показатели, но и нематериальные активы: персонал, бизнес-процессы, отношения с клиентами.

Ключевые слова: авиакомпания, исследование эффективности, система сбалансированных показателей, концепция экономической добавленной стоимости, процессно-ориентированный подход.

ANALYZING APPROACHES TO EVALUATING AIRLINES PERFORMANCE

JEL Classification: P17; P27

O. Marusych

The concepts of airline performance assessment were analyzed. The expediency of application of the process-oriented cost-benefit analysis to the performance assessment was justified. This technique was proved to be applicable to evaluation of both the effectiveness of individual investments or projects, and entire companies or commercial entities. Popularity of the process-oriented approach was recognized to be natural. High awareness of a manager is now considered to be a further competitive advantage. This technique was proved to allow managers to use both classical financial performance indicators and intangible assets: staff, business processes, customer relationships as a guide for the development of a company.

Keywords: airline, research of performance, the Balanced Scorecard, the concept of economic value added, process-oriented approach.

На сьогодні розуміння того, з чого складається бізнес-процес, які фактори всередині компанії впливають на її ефективність, змушує авіакомпанії переглядати методи оцінювання ефективності своєї діяльності.

Традиційне вимірювання ефективності діяльності підприємства, яке зосереджене тільки на фінансових показниках, швидко застаріває і не дає повної картини стану компанії, не дозволяє побудувати точний прогноз її розвитку. З'явилася необхідність у більш досконалих і ефективних способах глобального оцінювання діяльності всього підприємства.

У сучасних умовах успіх або провал підприємства став визначатися новими факторами ефективності – нематеріальними й не фінансовими, серед яких: відносини

з клієнтами і постачальниками; швидкість упровадження нових продуктів і технологій; якість продукту і процесу; кваліфікація персоналу та ін. При цьому інформація традиційного фінансового обліку, який принципово не пристосований до управління нефінансовими й нематеріальними активами, перестала бути достатньою для керівників підприємств у процесі обґрунтування й прийняття управлінських рішень. Сучасні умови ведення бізнесу потребують іншої системи вимірювання й оцінювання ефективності діяльності компанії.

Дослідженням ефективності займався багато зарубіжних вчених: Д. Ейгнер, С. Ловел, Р. Шмідт, Ван ден Брок, Г. Тиммер. Теоретичні основи діяльності авіакомпанії, проблеми структурно-системного розвитку авіаційної

галузі, питання стабільності розвитку авіакомпанії і методика аналізу ефективності діяльності авіакомпанії знайшли своє відображення в працях вітчизняних і зарубіжних вчених: Плешакова О. А., Полетаєва В. Ю., Дубиніна В. Г., Малишева Т. О., Моше Гивоні, Бо Зу, Марк Хансен, Меган Смірті [1; 2].

Проте в умовах, коли існує невизначеність отримання кінцевого результату, оцінювання економічної ефективності діяльності авіакомпанії можливе лише з певним ступенем наближення. Тому постає проблема підвищення достовірності одержуваних оцінок ефективності.

Мета статті полягає в розгляді альтернативних підходів до дослідження ефективності діяльності авіакомпанії.

Перші моделі оцінювання ефективності діяльності компанії, які з'явилися в 1920-х роках, були досить простими для розрахунку і ґрунтувались виключно на фінансових показниках (мультиплікативній моделі Дюпона). У 70 – 90-х роках з'явилися інші концепції оцінювання вартості й ефективності роботи підприємств, серед яких найбільш відомими протягом останніх років є концепція економічної доданої вартості (EVA), система збалансованих показників (BSC) і процесно-орієнтований аналіз рентабельності.

У сучасній економіці до кінця не визначено місце і роль доданої вартості і конкретно економічної доданої вартості. Концепція доданої вартості (*economic value added – EVA*) на першому етапі претендує на провідну роль у визначенні форм і структурних елементів методології корпоративного управління у світі. Дана концепція була запропонована американською консалтинговою компанією Stern Stewart & Co ще на початку 90-х рр. минулого століття [3, с. 51].

Автор концепції "економічної доданої вартості" Стюарт Д. Б. визначив цей показник як різницю між чистим операційним прибутком і витратами на капітал, тобто EVA дозволяє оцінити реальний економічний прибуток за необхідної мінімальної ставки прибутковості.

Економічна додана вартість є показником річної рентабельності підприємства. Даний показник дозволяє оцінити ефект від роботи менеджменту компанії, оскільки він найбільшою мірою пов'язаний з ринковою оцінкою вартості компанії, а також може використовуватись в оперативному управлінні компанією.

Широке використання даного поняття як певного інструменту в процесі прийняття управлінських рішень дало поштовх для впровадження нових і "свіжих" економічних термінів: *Cash Flow Return on Investment, Shareholder Value Added, Total Shareholder Return, Total Business Return* [4, с. 352]. Наведені терміни певною мірою належать до економічної доданої вартості, оскільки розглядають економічні відношення, що стосуються зміни доданої вартості виготовленої продукції.

За останні 20 років значно збільшився розрив між вартістю організації, зафіксованою в її бухгалтерських звітах, і оцінюванням цієї вартості з боку інвесторів. Щодо американських корпорацій, за період з 1973 до 2010 року усереднене співвідношення між їхньою бухгалтерською й ринковою вартістю виросло з 0,82 до 1,692. Відповідно до даних за 2000 рік, у балансовій звітності середньостатистичної американської компанії не знаходило відображення близько 40 % її ринкової вартості.

Логіка показника EVA полягає в наступному: чистий операційний прибуток після оподаткування – це дохід, отриманий після вирахування витрат і амортизації. Частина даного доходу спрямовується на оплату витрат

за користування ресурсами (виражається у витратах на власний і позиковий капітал), а інша частина становить створену вартість, яку вимірює EVA. Дана концепція виходить з того, що для компанії мало мати позитивний фінансовий результат або прийнятний рівень доходу на одну акцію, оскільки будь-яка одиниця господарювання в ході свого економічного життя повинна досягати такого рівня розвитку, за якого можливе створення нової вартості. А вона створюється лише тоді, коли компанія отримує таку віддачу від інвестованого капіталу, яка перевищує витрати на залучення капіталу.

По суті, економічна додана вартість повинна бути не чим іншим, як добре відомим з економічної теорії показником економічного прибутку (*economic profit*). Відмінність запропонованого терміна від існуючих полягає в тому, що економічна додана вартість розглядається як одна з форм економічного прибутку, яка відрізняється від бухгалтерського прибутку насамперед тим, що в процесі його розрахунку враховуються не тільки явні (бухгалтерські) витрати, але й витрати акціонерного капіталу.

Економічна додана вартість може бути виражена наступними рівняннями [3, с. 68]:

$$EVA = NORAT - (A \times WACC), \quad (1)$$

де *NORAT* (*net operating profit taxes*) – чистий прибуток після сплати податків, але до виплати відсотків;

A – сумарний розмір активів;

WACC (*weighted average cost of capital*) – середньозважена вартість капіталу;

$$EVA = E_a - C \times COE, \quad (2)$$

де *E_a* (*adjusted earning*) – "скоректований" чистий прибуток після сплати податків і відсотків;

COE (*cost of equity*) – необхідна дохідність на акціонерний капітал (ставка номінального прибутку);

$$WACC = COD \times w_d + COE \times w_e, \quad (3)$$

де *COD* (*cost of debt*) – середня дохідність за борговими зобов'язаннями компанії-емітента;

w_d і *w_e* – частки позикових і власних коштів у загальній сумі пасивів відповідно.

Під *NORAT* у концепції EVA розуміють результат операційної господарської діяльності після вирахування скоригованих податків. Необхідно зауважити, що *NORAT* є результатом виробничої діяльності (тобто до сплати відсотків), і, відповідно до української методології, його не завжди можна повністю отождествити з результатом виробничої діяльності.

Скориговані податки характеризуються насамперед тим, що:

1) не відображають впливу доходів і витрат, не пов'язаних з основною діяльністю компанії;

2) розраховуються, виходячи з припущення, що компанія фінансується виключно за рахунок власного капіталу (тобто немає таких витрат, як, наприклад, сплата відсотків);

3) не враховують прихованих податків, якщо вони приймаються до обліку на рівні концерну.

Отже, виходячи з наведених формул, можна зробити висновок про те, що компанія може бути досить прибутковою з бухгалтерської позиції, але зазнавати значних збитків з економічної точки зору.

Система показників, що характеризує діяльність компанії в рамках концепції управління вартістю, постійно

оновлюється. У міру впровадження сучасних інформаційних технологій, появи нових ідей показники стають все більш об'єктивними та складними.

Незважаючи на те, що фінансові показники дійсно є індикаторами загального стану підприємства, обмежуватися тільки їх аналізом помилково. Для того щоб будь-які проблеми на підприємстві можна було попередити або усунути відразу після їх появи, необхідна система своєчасних і достовірних показників, яка дозволить найбільш повно оцінити ефективність роботи підприємства в цілому. Такою системою є збалансована система показників ефективності (*Balanced Scorecard – BSC*). Вона дозволяє істотно поліпшити якість управління підприємством, особливо якщо в компанії кілька напрямів діяльності. Концепція *Balanced Scorecard* була розроблена американськими економістами – директором дослідного центру *Norlan Norton Institute* Девідом Нортоном і професором *Harvard Business School* Робертом Капланом – і представлена широкою публіці в 1992 році [5].

Збалансована система показників – це система стратегічного управління компанією на основі вимірювання й оцінювання її ефективності за допомогою набору оптимально підібраних показників, що відображають як фінансові, так і нефінансові аспекти діяльності авіакомпанії.

В основі *BSC* лежать так звані "ключові показники ефективності" (*KPI*). Головна відмінність збалансованої системи показників ефективності від довільного набору показників полягає в тому, що всі *KPI*, які використовуються в збалансованій системі, по-перше, орієнтовані на стратегічні цілі підприємства і, по-друге, взаємопов'язані та згруповані за певними ознаками. Це не просто набір фінансових і нефінансових показників, а кількісний опис стратегії бізнесу.

Система показників оцінювання результативності й ефективності, яка побудована на основі *BSC*, дає, перш за все, можливість у цілому поєднати оцінювання ефективності системи процесів, побудованої на основі вимог стандарту *ISO 9001*, з розрахунком результативності й ефективності бізнес-процесів, які спрямовані на отримання прибутку. Необхідно зазначити, що ефект взаємодії процесів є за своєю природою синергетичним, тобто ефектом посилення взаємодії і координації між елементами даної системи. Об'єктивною основою виникнення синергетичного ефекту є реальна взаємодія та інтеграція процесів.

Збалансована система показників ефективності повинна охоплювати всі важливі напрями діяльності підприємства. У класичному варіанті *BSC* їх чотири: фінанси, робота з клієнтами, внутрішні бізнес-процеси і управління персоналом (рисунком).

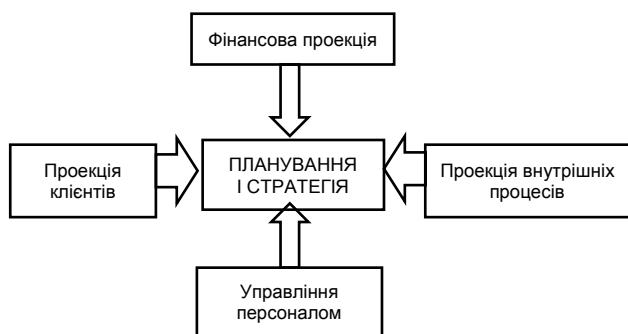

Рис. Концепція системи збалансованих показників

Проєкція фінансів є однією з ключових складових збалансованої системи показників. Фінансові результати виступають основним критерієм оцінювання поточної

діяльності підприємства. Проте для ефективного управління керівники повинні не тільки враховувати динаміку фінансових показників свого підприємства, а й аналізувати фінансові показники конкурентів. У якості цілей у рамках фінансової проєкції розглядають збільшення рентабельності продукції, рентабельності власного капіталу, чистого грошового потоку, чистого прибутку та ін. [6, с. 35–41].

Клієнтська складова розглядається менеджерами як сегмент ринку, на якому функціонує дане підприємство, а також як показник результатів його діяльності в цільовому сегменті ринку. Як правило, ця складова включає в себе декілька основних (базових) показників результатів успішного впровадження в життя правильно сформульованої і добре реалізованої стратегії. До них належать задоволення потреб споживача, збереження цільового ринку, залучення нових клієнтів, прибутковість, а також обсяг і частка сегменту ринку. Проте клієнтська складова повинна також включати специфічні показники цінності пропозицій, які отримують споживачі цільового сегменту від даної компанії. Мова йде про ті фактори, які є важливими для споживача в питанні збереження лояльності.

Проєкція внутрішніх бізнес-процесів визначає головні внутрішні бізнес-процеси, які необхідно вдосконалити. Це дозволить компанії:

розробити такі бізнес-пропозиції споживачам, які допоможуть створити і зберегти клієнтську базу в цільовому сегменті ринку;

задовольнити очікування акціонерів стосовно високої фінансової прибутковості.

Показники даного напрямку зосереджені на оцінюванні внутрішніх процесів, від яких значною мірою залежить задоволення потреб клієнтів і досягнення фінансових завдань компанії в цілому.

Складова внутрішніх бізнес-процесів виявляє дві фундаментальні відмінності між традиційним підходом і *BSC* до оцінювання діяльності компанії. За традиційного підходу робиться спроба контролювати і вдосконалювати наявні процеси, причому даний підхід може навіть включати якісні й часові критерії. Проте концепція традиційного підходу полягає саме в поліпшенні вже існуючого бізнес-процесу. *BSC*, як правило, формулює абсолютно нові процеси, за допомогою яких компанія повинна досягти досконалості, вирішуючи фінансові завдання і задовольняючи побажання споживачів. Друга відмінність полягає в тому, що *BSC* розглядає інноваційні процеси як невід'ємну частину внутрішніх бізнес-процесів [7].

Четверта складова збалансованої системи показників ефективності – управління персоналом – визначає інфраструктуру, яку необхідно створити, щоб забезпечити довгострокове зростання і вдосконалення. Дві попередні складові системи визначали фактори, які найбільш значущі для теперішніх і майбутніх бізнес-процесів. Проте авіакомпанія навряд чи зможе досягти довгострокових цілей, використовуючи технологічні можливості сьогодення дня [8]. Агресивна глобальна конкуренція вимагає від компаній постійного вдосконалення в процесі створення цінностей для клієнтів і акціонерів [9].

Подібно до параметрів клієнтської складової, показники проєкції навчання і розвитку персоналу є комплексом загальних критеріїв (задоволеність роботою, плинність персоналу, навчання, підвищення кваліфікації) і специфічних чинників, таких, як чітко визначений для даної діяльності набір навичок і вмінь, необхідних у новому конкурентному середовищі.

У цілому *BSC* переводить загальне бачення і стратегію компанії в цілі і завдання за допомогою збалансованого набору складових. Збалансована система показників – це параметри досягнення бажаних результатів і процесів.

На сьогоднішні приклади успішного застосування збалансованої системи показників на практиці не так багато, оскільки в процесі впровадження *Balanced Scorecard* доводиться вирішувати різні проблеми. Найбільш серйозні проблеми найчастіше стосуються неправильного трактування методології або організаційних моментів. Трудомісткість розробки збалансованої системи показників і відсутність недорогих та ефективних програмних продуктів також є проблемою, яку доводиться вирішувати в процесі практичної реалізації *BSC* [10].

Інший недолік збалансованої системи показників, розробленої Р. Капланом і Д. Нортоном, полягає в тому, що вона не вирішує фундаментальних проблем вимірювання ефективності й не дає рекомендацій, як поєднати різноманітні показники в загальній оцінці ефективності, крім того, більшість показників не повністю характеризують усі напрями діяльності підприємства. Порівняння показників робить вимірювання ефективності компанії непрозорим. Поява збалансованої системи показників показала, наскільки складним і невизначеним стало вимірювання ефективності [4].

Складність процедури вимірювання можна пояснити існуючим розривом між тим, що ми хочемо виміряти, і тим, що ми можемо виміряти. Можна виміряти ефективність компанії лише в минулому. Це обумовлено складністю самих організацій: чим складніша структура, тим більше необхідно показників ефективності і тим важчим стає розуміння реальної ефективності компанії.

Зазначені проблеми оцінювання ефективності компанії вирішує процесно-орієнтований аналіз рентабельності. Методика *ABPA* (*Activity-Based Performance Analysis*) була розроблена американським економістом, професором менеджменту і соціології Маршалом Мейером у 2002 році [3].

Даний метод дозволяє оцінити вплив кожного бізнес-процесу, який здійснюється в компанії, на доходи, що допомагає порівняти доходи від процесу з витратами на його здійснення. Таким чином, можна ідентифікувати високорентабельні бізнес-процеси і процеси, які завдають збитків.

Дана система ґрунтується на достатньо простій концепції: якщо чітко ідентифікувати бізнес-процеси компанії, її витрати, а також доходи, що генеруються даними процесами, то з'являється потужний інструмент вимірювання і підвищення ефективності діяльності компанії. *ABPA* дозволяє визначити дійсну рентабельність тих або інших продуктів і послуг.

Новий метод заснований на двох популярних концепціях – збалансованій системі показників (*Balanced Scorecard*), або концепції використання нефінансових показників, що визначають фінансові результати, і *ABC* (процесно-орієнтованому обліку витрат), або концепції визначення витрат у розрізі бізнес-процесів [6]. Тобто даний метод дозволяє порівнювати як витрати, так і доходи в аспекті клієнтів і процесів. Вимога системи полягає в моніторингу всіх транзакцій компанії з клієнтами, а також визначенні собівартості даних транзакцій.

Позначивши покупця як одиницю аналізу або як центр прибутку, можна встановити зв'язок, з одного боку, між процесами і собівартістю процесу, а з іншого боку, між доходами й рентабельністю.

Вимогою *ABPA* є наявність трьох типів даних: собівартості процесу, доходів в аспекті клієнтів, а також даних про процеси, які здійснюються для кожного клієнта. У системі *ABPA* відстежуються всі три параметри і потім дається оцінка чистому доходу як функції від виконаних для клієнта процесів. Таким чином, система фіксує прямий і непрямий внески процесів у величину чистого

доходу, де останній показник виражається через рівень взаємин із клієнтом.

Отже, використання будь-якого з розглянутих методів дослідження ефективності діяльності авіакомпанії передбачає розробку великої кількості різноманітних показників, що потребує значних витрат часу і коштів.

Як показав аналіз наукових робіт, пов'язаних із дослідженням ефективності функціонування компанії, вчені здебільшого надають перевагу процесно-орієнтованому підходу. Це пояснюється тим, що методика *ABPA*, поєднуючи в собі переваги інших методик і усуваючи притаманні їм недоліки, дозволяє дослідити ефективність на всіх рівнях організації – від компанії в цілому до окремих її підрозділів, бізнес-процесів і окремих видів продукції. Крім того, методика процесно-орієнтованого аналізу рентабельності аналітично спрощує складні за організаційною структурою компанії, що значно підвищує достовірність оцінок ефективності.

Література: 1. Плешакова О. А. Математические модели организации производственной деятельности типовой авиакомпании / О. А. Плешакова // Научный Вестник МГТУГА. – 2004. – № 77 (4). – С. 13–19. 2. Дубинина В. Г. Оптимизация коммерческой загрузки многоплечевых рейсов, максимизирующей доходы / В. Г. Дубинина // Сборник трудов ИСА РАН. – М. : Едиториал УРСС, 2005. – С. 125–129. 3. Кузьмина Е. А. Функционально-стоимостный анализ и метод ABC. Методы менеджмента качества / Е. А. Кузьмина, А. М. Кузьмин. – М. : РИА Стандарты и качество, 2002. – № 12. – С. 34–78. 4. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower / L. Edvinsson, M. S. Malone. – New York : Harper Business, 1997. – 534 p. 5. Kaplan R. Система сбалансированных показателей. От стратегии к действию / Р. Каплан, Д. Нортон. – М. : Олимп-бизнес, 2003. – 387 с. 6. Смольский А. П. Сбалансированная система показателей как инструмент управленческого учета и реализации стратегии организации / А. П. Смольский // Планово-экономический отдел. – 2008. – № 10. – С. 12–64. 7. Иевлев В. Balanced Scorecard – альтернативные модели / В. Иевлев, Т. Попова // Банки и технологии. – 2002. – № 4. – С. 65–88. 8. Вихров А. А. Интеграция системы KPI/BSC и бюджетирования в единый инструмент управления / А. А. Вихров, П. А. Лекомцев // Журнал управления компаний. – 2005. – № 10 (53). – С. 14–19. 9. Малярець Л. М. Математико-статистичні інструменти діагностики ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства / Л. М. Малярець, А. В. Жуків // Економіка розвитку. – 2011. – № 3 (67). – С. 121–127. 10. Lee D. Advances in Airline Economics. The Economics of Airline Institutions, Operations and Marketing / D. Lee. – Amsterdam : Elsevier, 2007. – 428 p.

References: 1. Pleshakova O. A. Matematicheskie modeli organizatsii proizvodstvennoy deyatel'nosti tipovoy aviakompanii / O. A. Pleshakova // Nauchnyy Vestnik MGTUGA. – 2004. – No. 77 (4). – P. 13–19. 2. Dubinina V. G. Optimizatsiya kommercheskoy zagruzki mnogoplechevykh reysov, maksimiziruyushchey dokhody / V. G. Dubinina // Sbornik trudov ISA RAN. – M. : Editorial URSS, 2005. – P. 125–129. 3. Kuzmina E. A. Funktsionalno-stoimostnyy analiz i metod ABC. Metody menedzhmenta kachestva / E. A. Kuzmina, A. M. Kuzmin. – M. : RIA Standarty i kachestvo, 2002. – No. 12. – P. 34–78. 4. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower / L. Edvinsson, M. S. Malone. – New York : Harper Business, 1997. – 534 p. 5. Kaplan R. Sistema sbalansirovannykh pokazateley. Ot strategii k deystviyu / R. Kaplan, D. Norton. – M. : Oлимп-biznes, 2003. – 387 p. 6. Smolskiy A. P. Sbalansirovannaya sistema pokazateley kak instrument upravlencheskogo ucheta i realizatsii strategii organizatsii

/ A. P. Smolskiy // Planovo-ekonomicheskii otdel. – 2008. – No. 10. – P. 12–64. 7. Ievlev V. Balanced Scorecard – alternativnye modeli / V. Ievlev, T. Popova // Banki i tekhnologii. – 2002. – No. 4. – P. 65–88. 8. Vikhrov A. A. Integratsiya sistemy KPI/BSC i byudzhetirovaniya v edinyi instrument upravleniya / A. A. Vikhrov, P. A. Lekomtsev // Zhurnal upravleniya kompaniyey. – 2005. – No. 10 (53). – P. 14–19. 9. Maliarets L. M. Matematyko-statystychni instrumenty diahnozyky efektyvnosti vyrobnycho-hospodarskoi diialnosti pidpriemstva [Mathematical and Statistic Instruments for Production and Economic Performance Diagnosis] / L. M. Maliarets, A. V. Zhukov // Ekonomika rozvytku. – 2011. – No. 3 (67). – P. 121–127. 10. Lee D. Advances in Airline Economics. The Economics of Airline Institutions, Operations and Marketing / D. Lee. – Amsterdam : Elsevier, 2007. – 428 p.

Інформація про автора

Марусич Оксана Володимирівна – асистент, аспірант кафедри економічної кібернетики Національного авіаційного університету (03680, Україна, м. Київ, пр. Космонавта Комарова, 1, e-mail: phenny@rambler.ru).

Информация об авторе

Марусич Оксана Владимировна – ассистент, аспирант кафедры экономической кибернетики Национального авиационного университета (03680, Украина, г. Киев, пр. Космонавта Комарова, 1, e-mail: phenny@rambler.ru).

Information about the author

O. Marusych – assistant, postgraduate student of Economic Cybernetics Department of National Aviation University (1 Kosmonavt Komarov Ave., 03680, Kyiv, Ukraine, e-mail: phenny@rambler.ru).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Орлов П. А.

Стаття надійшла до ред.
15.04.2014 р.

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ

УДК 658.589

Поляковська К. В.

Проведено критичний аналіз дефініцій терміна "інноваційний розвиток", що застосовуються як на макро-, так і мікроекономічному рівнях управління. Встановлено взаємозв'язок між інноваційним розвитком та інноваційною діяльністю, інноваційною політикою й інноваційною стратегією підприємства. Визначено особливості інноваційної політики сучасних підприємств торгівлі та ймовірні обмеження в процесі її формування. Уточнено сутність поняття "інноваційний розвиток підприємства торгівлі". Охарактеризовано та проведено порівняння найбільш прийнятних та поширених нині на підприємствах торгівлі інноваційних стратегій: традиційної, опортуністичної та наступальної.

Ключові слова: інноваційний розвиток, управління, інноваційна стратегія, інноваційна діяльність, інноваційна політика, торгівля, підприємство.

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ: СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ В СФЕРЕ ТОРГОВЛИ

УДК 658.589

Поляковская Е. В.

Проведен критический анализ дефиниций термина "инновационное развитие", применяемых как на макро-, так и микроэкономическом уровнях управления. Установлена взаимосвязь между инновационным развитием и инновационной

деятельностью, инновационной политикой и инновационной стратегией предприятия. Определены особенности инновационной политики современных предприятий торговли и возможные ограничения при ее формировании. Уточнена сущность понятия "инновационное развитие предприятия торговли". Охарактеризовано и проведено сравнение наиболее приемлемых и распространенных сейчас на предприятиях торговли инновационных стратегий: традиционной, оппортунистической и наступательной.

Ключевые слова: инновационное развитие, управление, инновационная стратегия, инновационная деятельность, инновационная политика, торговля, предприятие.

.....

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES: THE ESSENCE AND FEATURES IN THE SPHERE OF TRADE

JEL Classification: O31; L81

K. Poliaskovska

A critical analysis was made as regards definitions of the term "innovative development" applied at both the macro- and microlevels of government. Interrelation between innovation development and innovation activity, innovation policy and innovation strategy of an enterprise was elicited. The features of modern innovation policy in trade and possible restrictions in its formation were identified. The essence of the concept of innovative development of a trade enterprise was refined. The most appropriate and common innovative strategies currently used in the trade: traditional, opportunistic and offensive, were characterized and compared.

Keywords: innovative development, management, innovation strategy, innovation activity, innovation policy, trade, enterprise.

.....

Нині інновації відіграють важливу роль у розвитку підприємств різних сфер економіки. Саме тому, як зазначають деякі науковці, "навіть за скрутних економічних умов господарювання інноваційні зміни залишаються одним зі стратегічних пріоритетів в управлінні діяльністю більшості підприємств" [1, с. 123]. Не є винятком і підприємства торгівлі, цільові установки й завдання яких все частіше орієнтовані на інноваційний розвиток. Останнє, зокрема, підтверджують результати досліджень інноваційних змін у діяльності підприємств торгівлі таких консультанських компаній, як: *Fast Company, BCG, GfK* та ін.

Проблематика інноваційного розвитку вже тривалий час є предметом досліджень як іноземних, так і вітчизняних науковців, зокрема: Б. Санто, Й. Шумпетера, М. Касс, Ю. Шипуліної та ін. [2 – 5]. Деякі особливості розвитку (у тому числі інноваційного) підприємств торгівлі в Україні висвітлювалися у публікаціях: В. Апопоя, Л. Лігоненко, Г. П'ятницької, І. Підкамінного та ін. [6 – 9]. Проте питанню визначення сутності поняття "інноваційний розвиток підприємства торгівлі" до цього часу приділялося мало уваги. Більш глибоких та комплексних досліджень потребують і галузеві особливості поширення цього типу розвитку як в Україні, так і в інших країнах світу.

Метою даного дослідження є уточнення сутності поняття "інноваційний розвиток підприємства торгівлі" на основі критичного аналізу дефініцій терміна "інноваційний розвиток", визначення особливостей інноваційної політики сучасних підприємств торгівлі та порівняння прийнятих для них інноваційних стратегій.

У сучасних наукових публікаціях можна знайти безліч трактувань сутності терміна "інноваційний розвиток", що застосовуються як на макро-, так і мікроекономічному рівнях управління. Як свідчить проведене порівняння наявних у різних публікаціях дефініцій (таблиця), зараз інноваційний розвиток можуть розглядати і як різновид розвитку, що підвищує науково-технічний рівень виробництва, в основу забезпечення якого покладено унікальні знання (наприклад, у визначеннях А. Кабанова, В. Никифоренка); і як певний інструмент (наприклад, стратегія у Д. Мержоевої чи спосіб реалізації потенціалу в С. Ілляшенко); і з позицій процесного підходу, коли він отожднюється з процесом структурного вдосконалення (наприклад, у В. Соловйова, А. Тофанчука) або з процесом спрямованої закономірної зміни об'єкта управління, джерелом якого є інновації (у В. Найдюка) чи процесом розробки нових рішень (у Н. Семенової) тощо.

Порівняння дефініцій терміна "інноваційний розвиток" у публікаціях вітчизняних та іноземних науковців*

Автор(и)/джерела	Інноваційний розвиток – це	Відмінна(і) ознака(и)
Згідно з макроекономічними підходами		
Кабанов А. І., Драчук Ю. З., Яременко О. М. [10, с. 8]	розвиток, що має підвищити науково-технічний рівень виробництва, забезпечити ефективне використання всіх видів ресурсів при впровадженні нової техніки, технологічних процесів та інших інновацій	Розвиток, що підвищує науково-технічний рівень виробництва, забезпечує ефективне використання ресурсів
Соловійов В. П., Кореняко Г. І., Головатюк В. М. [11]; Тофанчук А. Т., Колесник М. В. [12, с. 62]	процес структурного вдосконалення національної економіки, що досягається переважно за рахунок практичного використання нових знань для зростання обсягів суспільного виробництва, підвищення якості суспільного продукту, зміцнення національної конкурентоспроможності та прискорення соціального прогресу в суспільстві	Процес структурного вдосконалення за рахунок нових знань
Мержоєва Д. В. [13, с. 319]	стратегія, що базується на широкому впровадженні новацій, використанні можливостей, реалізація яких вимагає застосування сучасних стандартів і технологій та спрямована на широке впровадження інновацій у компанії, у сфері взаємодії влади та бізнесу, в галузі здійснення інтерфейсної взаємодії між наукою, промисловістю та іншими секторами економіки	Стратегія, базовою основою якої є впровадження новацій
Нікітенко І. В. [14]	результат реалізації низки нововведень у всіх сферах економіки (науковій, освітній, виробничій), а також у системі управління усієї інституціональної структури, що спричинив підвищення соціально-економічної ефективності всього національного господарства	Результат реалізації нововведень у всіх сферах економіки та системі управління інституціональної структури
Згідно з мікроекономічними підходами		
П. Долей [15, с. 3]	процес створення та комерціалізації інновацій задля вирішення проблем та адаптації прийнятих рішень	Процес створення та комерціалізації інновацій
Ілляшенко С. М. [16, с. 42]	розвиток, що спирається на безупинний пошук і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємства у мінливих умовах зовнішнього середовища в рамках обраної місії та прийнятої мотивації діяльності і який пов'язаний з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту	Пошук і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу, пов'язаний з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту
Никифоренко В. Г., Кравченко В. О. [17, с. 48]	розвиток, забезпеченням якого є систематичне створення, залучення, комерціалізація унікальних знань	Розвиток, основою забезпечення якого є унікальні знання
Найдюк В. С. [18, с. 256]	процес спрямованої закономірної зміни стану підприємства, що залежить від інноваційного потенціалу цього підприємства та джерелом якого є інновації, що створюють якісно нові можливості для подальшої діяльності підприємства на ринку шляхом реалізації вміння знаходити нові рішення, ідеї та у результаті винаходів	Процес спрямованої закономірної зміни стану об'єкта управління, що залежить від його інноваційного потенціалу та джерелом якого є інновації
Семенова Н. В.** [18, с. 7]	досягнення більш досконалого стану за рахунок втілення результатів науково-технічного прогресу (НТП) у новому товарі, новій техніці, обладнанні (об'єктний підхід)	Досягнення досконалого стану завдяки НТП
	комплексний процес розробки нового торговельного рішення у діяльності торговельної організації (процесний підхід)	Процес розробки нових рішень
Амосєва І. Е. [20]	процес цілеспрямованого, послідовного руху підприємства до збалансованого інноваційного стану під впливом різних зовнішніх та внутрішніх факторів, які визначають стійкість організаційно-функціональної системи організації в умовах глобалізації, що характеризується результатом якості, якого досягнуто залежно від інтенсивності та швидкості інноваційних процесів на підприємстві	Процес цілеспрямованого руху підприємства до збалансованого інноваційного стану

* Автором проведено систематизацію та визначено відмінні ознаки.

** Н. Семенова запропонувала застосовувати два підходи при визначенні поняття "інноваційний розвиток підприємства роздрібної торгівлі".

Слід зазначити, що далеко не всі з наведених у таблиці дефініцій, є, на погляд автора, прийнятними. Так, зокрема, автор вважає, що дуже спірним є трактування Д. Мержоевою інноваційного розвитку як стратегії, навіть якщо вона базується на впровадженні новацій, оскільки, по-перше, інноваційний розвиток може здійснюватися і в середньо- та короткостроковій перспективі; по-друге, це практично нівелює необхідність виділення стратегії інноваційного розвитку (або інноваційної стратегії) та унеможлиблює її варіативність. Останнє, у свою чергу, фактично заперечує доцільність класифікації стратегій інноваційного розвитку (з чим важко погодитися навіть просто беручи до уваги наявність різновидів інновацій та неповторність інноваційних змін як на макро-, так і мікроекономічному рівнях управління).

Дискусійним є подання інноваційного розвитку як результату реалізації низки нововведень у всіх сферах економіки (як це зроблено в І. Нікітенко). На погляд автора, будь-який розвиток (а тим більше інноваційний) – це динамічний процес, а не статичний (визначений на певний момент часу) результат. Отже, більш слушно ототожнювати інноваційний розвиток з процесом реалізації нововведень, ніж з отриманим унаслідок цього результатом.

Недостатньо обґрунтованою автор вважає дефініцію І. Амоєвої, де інноваційний розвиток визначається як процес цілеспрямованого, послідовного руху підприємства до збалансованого інноваційного стану. Зокрема, це пов'язано з відсутністю чіткого визначення, що таке збалансований інноваційний стан підприємства. Крім того, не зрозуміло, як саме підприємство має потрапляти в такий стан, якщо впровадження інновацій спрямоване фактично на отримання певних переваг і, як наслідок, обумовлює схильність до змін, що завжди будуть обмежувати можливість досягнення будь-якого роду балансу.

Автор не може повною мірою погодитися з думкою В. Никифоренка та В. Кравченко, які пов'язують інноваційний розвиток виключно із забезпеченням організації (підприємства) унікальними знаннями. Пояснюється це тим, що: 1) інноваційний тип розвитку часто забезпечується не тільки чимось унікальним, а й ретроінноваціями, що на певний момент часу є фактично імітацією колись абсолютно унікальних знань; 2) для забезпечення інноваційного розвитку іноді недостатньо тільки унікальних знань, а можуть знадобитися й унікальні ресурси.

Занадто звуженим (навіть якщо розглядати інноваційний розвиток на рівні підприємства торгівлі) є визначення Н. Семенової як з позицій процесного, так і з позицій об'єктного підходів (див. таблицю). Так, у першому випадку зміст дефініції практично зводиться виключно до розробки нового торговельного рішення й фактично ігнорується важливість інноваційних змін у відділах закупівлі, складування товарів, маркетингу тощо. У другому ж випадку недооцінюється важливість такого роду інноваційних перетворень, як: нові методи та технології обслуговування споживачів, організаційно-управлінські інновації тощо.

На відміну від зазначених науковців С. Ілляшенко, з точки зору автора, дуже правильно запропонував розглядати інноваційний розвиток як один з типів розвитку, що спирається на безупинний пошук і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємства у мінливих умовах зовнішнього середовища в рамках обраної місії та прийнятої мотивації діяльності. Водночас автор підтримує погляди і тих науковців, які акцентують увагу на прямому зв'язку між інноваційним розвитком та створенням, реалізацією, а також часом і комерціалізацією інновацій (зокрема, це П. Долей, В. Найдюк).

Інноваційний розвиток підприємств у сфері торгівлі (як і в інших сферах та галузях економіки) прямо пов'яза-

ний з їх інноваційною діяльністю, політикою та стратегією. Тому для обґрунтованого розкриття сутності інноваційного розвитку підприємства торгівлі спочатку слід звернутися до визначення змістового наповнення саме цих понять.

Деякі науковці пропонують розуміти під інноваційною діяльністю у торгівлі процес навчання та "звикання" управлінської системи підприємства торгівлі до зовнішніх змін, а також здатність торговельної мережі до реконфігурації (зміни структури мережі у відповідь на зміни зовнішньої кон'юнктури) [21; 22]. Інші пов'язують її з формуванням на торговельному підприємстві інноваційної моделі, що передбачає такі етапи: 1) визнання потреби в інноваціях; 2) збір початкових відомостей про інновації; 3) розроблення нововведення; 4) прийняття рішення про інновації; 5) пробне запровадження інновації; 6) інституціоналізація (тобто остаточний відбір інновації для торговельного підприємства) [23]. Інакше кажучи, інноваційна діяльність на підприємствах торгівлі пов'язана з різного роду інноваціями, що обумовлюють зміни як на самих підприємствах, так і в розвитку їх галузевого середовища. Водночас джерелами породження інновацій у сфері торгівлі можуть бути як зовнішні, так і внутрішні чинники.

Управління інноваційною діяльністю будь-якого підприємства торгівлі проявляється через розроблення та реалізацію інноваційної політики й інноваційної стратегії. Перша є частиною загальної політики підприємства торгівлі, регламентує порядок його господарської діяльності та спрямована на визначення підходів до управління інноваційною діяльністю підприємства (тобто розробку правил, норм, методів цієї діяльності). Обмеженнями в процесі формування інноваційної політики підприємства торгівлі можуть виступати: тип і формат підприємства, вид торговельної структури, торговельне обладнання й обрані технології торгівлі, життєвий цикл нововведення, зміни кон'юнктури ринку тощо.

Згідно з результатами досліджень автора, основною особливістю політики інноваційного розвитку підприємств у сфері торгівлі є те, що в ній акцентується увага на процесових (технологічних інноваціях), пов'язаних з обслуговуванням споживачів, та на маркетингових інноваціях (для порівняння: на виробничих підприємствах акцент робиться на продуктові та процесові інновації, пов'язаних з виробництвом як наявних, так і нових продуктів). Так, наприклад, магазини компанії *Adidas*, реалізуючи свою інноваційну політику, запровадили використання інтерактивних сенсорних екранів *AdiVerse*, на яких відображається нова колекція з 3D-моделями; компанія *Kraft Foods* спільно з *Intel* розробили цілий інтерактивний комплекс *Meal Planning Solution*, що включає автомат для видачі покупок, інтерактивний каталог рецептів, рекомендаційний сервіс і апарат для роздачі купонів або пробних зразків продукції; *FullSix España* створила для роздрібних магазинів *Diesel* вбиральню для примірки *Diesel Cam*, в якій можна не тільки міряти одяг, але й зробити фотографію (з логотипом бренда), опублікувати її у *Facebook*, запитати поради у друзів тощо.

Розробка інноваційної політики підприємства торгівлі передбачає визначення стратегічних цілей його інноваційного розвитку та вибір інноваційної стратегії з урахуванням внутрішньоорганізаційного потенціалу та ринкових можливостей і загроз. Під інноваційною стратегією Л. Фаей та Р. Ренделл пропонують розуміти стратегію, що будується навколо нових, "проривних" продуктів або рішень [24]; Г. П'ятицька – довгостроковий курс, що розрахований на перспективу та передбачає формування переваг завдяки різного роду інноваціям (так званих "інноваційних переваг") [25]; Ю. Горська – стратегію, спрямовану на розвиток та використання потенціалу торговельної орга-

нізації, що розглядається як реакція на зміни зовнішнього середовища [26]; К. Харук – інноваційну діяльність організації, спрямовану на одержання нових продуктів, послуг і технологій, маркетинг й управління, перехід до нових організаційних структур, застосування нових видів ресурсів і нових підходів до використання традиційних ресурсів [27].

Автор вважає, що спірність трактування Л. Фаея та Р. Ренделла полягає в пов'язуванні інноваційної стратегії виключно з "проривними" (тобто радикальними) інноваціями. Визначення Ю. Горської, на думку автора, можна без змін застосовувати для розкриття сутності будь-якої стратегії. Крім того, зі змісту її дефініції фактично випливає, що інноваційний розвиток – це виключно реакція на зміни в зовнішньому середовищі підприємства (тоді як практичний досвід доводить, що це важлива, але не обов'язкова умова). Зовсім нечітким і таким, що не обґрунтовано ототожнює стратегію інноваційного розвитку (інноваційну стратегію) підприємства з його інноваційною діяльністю, автор вважає визначення К. Харук. Водночас найбільш чіткою і вдалою є, на думку автора, дефініція запропонована Г. П'ятницькою, що може бути лише розширена, зважаючи на характеристики найпоширеніших видів інноваційних стратегій підприємств: традиційної, імітаційної, залежної, опортуністичної, оборонної, наступальної.

Слід наголосити, що, за даними проведених автором у 2013 – 2014 рр. досліджень, підприємства торгівлі залежно від ситуації на ринку та внутрішнього потенціалу (передусім, інноваційного) останнім часом часто вдаються до однієї з трьох інноваційних стратегій:

1) традиційної, що передбачає підвищення якості наявних товарів чи послуг на наявній технологічній базі (наприклад, у мережі британських супермаркетів *Sainsbury's* у Лондоні з'явилися перші в світі експериментальні візки з планшетами iPad в якості медіаносіїв [28]);

2) опортуністичної, в основу якої покладено орієнтацію на лідера ринку (наприклад, у мережі магазинів *Novus*, що зараз є одним із лідерів на ринку продуктової роздрібно торгівлі України, декілька років тому запровадили нову акцію: можливість придбати товари відділу "Кулінарія" зі знижкою 50 % після 20-ї години вечора. У свою чергу, мережа гіпермаркетів "Країна-Край" у 2014 р. скопіювала цю акційну пропозицію магазинів *Novus*, тобто вдалася до імітації інновації за одним із лідерів ринку);

3) наступальної, яка пов'язана з високим рівнем інноваційного процесу, захопленням провідних позицій на ринку (наприклад, британська компанія *MacVics* розробила принципово нову упаковку, що дозволяє готувати страви в мікрохвильовій печі, не хвилюючись про те, що вони будуть пересушені або занадто сильно розігріті. Принцип роботи інноваційної упаковки дуже простий: в остаточній фазі готовності страви, упаковка, подібно до старомодного чайника, видає характерний свисток. Самі ж страви в подібний вакуумний пакет зі свистком упаковують на заводі. Споживач просто купує його, приносить додому і поміщає в мікрохвильову піч. Перші страви в упаковці нового покоління з'явилися в продажу британської мережі супермаркетів *Tesco* вже в липні 2013 р.) [29].

Беручи до уваги всі раціональні думки щодо наведених дефініцій терміна "інноваційний розвиток", урахувавши визначені особливості інноваційної політики сучасних підприємств торгівлі та загальну характеристику поширених у них зараз інноваційних стратегій, автор пропонує під поняттям "інноваційний розвиток підприємства торгівлі" розуміти такий тип розвитку, який можливо реалізувати лише за наявності належного рівня інноваційного потенціалу, що орієнтований на безперервний пошук най-

більш ефективних способів використання цього потенціалу з урахуванням прийнятних для підприємства торгівлі напрямів інноваційної діяльності або інновацій, які визначаються в інноваційній політиці та/або інноваційній стратегії даного підприємства.

Спираючись на дані проведених досліджень, можна зробити висновки: 1) уточнено визначення поняття "інноваційний розвиток підприємства торгівлі", в якому, на відміну від існуючих його дефініцій, зроблено акцент на можливості реалізації інноваційного типу розвитку лише за умови наявності належного рівня інноваційного потенціалу та прийнятності тих чи інших напрямів інноваційної діяльності/інновацій для підприємств сфери торгівлі; 2) у процесі формування інноваційної політики підприємства торгівлі слід звертати увагу на його тип, формат, вид торговельної структури, торговельне обладнання й обрані технології торгівлі, життєвий цикл нововведення тощо, що може певним чином обмежувати можливості для впровадження різних інновацій. Визначено, що основна особливість політики інноваційного розвитку підприємств у сфері торгівлі зараз пов'язана з концентрацією уваги на маркетингових та технологічних інноваціях у процесі обслуговування споживачів; 3) встановлено, що прийнятність тієї чи іншої інноваційної стратегії для підприємства торгівлі залежить від ситуації на ринку та внутрішнього потенціалу (передусім, інноваційного) цього підприємства. Найбільш поширеними в останні роки серед підприємств торгівлі стали традиційна, опортуністична та наступальна інноваційні стратегії, що відповідно спрямовані на досягнення таких цільових установок: підвищення якості наявних товарів чи послуг за незмінної технологічної бази; впровадження інноваційних змін з орієнтацією на лідера ринку; захоплення провідних позицій на ринку завдяки інноваціям.

Надалі отримані результати можуть бути використані для дослідження інноваційного розвитку на різних етапах життєвого циклу підприємств торгівлі, а також у ході вивчення та моделювання особливостей управління процесом інноваційного розвитку на цих підприємствах.

Література: 1. П'ятницька Г. Т. Вплив інноваційних змін на діяльність підприємств ресторанного господарства / Г. Т. П'ятницька, Н. О. П'ятницька // Економіка розвитку. – 2013. – № 1 (65). – С. 122–126. 2. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто ; пер. с венг. ; общ. ред. и вступ. ст. Б. В. Сазонова. – М. : Прогресс, 1990. – 295 с. 3. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с. 4. Касс М. Е. Формирование стратегии инновационного развития предприятия на основе управления нематериальными активами : [монография] / М. Е. Касс. – Н. Новгород : ННГАСУ, 2011. – 159 с. 5. Шипуліна Ю. С. Развитие теоретико-методологических засад перехода предприятий на инновационный шлях развития / Ю. С. Шипуліна, С. М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – Т. 1, № 4. – С. 103–112. 6. Апопій В. В. Внутрішня торгівля України: нові вектори розвитку / В. В. Апопій, В. О. Горбатюк, О. Р. Процишин // Вісник Львівської комерційної академії : зб. наук. праць. (Серія економічна). – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. – Вип. 37. – С. 178–184. 7. Трансформаційні процеси в торгівлі України в умовах інтернаціоналізації : [монографія] / [Л. О. Лігоненко, Г. М. Богославець, Г. Л. Піратовський та ін.]; за ред. Л. О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 334 с. 8. П'ятницька Г. Т. Переваги і недоліки розвитку великих торговельних мереж на ринку роздрібно торгівлі продовольчими товарами / Г. Т. П'ятницька // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 4 (142). – С. 103–113.

9. Підкаміний І. М. Інноваційний розвиток підприємств роздрібної торгівлі / І. М. Підкаміний, І. О. Совершенна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 1. – С. 156–159. 10. Кабанов А. І. Роль держави та ринкових механізмів у здійсненні інноваційного розвитку вугільної галузі / А. І. Кабанов, Ю. З. Драчук, О. М. Яременко // Економічний вісник Донбасу. – 2007. – № 4 (10). – С. 4–11. 11. Соловйов В. П. Інноваційний розвиток регіонів: питання теорії та практики : монографія / В. П. Соловйов, Г. І. Кореняко, В. М. Головатюк. – К. : Фенікс, 2008. – 244 с. 12. Тофанчук А. Т. Соціально-економічні особливості інноваційного процесу / А. Т. Тофанчук, М. В. Колесник // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : зб. наук. праць (економічні науки). – К. : НАУ, 2010. – Вип. 26. – С. 61–68. 13. Мерзоева Д. В. Инновационное развитие в республике Ингушетия / Д. В. Мерзоева // Инновационное развитие российской экономики : сб. материалов V Междунар. научно-практической конф. – М. : МЭСИ, 2012. – С. 317–321. 14. Никитенко І. В. Совершенствование институциональных форм обеспечения инновационного развития России в современных условиях [Электронный ресурс] / І. В. Никитенко // Управление экономическими системами. – 2013. – № 7. – Режим доступа : <http://uecs.ru/ekonomicheskaya-bezopasnost/item/2239-2013-07-09-11-32-51>. 15. Dooley P. The effective implementation of GIS in Local Government using diffusion theory [Electronic resource] / P. Dooley. – Melbourne : The University of Melbourne, 2001. – 150 p. – Access mode: http://www.csdila.unimelb.edu.au/publication/theses/Phillip_Dooley_Msc_Thesis.pdf. 16. Ілляшенко С. М. Інноваційний менеджмент : [підручник] / С. М. Ілляшенко. – Суми : ВТД "Університетська книга", 2010. – 334 с. 17. Никифорова В. Г. Інноваційний розвиток підприємств у контексті технологічного оновлення економіки / В. Г. Никифорова, В. О. Кравченко // Вісник соціально-економічних досліджень / Одеський національний економічний університет ; ред. З. М. Щербак. – 2013. – Вип. 2 (49). – Ч. 1. – С. 48–53. 18. Найдюк В. С. Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємств / В. С. Найдюк // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 3. – С. 251–263. 19. Семенова Н. В. Совершенствование организационно-экономического механизма обеспечения инновационного развития предприятий розничной торговли : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством / Н. В. Семенова. – Ульяновск, 2012. – 20 с. 20. Амоева І. Е. Устойчивое инновационное развитие [Электронный ресурс] / І. Е. Амоева. – Режим доступа : <http://futureaccess.ru/MediaCenter/biznes-stati/constinmovgrow/>. 21. Овасапян Е. Ш. Организация инновационной деятельности в розничных торговых сетях : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством / Е. Ш. Овасапян. – М., 2008. – 212 с. 22. Хасис Л. А. Системные преобразования торговой отрасли экономики на основе сетевых структур (организационно-экономический аспект) : дис. ... докт. экон. наук : 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством / Л. А. Хасис. – М., 2006. – 287 с. 23. Іжевський В. В. Економічна сутність інноваційної діяльності підприємств торгівлі та ресторанного господарства [Електронний ресурс] / В. В. Іжевський. – Режим доступу : <http://intkonf.org/izhevskiy-vv-ekonomichna-sut-innovatsiynoyi-diyalnosti-pidpriemstv-torgivli-ta-restorannogo-gospodarstva/>. 24. Фэй Л. Управление стратегией на уровне рынка / Л. Фэй, Р. Ренделл ; пер. с англ. // Курс MBA по стратегическому менеджменту. – М. : Альпина Паблишер, 2002. – С. 25–63. 25. П'ятницька Г. Т. Управління підприємством в епоху глобалізму : монографія / Г. Т. П'ятницька. – К. : Логос, 2006. – 568 с. 26. Горская Ю. А. Инновационная политика и стратегии предприятий в розничной торговле / Ю. А. Горская // Инновационная деятельность. – 2011. – № 4 (18). – Вип. 2. – С. 9–14. 27. Харук К. Б. Інноваційні стратегії розвитку торговельних підприємств / К. Б. Харук // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Проблеми економіки та управління. – 2009. – № 640. – С. 421–425. 28. Яркие примеры In Store инноваций [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.retailer.ru/print/id/40879/>. 29. Супермаркет Tesco начинает продажу блюд в инновационной упаковке [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://alfaparc.com/en/component/heimablog/comments/supermarket-Tesco-nachinaet-prodazhu-bliud-v-innovatsionnoi-upakovke>.
- References:** 1. Piatnytska H. T. Vplyv innovatsiinykh zmin na diialnist pidpriemstv restorannoho hospodarstva [Impact of Innovative Changes on Restaurants] / H. T. Piatnytska, N. O. Piatnytska // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 1 (65). – P. 122–126. 2. Santo B. Innovatsiya kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya / B. Santo; per. s veng.; obshch. red. i vstup. st. B. V. Sazonova. – M. : Progress, 1990. – 295 p. 3. Shumpeter Y. Teoriya ekonomicheskogo razvitiya (Issledovaniya pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla konyunktury) / Y. Shumpeter; per. s angl. – M. : Progress, 1982. – 455 p. 4. Kass M. E. Formirovanie strategii innovatsionnogo razvitiya predpriyatiya na osnove upravleniya nematerialnymi aktivami : [monografiya] [Formation of the Innovative Company Development Strategy Based on the Management of Intangible Assets] : [monograph] / M. E. Kass. – N. Novgorod : NNGASU, 2011. – 159 p. 5. Shypulina Yu. S. Rozvytok teoretyko-metodolohichnykh zasad perekhodu pidpriemstv na innovatsiinyi shliakh rozvytku / Yu. S. Shypulina, S. M. Illiashenko // Marketynh i menezhment innovatsii. – 2011. – Vol. 1, No. 4. – P. 103–112. 6. Apopii V. V. Vnutrishnia torhivlia Ukrainy: novi vektory rozvytku [Internal Trade in Ukraine: New Vectors of Development] / V. V. Apopii, V. O. Horbatiuk, O. R. Protsyshyn // Visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii: zb. nauk. prats. (Seriia ekonomichna). – Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi komertsii noi akademii, 2011. – Issue 37. – P. 178–184. 7. Transformatsiini protsesy v torhivli Ukrainy v umovakh internatsionalizatsii : [monohrafiia] [Transformation Processes in Ukraine in Trade Internationalization : monograph] / [L. O. Lihonenko, H. M. Bohoslavets, H. L. Piratovskiy et al.]; za red. L. O. Lihonenko. – K. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2009. – 334 p. 8. Piatnytska H. T. Perevahy i nedoliky rozvytku velykykh torhovelynykh merezh na rynku rozdrubnoi torhivli prodovolchymy tovaramy [Advantages and Disadvantages of Major Trade Chains Development on the Foodstuffs Retail Market] / H. T. Piatnytska // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – No. 4 (142). – P. 103–113. 9. Pidkamynnyi I. M. Innovatsiinyi rozvytok pidpriemstv rozdrubnoi torhivli / I. M. Pidkamynnyi, I. O. Sovershenna // Biznes Inform. – 2013. – No. 1. – P. 156–159. 10. Kabanov A. I. Rol derzhavy ta rynkovykh mekhanizmv u zdiisnenni innovatsiinoho rozvytku vuhilnoi haluzi [The Role of the State and Market Mechanisms in the Implementation of Innovative Development of the Coal Industry] / A. I. Kabanov, Y. Z. Drachuk, O. M. Yaremenko // Ekonomichnyi visnyk Donbasu. – 2007. – No. 4 (10). – P. 4–11. 11. Soloviov V. P. Innovatsiinyi rozvytok rehioniv: pytannia teorii ta praktyky : monohrafiia [Innovative Development of Regions: Theory and Practice : monograph] / V. P. Soloviov, H. I. Koreniako, V. M. Holovatiuk. – K. : Feniks, 2008. – 244 p. 12. Tofanchuk A. T. Sotsialno-ekonomichni osoblyvosti innovatsiinoho protsesu [Socio-economic Characteristics of the Innovation Process] / A. T. Tofanchuk, M. V. Kolesnyk // Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury : zb. nauk. prats. (ekonomichni nauky). – K. : NAU, 2010. – Issue 26. – P. 61–68. 13. Merzhoeva D. V. Innovatsionnoe razvitie v respublike Ingushetiya / D. V. Merzhoeva // Innovatsionnoe razvitie rossiyskoy ekonomiki : sb. materialov V mezhdunar. nauchno-prakticheskoy konf. – M. : MESI, 2012. – P. 317–321. 14. Nikitenko I. V. Sovershenstvovanie institutsionalnykh form obespechennia innovatsionnogo razvitiya Rossii v sovremennykh usloviyakh [Improving Institutional Forms of Current Innovative Development Provision of Russia] [Electronic resource] / I. V. Nikitenko // Upravlenie ekonomicheskimi sistemami. – 2013. – No. 7. –

- Access mode : <http://uecs.ru/ekonomicheskaya-bezopasnost/item/2239-2013-07-09-11-32-51>. 15. Dooley P. The effective implementation of GIS in Local Government using diffusion theory [Electronic resource] / P. Dooley. – Melbourne : The University of Melbourne, 2001. – 150 p. – Access mode : http://www.csdila.unimelb.edu.au/publication/theses/Phillip_Dooley_Msc_Thesis.pdf. 16. Illiashenko S. M. Innovatsiyni menedzhment : [pidruchnyk] / S. M. Illiashenko. – Sumy : VTD "Universytetska knyha", 2010. – 334 p. 17. Nykyforenko V. H. Innovatsiyni rozvytok pidpriemstv u konteksti tekhnolohichnoho onovlennia ekonomiky / V. H. Nykyforenko, V. O. Kravchenko // Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen / Odeskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet ; red. Z. M. Shcherbak. – 2013. – Issue 2 (49). – Part 1. – P. 48–53. 18. Naidiuk V. S. Sutnist ta peredumovy innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv / V. S. Naidiuk // Marketynh i menedzhment innovatsii. – 2013. – No. 3. – P. 251–263. 19. Semenova N. V. Sovershenstvovanie organizatsionno-ekonomicheskogo mekhanizma obespecheniya innovatsionnogo rozvitiya predpriyatiy roznichnoy torgovli : avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05 – ekonomika i upravlenie narodnym khozyaystvom / N. V. Semenova. – Ulyanovsk, 2012. – 20 p. 20. Amoeva I. E. Ustoychivoe innovatsionnoe razvitiye / I. E. Amoeva [Electronic resource]. – Access mode : <http://futureaccess.ru/Medaicenter/biznes-stati/constinnovgrow/>. 21. Ovasapyan E. Sh. Organizatsiya innovatsionnoy deyatel'nosti v roznichnykh setyakh : dis. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05 – ekonomika i upravlenie narodnym khozyaystvom / E. Sh. Ovasapyan. – M., 2008. – 212 p. 22. Khasis L. A. Sistemnye preobrazovaniya torgovoy otrasli ekonomiki na osnove setevykh struktur (organizatsionno-ekonomicheskyy aspekt) : dis. ... dokt. ekon. nauk : 08.00.05 – ekonomika i upravlenie narodnym khozyaystvom / L. A. Khasis. – M., 2006. – 287 p. 23. Izhevskiy V. V. Ekonomichna sutnist innovatsiynoi diialnosti pidpriemstv torhivli ta restorannoho hospodarstva [Electronic resource] / V. V. Izhevskiy. – Access mode : <http://intkonf.org/izhevskiy-vv-ekonomichna-sut-innovatsiynoyi-diyalnosti-pidpriemstv-torgivli-ta-restorannogo-gospodarstva/>. 24. Faey L. Upravlenie strategiyey na urovne rynka / L. Faey, R. Rendell ; per. s angl. // Kurs MVA po strategicheskomu menedzhmentu. – M. : Alpina Publisher, 2002. – P. 25–63. 25. Piatnytska H. T. Upravlinnia pidpriemstvom v epokhu hlobalizmu : monohrafiia [Enterprise Management in the Era of Globalization : monograph] / H. T. Piatnytska. – K. : Lohos, 2006. – 568 p. 26. Gorskaya Yu. A. Innovatsionnaya politika i strategii predpriyatiy v roznichnoy torgovle / Yu. A. Gorskaya // Innovatsionnaya deyatel'nost. – 2011. – No. 4 (18). – Issue 2. – P. 9–14. 27. Kharuk K. B. Innovatsiyni strategii rozvytku torhovelnykh pidpriemstv / K. B. Kharuk // Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Problemy ekonomiky ta upravlinnia. – 2009. – No. 640. – P. 421–425. 28. Yarkie primery In Store innovatsiy [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.retaier.ru/print/id/40879/>. 29. Supermarket Tesco nachinaet prodazhu blyud v innovatsionnoy upakovke [Electronic resource]. – Access mode : <http://alfaparc.com/en/component/hekimablog/comments/supermarket-Tesco-nachinaet-prodazhu-blyud-v-innovatsionnoi-upakovke>.
- Інформація про автора**
- Поляковська Катерина Валеріївна** – аспірант кафедри менеджменту Київського національного торговельно-економічного університету (02156, Україна, м. Київ, вул. Киото, 19, e-mail: Kate-89@ukr.net).
- Інформация об авторе**
- Поляковская Екатерина Валерьевна** – аспірант кафедри менеджменту Київського національного торговельно-економічного університету (02156, Україна, г. Київ, ул. Киото, 19, e-mail: Kate-89@ukr.net).
- Information about the author**
- K. Poliaskovska** – postgraduate student of the Department of Management of Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kyoto St, 02156, Kyiv, Ukraine, e-mail: Kate-89@ukr.net).
- Рецензент*
докт. екон. наук,
професор Лепейко Т. І.
- Стаття надійшла до ред.*
10.06.2014 р.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ НЕЗАДІЯНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РЕЗЕРВУ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

УДК 005.336:658.8

Носова Т. І.

Визначено підхід до оцінювання незадіяного інтелектуального резерву, який впливає на ефективне управління інтелектуальним потенціалом торговельного підприємства. Розглянуто сутність поняття "інтелектуальний потенціал". Доведено, що інтелектуальний потенціал торговельного підприємства повинен враховувати не лише реальний поточний рівень, але й максимально можливий. Запропоновано науково-методичний підхід до оцінювання незадіяного інтелектуального

резерву. Проведено розрахунок інтелектуального резерву, створено систему показників оцінювання можливостей розвитку інтелектуального потенціалу торговельного підприємства та побудовано матрицю парних порівнянь. Також наведено поетапну часову модель розвитку можливостей інтелектуального потенціалу торговельного підприємства й визначено його поточний рівень застосування, наведено розрахунки визначення простору незадіяного "інтелектуального резерву" інтелектуального потенціалу.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, інтелектуальний резерв, інтелектуальні можливості.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ НЕЗАДЕЙСТВОВАННОГО ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РЕЗЕРВА ТОРГОВОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

УДК 005.336:658.8

Носова Т. И.

Определены подходы к оценке незадействованного интеллектуального резерва, который влияет на эффективное управление интеллектуальным потенциалом предприятия. Рассмотрена сущность понятия "интеллектуальный потенциал". Доказано, что интеллектуальный потенциал торгового предприятия должен учитывать не только реальный текущий уровень, но и максимально возможный. Предложен научно-методический подход к оценке незадействованного интеллектуального резерва. Проведен расчет интеллектуального резерва, создана система показателей оценки возможностей развития интеллектуального потенциала торгового предприятия и построена матрица парных сравнений. Приведена поэтапная временная модель развития возможностей интеллектуального потенциала торгового предприятия и определен его текущий уровень применения, приведены расчеты определения пространства незадействованного "интеллектуального резерва" интеллектуального потенциала.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, интеллектуальный резерв, интеллектуальные возможности.

SCIENTIFIC AND METHODOICAL APPROACH TO THE EVALUATION OF THE UNTAPPED INTELLECTUAL RESERVE OF A TRADING ENTERPRISE

JEL Classification: J24; M12

T. Nosova

Evaluation approaches to the untapped intellectual reserve, which affects the effective management of the intellectual potential of an enterprise are identified. The essence of the concept "intellectual potential" is considered. The intellectual potential of a commercial enterprise is proved to have to consider both the current and best possible levels. A scientific and methodical approach to the evaluation of the untapped intellectual reserve is proposed. A calculation of the intellectual reserve was made, a system of indicators of the assessment of opportunities for development of the intellectual potential of a commercial enterprise was developed and a matrix of pairwise comparisons was built. A gradual development opportunities temporal model of the

intellectual potential of a commercial enterprise was offered and its current level of use was determined. Calculations for determining the space of the untapped "intellectual reserve" of the intellectual potential are given.

Keywords: intellectual potential, intellectual reserve, intellectual capabilities.

Основою ефективного розвитку інтелектуального потенціалу торговельного підприємства є багатогранний аналіз, планування, прогнозування та стратегічне управління його складовими елементами на основі виявлення інтелектуальних можливостей та забезпечення оптимальної рівноваги між інтелектуальним потенціалом та його незадіяним інтелектуальним резервом. В економічній практиці сьогодні не сформовано загальноприйнятого науково-методичного підходу до оцінювання незадіяного інтелектуального резерву торговельного підприємства, а ступінь теоретико-методологічних розробок з обраної теми не дає змоги задовольнити процес управління інтелектуальним потенціалом, тому важливість визначеної проблематики обумовила актуальність обраної теми дослідження.

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики управління й оцінювання інтелектуального потенціалу, а також дослідження його впливу на розвиток підприємства зробили вітчизняні та зарубіжні вчені: Ю. М. Канигін, В. Куценко, Малицький Б. А., В. Орищенко, В. Прошак, Резникова А. Е., П. Дракер, Т. Шульц, Г. Беккер, В. Воліков, А. Кендюхов, О. Гапоненко, І. Багрова, П. Цибулев.

Основна проблематика в оцінюванні інтелектуального потенціалу, а також його резерву полягає в тому, що в науковій літературі загалом не виокремлюється інтелектуальний потенціал торговельного підприємства з сукупного економічного потенціалу, а тому його важко оцінити, розвивати та використовувати його потенційні можливості для підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку.

Мета дослідження полягає в розробці науково-методичного підходу до оцінювання незадіяного інтелектуального резерву як запоруки ефективного управління інтелектуальним потенціалом торговельного підприємства.

Сутність інтелектуального потенціалу торговельного підприємства розкривається через призму ієрархічних організованих відносин системи управління підприємством, яка намагається досягти максимально можливого рівня розвитку (максимального потенціалу). Досягти максимального рівня інтелектуального потенціалу торговельного підприємства можливо лише за рахунок максимально ефективного управління кожним його елементом. Таким чином, можна зробити висновок, що інтелектуальний потенціал торговельного підприємства визначається можливістю торговельного підприємства використовувати здібності кожного елементу інтелектуального потенціалу, застосування яких дасть можливість підприємству поступово зростати за рахунок інтелектуального потенціалу, оскільки саме здібності дають змогу інтелектуальному потенціалу постійно та системно розвиватись.

З усього зазначеного випливає, що інтелектуальний потенціал торговельного підприємства повинен враховувати не лише реальний поточний рівень, але й максимально можливий, який буде виступати довгостроковою цільовою траєкторією розвитку підприємства.

Слід зазначити, що будь-які комбінації здібностей підприємства можуть і повинні характеризуватись кате-

горією "можливість" [1, с. 173], тобто можливістю торговельного підприємства ефективно використовувати комбінацію факторів інтелектуального потенціалу з метою досягнення цільової мети. Для реалізації цільової мети, необхідно визначити максимальний рівень можливостей інтелектуального потенціалу, який враховує оптимальну попарну комбінацію здібностей розвитку інтелектуального потенціалу.

Виходячи з цього, інтелектуальні здібності торговельного підприємства (Z^{IP}) можна подати, як інтелектуальний потенціал (\check{G}^P) та інтелектуальні можливості (\check{G}^m), тобто $Z^{IP} \in \{\check{G}^P, \check{G}^m\}$, водночас різниця між інтелектуальним потенціалом та інтелектуальними можливостями визначає інтелектуальний розвив (\check{G}^R), який можна подати формулою:

$$\check{G}^R = \check{G}^P - \check{G}^m. \quad (1)$$

З метою підвищення ефективності управління інтелектуальним потенціалом торговельного підприємства запропоновано науково-методичний підхід до оцінювання незадіяного інтелектуального резерву, який, на відміну від існуючих, дає можливість здійснити триєдине оцінювання інтелектуального потенціалу, максимального рівня можливостей та незадіяного інтелектуального резерву, а також визначити потенційну траєкторію зростання на основі визначення відхилення між поточним станом використання можливостей та максимально можливим рівнем.

Слід зазначити, що головна мета оптимального розвитку інтелектуального потенціалу торговельного підприємства полягає в мінімізації дистанції між інтелектуальним потенціалом та інтелектуальними можливостями, тобто дане твердження можна подати таким чином:

$$\check{G}^R \rightarrow \min; \check{G}^P \rightarrow \check{G}^m; \check{G}^m \rightarrow \max. \quad (2)$$

З одного боку, визначене твердження може бути спірним, оскільки наближення інтелектуального потенціалу до максимального рівня можливостей призведе до зниження незадіяного в інтелектуальному резерві. Проте, з іншого боку, збільшення розриву інтелектуального резерву може призвести до виникнення дисбалансу між складовими елементами системи управління інтелектуальним потенціалом, тому підприємство повинне знайти оптимальний баланс інтелектуального резерву.

Виходячи з усього зазначеного незадіяний інтелектуальний резерв можна розрахувати так:

$$\check{G}^R = (I^{UN} - S^{UN}) + (IPZ - S^{PZ}) + (I^{RC} - S^{RC}) + (I^{RR} - S^{RR}), \quad (3)$$

де I^{UN} – інтегральний показник ступеня розвитку управлінських навичок;
 I^{PZ} – інтегральний показник ступеня розвитку професійних здібностей;
 I^{RC} – інтегральний показник рівня кваліфікації;
 I^{RR} – інтегральний показник рівня результативності.

Інтегральний показник можливостей ступеня розвитку управлінських навичок (S^{UN}), ступеня розвитку про-

фесійних здібностей (S^{PZ}), рівня кваліфікації (S^{RC}) та рівня результативності (S^{RR}) розраховуються за формулами (4 – 8):

$$S^{UN} = 1 - \frac{1}{\sqrt{m}} \sum_{i=1}^m (\beta_{ij}^{UN} \times (1 - Q_{ij}^{UN})^2); \sum_{i=1}^m \beta_{ij}^{UN} = 1; \quad (4)$$

$$S^{PZ} = 1 - \frac{1}{\sqrt{m}} \sum_{i=1}^m (\beta_{ij}^{PZ} \times (1 - Q_{ij}^{PZ})^2); \sum_{i=1}^m \beta_{ij}^{PZ} = 1; \quad (5)$$

$$S^{RC} = 1 - \frac{1}{\sqrt{m}} \sum_{i=1}^m (\beta_{ij}^{RC} \times (1 - Q_{ij}^{RC})^2); \sum_{i=1}^m \beta_{ij}^{RC} = 1; \quad (6)$$

$$S^{RR} = 1 - \frac{1}{\sqrt{m}} \sum_{i=1}^m (\beta_{ij}^{RR} \times (1 - Q_{ij}^{RR})^2); \sum_{i=1}^m \beta_{ij}^{RR} = 1; \quad (7)$$

де $\beta_{ij}^{UN}; \beta_{ij}^{PZ}; \beta_{ij}^{RC}; \beta_{ij}^{RR}$ – вагомість i -го індикатора оцінювання можливостей розвитку управлінських навичок, розвитку професійних здібностей, рівня кваліфікації та результативності (розраховуються на основі аналізу матриці попарних порівнянь за методом К. Бержа);

$Q_{ij}^{UN}; Q_{ij}^{PZ}; Q_{ij}^{RC}; Q_{ij}^{RR}$ – стандартизовані значення i -го індикатора оцінювання можливостей розвитку управлінських навичок, розвитку професійних здібностей, рівня кваліфікації та результативності.

Стандартизація ознак індикаторів ґрунтується на теорії "адаптивної цінності", згідно з якою цінність цілого дорівнює сумі цінності його складових [2, с. 26]. Тобто початковий вектор значень $x_i = |x_1, x_2, x_3, \dots, x_n|$ змінено на вектор $q_i = |q_1, q_2, q_3, \dots, q_n|$.

Таким чином, таксономічний показник ($Q_{ij}^{UN}; Q_{ij}^{PZ}; Q_{ij}^{RC}; Q_{ij}^{RR}$) оцінювання можливостей розвитку управлінських навичок, розвитку професійних здібностей, рівня кваліфікації та результативності розраховується за формулою (8):

$$Q_{ij}^{UN,PZ,RC,RR} = \frac{Q_{ij} - \bar{Q}_j}{\sigma_j}, \quad (8)$$

де Q_{ij} – значення j -го показника оцінювання можливостей розвитку управлінських навичок, розвитку професійних здібностей, рівня кваліфікації та результативності;

\bar{Q}_j – середнє значення оцінювання показника Q_j :

$$\bar{Q}_j = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m Q_{ij}; j = 1, \dots, n;$$

де σ_j – загальне середньоквадратичне відхилення показника Q_j , що визначається як Евклідова відстань:

$$\sigma_j = \left[\frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (Q_{ij} - \bar{Q}_j)^2 \right]^{\frac{1}{2}}. \quad (9)$$

Визначення значущості ознак $q_i = |q_1, q_2, q_3, \dots, q_n|$ у їх загальному значенні розраховується на основі експертизи якісних оцінок первинних критеріїв об'єкта дослідження на базі аналізу матриці попарних порівнянь за методом К. Бержа [3, с. 110].

Систему показників оцінювання можливостей розвитку інтелектуального потенціалу торговельного підприємства наведено на рисунку.

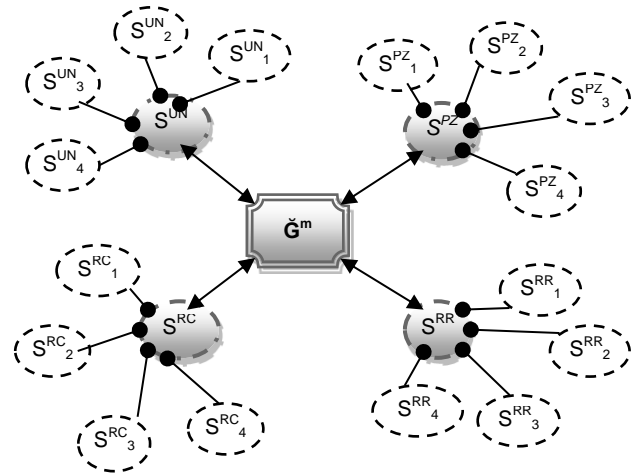

Рис. Система показників оцінювання можливостей розвитку інтелектуального потенціалу торговельного підприємства

Умовні позначення: G^m – інтелектуальні можливості; S^{UN} – інтегральний показник оцінювання ступеня розвитку управлінських навичок; S^{PZ} – інтегральний показник оцінювання рівня кваліфікації; S^{RC} – інтегральний показник оцінювання рівня кваліфікації; S^{RR} – інтегральний показник оцінювання рівня результативності; S^{UN1} – здатність до адекватного оцінювання фактичної ситуації; S^{UN2} – здатність вносити доцільні корективи в процес досягнення цілей розвитку потенціалу; S^{UN3} – здатність до аналітичного та стратегічного мислення; S^{UN4} – вміння знаходити компроміс у конфліктних ситуаціях; S^{PZ1} – вміння застосовувати інструменти аналізу; S^{PZ2} – вміння моделювати та прогнозувати інноваційну діяльність підприємства; S^{PZ3} – знання методів економічного аналізу; S^{PZ4} – здатність пристосування до умов ринкової конкуренції; S^{RC1} – здатність підвищувати рівень кваліфікації торгово-оперативного персоналу; S^{RC2} – здатність до управління асортиментом та споживчою якістю товарів; S^{RC3} – здатність до розвитку зв'язків із постачальниками; S^{RC4} – можливість розробки і впровадження в діяльність нововведень; S^{RR1} – здатність до розвитку сильних сторін інтелектуального потенціалу; S^{RR2} – можливість зниження ступеня фінансового ризику; S^{RR3} – здатність до забезпечення раціональної організаційної структури інтелектуального потенціалу; S^{RR4} – здатність до здійснення трансформації ресурсів.

Узагальнена матриця попарних порівнянь визначених експертами показників (див. рисунок) оцінювання можливостей розвитку управлінських навичок, розвитку професійних здібностей, рівня кваліфікації та результативності за методом К. Бержа має вигляд:

$$K^+ = \begin{bmatrix} k_{11} & k_{12} & k_{13} & k_{14} \\ k_{21} & k_{22} & k_{23} & k_{24} \\ k_{31} & k_{32} & k_{33} & k_{34} \\ k_{41} & k_{42} & k_{43} & k_{44} \end{bmatrix}. \quad (10)$$

Таким чином, трансформована матриця визначається на основі рівняння:

$$K = \|k_{ij}\|, \quad k_{ij} = \{0, 1, 2\}, \quad (11)$$

де $k_{ij} = 0$ – перевага параметра Q_j над параметром Q_i ;

$k_{ij} = 1$ – рівноцінність Q_j та Q_i ;
 $k_{ij} = 2$ – перевага параметра Q_i над Q_j .

У процесі складання чисел кожного рядка матриці отримуються числові характеристики важливості параметрів, а поділивши їх на загальну суму, можна отримати вагові коефіцієнти параметрів [4, с. 3]:

$$\beta_{ij} = \frac{\sum_{j=1}^n k_{ij}^+}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n k_{ij}^+} \quad (12)$$

З метою усунення недоліків неврахування у формулі (10) важливості рівноцінних та "прогашних" (перевага параметра Q_j) порівнянь використано ітераційний процес: на кожному k -му кроці важливість критерію $L_i(k)$ визначається як сума "балів" рівноцінних йому критеріїв та подвоєних – які його перевищують [4, с. 3]. Тоді $L_i(k)$ визначається за формулою 12:

$$L_k^i(k) = L^i(k) / (l^1(k) + l^2(k) + l^3(k) + l^4(k)); \quad i = \overline{1;n}; j = \overline{1;n} \quad (13)$$

де $L_k^i(k)$ – кількість шляхів довжини k при графічній інтерпретації матриці (формула 9);
 n – кількість критеріїв.

На основі експертних визначень побудовано матриці парних порівнянь для визначення вагомості показників оцінювання можливостей розвитку управлінських навичок, розвитку професійних здібностей, рівня кваліфікації та результативності:

$$K^{UN} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 2 & 1 \\ 2 & 1 & 0 & 2 \\ 0 & 2 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 2 & 1 \end{bmatrix}; \quad K^{PZ} = \begin{bmatrix} 1 & 2 & 2 & 0 \\ 0 & 1 & 2 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 2 \\ 2 & 2 & 0 & 1 \end{bmatrix};$$

$$K^{RC} = \begin{bmatrix} 1 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 2 & 0 \\ 2 & 0 & 1 & 0 \\ 2 & 2 & 2 & 1 \end{bmatrix}; \quad K^{RR} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 1 & 1 \\ 2 & 1 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 1 & 2 \\ 1 & 2 & 0 & 1 \end{bmatrix}.$$

У результаті проведених розрахунків отримано чотири вектори вагомості для критеріїв оцінювання можливостей розвитку управлінських навичок, розвитку професійних здібностей, рівня кваліфікації та результативності:

$$\beta_1^{UN} = 0,225; \beta_2^{UN} = 0,321; \beta_3^{UN} = 0,230; \beta_4^{UN} = 0,224.$$

$$\beta_1^{PZ} = 0,28; \beta_2^{PZ} = 0,16; \beta_3^{PZ} = 0,228; \beta_4^{PZ} = 0,331.$$

$$\beta_1^{RC} = 0,12; \beta_2^{RC} = 0,24; \beta_3^{RC} = 0,14; \beta_4^{RC} = 0,5.$$

$$\beta_1^{RR} = 0,19; \beta_2^{RR} = 0,25; \beta_3^{RR} = 0,33; \beta_4^{RR} = 0,23.$$

У табл. 1 наведено розрахунки оцінювання рівня поточних задіяних можливостей розвитку інтелектуального потенціалу за його складовими елементами на прикладі двох торговельних підприємств.

Таблиця 1

Оцінювання рівня поточних задіяних можливостей розвитку складових елементів інтелектуального потенціалу ТОВ "Амстор" та ТОВ "Квіза-Трейд" за 2012 р.

Підприємства	S^{UN}	S^{PZ}	S^{RC}	S^{RR}
ТОВ "Амстор"	0,900	1,828	0,900	1,631
ТОВ "Квіза-Трейд"	2,700	2,053	2,700	0,731

Проведені розрахунки (див. табл. 1) дозволяють зробити висновок, що рівень застосування інтегрального показника можливостей розвитку управлінських навичок у 3 рази більший у ТОВ "Квіза-Трейд", ніж у ТОВ "Амстор", аналогічна ситуація з інтегральним показником рівня кваліфікації. Інтегральний показник можливостей розвитку професійних здібностей на 12 % нижчий у ТОВ "Амстор", ніж у ТОВ "Квіза-Трейд", водночас інтегральний показник оцінювання можливостей підвищення результативності у 2,2 раза вищий у підприємства ТОВ "Амстор".

Однак проведене оцінювання не дає можливості зробити глибокий якісний аналіз рівня задіяних поточних можливостей, що може суттєво вплинути на управлінські рішення стосовно підвищення рівня управління сукупним інтелектуальним потенціалом торговельного підприємства. Тому в табл. 2 наведено якісний інтервальний класифікатор розподілу рівня застосування поточних можливостей локальних елементів інтелектуального потенціалу на основі підходу Седжерса.

Таблиця 2

Класифікатор оцінювання рівня задіяних поточних можливостей інтелектуального потенціалу торговельного підприємства

Лінгвістичне значення $S^{UN,PZ,RC,RR}$	Якісне лінгвістичне оцінювання класифікатора
$\geq 1,68$	Високий
1,17 – 1,67	Достатній
0,66 – 1,16	Середній
$\leq 0,65$	Низький

Відповідно до розробленої шкали можна зробити висновок, що поточний рівень застосування можливостей розвитку управлінських навичок та рівня кваліфікації у ТОВ "Амстор" – середній, можливості розвитку професійних здібностей використовуються на доволі високому рівні, а можливості розвитку рівня результативності достатньо задіяні. Аналізуючи здатність до використання поточних можливостей на ТОВ "Квіза-Трейд", слід зазначити, що підприємство активно застосовує свої потенційні можливості зростання локальних складових інтелектуального потенціалу, про що свідчить високий рівень розвитку професійних здібностей, управлінських навичок та рівень кваліфікації, водночас рівень результативності має середнє значення.

Загальний рівень застосування поточних інтелектуальних можливостей зростання для підвищення ефективності управління інтелектуальним потенціалом торговельного підприємства розраховується за формулою 14:

$$G^m = \sqrt[4]{S^{UN} \times S^{PZ} \times S^{RC} \times S^{RR}} \quad (14)$$

Щоб зробити висновки стосовно рівня застосування поточних інтелектуальних можливостей, побудовано межу зони визначення його рівня на основі закону нормального розподілу Гаусса (табл. 3).

Закінчення табл. 3

Таблиця 3

Зона оцінювання межі рівня застосування поточних інтелектуальних можливостей зростання інтелектуального потенціалу торговельного підприємства

Зона оцінювання межі \bar{G}^m	Якісна оцінка \bar{G}^m	Якісна характеристика \bar{G}^m
1	2	3
1,70 – 2,00	Висока	зона, в якій усі складові елементи інтелектуального потенціалу збалансовано використовуються, модифікуються, доповнюються, намагаються досягти нового якісного рівня

1	2	3
1,39 – 1,69	Середня	зона, в межах якої зберігається стабільний рівень застосування одних і тих же можливостей, можливе зниження рівня застосування деяких із них не знизить середнього рівня застосування поточних можливостей
1,00 – 1,38	Низька	зона, в якій можливості складових елементів інтелектуального потенціалу майже не застосовуються, тобто підприємство не приділяє уваги підвищенню вартості свого інтелектуального потенціалу

На рис. 2 наведено поетапну часову модель розвитку можливостей інтелектуального потенціалу торговельного підприємства та визначено рівень застосування поточних інтелектуальних можливостей зростання інтелектуального потенціалу для досліджуваних підприємств.

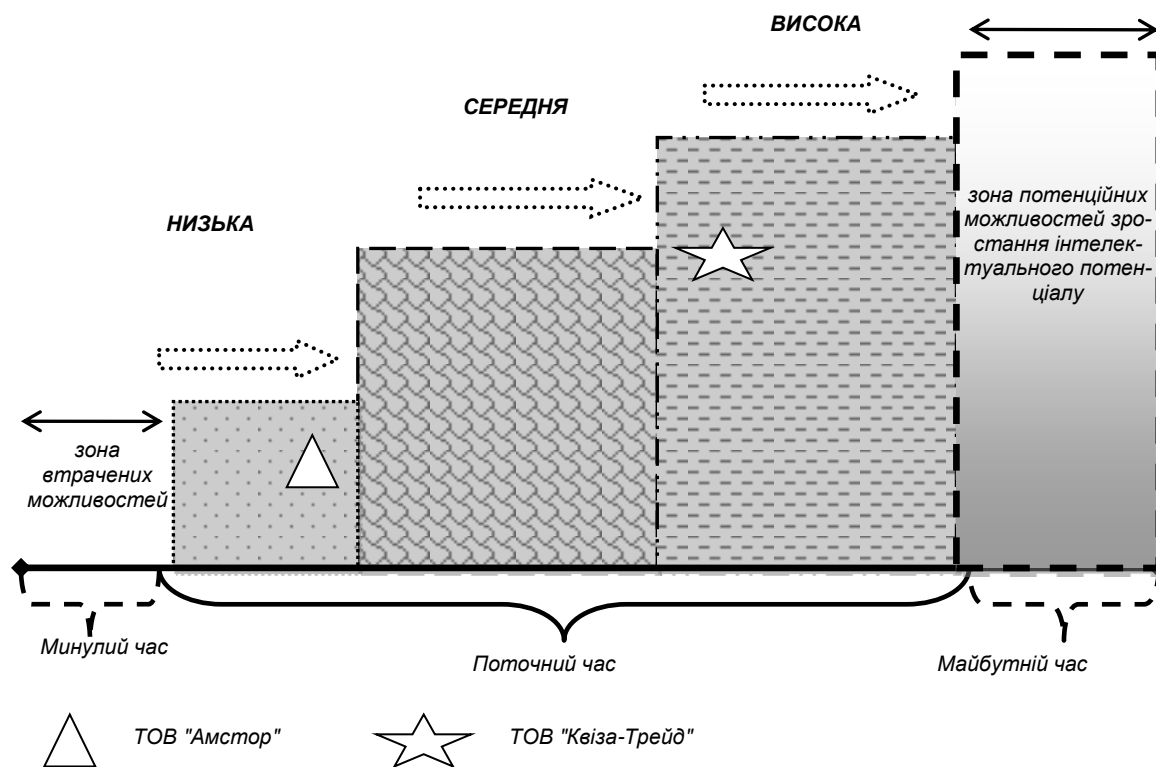

Рис. 2. Поетапна часова модель розвитку можливостей інтелектуального потенціалу торговельного підприємства

Аналізуючи рис. 2, можна дійти висновку, що підприємство ТОВ "Квіза-Трейд" перебуває в зоні високого рівня використання поточних можливостей свого зростання, а ТОВ "Амстор", навпаки, має низький рівень застосування своїх можливостей, тобто підприємство має потенціал, але його не використовує.

Для забезпечення ефективного управління інтелектуальним потенціалом торговельного підприємства необхідне визначення потенційних можливостей його розвитку в довгостроковій перспективі. Досягнення бажаної мети можливе на основі ідентифікації простору незадіяного (потенційного) інтелектуального резерву.

Основою визначення інтелектуального резерву є визначені інтегральний показник тетрацентричного ядра інтелектуального потенціалу (\check{G}^p) та рівень застосування поточних інтелектуальних можливостей розвитку (\check{G}^m), які дозволяють визначити для торговельного підприємства

простір його незадіяного інтелектуального резерву (\check{G}^R) та потенційну траєкторію зростання на основі визначення відхилення між поточним станом використання можливостей ($\check{G}^p - \check{G}^m$) та максимально можливим ($\check{G}^p - \check{G}^m - \check{G}^{max}$) (рис. 3).

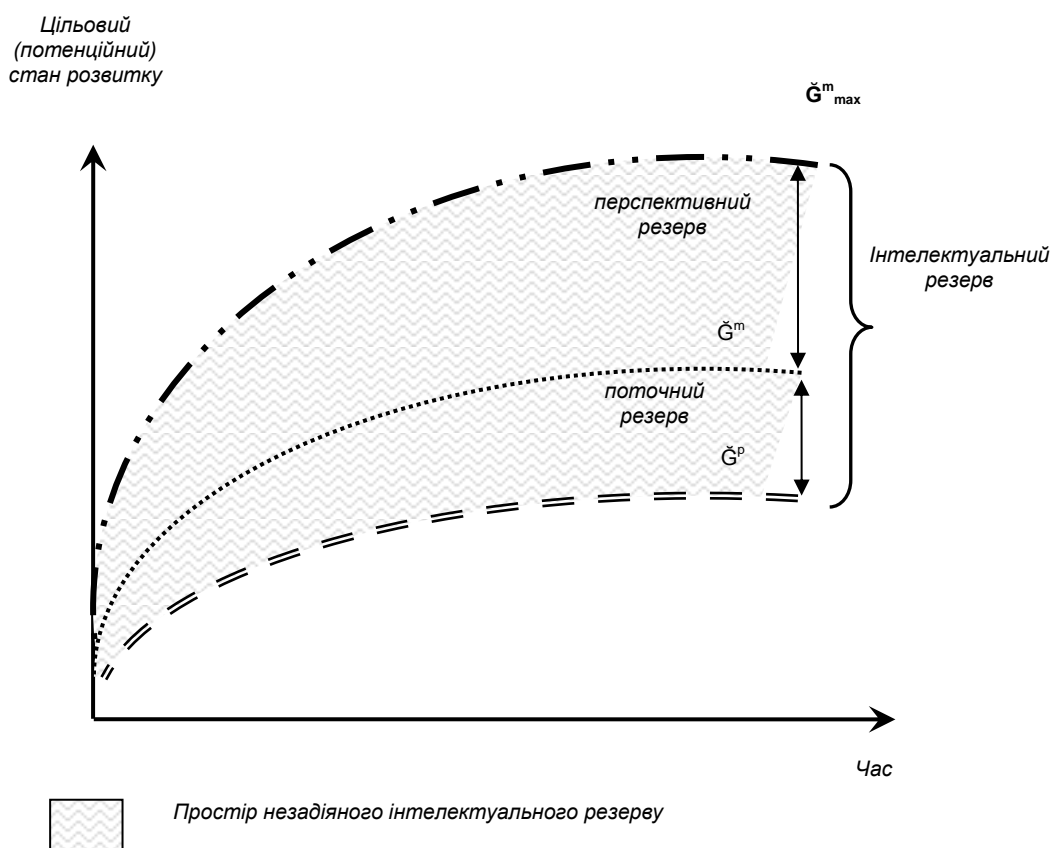

Рис. 3. Модель визначення "інтелектуального резерву" інтелектуального потенціалу торговельного підприємства

Слід зазначити, що якщо $\check{G}^p = \check{G}^m$, то розвиток інтелектуального потенціалу підприємства можна охарактеризувати як "поточний стан рівноваги", якщо $\check{G}^p > \check{G}^m$, то в цьому випадку підприємство не використовує повністю своїх можливостей для зміцнення свого потенціалу, якщо $\check{G}^m > \check{G}^p$ – то знає про свої сильні сторони розвитку, намагається їх використовувати на високому рівні, проте поточний рівень застосування інтелектуальних ресурсів (розвиток професійних здібностей, управлінських навичок, кваліфікації та результативності управління інтелектуальним потенціалом) та їх комбінація знаходяться на середньому або низькому рівні, для таких підприємств розмір простору незадіяного інтелектуального резерву (\check{G}^R) збільшується на величину розриву поточного стану, тобто чим більшим є розрив, тим більше відхилення від бажаного потенційно можливого стану розвитку інтелектуального потенціалу, і навпаки.

У табл. 4 наведено узагальнені розрахунки визначення простору незадіяного "інтелектуального резерву" інтелектуального потенціалу для кожного досліджуваного підприємства.

Таблиця 4

Визначення простору незадіяного "інтелектуального резерву" інтелектуального потенціалу

Підприємства	\check{G}^m	\check{G}^p	Поточний резерв	\check{G}^R
ТОВ "Амстор"	1,246	1,457	+0,211*	-0,753
ТОВ "Квіза-Трейд"	1,818	1,327	-0,491	-0,181

*"- " – є можливості зростання;
 "+ " – підприємство вичерпало поточні можливості або неефективно їх використовує.

На основі даних, наведених у табл. 4, можна сказати, що ТОВ "Амстор" вичерпало свої поточні можливості зростання і його інтелектуальний розвиток складає 0,753 пункта, що свідчить про значні можливості зростання

в перспективі. Що стосується ТОВ "Квіза-Трейд", слід зазначити, що підприємство має високий рівень інтелектуального потенціалу та оптимально використовує свої наявні поточні можливості, інтелектуальний розрив складає 0,181 пункта. Як було зазначено, не існує оптимальної межі досягнення максимального значення перспективних можливостей, тому, коли підприємство досягне максимально можливого рівня, воно перейде на інший етап свого розвитку та знайде нові можливості для свого зростання, оскільки зростання – це незмінний процес постійного руху вперед.

Таким чином, проведений аналіз сутності категорії "інтелектуальний потенціал" обґрунтовує важливість урахування в процесі оцінювання інтелектуального потенціалу інтелектуального резерву, який буде виступати довгостроковою цільовою траєкторією розвитку торговельного підприємства. Виходячи з цього з метою підвищення ефективності управління інтелектуальним потенціалом торговельного підприємства автором запропоновано науковий підхід до оцінювання незадіяного інтелектуального резерву.

Проведене оцінювання інтелектуального потенціалу та інтелектуального резерву дає змогу зробити висновок, що головна мета в управлінні інтелектуальним потенціалом торговельного підприємства полягає в прагненні мінімізувати розрив між інтегральним показником тетрацентричного ядра інтелектуального потенціалу та поточними можливостями, або більш ефективного використанні поточних можливостей для того, щоб приділити увагу потенційно можливим, які підвищують вартість інтелектуального потенціалу торговельного підприємства і виступають запорукою його довгострокового конкурентного становища на ринку.

Практичне застосування результати роботи знаходять в оцінювання інтелектуального резерву підприємства та графоаналітичному відображенні результатів розрахунків, що дозволяє підприємству зробити висновок про наявні інтелектуальні резерви та використовувати їх у подальшій господарській діяльності.

Література: 1. Павлов К. В. Система показателей регулирования инновационного потенциала промышленных предприятий / К. В. Павлов, С. В. Кочетков, О. В. Кочеткова // Научные ведомости БелГУ. – 2007. – № 3 (34). – С. 170–175. 2. Єрина А. М. Статистичне моделювання та прогнозування : навч. посіб. / А. М. Єрина ; Київ. нац. екон. ун-т. – К. : КНЕУ, 2001. – 170 с. 3. Берж К. Теория графов и ее применения / К. Берж. – М. : Изд-во "Иностранная литература", 1962. – 320 с. 4. Горницька Д. А. Визначення коефіцієнтів важливості для експертного оцінювання в галузі інформаційної безпеки / Д. А. Горницька, В. В. Волянська, А. О. Корченко // Захист інформації : науково-практичний журнал. – 2012. – № 1. – С. 1–13. 5. Адлер Ю. П. Планирование эксперимента при поиске оптимальных условий / Ю. П. Адлер, Е. В. Маркова, Ю. В. Грановский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Наука, 1976. – 280 с. 6. Воликов В. В. Етапи оцінювання інтелектуального потенціалу підприємства / В. В. Воликов // Еко-

номіка розвитку. – 2013. – № 2 (66). – С. 118–123. 7. Радіонова І. Ф. Інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал економіки: розмежування понять і явищ / І. Ф. Радіонова, В. І. Усик // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 10 (124). – С. 56–67.

References: 1. Pavlov K. V. Sistema pokazateley regulirovaniya innovatsionnogo potentsiala promyshlennykh predpriyatii / K. V. Pavlov, S. V. Kochetkov, O. V. Kochetkova // Nauchnye vedomosti BelGU. – 2007. – No. 3 (34). – P. 170–175. 2. Yerina A. M. Statystychnye modeliuvaniya ta prohnozuvanniya : navch. posib. / A. M. Yerina ; Kyiv. nats. ekon. un-t. – K. : KNEU, 2001. – 170 p. 3. Berzh K. Teoriya grafov i ee primeneniya / K. Berzh. – M. : Izd-vo "Inostrannaya literatura", 1962. – 320 p. 4. Hornitska D. A. Vyznachennia koefitsientiv vazhlyvosti dlia ekspertnoho otsiniuvanniya v haluzi informatsiinoi bezpeky / D. A. Hornitska, V. V. Volianska, A. O. Korchenko // Zakhyst informatsii : naukovo-praktychnyi zhurnal. – 2012. – No. 1. – P. 1–13. 5. Adler Yu. P. Planirovaniye eksperimenta pri poiske optimalnykh usloviy / Yu. P. Adler, E. V. Markova, Yu. V. Granovskiy. – 2-e izd., perepab i dop. – M. : Nauka, 1976. – 280 p. 6. Volikov V. V. Etyapy otsiniuvanniya intelektualnogo potentsialu pidpriyemstva [Enterprise Intellectual Potential Evaluation Stages] / V. V. Volikov // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 2 (66). – P. 118–123. 7. Radionova I. F. Intelektualnyi kapital ta intelektualnyi potentsial ekonomiky: rozmezhuvaniya poniat i yavyshech [Intellectual Capital and Economy Intellectual Potensial : Differentiation of Concepts and Phenomena] / I. F. Radionova, V. I. Usik // Aktualni problemy ekonomiky. – 2011. – No. 10 (124). – P. 56–67.

Інформація про автора

Носова Тетяна Ігорівна – аспірант кафедри економіки підприємства Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (83032, Україна, м. Донецьк, вул. Чаадаєва, 14-4, e-mail: Nosik0408@mail.ru).

Інформация об авторе

Носова Татьяна Игоревна – аспірант кафедри економіки підприємства Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (83032, Україна, г. Донецьк, ул. Чаадаева, 14-4, e-mail: Nosik0408@mail.ru).

Information about the author

T. Nosova – postgraduate student of Enterprise Economy Department of Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tuhun-Baranovskiyi (14-4 Chaadaieva St, 83032, Donetsk, Ukraine, e-mail: Nosik0408@mail.ru).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Назарова Г. В.

Стаття надійшла до ред.
10.06.2014 р.

*Все, что познается, имеет число,
ибо невозможно ни понять ничего,
ни познать без него.
Пифагор*

Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці

ЦІЛОЧИСЛОВІ СІТКИ НА ПЛОЩИНІ В ЗАДАЧАХ ДИСКРЕТНОЇ ОПТИМІЗАЦІЇ

УДК 330.46:53

Сенчуков В. Ф.

Розглянуто оригінальний підхід до розв'язання задач дискретної (цілочислової) оптимізації, який базується на нумерації точок площини з цілими координатами – цілих точок. Знайдено за допомогою функції антьє аналітичний опис (у замкненій формі) залежності координат цілої точки від її номера і номера цілої точки від її координат.

На цих засадах запропоновано уникнути попереднього розв'язування задачі математичного програмування з послабленими обмеженнями, тобто без урахування вимог цілочисловості змінних, як це робиться в методах відтинання і комбінаторних методах. Знаходження оптимуму функції цілі відразу здійснено на множині цілих точок – підмножині області допустимих значень змінних.

Ключові слова: послідовність, нумерація, ціле число, формула, параметричні рівняння, серія нулів (одиниць), вузол сітки, номер квадрата, цільова функція, оптимум (мінімум, максимум), методи відтинання, комбінаторні методи, задачі економіки.

ЦЕЛОЧИСЛЕННЫЕ РЕШЕТКИ НА ПЛОСКОСТИ В ЗАДАЧАХ ДИСКРЕТНОЙ ОПТИМИЗАЦИИ

УДК 330.46:53

Сенчуков В. Ф.

Рассмотрен оригинальный подход к решению задач дискретной (целочисленной) оптимизации, основанный на нумерации точек плоскости с целыми координатами – целых точек. Найдено с помощью функции антьє аналитическое описание (в замкнутой форме) зависимости координат целой точки от ее номера и номера целой точки от ее координат.

На этой основе предложено избежать предварительного решения задачи математического программирования с ослабленными ограничениями, то есть без учета требований целочисленности переменных, как это делается в методах

отсечения и комбинаторных методах. Нахождение оптимума функции цели сразу осуществляется на множестве целых точек – подмножество области допустимых значений переменных.

Ключевые слова: последовательность, нумерация, целое число, формула, параметрические уравнения, серия нулей (единиц), узел сетки, номер квадрата, целевая функция, оптимум (минимум, максимум), методы отсечения, комбинаторные методы, задачи экономики.

INTEGRAL LATTICES ON A PLANE IN DISCRETE OPTIMIZATION PROBLEMS

JEL Classification: C25; C35

V. Senchukov

A novel approach to solving the problems of discrete (integer) optimization based on the numbering of points in the plane with integer coordinates, i. e. lattice points, is considered. An analytical description (in the closed form) of the whole point coordinates dependence on its number and the whole point number on its coordinates was found using the function antje.

On this basis, it is proposed to avoid a preliminary solution of the problem of mathematical programming with weak constraints, i. e. excluding the requirements of integer variables, as in the methods of pruning and combinatorial methods. Finding the optimum of the objective function is carried out directly on the set of lattice points i. e. a subset of the domain of admissible values of variables.

Keywords: sequence, numbering, integer, formula, parametric equations, a series of zeros (ones), a network node, the number of a square, the objective function, the optimum (minimum, maximum), clipping methods, combinatorial methods, economics objectives.

Аналітичний опис цілочислових сіток у Z^2 . Більш як півтора століття цілочислові сітки є предметом дослідження різних видатних математиків на чолі з К. Гауссом. Стосовно цієї теми поставлено різні питання, на багато з яких відповіді давно відомі, але є питання, відповіді на які невідомі досі. Задачами на сітках займався і творець теорії множин Г. Кантор; він перший здійснив нумерацію множини точок першого квадранта площини з цілими координатами [1]. (Ця нумерація застосовувалася ним у процесі доведення зліченності множини раціональних чисел.) У даній роботі пропонується опис на аналітичному рівні цілочислових сіток з довільними цілими координатами її точок. Про таку нумерацію згадується в роботі [2] В. Серпінського, але її аналітичне зображення не наведено. Інші наукові роботи з цього питання автором невідомі.

Розглянемо деякі попередні відомості. Нехай елементами числової послідовності $\{a_n\}$, де $a_n = f(n)$, є нулі й одиниці. Стаціонарну скінченну послідовність (кортеж), складену з нулів (одиниць), яка в $\{a_n\}$ передеє одиниці (нулю) або розташована між одиницями (нулями), назвемо **серією нулів (одиниць)**. (Поняття "серія" узагальнюється на будь-які цілі числа a – елементи кортежу.)

Одним із джерел побудови нескінченних послідовностей (далі – послідовностей), що містять серії нулів і одиниць, є співвідношення:

$$\left[\frac{n+1}{2} \right] - \left[\frac{n}{2} \right] = \begin{cases} 1, & n - \text{нечетне } (n = 2m-1) \\ 0, & n - \text{парне } (n = 2m) \end{cases} \quad \forall m \in \mathbf{N} \quad (1)$$

і його узагальнення:

$$\left[\frac{\varphi(n)+a}{c} \right] - \left[\frac{\varphi(n)+b}{c} \right] = \begin{cases} 0, & \alpha_1 - \alpha_2 = (a-b)/c \\ 1, & \alpha_1 - \alpha_2 = (a-b)/c - 1 \end{cases} \quad (2)$$

де символ $[\cdot]$ означає взяття цілої частини числа (функцію антьє);

$\varphi(n)$ – деяка функція натурального аргументу;

a, b, c – сталі із N або Z ;

$\alpha_1(\alpha_2)$ – дробова частина числа, яке визначається для кожного n виразом, що стоїть під знаком функції антьє у зменшуваному (від'ємнику) лівій частині співвідношення (2).

Залежно від закону φ і вибору параметрів a, b, c отримуємо ті чи інші серії нулів і одиниць. Наприклад, якщо взяти: $\varphi(n) = 3n, a = 1, b = 0, c = 5$, то отримаємо послідовність, у якій перша серія нулів двоелементна, інші – чотириелементні, а серії одиниць одноелементні:

$$a_n = \left[\frac{3n+1}{5} \right] - \left[\frac{3n}{5} \right] = \begin{cases} 1, & n = 5m-2 \\ 0, & n = m + [(m+1)/4] \end{cases} : 0, 0, 1, 0, 0, 0, 0, 1, \dots \quad \forall m \in \mathbf{N}.$$

Закінчення таблиці

Умова-послідовність $n = m + [(m+1)/4]$, яка визначає номери n для серій нулів, є інверсією послідовності $n = 5m - 2 : 5m - 2 = m + [(m+1)/4]$, тобто $\{5m-2\} \sqcup \{m+[(m+1)/4]\} = \{m\}$, де \sqcup – символ логічної суми (диз'юнкції) послідовностей [3]. На відміну від умови $n \neq 5m - 2$, яка не є конструктивною, умова $n = 5m - 2$ дозволяє відразу встановити номери n для серій нулів.

Запропонований підхід до аналітичного опису послідовностей із серіями нулів і одиниць дає змогу здійснити нумерацію всіх точок прямокутної декартової площини, які мають цілі координати (**нумерація точок** – це взаємно однозначна відповідність – бієкція – між множиною точок площини з цілими координатами і множиною натуральних чисел).

Далі перейдемо до встановлення залежності координат цілої точки від її номера. Під **цілочисловими сітками** розуміють сукупність точок площини (або простору), координати яких у деякій (прямолінійній) системі координат є цілими числами. Такі сітки відіграють важливу роль у різних питаннях кристалографії, теорії функцій, теорії чисел, у задачах оптимізації. Нумерацію точок – **вузлів сітки** – можна здійснити різними способами (залежно від зручності її використання для розв'язання поставленої задачі). Розглянемо один із них зі схемою, зображеною на рис. 1, а фрагмент таблиці відповідної нумерації точок наведено в таблиці.

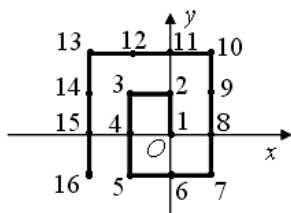

Рис. 1. Схема нумерації

1	2	3	4	5	6
11	0 2	2	9	-2	13
12	-1 2	1	11	-3	15
13	-2 2	0	13	-4	17
14	-2 1	-1	15	-3	17
15	-2 0	-2	17	-2	17
16	-2 -1	-3	19	-1	17

Точки площини, координатами яких є цілі числа, коротко називають **цілими точками**. За В. Серпінським, нумерацію цілих точок будемо проводити по спіралі, кожний звій якої складений із відрізків прямої, починаючи з точки O і рухаючись послідовно вгору, вліво, вниз, вправо і т. д. (див. рис. 1).

У таблицю занесені перші шістнадцять точок. Для встановлення зв'язку між номерами цілих точок n і їхніми координатами – $x = x(n)$, $y = y(n)$ – введемо в розгляд суму $(x + y)$ і різницю $(x - y)$ координат, і відповідно доданки $S^+ = S^+(n)$ і $S^- = S^-(n)$, які доповнюють суму і різницю координат до номера n :

$$x + y + S^+ = n, \quad x - y + S^- = n. \quad (3)$$

Відзначимо деякі властивості $S^+(n)$ і $S^-(n)$:

1) якщо точка (x, y) належить бісектрисі $y = -x$ ($y = x$), то S^+ (S^-) співпадає з номером точки: $S^+ = n$ ($S^- = n$);

2) номери точок бісектрис є квадратичними функціями параметра m – номери точки ($m \in \mathbb{Z}^2$), починаючи рахунок від початку координат (скінченні різниці цієї послідовності складають арифметичну прогресію зі сталою різницею, що дорівнює восьми):

$$y = -x \quad (x \geq 0) \Rightarrow S^+ = 2(2m-1)(m-1) + 1; \quad (4)$$

$$y = -x \quad (x \leq 0) \Rightarrow S^+ = 2(2m-3)(m-1) + 1;$$

$$y = x \quad (x \geq 0) \Rightarrow S^- = (2m-1)^2;$$

$$y = x \quad (x \leq 0) \Rightarrow S^- = 4(m-1)^2 + 1. \quad (5)$$

Із (3) отримуємо:

$$x = n - \frac{1}{2}(S^+ + S^-), \quad y = \frac{1}{2}(S^- - S^+) - \quad (6)$$

формули визначення координат точки (x, y) за її номером n , які можна тлумачити як **параметричні рівняння $x = x(n)$, $y = y(n)$** цілочислової площини, де роль параметра відіграє номер точки.

Аналіз схеми і таблиці нумерації показує, що різниці $d^+(n)$, $d^-(n)$ між наступним і попереднім членами послідовностей $S^+ = S^+(n)$ і $S^- = S^-(n)$: $d^\pm(n) = S^\pm(n+1) - S^\pm(n)$ дорівнюють нулеві (0) або двом (2).

Таблиця

Фрагмент таблиці нумерації точок

n	(X, y)	x+y	S ⁺	x-y	S ⁻
1	2	3	4	5	6
1	0 0	0	1	0	1
2	0 1	1	1	-1	3
3	-1 1	0	3	-2	5
4	-1 0	-1	5	-1	5
5	-1 -1	-2	7	0	5
6	0 -1	-1	7	1	5
7	1 -1	0	7	2	5
8	1 0	1	7	1	7
9	1 1	2	7	0	9
10	1 2	3	7	-1	11

Загальні члени послідовностей $0,5 \cdot d^+(n)$, $0,5 \cdot d^-(n)$ (і разом з тим послідовностей $S^+(n)$ і $S^-(n)$) удалось встановити за допомогою функції антьє (див. (1), (2)) у вигляді:

$$\begin{aligned} \frac{1}{2}d^+(n) &= \left[\frac{\sqrt{n-1}+1}{2} \right] - \left[\frac{\sqrt{n-1}}{2} \right]; \\ \frac{1}{2}d^-(n) &= \left[\frac{\sqrt{4n-3}+3}{4} \right] - \left[\frac{\sqrt{4n-3}+1}{4} \right]. \end{aligned} \quad (7)$$

Аналізуючи формули (7), отримуємо межі серій нулів і одиниць (залежно від значень параметра m):

$$\forall m \in \mathbf{N}: \frac{1}{2}d^+ = \begin{cases} 0, & 4(m-1)^2 + 1 \leq n \leq (2m-1)^2 \\ 1, & (2m-1)^2 + 1 \leq n \leq 4m^2 \end{cases}; \quad (8)$$

$$\frac{1}{2}d^-(n) = \begin{cases} 1, & (2m-1)(2m-2) + 1 \leq n \leq 2m(2m-1) \\ 0, & 2m(2m-1) + 1 \leq n \leq 2m(2m+1) \end{cases}.$$

На основі (6), (7) загальні члени послідовностей $S^+(n)$ і $S^-(n)$ подаються у вигляді:

$$\begin{aligned} S^+ &= S^+(n) = \sum_{i=1}^{n-1} d^+(i) + 1 = 2 \sum_{i=1}^{n-1} \left(\left[\frac{\sqrt{i-1}+1}{2} \right] - \left[\frac{\sqrt{i-1}}{2} \right] \right) + 1; \\ S^- &= S^-(n) = \sum_{i=1}^{n-1} d^-(i) + 1 = 2 \sum_{i=1}^{n-1} \left(\left[\frac{\sqrt{4i-3}+3}{4} \right] - \left[\frac{\sqrt{4i-3}+1}{4} \right] \right) + 1. \end{aligned} \quad (9)$$

Кожну суму вдалося "згорнути" в одну формулу, тобто подати у замкненому вигляді декількома способами. За одним із них отримуємо:

$$\Rightarrow S^+(n) = n + (u(u+1) - n + 1) \cos u\pi, \quad (10)$$

де $u = [\sqrt{n-1}]$.

$$S^- = S^-(n) = n + 1/2 + (n - 3/2 - v(v+2)) \cos v\pi, \quad (11)$$

де $v = \left[\frac{\sqrt{4n-3}-1}{2} \right]$.

Для розв'язання задачі обертанья – вказати номер точки за її координатами – введемо деякі допоміжні поняття. Усю сукупність цілих точок площини можна розглядати як об'єднання множин точок з цілими координатами, які лежать на сторонах квадратів з центром симетрії у початку координат зі сторонами (див. рис. 1): 2, 4, 6, ... $2k$, ..., $k \in \mathbf{N}$. Число k , що дорівнює половині сторони квадрата, назовемо **номером квадрата**. Точці (0, 0) – виродженому квадрату – припишемо **номер нуль** (0). Між номерами квадрата і координатами точок, які належать його межі, існує тісний зв'язок: $k = \max\{|x|, |y|\}$. Залежно від n номер квадрата $k = \left[\frac{(\sqrt{n-1}+1)}{2} \right]$.

Формулу, що виражає залежність номера точки сітки від координат: $n = n(x, y)$, виведемо, спираючись на результат розв'язку системи двох рівнянь (для сітки, що на рис. 1):

$$\begin{cases} n(x, y) + n(y, x) = 8k^2 + 2 \\ n(x, y) - n(y, x) = 4k + 2(x + y) \end{cases}, \quad (12)$$

де $n(x, y)$, $n(y, x)$ – номери точок, симетричних відносно бісектриси першого і третього координатних кутів: $y = x$ $n(x, y)$ відповідає $x \geq y$;
 k – номер квадрата.

Праві частини рівнянь – закони, яким підкоряються відповідно сума і різниця номерів симетричних точок; вони встановлюються детальним аналізом схеми нумерації.

Із (12) маємо:

$$\begin{aligned} n(x, y) &= 4k^2 + 1 + (2k + x + y), \\ n(y, x) &= 4k^2 + 1 - (2k + x + y). \end{aligned} \quad (13)$$

Об'єднуючи дві формули в одну, остаточно отримуємо:

$$n(x, y) = 4k^2 + 1 + \text{sign}(x - y)(2k + x + y), \quad (14)$$

де $\text{sign}(t)$ – так звана **сігнум-функція**: $\text{sign}(t) = \begin{cases} 1, & t \geq 0 \\ -1, & t < 0 \end{cases}$;

$k = \max\{|x|, |y|\}$ – номер квадрата, $k = 0, 1, 2, \dots$.

Формула (14) є **формулою визначення номера точки $n = n(x, y)$ за її координатами x, y** .

Нескладно перекоонатися, що її задовольняють і точки, які належать самій бісектрисі:

$$|x| = |y| = k \Rightarrow \begin{cases} x = y > 0 \Rightarrow n(x, y) = 4k^2 + 1 + 4k = (2k + 1)^2 \\ x = y < 0 \Rightarrow n(x, y) = 4k^2 + 1 \end{cases}. \quad (15)$$

Справедливість (15) впливає із властивостей (див. (5)) послідовностей $S^+ = S^+(n)$, $S^- = S^-(n)$ за умови, що $y = x$.

Застосування нумерації до дискретної оптимізації. Задачі дискретної оптимізації мають скінченну множину допустимих розв'язків, які теоретично можна перебрати і вибрати найкращий, такий, що забезпечує мінімум або максимум цільової функції. Практично ж це часто викликає значні ускладнення навіть для задач невеликої вимірності.

Вимоги дискретності змінних величин – числових характеристик досліджуваного об'єкта (процесу) – притаманні таким практичним задачам економіки, як вибір послідовності виробничих процесів, календарне планування роботи підприємства, планування та забезпечення матеріально-технічного постачання, розміщення підприємств, розподіл капіталовкладень, планування використання обладнання тощо.

Для знаходження оптимальних планів задач цілочислового програмування застосовують дві групи методів – методи відтинання і комбінаторні методи [4].

Основою методів відтинання є ідея поступового "звуження" області допустимих розв'язків поставленої задачі. Пошук цілочислового оптимуму починається з розв'язування задачі з так званими послабленими обме-

женнями, тобто без урахування вимог цілочисловості змінних. Далі введенням у модель спеціальних додаткових обмежень, що враховують цілочисловість змінних, многокутник допустимих розв'язків послабленої задачі поступово зменшуємо доти, доки змінні оптимального розв'язку не набудуть цілочислових значень. До цієї групи належать методи розв'язання повністю цілочислових задач (дробовий алгоритм Гомори); методи розв'язання частково цілочислових задач (другий алгоритм Гомори).

Комбінаторні методи зводяться до перебору всіх допустимих цілочислових розв'язків, однак згідно з їх процедурою здійснюється цілеспрямований перебір множини цілочислових розв'язків. Найпоширенішим у цій групі методів є метод гілок і меж.

Ідея запропонованого підходу до цілочислової оптимізації полягає в тому, щоб не здійснювати розв'язування послабленої задачі чи аналізу-перебору гілок. Його основою є аналітичний опис цілочислової площини Z^2 , що дозволяє уникнути гілкування для переходу до наступної цілої точки і її діагностики на оптимальність. Відповідний спосіб оптимізації названо методом **накладання цілочислової сітки** (НЦС). Суть методу полягає в такому:

1) *описуємо* множини цілих точок D^C , яку включає вихідна область допустимих значень D (це здійснюється за допомогою формул (6), (10), (11) згідно із заданими обмеженнями);

2) *обчислюємо* значення цільової функції на множині D^C , і серед них – оптимальне, або просуваємось поступово від точки з найбільшим номером до точок з меншими номерами до визначення оптимуму;

3) *знаходимо* відповідний оптимальний план (або плани).

Покажемо реалізацію методу НЦС на ілюстративному прикладі:

$$\begin{aligned} z &= 9x + 8y \rightarrow \max; \\ \begin{cases} 4x + 28y \leq 77 \\ 36x + 28y \leq 189 \end{cases}; \\ x \geq 0, y \geq 0; x \in \mathbf{Z}, y \in \mathbf{Z}. \end{aligned}$$

На рис. 2 наведено геометричне зображення області D і D^C .

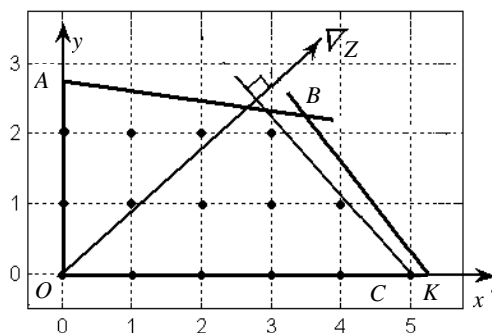

Рис. 2. Область допустимих значень і цілочислова сітка

Розв'язання задачі здійснювалося в середовищі ППП MatLab.

Створений М-файл має вигляд:

```
function oxyz=Optima2(N)
n=1:N;
u=floor(sqrt(n-1)); v=floor((sqrt(4*n-3)-1)/2);
Sp=n+(u.*(u+1)-n+1).*cos(u.*pi);
Sm=n+1/2+(n-3/2-v.*(v+2)).*cos(v.*pi);
x=(Sp+Sm)/2; y=(Sm-Sp)/2; % залежність x і y від номера n
for i=1:N
if x(i)>=0 & y(i)>=0 & 4*x(i)+28*y(i)<=77 & 36*x(i)+28*y(i)<=189
xc(i)=x(i);yc(i)=y(i); % накладання цілочислової сітки
end
end
dl=length(xc);
zo=max(9.*xc+8.*yc); % відшукування оптимального значення z(x,y)
d=zo-(9.*xc+8.*yc);
for j=1:dl
if d(j)==0
xo=xc(j);yo=yc(j); % устанавлення оптимального плану (xo,yo)
end
end
oxyz=[xo,yo,zo];
```

Після звернення до процедури видається результат:

```
N=125;
>> oxyz=Optima2(N)
oxyz =
    5    0    45
```

Отже, не розв'язуючи послабленої задачі (з максимумом у точці $B(3,5; 2,25)$), відразу отримуємо цілочисловий оптимум у точці $C(5,0)$.

Без принципових змін метод НЦС поширюється на нелінійні задачі математичного програмування.

Література: 1. Ершов Ю. Л. Теория нумераций / Ю. Л. Ершов. – М.: Наука, 1977. – 416 с. 2. Серпинский В. Сто простых, но одновременно трудных вопросов арифметики / В. Серпинский. – М.: Учпедгиз, 1961. – 76 с. 3. Сенчуков В. Ф. Логические операции над последовательностями и закон простых чисел / В. Ф. Сенчуков // Докл. АН УССР. Сер. А. – 1988. – № 6. – С. 20–23. 4. Кузнецов А. В. Высшая математика: Математическое программирование: учебник / А. В. Кузнецов, В. А. Сакович, И. И. Холод; под ред. А. В. Кузнецова. – Мн.: Высшая школа, 1994. – 286 с.

References: 1. Ershov Yu. L. Teoriya numertsyiy [Theory of Enumerations] / Yu. L. Ershov. – M.: Nauka, 1977. – 416 p. 2. Serpinskiy V. Sto prostykh i odnovenno trudnykh voprosov arifmetiki [Hundred Simple but at the Same Time Difficult Questions of Arithmetic] / V. Serpinskiy. – M.: Uchpedgiz, 1961. – 76 p. 3. Senchukov V. F. Logicheskie operatsii nad posledovatel'nostyami i zakon prostykh chisel [Logical Operations on Sequences and the Law of Prime Numbers] / V. F. Senchukov // Dokl. AN USSR. Ser. A. – 1988. – No. 6. – P. 20–23. 4. Kuznetsov A. V. Vysshaya matematika: matematicheskoe programmirovaniye: uchebnik / A. V. Kuz-

netsov, V. A. Sakovich, I. I. Kholod ; pod. red. A. V. Kuznetsova. –
Mn. : Vysheyshaya shkola, 1994. – 286 p.

университета имени Семена Кузнеця (61166, Украина, г. Харь-
ков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: sevifed@gmail.com).

Інформація про автора

Сенчук Віктор Федорович – канд. фіз.-мат. наук,
доцент кафедри вищої математики й економіко-математичних
методів Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна,
9-А, e-mail: sevifed@gmail.com).

Information about the author

V. Senchukov – PhD in Physics and Mathematics,
Associate Professor of the Department of Higher Mathematics and
Economic-Mathematical Methods of Simon Kuznets Kharkiv
National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166,
Kharkiv, Ukraine, e-mail: sevifed@gmail.com).

Информация об авторе

Сенчук Виктор Федорович – канд. физ.-мат. наук,
доцент кафедры высшей математики и экономико-математи-
ческих методов Харьковского национального экономического

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Раєвцева О. В.

Стаття надійшла до ред.
11.06.2014 р.

**АНАЛІЗ МЕТОДІВ ТА МОДЕЛЕЙ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ
АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ДО ОРГАНІЗАЦІЙНИХ
ЗМІН В УМОВАХ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ**

УДК 005.591:005.21

Найпак Д. В.

Розглянуто основні проблеми, що пов'язані з формуванням нових підходів до управління та розробки моделей роботи підприємств у конкурентному середовищі, що змінює вимоги до працівників, ставлення до бізнесу, системи управління підприємствами, мотиви та методи прийняття рішень. Досліджено вплив даного процесу на основні концепції адаптації та розвитку підприємств у змінному середовищі. Обґрунтовано методології та інструментарій управління і стратегічного розвитку підприємства в аспекті адаптації підприємств. Проаналізовано контекст забезпечення розвитку підприємства, оскільки метою будь-якого вдосконалення є перехід підприємства на новий етап функціонування. Підкреслено, що фінансово-економічна криза більш гостро поставила питання конкурентоспроможності та виживання підприємства на ринку, що посилило увагу до питання управління змінами.

Ключові слова: адаптація, розвиток, організаційні зміни.

**АНАЛИЗ МЕТОДОВ И МОДЕЛЕЙ ОЦЕНКИ УРОВНЯ
АДАПТАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЯ К ОРГАНИЗАЦИОННЫМ
ИЗМЕНЕНИЯМ В УСЛОВИЯХ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ**

УДК 005.591:005.21

Найпак Д. В.

Рассмотрены основные проблемы, которые связаны с формированием новых подходов к управлению и разработке моделей работы предприятий в конкурентной

среде, что меняет требования к работникам, отношение к бизнесу, системы управления предприятиями, мотивы и методы принятия решений. Исследовано влияние данного процесса на основные концепции адаптации и развития предприятий в среде организационных изменений. Обоснованы методологии и инструментарий управления и стратегического развития предприятия в аспекте адаптации предприятий. Проанализирован контекст обеспечения развития предприятия, поскольку целью любого совершенствования является переход предприятия на новый этап функционирования подчеркнуто, что финансово-экономический кризис более остро поставил вопрос конкурентоспособности и выживания предприятия на рынке, что усилило внимание к вопросу управления изменениями.

Ключевые слова: адаптация, развитие, организационные изменения.

**ANALYSIS OF METHODS AND MODELS OF ENTERPRISE
ADAPTATION TO ORGANIZATIONAL CHANGES
UNDER STRATEGIC DEVELOPMENT**

JEL Classification: P11; M12

D. Naipak

The main issues related to the creation of new approaches to the management and development of enterprise' operation models in the competitive environment were investigated, such approaches changing the requirements to workers, attitude to business business management system, motivation and decision-making methods. The effect of this process on the basic concepts of adaptation and development of enterprises in a changing environment was studied. The methodology and tools of management and strategic development in terms of enterprises adaptation was grounded. Provision of enterprise development is analysed, as the goal of any improvement is to switch to a new phase of operations. The financial and economic crisis is found to more acutely raise the question of competitiveness and survival in the market, which focused more attention on the issue of change management.

Keywords: adaptation, development, organizational changes.

Проблема організаційно-економічних основ управління підприємством постає актуальною в економіці будь-якої країни світу. Однією зі складових цієї багатогранної проблеми постає питання управління процесами адаптації до організаційних змін на промислових підприємствах, що є зараз особливо актуальним для сучасної економіки України. Цей процес повинен мати циклічний характер з періодичністю, яка залежить від темпів і масштабів назрівання суперечностей між вимогами конкурентного середовища і можливостями їх задоволення на базі потенціалу промислового підприємства. Таке складне завдання має динамічний комбінаторний характер, а управління окремими складовими адаптації лежить на відповідних функціональних структурах підприємства.

На сьогоднішні гостро постає питання формування нових підходів до управління та розробки моделей роботи підприємств у конкурентному середовищі, що можна розглядати як адаптацію до змін організаційного середовища.

Ефективність управління реальними об'єктами, як показує практика, перебуває у прямій залежності від ступеня використання адаптивного механізму в процесі управління незалежно від природи об'єкта, яким управляють.

Питання методології та інструментарію менеджменту і стратегічного розвитку підприємства в аспекті адаптації підприємств та механізму проведення адаптації досліджено в наукових роботах таких авторів Гейця В. М., Гриньової В. М., Копейченко Ю. В., Растрюгина Л. А., Скурихіна В. І., Срагович В. Г., Фрадкова А. Л., Козаченко Г. В., Лелейко Т. І., Клебанової Т. С., Кизима М. О. Разом із тим деякі питання методичного забезпечення управління процесами адаптації до організаційних змін розроблені недостатньо повно, що вимагає їх уточнення та розвитку в сучасних умовах господарювання.

Концепції адаптації та розвитку підприємств у зовнішньому конкурентному середовищі використовують різні підходи та моделі, сформовані на базі різних теорій управління.

Питання адаптації підприємств до умов середовища, що змінюються, давно є одним із ключових у процесі забезпечення стабільного розвитку. Особливо гостро відчувається необхідність управління організаційно-економічними процесами в період адаптації підприємства до істотної зміни чинників зовнішнього середовища внаслідок активних інтеграційних процесів (глобалізації, повного або часткового злиття економік держав, входження у світові торговельні організації і т. д.).

Організаційно-економічний механізм адаптації підприємства до змінних умов бізнес-середовища ста-

новить внутрішньо врегульовану ієрархічну систему, яка відображає стан підприємства відповідно до принципів, обраних цілей, установлених функцій, визначених завдань, обраних моделей, методів, способів організації та об'єктів управління (процесів адаптації). На цю систему стохастично впливають фактори міцливого бізнес-середовища, і вона має результативну реакцію у вигляді економічного ефекту адаптації та підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства. Етапи формування даної системи наведено в таблиці.

Таблиця

Етапи формування організаційно-економічної системи адаптації підприємства

№	Найменування етапу
1	Аналіз існуючого стану управління адаптацією на підприємстві
2	Визначення цілей організаційно-економічної системи адаптації підприємства за рівнями
3	Визначення функціональних підсистем організаційно-економічної системи адаптації підприємства з урахуванням стадії життєвого циклу підприємства
4	Організація кадрового забезпечення організаційно-економічної системи адаптації підприємства, в тому числі підвищення їхньої кваліфікації
5	Закріплення функцій адаптації за співробітниками підприємства, виходячи із визначення функцій, складності та трудомісткості робіт із адаптації
6	Організація інформаційного забезпечення організаційно-економічної системи адаптації підприємства
7	Матеріально-технічне забезпечення організаційно-економічної системи адаптації підприємства
8	Нормативно-методичне забезпечення організаційно-економічної системи адаптації підприємства – розробка документів для внутрішнього розпорядку, бізнес-плану адаптації
9	Правове забезпечення організаційно-економічної системи адаптації підприємства – розробка і затвердження окремих нормативних і ненормативних актів для внутрішнього розпорядку
10	Фінансове забезпечення складання бюджету витрат на організаційно-економічну систему адаптації підприємства

Для оцінювання рівня адаптації на різних етапах управління цим процесом використовуються такі методи та моделі (рисунок).

MOST – управлінський міст, призначений для переходу від стратегічного аналізу до розробки стратегії адаптації підприємства. Його зміст і послідовність реалізації такі: M – Mission – місія; O – Objectives – цілі; S – Strategy as Strategic Priorities – стратегічні пріоритети; T – Tactics – тактика [1].

SWOT-аналіз – універсальний аналітичний

інструмент як стратегічного, так і тактичного аналізу процесу адаптації; S – Strengths – сильні сторони; W – Weaknesses – слабкі сторони; O – Opportunities – можливості; T – Threats – загрози [2].

SNW-аналіз – методика (підхід) стратегічного аналізу внутрішнього середовища підприємства. Зміст і послідовність проведення аналізу SNW: S – Strengths – сильна позиція (сторона); N – Neutral – нейтральна позиція; W – Weakness – слабка позиція (сторона) [2].

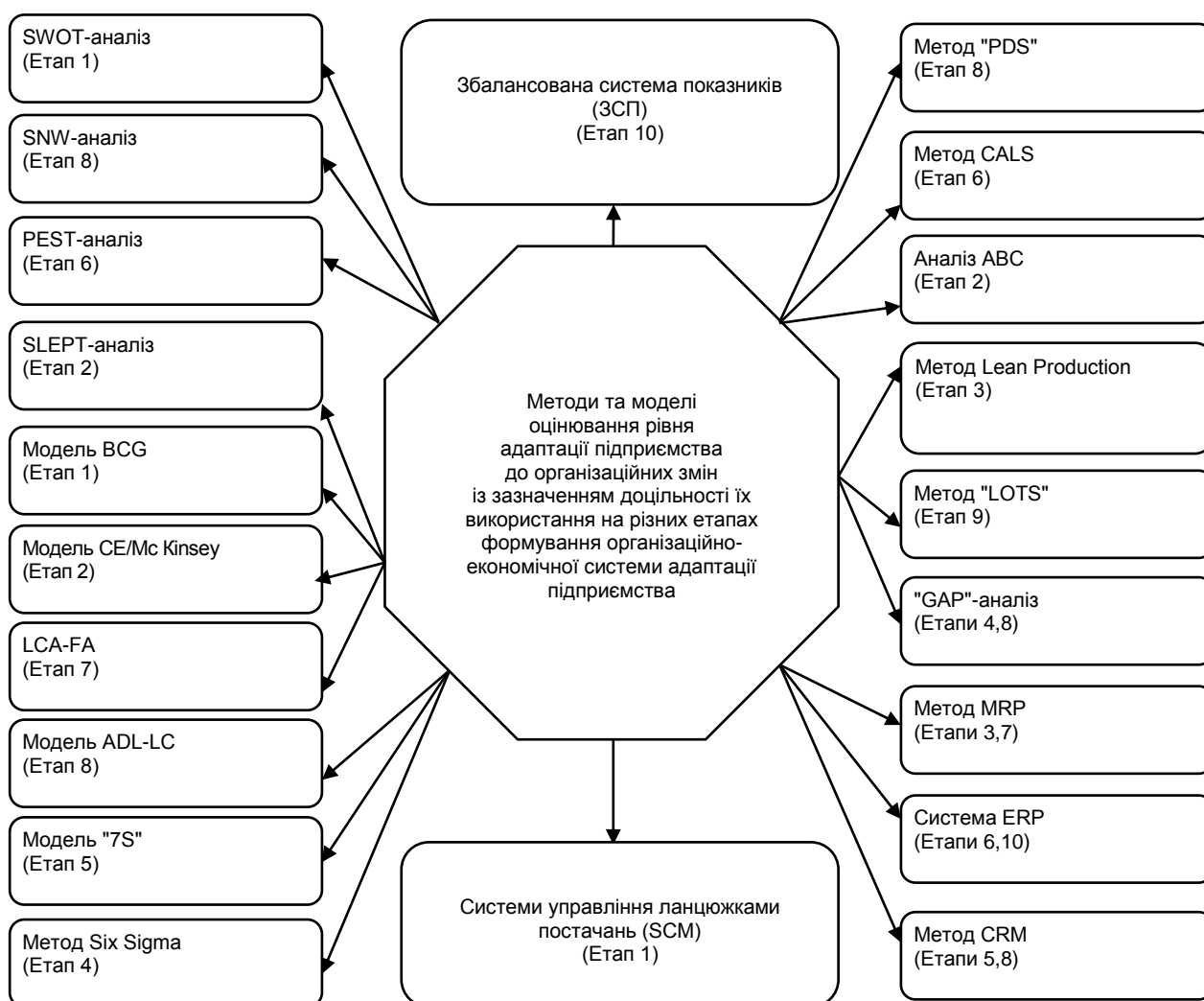

Рис. Методи та моделі оцінювання рівня адаптації підприємства до організаційних змін

PEST-аналіз – методичний інструмент стратегічного аналізу чотирьох груп факторів макросередовища, що впливають на ринкову діяльність підприємства, в складі: P – Policy – політика; E – Economy – економіка; S – Society – суспільство (соціум); T – Technology – технологія [3].

SLEPT-аналіз – методичний інструментарій стратегічного аналізу макросередовища, застосовуваний для ідентифікації тих факторів, що впливають або можуть вплинути на ринкову діяльність підприємства. Зміст і послідовність проведення SLEPT-аналізу: S – Social/Cultural – соціально-культурне середовище; L – Legal – правове середовище; E – Economic – економічне середовище; P – Political – політичний клімат, T – Technological – технологічні показники розвитку бізнесу [4].

Модель BCG (матриця "зростання ринкової частки" розмірністю 2 x 2) – типова модель розробки конкурентної стратегії (бізнес-стратегій) для кожного конкретного бізнесу підприємства, тобто його стратегічних одиниць бізнесу (СОБ). Подає особливе відображення позиції конкретної СОБ у двовимірному стратегічному просторі, заданому такими двома координатними осями, як ринкова позиція СОБ і темп зростання ринку [4].

Модель CE/Mc Kinsey (матриця "привабливості становища на ринку" розмірністю 3 x 3) – багатофакторна

модель аналізу стратегічних позицій СОБ підприємства в конкретному конкурентному бізнес-просторі [5].

Модель ADL-LC (матриця ADL розмірністю 4 x 5) – багатофакторна модель стратегічного аналізу диверсифікованих підприємств та інструмент стратегічного управління для обґрунтування прийняття рішень щодо стратегій для кожної СОБ [6].

LCA-FA – застосовується для розробки стратегії адаптації підприємства [7].

Модель "7S" – це спосіб осмислення проблем розвитку або перебудови організації. Експерти компанії Mc Kinsey рекомендують саме в такій послідовності вносити зміни: strategy – стратегія, skill – навички, shared values – загальновизнані цінності, structures – структури, systems – системи, staff – кадри, style – стиль [6].

"GAP"-аналіз є методом розробки стратегії, спрямованою на усунення розриву між бажаною і прогнозованою діяльністю [4].

Метод "LOTS" полягає в детальному послідовному обговоренні ряду проблем бізнесу, починаючи з місії підприємства і закінчуючи індивідуальним проектом усередині підприємства за напрямками: існуюче становище; стратегії; довгострокові та короткострокові цілі; аналіз; кадровий потенціал; плани розвитку; організація; звітність

з метою формування позиції, що дозволить підприємству, його СОБ, персоналу правильно будувати свої взаємини із зовнішнім середовищем [7].

Метод "PDS" (*Problem Detection Study*) застосовується для вивчення структури потреб покупців. Результати досліджень, проведених за цим методом, використовуються для підвищення конкурентоспроможності підприємства [7].

Збалансована система показників (ЗСП) (в англійському варіанті – *Balanced Scorecard (BSC)*) – це механізм послідовного доведення до персоналу стратегічних цілей компанії та контроль за їх досягненням через так звані ключові показники ефективності (КПЕ) (в англійському варіанті – *Key Performance Indicator (KPI)*). КПЕ є, по суті, вимірниками досяжності цілей, а також характеристиками ефективності бізнес-процесів й роботи кожного окремого співробітника. У цьому контексті, ЗСП є інструментом не тільки стратегічного, але й оперативного управління. Перевага ЗСП полягає в тому, що підприємство, яке впровадило цю систему, отримує в результаті "систему координат" дій відповідно до стратегії на будь-яких рівнях управління. Усі ресурси, а також співробітники компанії через систему мотивації, тісно зав'язану на КПЕ, зорієнтовані на стратегію компанії та спрямовані на її досягнення у своїй щоденній роботі [8].

Метод CALS (англ. *Continuous Acquisition and Life Cycle Support*) – безперервна інформаційна підтримка постачання і життєвого циклу) – сучасний підхід до проектування і виробництва високотехнологічної і наукоємної продукції, який полягає у використанні комп'ютерної техніки і сучасних інформаційних технологій на всіх стадіях життєвого циклу виробу, що забезпечує одноманітні способи управління процесами і взаємодії всіх учасників цього циклу (замовників продукції, постачальників/виробників продукції, експлуатаційного і ремонтного персоналу), що реалізувався відповідно до вимог системи міжнародних стандартів, які регламентують правила вказаної взаємодії переважно за допомогою електронного обміну даними [2].

Аналіз ABC – метод, що дозволяє класифікувати ресурси фірми за ступенем їх важливості. У його основі лежить принцип Парето – 20 % усіх товарів дають 80 % обороту. Відносно аналізу ABC, правило Парето може прозвучати так: надійний контроль 20 % позицій дозволяє на 80 % контролювати систему, чи то запаси сировини, що комплектують, чи продуктивний ряд підприємства і т. д. Аналіз ABC – аналіз товарних запасів шляхом ділення на три категорії: найбільш цінні, проміжні, цінні [3].

Метод *Lean Production* (ощадливе виробництво – від англ. *lean* – пісний без жиру, стрункий; у російській версії *lean* – *бережливий*) – логістична концепція менеджменту, сфокусована на оптимізації бізнес-процесів з максимальною орієнтацією на ринок і врахуванням мотивації кожного працівника. Бережливе виробництво складає основу нової філософії менеджменту. Метою такого виробництва є досягнення мінімальних витрат праці, мінімальних термінів створення нової продукції, гарантованого постачання продукції замовників, висока якість за мінімальної вартості; основними принципами бережливого виробництва є "вилучаюче" виробництво (продукція "вилучається" з боку замовника, а не нав'язується виробником); чудова якість (здача з першого пред'явлення, система "нуль дефектів", виявлення і вирішення проблем з моменту їх виникнення); мінімізація втрат (японська модель) шляхом усунення всіх видів діяльності, які не приносять додаткової вартості замовникові, максимальне використання всіх ресурсів (капіталу,

людей, землі); кайдзен (*kaizen*) – безперервне вдосконалення виробництва; гнучкість; установлення довготривалих стосунків із замовником шляхом розподілу ризиків, витрат та інформації [1].

Метод *MRP (Material Requirement Planning* – планування матеріальних потреб). Комп'ютерна методологія, використовується в управлінні виробництвом для планування виробництва і запасів [4].

Система *ERP (англ. – Enterprise Resource Planning System* – система планування ресурсів підприємства) – корпоративна інформаційна система (КИС), призначена для автоматизації обліку та управління. Як правило, ERP-системи будуються за модульним принципом, і тією чи іншою мірою охоплюють усі ключові процеси діяльності компанії. В основі ERP систем лежить принцип створення єдиного сховища даних, що містить усю корпоративну бізнес-інформацію і забезпечує одночасний доступ до неї будь-якої необхідної кількості співробітників підприємства, наділених відповідними повноваженнями. Зміна даних проводиться через функції (функціональні можливості) системи. Основні функції ERP-систем: ведення конструкторських і технологічних специфікацій, що визначають склад виробів, які виготовляються, а також матеріальні ресурси й операції, що необхідні для їх виготовлення; формування планів продажів і виробництва; планування потреб у матеріалах і комплектуючих, термінів і обсягів постачання для виконання плану виробництва продукції; управління запасами і закупівлями: ведення договорів, реалізація централізованих закупівель, забезпечення обліку й оптимізації складських і цехових запасів; планування виробничих потужностей від укрупненого планування до використання окремих верстатів і устаткування; оперативне управління фінансами, включаючи складання фінансового плану і здійснення контролю за його виконанням, фінансовий і управлінський облік; управління проектами, включаючи планування етапів і ресурсів, необхідних для їх реалізації [4].

Метод "шести сигм" (*Six Sigma*) у корпоративному управлінні – високотехнологічна методика точного налаштування процесів, використовується з метою мінімізувати вірогідність виникнення дефектів в операційній діяльності. Назва походить від статистичної категорії "середньоквадратичне відхилення", що позначається грецькою буквою Σ . Методика "шести сигм" розроблена в корпорації *Motorola*. Плановий показник якості за використання цієї методики – не більше 3,4 відхилень (дефекту) на мільйон операцій [5].

Метод *CRM (Customer Relationship Management* – стратегія управління взаємин з клієнтами) передбачає, що центром усієї філософії бізнесу є клієнт, а основними напрямками діяльності є заходи з підтримки ефективного маркетингу, продажів і обслуговування клієнтів. Технології для підтримки цих бізнес-цілей включають збір, збереження й аналіз інформації про споживачів, постачальників, партнерів, а також про внутрішні процеси компанії. Функції для підтримки цих бізнес-цілей включають продажі, маркетинг, підтримку споживачів, управління якістю, навчання і підвищення кваліфікації співробітників компанії, наймання і розвиток персоналу, управління мотивацією персоналу. Технології для підтримки CRM-ініціатив мають бути інтегровані як частина загальної клієнтоорієнтованої стратегії компанії [4].

Системи управління ланцюжками постачання (англ. *Supply Chain Management, SCM*) призначені для автоматизації й управління всіма етапами постачання підприємства і для контролю всього руху товару на підприємстві. Система SCM дозволяє значно краще задовольнити попит

на продукцію компанії і значно знизити витрати на логістику і закупівлі. *SCM* охоплює весь цикл закупівлі сировини, виробництва і розповсюдження товару [6].

Таким чином, за допомогою даних моделей та відповідних методів можливі визначення та оцінювання рівня адаптації підприємства, що сприятиме підвищенню наукового рівня рішень щодо управління змінами на підприємствах промисловості. Це дозволить керівникам постійно підтримувати рівень розвитку підприємства, визначати його поточний стан; попереджати загрози виникнення кризових ситуацій; зменшувати витрати на адаптацію підприємства. У подальших наукових дослідженнях буде докладніше розкрито адаптивну поведінку підприємств залежно від конкурентного оточення підприємства.

Література: 1. Koroutchev K. The Social Environment as a Determinant for the Impact of the Big Five Personality Factors and the Group's Performance / K. Koroutchev, Silvia T. Acuña, M. Gómez // *International Journal of Human Capital and Information Technology Professionals*. – 2013. – Vol. 10, No. 1. – P. 1–8. 2. Collins R. The locus of value: a hallmark of chains that learn / R. Collins, T. Dunne, M. O'Keefe // *Supply Chain Management: An International Journal*. – 2002. – Vol. 7, No. 5. – P. 318–321. 3. Lant K. Strategic groups: a situated learning perspective / K. Lant, C. Phelps // *Advances in Strategic Management*. – 1999. – Vol. 16. – P. 221–247. 4. Simon H. Models of bounded rationality : Vol. 2 / H. Simon. – Cambridge, MA : MIT Press, 1982. – P. 318–355. 5. Peters T. J. In search of excellence / T. J. Peters, R. H. Waterman Jr. – New York : Harper & Row, 1982. – 360 p. 6. Wawrzyniak B. Odnowianie przedsiębiorstwa: na spotkanie XXI wieku / B. Wawrzyniak. – W-wa : POLTEXT, 1999. – 354 p. 7. Wang G. G. Neoclassical and institutional economics as foundations for human resource development theory / G. G. Wang, E. F. Holton // *Human*

Resource Development Review. – 2005. – Vol. 4, No. 1. – March. – P. 86–108. 8. Balanced Scorecard Functional Standards. Release 1.0a. – Lincoln, MA : Balanced Scorecard Collaborative, Inc, 2000. – 7 p. 9. Wong H. K. Knowledge Value Chain: Implementation of New Product Development System in a Winery / H. K. Wong // *The Electronic Journal of Knowledge Management*. – 2004. – Vol. 2, issue 1. – P. 77–90.

Інформація про автора

Найпак Денис Валерійович – канд. екон. наук, доцент кафедри менеджменту та бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: dennaipak@gmail.com).

Информация об авторе

Найпак Денис Валерьевич – канд. экон. наук, доцент кафедры менеджмента и бизнеса Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: dennaipak@gmail.com).

Information about the author

D. Naipak – PhD in Economics, Associate Professor of Management and Business Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: dennaipak@gmail.com).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Гавкалова Н. Л.

Стаття надійшла до ред.
27.06.2014 р.

БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО РОЗМІЩЕННЯ ОБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

УДК 33:550.311

Дорохов О. В.

Розглянуто основні складові соціальної інфраструктури з точки зору постановки та вирішення питань раціонального розміщення об'єктів, що забезпечують її функціонування. Обґрунтовано соціально-економічну важливість відповідної задачі прийняття рішень. Наголошено, що в умовах недовизначеності, багатокритеріальності, вирішення завдання потребує відповідного методологічного, алгоритмічного та інформаційного забезпечення. Проаналізовано підходи до прийняття рішень з розміщення соціальних об'єктів в Україні, які часто є інтуїтивними та базуються лише на кваліфікації осіб, які приймають рішення. Обрано до використання засоби *Expert Choice*, *Admiral* та *GIS-технології Google Map* в результаті огляду пакетів

та методів підтримки прийняття рішень щодо розташування об'єктів інфраструктури. Розглянуто вирішення завдання раціонального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури, що опрацьовувалося на прикладі визначення місця розташування дитячого дошкільного закладу. Запропоновано підхід, який має загальний характер і може бути використаний для пошуку кращих варіантів розміщення комерційних, виробничих, соціальних та інших об'єктів.

Ключові слова: раціональне місцезнаходження об'єктів, соціальна інфраструктура, прийняття рішень щодо розташування об'єктів.

МНОГОКРИТЕРИАЛЬНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ ПО РАЗМЕЩЕНИЮ ОБЪЕКТОВ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

УДК 33:550.311

Дорохов А. В.

Рассмотрены основные составляющие социальной инфраструктуры с точки зрения рационального размещения объектов, обеспечивающих ее функционирование. Обоснована социально-экономическая значимость и важность соответствующей задачи принятия решений. Отмечено, что в условиях недоопределенности, многокритериальности решение задачи требует соответствующего методологического, алгоритмического и информационного обеспечения. Проанализированы подходы к принятию решений по размещению социальных объектов в Украине, которые часто есть интуитивными и базируются только на квалификации лиц, принимающих решения. Выбраны к применению средства поддержки принятия решений *Expert Choice*, *Admiral* и *GIS*-технологии *Google Map* в результате изучения программ и методов поддержки принятия решений по размещению объектов инфраструктуры. Рассмотрено решение задачи рационального размещения объектов социальной инфраструктуры, которое отработывалось на примере поиска лучшего местоположения детского дошкольного учреждения. Предложен подход, который имеет общий характер и может быть использован для поиска вариантов размещения коммерческих, производственных, социальных и других объектов.

Ключевые слова: рациональное месторасположение объектов, социальная инфраструктура, принятие решений по размещению объектов.

MULTICRITERIA DECISION-MAKING ON THE PLACEMENT OF SOCIAL INFRASTRUCTURE OBJECTS

JEL Classification: C31; C61

O. Dorokhov

The main components of social infrastructure in terms of rational location of objects providing its functioning are described. The socioeconomic significance and the importance of appropriate decision-making tasks is grounded. Successful solution to the problem under unclear multicriterial conditions is found to require appropriate methodological, algorithmic and information support. Analysis is conducted as regards approaches to decision-making on the location of social facilities in Ukraine which are often intuitive and based solely on qualifications of persons who make decisions. As a result of

analysis of corresponding software tools and techniques for support of decision-making on the location of infrastructure, such tools as Expert Choice, Admiral, and GIS product of Google Map were chosen. A solution to the problem of the location of social infrastructure objects was given with a childcare object as an example. An approach of general nature is proposed which can be used for finding locations for commercial, industrial, social and other objects.

Keywords: rational facilities location, social infrastructure, making decisions on the location of objects.

Сучасні умови потребують розвитку і функціонування всіх сфер діяльності, формування національної політики України, спрямованої на побудову соціально орієнтованої ринкової економіки. Формування та вдосконалення соціальної політики держави пов'язані, перш за все, з розвитком сфер діяльності, функціонування яких спрямоване на задоволення потреб населення, підвищення рівня та якості його обслуговування [1].

Соціальна інфраструктура, як свідчить досвід розвинених країн, є однією з головних складових економіки, яка безпосередньо впливає на сферу життєдіяльності людей та на внутрішньогосподарські функції, відіграє важливу роль у вирішенні соціальних проблем суспільства. Від рівня її розвитку залежить ефективність вирішення не тільки соціальних, економічних, але й політичних та інших проблем держави.

Як відомо, інфраструктура – це сукупність різних об'єктів, діяльність яких спрямована на створення комплексу умов для розвитку виробництва та забезпечення населення відповідними послугами.

Принцип функціонального призначення об'єктів дозволяє поділити інфраструктуру на виробничу, соціальну, інституційну, ринкову, науково-технічну та інформаційну.

Соціальна інфраструктура – це сукупність певних сфер діяльності, функціонування яких спрямоване на задоволення особистих потреб населення, забезпечення його життєдіяльності та гармонійного розвитку кожної людини. У свою чергу, соціальну інфраструктуру можна поділити на види, що об'єднують декілька сфер діяльності, подібних за своїм функціональним призначенням, стисла характеристика яких наведена далі.

Основна функція побутово-економічної сфери полягає в задоволенні побутових потреб людини. Об'єктами, що входять до її складу, є житлові будинки, водопроводи, водовідведення, тепло- та газопостачання, будинки побуту, ательє, майстерні різного виду, пральні, хімчистки, перукарні та ін.

Соціально-економічна сфера – та, основна функція якої полягає в задоволенні природно-фізичних потреб, а також потреб населення в засобах зв'язку і переміщенні. Її об'єктами є магазини, кіоски, ятки, автомобільний та залізничний транспорт, відділення зв'язку, телеграф, їдальні, кафе, будинки для літніх людей, будинки-інтернати та ін.

Освітньо-економічна сфера – це сфера, головною функцією якої є виховання особистості. Об'єкти, які включає ця складова, – це дитячі садки, школи різних видів, вищі навчальні заклади, палаци і будинки культури, бібліотеки, театри.

Функції оздоровчо-економічної сфери полягають у збереженні та покращенні здоров'я (фізичного і духовного) населення. До об'єктів цієї частини належать лікарні, амбулаторно-поліклінічні заклади, пологові будинки, фельдшерсько-акушерські пункти, станції швидкої допомоги,

аптеки, стадіони, спортивні майданчики і зали, будинки відпочинку, санаторії, кемпінги та ін.

Слід підкреслити важливу роль соціальної інфраструктури в транзитивній та ринковій економіці. В умовах трансформації економіки важливість соціальної інфраструктури для держави, регіону, кожного громадянина лише зростає. Цей сегмент забезпечує гармонійний розвиток особистості, фізичного здоров'я та сприяє добробуту населення.

Розвиток соціальної інфраструктури впливає на життєвий рівень населення, його освіченість та культуру, виступає своєрідним показником економічного розвитку країни. Наявність добре розвинутої соціальної інфраструктури є стимуляційним фактором тяжіння підприємств і населення до певної території. Її роль провідна у виконанні таких соціальних завдань, як: зближення за рівнем добробуту міського і сільського населення, нівелювання регіональних відмінностей у рівні життя людей, збереження і розвиток трудового та духовного потенціалу населення, створення сприятливих умов для виробничої діяльності.

Високорозвинена соціальна інфраструктура є необхідною передумовою, рушійним фактором покращення рівня життя населення, піднесення соціально-економічного розвитку та створення соціально спрямованої економіки.

При цьому кожній сфері діяльності соціальної інфраструктури притаманна власна організаційна структура, форми обслуговування населення, механізми функціонування тощо. Усе це зумовлює надзвичайну різноманітність і складність проблем розвитку соціальної інфраструктури, тим паче в умовах реформування економіки. Деякі з них є специфічними для певних сфер діяльності інфраструктури, інші – загальними, притаманними всім складовим соціальної інфраструктури [2].

Серед останніх – питання визначення раціональних місць розміщення, розташування, побудови, організації функціонування різноманітних об'єктів інфраструктури. В умовах ринку, недовизначеності, багатокритеріальності, вирішення цього завдання потребує відповідного методологічного та математичного, алгоритмічного та інформаційного забезпечення [3; 4].

Важливість прийняття правильного рішення щодо місця розташування посилюється тим, що ліквідувати помилки в розташуванні після спорудження об'єкта неможливо (на відміну від можливості виправлення реалізованих помилкових рішень, які стосуються технічного та організаційного його функціонування).

Аналіз наявних підходів до підтримки прийняття рішень про розміщення соціальних об'єктів в Україні показав, що прийняття таких рішень часто є інтуїтивним і значною мірою базується лише на творчому підході, інформованості, кваліфікації осіб, які приймають рішення. Водночас існує ряд комп'ютерних систем для підтримки прийняття

рішень стосовно багатокритеріальних і слабоструктурованих проблем.

У результаті проведеного аналізу програмних пакетів та методів, що реалізують підтримку прийняття рішень щодо розташування об'єктів інфраструктури, було обрано до застосування пакети підтримки прийняття рішень *Expert Choice*, *Admiral* та GIS-технології *Google Map*, оскільки вони забезпечують достатню простоту, обґрунтованість та надійність. Також вказані інструменти моделювання мають зручний та інтуїтивно зрозумілий користувачу інтерфейс, дають наочне графічне подання послідовності, процесу моделювання та отриманих результатів для прийняття остаточного рішення.

Подальше вирішення завдання раціонального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури опрацьовувалося на прикладі задачі визначення місця розташування дитячого дошкільного закладу у Ленінському районі міста Харкова з використанням програми *Admiral*. Основні принципи побудови формальної багатокритеріальної моделі прийняття рішень у пакеті *Admiral* наведені далі.

Множина для прийняття рішень містить деяку кількість об'єктів. Вони мають певні характеристики, загальні для всіх об'єктів по суті, але відмінні за значенням. Необхідно вирішити, який із об'єктів обрати. При цьому можна задавати різні зв'язки між характеристиками, підкреслюючи тим самим важливість одних і незначущість або рівноправність інших.

Відомо, що, не маючи додаткової інформації, котра б задавала переваги конкретного користувача, автоматично можна виділити лише множину Парето. Для того щоб здійснити вибір усередині цієї множини, необхідно зробити певні додаткові висновки стосовно вибраних альтернатив. Такою додатковою інформацією слугує ординальна послідовність, котра задає систему уподобань користувача.

Вихідними даними є таблиця характеристик, таблиця об'єктів та ординальна інформація. У таблиці об'єктів кожному об'єкту відповідає набір характеристик, заданих у таблиці. Тут користувач також надає конкретні величини значущості кожної характеристики для всіх об'єктів.

Після того, як програмою проведена нормалізація вихідних даних, користувач має можливість задати ординальну інформацію, яка відображає уявлення про ступінь

важливості кожної характеристики в процесі вибору найкращого об'єкта з множини альтернатив.

Ординальна інформація є додатковою та дозволяє системі зробити вибір між альтернативами множини Парето. Можна задавати інформацію не про всі характеристики, які визначив користувач, або взагалі не вводити ніякої ординальної інформації. У цьому випадку система прийме значущість усіх характеристик однаковою.

У випадку неповного визначення ординальної інформації система самостійно зробить припущення щодо відсутніх коефіцієнтів за деяким внутрішнім несуперечливим алгоритмом. Інформація задається у вигляді строгих нерівностей (рівностей) виду $3 > 5 = 6$, що означає, що третя характеристика важливіша, ніж п'ята характеристика, котра збігається за важливістю з шостою характеристикою.

Після того, як отримана нормалізована таблиця й задана (за необхідності) ординальна інформація, розраховуються результівні значення математичних сподівань і дисперсії для вагових коефіцієнтів характеристик, а також для оцінних величин об'єктів.

Цей розрахунок дозволяє отримати інформацію для порівняння альтернатив (об'єктів), а також для порівняння характеристик, зокрема, частки їх впливу на загальний результат. Насамкінець є можливість отримати інформацію в наочній графічній формі або у формі "облич Чернова". Результати проведених обчислень з вибору найкращої альтернативи можна отримати та зберегти у вигляді звіту у форматі *Excel*.

Отримані дані слід тлумачити таким чином – об'єкт, значення математичного очікування оцінної функції якого максимальне, доцільно визнати як найкращу альтернативу згідно з описаними (заданими) характеристиками і їх відносною значущістю. При цьому також можна проаналізувати отримані математичні сподівання і дисперсії характеристик, які показують, які характеристики з найбільшими математичними очікуваннями найбільше вплинули на процес прийняття рішення.

Процес вирішення питання щодо вибору місця розташування дошкільного навчального закладу (ДНЗ) можна подати за допомогою діаграм: контекстної та декомпозиції бізнес-процесу (рис. 1).

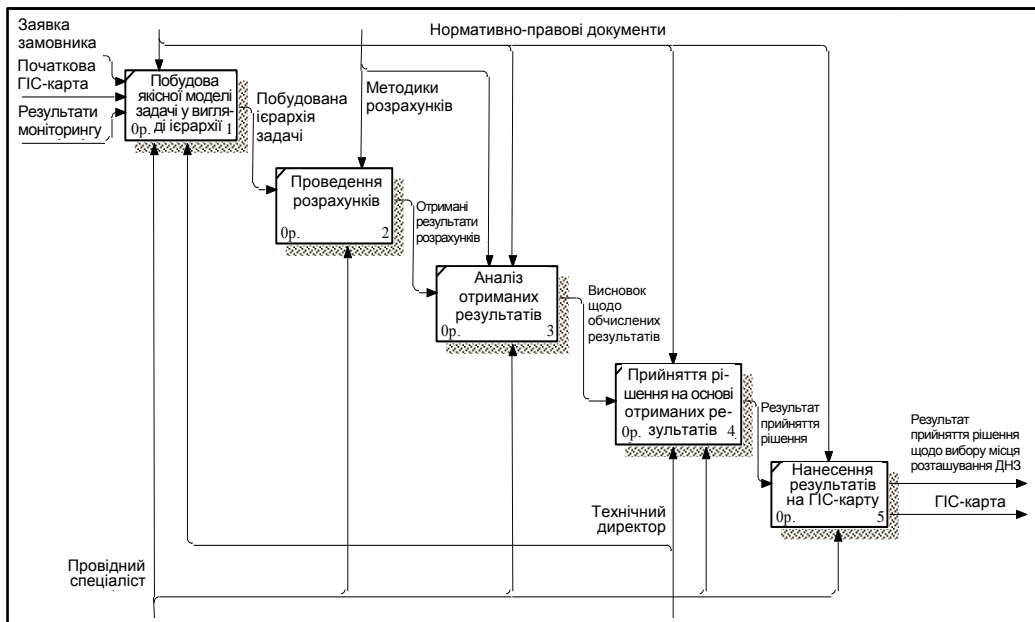

Рис. 1. Декомпозиція бізнес-процесу в IDF0

Слід розглянути критерії вибору прийняття рішення щодо раціонального розміщення ДНЗ.

Насамперед, слід зазначити, що в нових соціально-економічних умовах України принципово змінились підходи до формування мережі навчально-виховних закладів, упроваджуються нові типи дошкільних навчальних закладів, спеціалізовані школи, багатофункціональні університетські комплекси.

На вибір раціонального місця розташування ДНЗ впливає модернізація матеріальної бази, будівництво нових та реконструкція існуючих навчальних корпусів тощо.

Проблема розміщення ДНЗ потребує раціонального вирішення, оскільки прибутковість функціонування нового закладу залежить не лише від рівня кваліфікації вихователів, від їх вміння працювати з дітьми, але й від того, чи правильно здійснено вибір місця розташування.

Рішення це настільки ж важливе, як і рішення інвестувати в нього, оскільки виправити помилки в розташуванні закладу після його спорудження неможливо. Невдало розташований ДНЗ можна закрити, але неможливо перемістити в інше місце.

Комфортність архітектурного середовища, раціональне розташування та оптимальне формування ДНЗ визначають його конкурентоспроможність, тобто ступінь переваг над закладами-конкурентами за сукупністю оцінних показників діяльності на певних ринках за певний проміжок часу. Для прикладу, що розглядається, деякі параметри вибору місця розташування ДНЗ можуть бути подані на карті (рис. 2) Ленінського району міста Харкова, побудованій за допомогою інструментарію GIS-технологій Google Map.

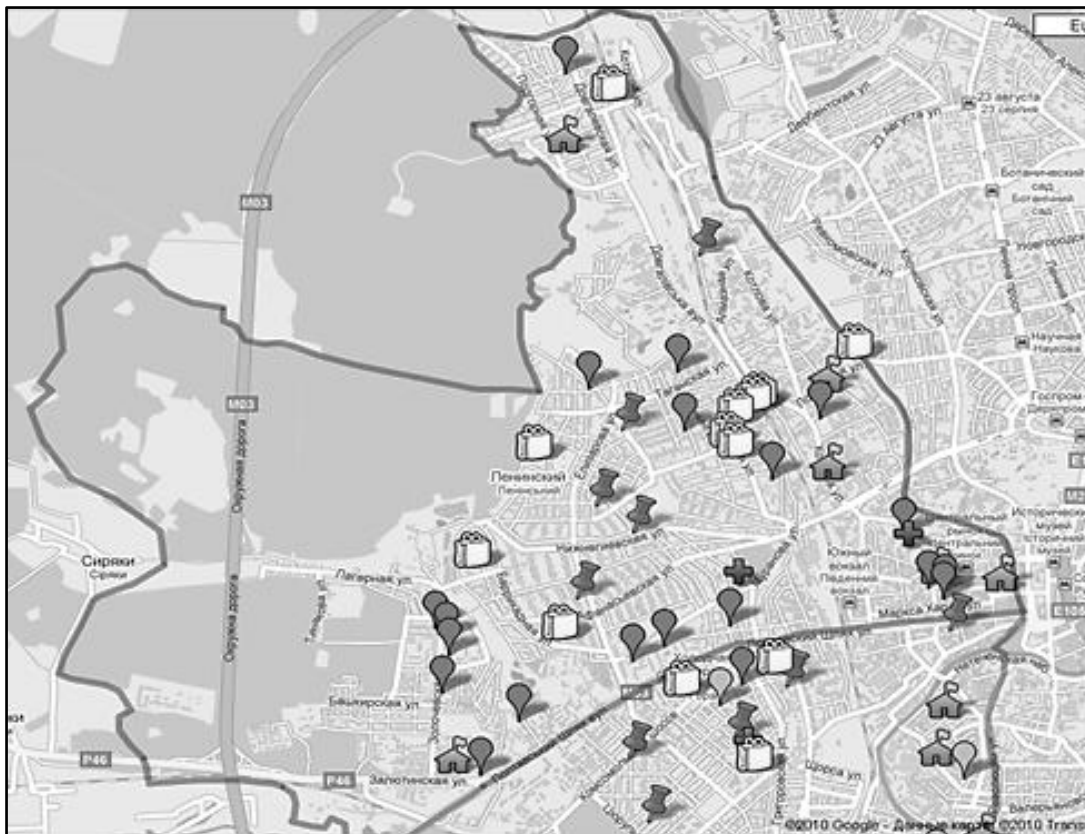

Рис. 2. Карта місць можливого розміщення ДНЗ в Ленінському районі

Умовні позначення:

📍 – діючі ДНЗ;

✚ – дитячі медичні заклади;

🏠 – небезпечні підприємства (поряд з ними може бути велике забруднення як ґрунту, так і повітря, тому необхідно, щоб відстань від такого об'єкта була не менше 1 км);

🛒 – супермаркети, магазини (розвиненість соціальної інфраструктури);

📍 – попередньо запропоновані для подальшого розгляду місця можливого розміщення ДНЗ.

Карта відображає наявність зелених зон, парків, бульварів, водойм та проспектів, а також транспортних зон, де можлива велика кількість шкідливих викидів.

У якості практичного прикладу можна навести по-

слідовність розв'язання в програмі *Admiral* задачі багатокритеріального вибору місця розташування ДНЗ з урахуванням еколого-економічних факторів для Ленінського району міста Харкова.

Спочатку слід створити формальну модель задачі прийняття рішення: визначити мету, критерії, альтернативи, заповнити відповідні таблиці характеристик вхідними

даними. У даному випадку це обрані особою, яка приймає рішення (ОПР), критерії вибору раціонального розміщення ДНЗ (рис. 3).

Characteristics table						Delete
Nº	Character name	MIN	MAX	Normalization function type	Power	
1	відстань до існуючих ДНЗ	0.5	5.5	Linear	N/A	
2	транспортна доступність	0.3	1.2	Linear	N/A	
3	відстань до дитячого медичного закладу	0.16	10	Linear	N/A	
4	відстань до проїзної частини	20	45	Linear	N/A	
5	відстань до зелених зон	0.62	10	Linear	N/A	
6	індекс забруднення повітря	0.5	0.67	Linear	N/A	
7	відстань до небезпечних підприємств	1	6	Linear	N/A	

Рис. 3. Характеристики, що враховуються в процесі вибору місця розташування ДНЗ

Далі заповнюється таблиця об'єктів. У ній кожному об'єкту відповідає набір характеристик, заданих у таблиці характеристик. ОПР присвоює конкретну величину значу-

щості кожній характеристиці для всіх об'єктів. у даному випадку (рис. 4) об'єктами для задачі вибору місця розташування ДНЗ є вулиці, провулки, їх адреси.

Objects table									Delete	Add
Nº	Object name	відстань до існ	транспортна до	відстань до дит	відстань до про	відстань до зел	індекс забрудн	відстань до неб		
1	Керамічна	5.4	0.95	0.17	35	1	0.33	2.6		
2	Осетинська	0.8	0.95	0.71	25	1	0.53	2.1		
3	Дніпропетровський	1.5	0.75	0.59	40	0.9	0.38	2.3		
4	Костромський	1.1	0.5	0.63	25	0.77	0.39	1.9		
5	Сестроцький	1.2	0.5	0.9	28	0.66	0.59	3		

Рис. 4. Таблиця адрес для розташування ДНЗ у Ленінському районі

На наступному кроці проводиться нормалізація вхідних даних за алгоритмом лінійної згортки, що заснований на побудові оцінної функції як лінійної комбінації наявних значень характеристик для кожного об'єкта. При

цьому коефіцієнтами лінійної комбінації (згортки) служить рандомізовані (випадкові) набори вагових коефіцієнтів (рис. 5), побудованих (у загальному випадку) відповідно до заданої ОПР ординальної інформації.

Normalized table									Enter ordinal info: <input type="text"/>	Continue
Nº	Object name	відстань до існ	транспортна до	відстань до дит	відстань до про	відстань до зел	індекс забрудн	відстань до неб		
1	Керамічна	0.98000	0.72222	0.00102	0.60000	0.04051	0.11765	0.32000		
2	Осетинська	0.06000	0.72222	0.05589	0.20000	0.04051	0.70588	0.22000		
3	Дніпропетров	0.20000	0.50000	0.04370	0.80000	0.02985	0.26471	0.26000		
4	Костромський	0.12000	0.22222	0.04776	0.20000	0.01599	0.29412	0.18000		
5	Сестроцький	0.14000	0.22222	0.07520	0.32000	0.00426	0.88235	0.40000		

Рис. 5. Результат лінійної згортки

Після отримання нормалізованої таблиці розраховуються результівні значення математичних сподівань і дисперсій для вагових коефіцієнтів характеристик і оцінних величин об'єктів. Цей розрахунок дає інформацію для порівняння альтернатив (об'єктів) та порівняння окремих їх ха-

рактеристик, тобто впливу останніх на остаточні результати. Результат розрахунків можна отримати в графічній формі (рис. 6) та у формі "облич Чернова" (рис. 7). За отриманими результатами кращим рішенням є вулиця Керамічна.

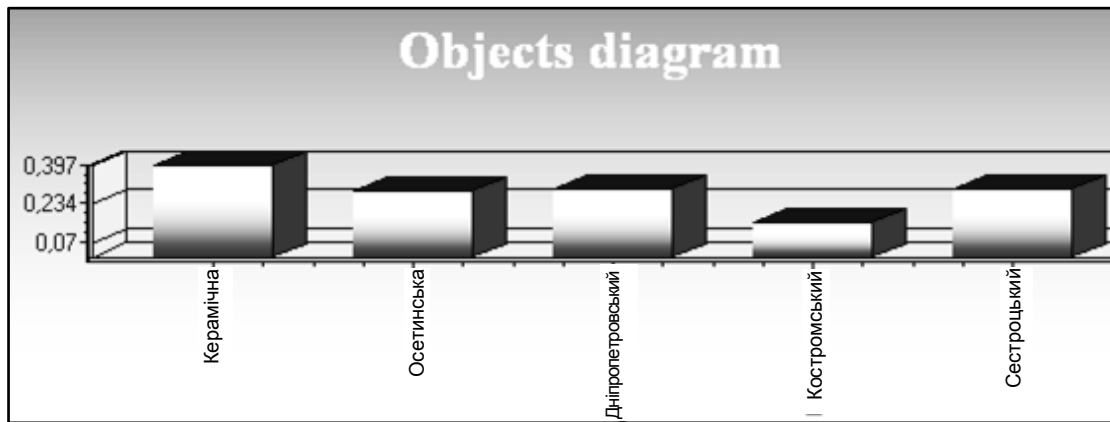

Рис. 6. Результати розрахунків у графічній формі

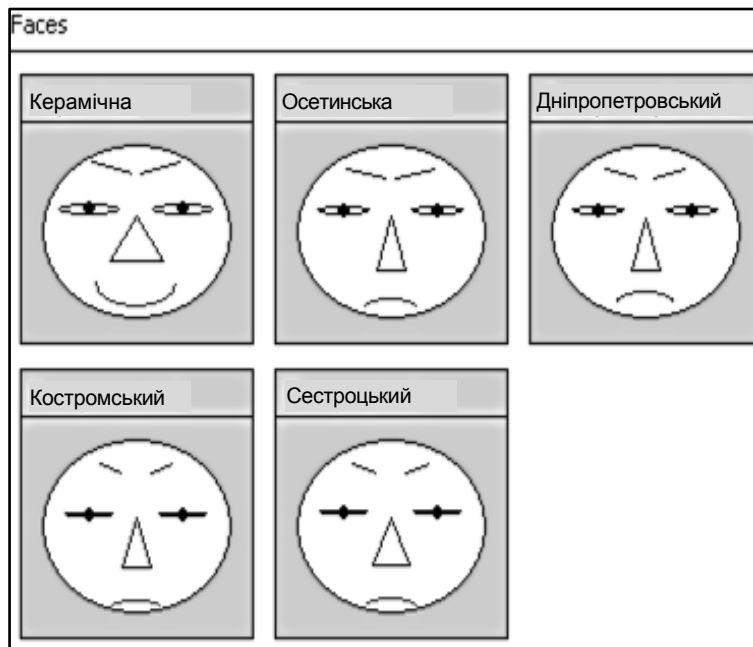

Рис. 7. Результати розрахунків у формі "облич Чернова"

Іншим варіантом є нормалізація вихідних даних за алгоритмом мінімаксної згортки, що передбачає побудову оцінної функції як мінімального значення добутку норма-

лізованих характеристик об'єкта і відповідних вагових коефіцієнтів, що визначаються, як у попередньому випадку (рис. 8 і 9).

Results of calculations				Report	Faces		
Object result values				Characteristics weights			
Nº	Object	Mean	Deviation	Nº	Characteristic	Mean	Deviation
1	Керамічна	0.00015	0.00000	1	відстань до існуючої	0.14286	0.00000
2	Осетинська	0.00579	0.00000	2	транспортна доступ	0.14286	0.00000
3	Дніпропетровський	0.00426	0.00000	3	відстань до дитячого	0.14286	0.00000
4	Костромський	0.00228	0.00000	4	відстань до проїзної	0.14286	0.00000
5	Сестроцький	0.00061	0.00000	5	відстань до зелених	0.14286	0.00000
				6	індекс забруднення	0.14286	0.00000
				7	відстань до небезпе	0.14286	0.00000

Рис. 8. Результати розрахунків за мінімаксною згорткою

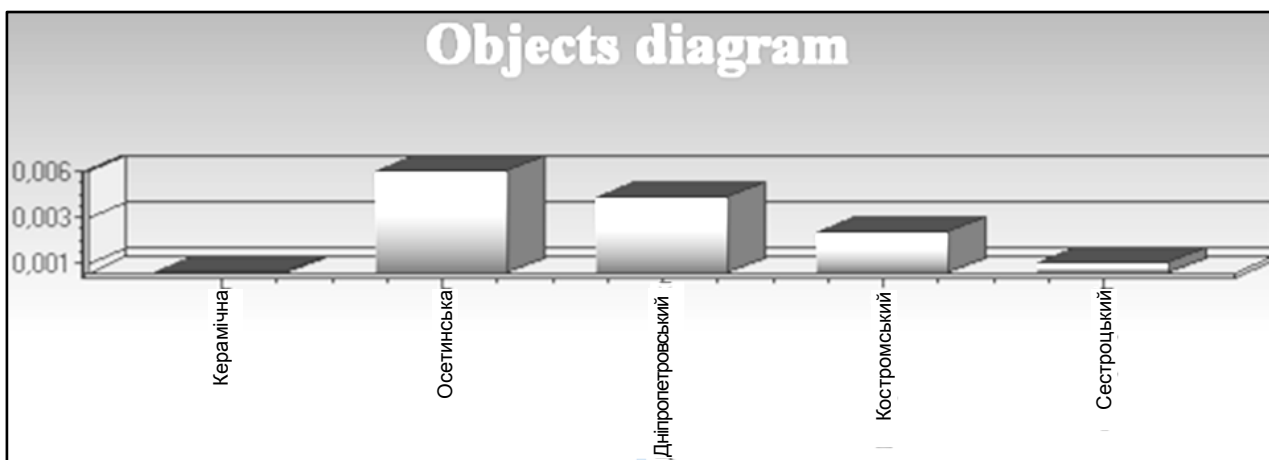

Рис. 9. Результати розрахунків у графічній формі

Унаслідок зміни алгоритму змінюється і результат вирішення задачі. Рациональним місцем розташування нового ДНЗ стали вулиці Осетинська і Дніпропетровський провулок.

Як уже зазначалося, в програмі є можливість, щоб ОПР задала ординальну інформацію, яка відображає її уявлення

про порівняльний ступінь важливості кожної характеристики.

Слід розглянути нормалізацію вихідних даних за алгоритмом мінімаксної згортки із заданою ординальною інформацією. Слід визначити пріоритетність першого параметра згортки (раніше всі вони були однаковими). Отриманий результат виглядає таким чином (рис. 10 – 12).

Results of calculations				Report	Facets	Graphics	
Object result values			Characteristics weights				
N#	Object	Mean	Deviation	N#	Characteristic	Mean	Deviation
1	Керамічна	0.00016	0.00000	1	відстань до існуючи	0.07714	0.00167
2	Осетинська	0.00414	0.00000	2	транспортна доступ	0.15381	0.00005
3	Дніпропетровськ	0.00427	0.00000	3	відстань до дитячого	0.15381	0.00005
4	Костромський	0.00231	0.00000	4	відстань до проїзної	0.15381	0.00005
5	Сестроцький	0.00065	0.00000	5	відстань до зелених	0.15381	0.00005
				6	індекс забруднення	0.15381	0.00005
				7	відстань до небезпе	0.15381	0.00005

Рис. 10. Результати розрахунків з урахуванням ординальності

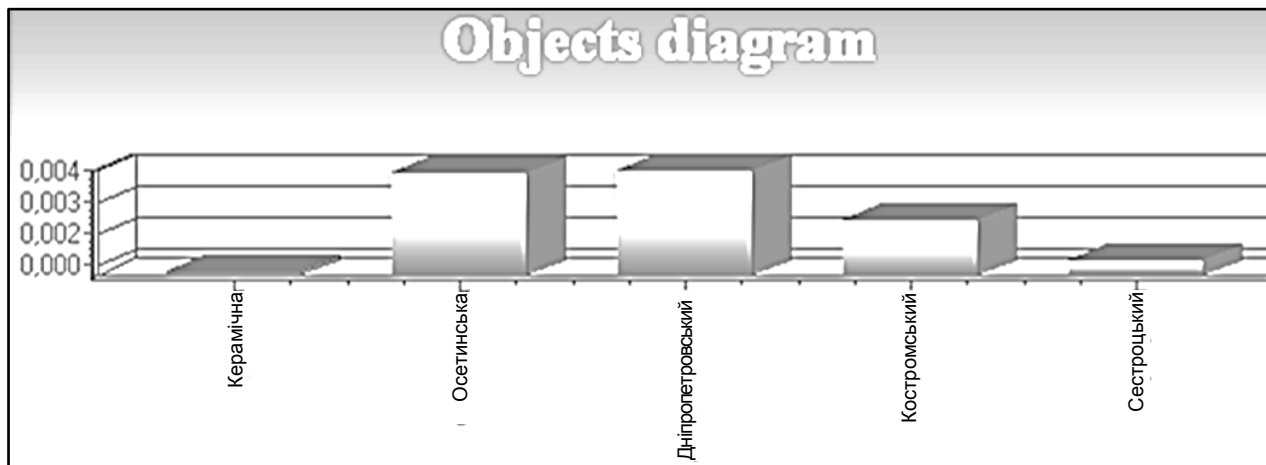

Рис. 11. Результати розрахунків з урахуванням ординальності в графічній формі

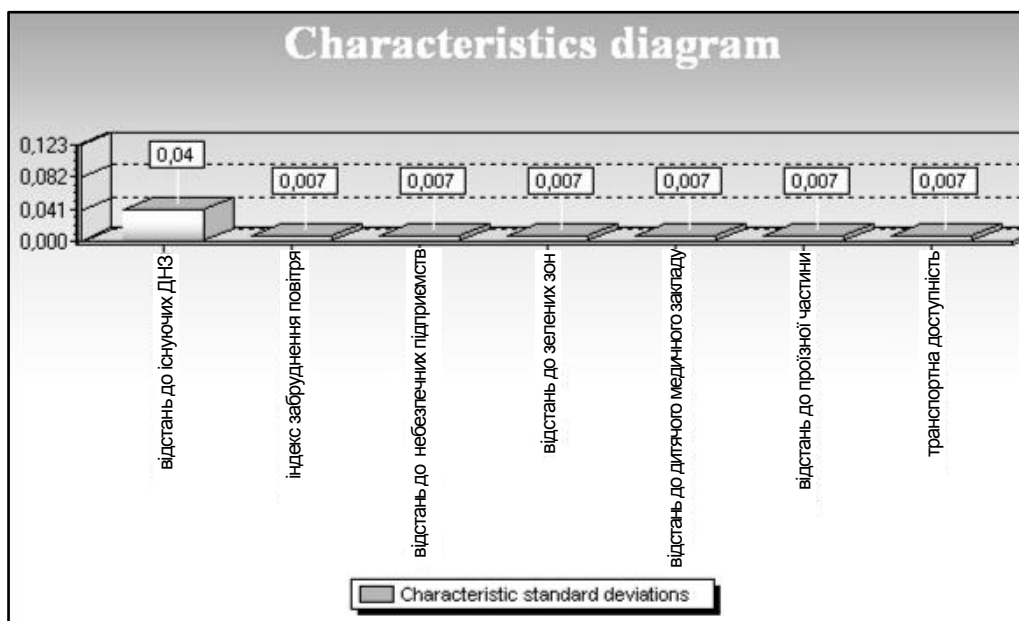

Рис. 12. Ступінь важливості кожної характеристики

Більш загальним підходом до вирішення задачі є алгоритм Джофрїона. Він побудований на основі комбінації методів лінійної та мінімаксної згортки. Спочатку застосовується мінімаксна згортка, яка виділяє все ядро множини Парето, а також малоефективні аль-

тернативи, оптимальні за Слейтером. Після цього для виділеної частини альтернатив здійснюється вибір за лінійною згорткою, що видаляє слабоефективні точки й остаточно завершує виділення множини Парето (рис. 13).

Object result values				Characteristics weights			
Nº	Object	Mean	Deviation	Nº	Characteristic	Mean	Deviation
1	Керамічна	none	none	1	відстань до існуючи	0.14286	0.00000
2	Осетинська	0.28636	0.00000	2	транспортна доступ	0.14286	0.00000
3	Дніпропетровський	none	none	3	відстань до дитячого	0.14286	0.00000
4	Костромський	none	none	4	відстань до проїзної	0.14286	0.00000
5	Сестроцький	none	none	5	відстань до зелених	0.14286	0.00000
				6	індекс забруднення	0.14286	0.00000
				7	відстань до небезпе	0.14286	0.00000

Рис. 13. Результати розрахунків за методом Джофрїона

Слід розглянути, як приклад, ще один варіант вирішення задачі за лінійною згорткою, але з двома найбільш важливими пріоритетами: екологічного стану та відстані до медичних установ.

Результати всіх обчислень послідовно подані екранними формами (зображеннями екрану), наведеними на наступній групі рисунків (рис. 14 – 17).

Object result values				Characteristics weights			
Nº	Object	Mean	Deviation	Nº	Characteristic	Mean	Deviation
1	Керамічна	0.27861	0.00730	1	відстань до існуючи	0.09284	0.00120
2	Осетинська	0.31726	0.01221	2	транспортна доступ	0.09284	0.00120
3	Дніпропетровський	0.24805	0.00279	3	відстань до дитячого	0.27127	0.03755
4	Костромський	0.15929	0.00172	4	відстань до проїзної	0.09284	0.00120
5	Сестроцький	0.35467	0.01980	5	відстань до зелених	0.09284	0.00120
				6	індекс забруднення	0.26453	0.03415
				7	відстань до небезпе	0.09284	0.00120

Рис. 14. Результати розрахунків за лінійною згорткою з двома пріоритетами

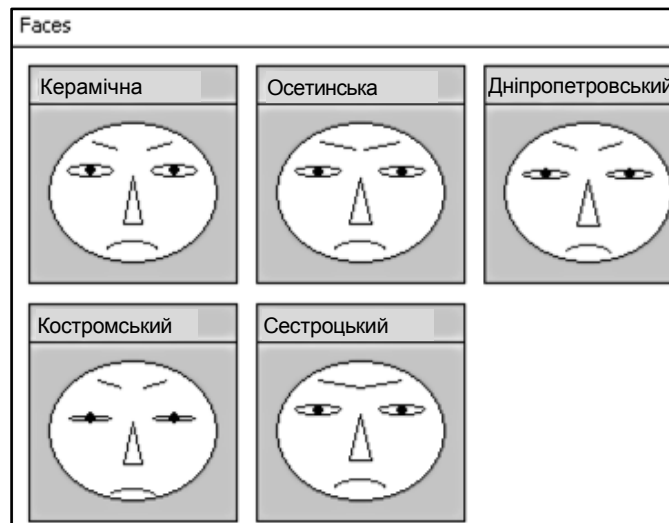

Рис. 15. Подання результатів у формі "облич Чернова"

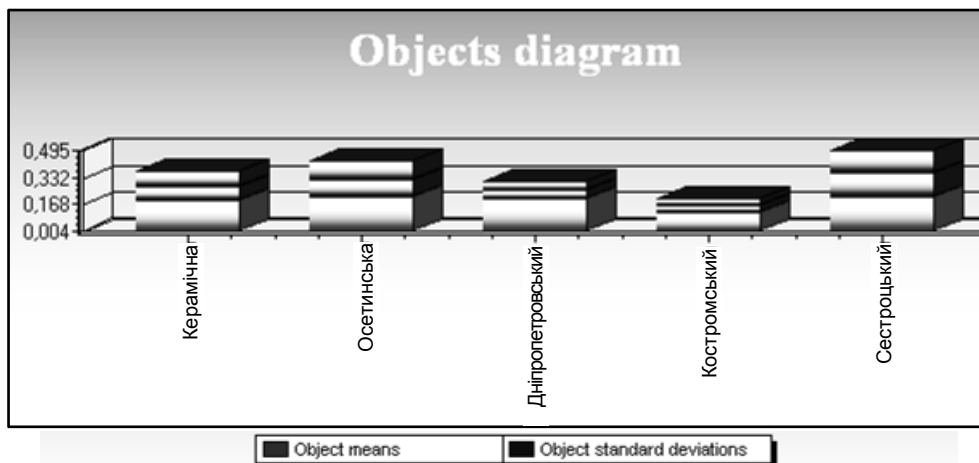

Рис. 16. Результати розрахунків у графічній формі

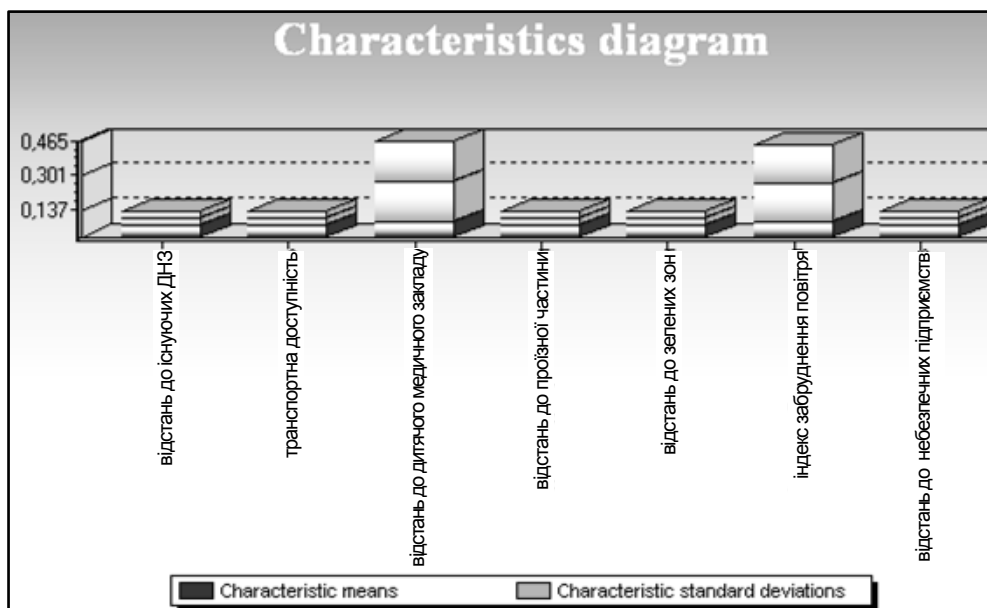

Рис. 17. Діаграма ступеня важливості характеристик

Розв'язання задачі за лінійною згортою з двома визначеними пріоритетами визначає як кращий вибір Сестроцький провулок, на другому місці вулиця Осетинська. Результати всіх обчислень з вибору найкращої альтернативи можна отримати у вигляді звіту Excel.

Таким чином, було опрацьовано моделювання розв'язання задач розташування ДНЗ об'єктів з урахуванням еколого-економічних факторів.

У процесі розв'язання задачі за лінійною згортою кращим місцем розташування є вулиця Керамічна, Дніпропетровський та Сестроцький провулки. За мінімаксною згортою кращим вибором є вулиця Осетинська та Дніпропетровський провулок. За результатами розв'язання задачі за мінімаксною згортою із заданою ординальною інформацією кращим місцем розташування є вулиця Осетинська та Дніпропетровський провулок. Розв'язання за лінійною згортою із визначеними пріоритетами визначило кращими варіантами Сестроцький провулок та вулицю Осетинську.

Остаточне прийняття рішення залишається за ОПР та залежить як від наявної інформації, так і від інших, додаткових уподобань та/або аргументів щодо певного варіанта, наявних в ОПР.

Запропонований підхід до раціонального розташування навчально-виховних об'єктів має загальний характер та може бути використаний для пошуку кращих варіантів розміщення різноманітних комерційно-виробничих, соціальних та господарських об'єктів у межах щільно заселеного міста.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблена методика раціонального розміщення об'єктів спирається на обґрунтовані математичні розрахунки, виконується в спеціалізованому комп'ютерному пакеті, опрацьована до рівня послідовних конкретних кроків і має форму, придатну для запровадження в практику управління будівництвом. Результати її застосування можуть суттєво вдосконалити роботу будівельних компаній, а також організацій, які надають містобудівне обґрунтування та дозволи на розміщення об'єктів будівництва.

Література: 1. Веєра С. А. Особистість, держава і суспільство: взаємна відповідальність / С. А. Веєра // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 5 (143). – С. 8–24. 2. Дорохов О. В. Математична модель прийняття рішень з розміщення виробничих об'єктів методом аналітичної ієрархії в нечітких умовах / О. В. Дорохов, В. Г. Чернов // Економіка розвитку. – 2013. – № 4 (68). – С. 118–123. 3. Белая Е. Н. Эколого-экономическое обоснование размещения дошкольных образовательных учреждений в условиях урбанизации / Е. Н. Белая // Современные научные исследования и инновации. – 2013. – № 12. – С. 28–34. 4. Лопаткина А. Е. Размещение объектов социальной инфраструктуры: зарубежный

опыт и возможности для российской практики / А. Е. Лопаткина // Современные исследования социальных проблем. – 2014. – No. 4 (36). – С. 40–58.

References: 1. Vehera S. A. Osobystist, derzhava i suspilstvo: vzaiemna vidpovidalnist [Individual, State and Society: Mutual Responsibility] / S. A. Vehera // Aktualni Problemy Ekonomiky. – 2013. – No. 5 (143). – P. 8–24. 2. Dorokhov O. V. Matematychna model pryniattia rishen z rozmishchennia vyrobnychkh ob'ektiv metodom analitychnoi iierarkhii v nechitkykh umovakh [Mathematical Model of Decision-making on the Placement of Production Facilities by the Analytic Hierarchy Method in Fuzzy Conditions] / O. V. Dorokhov, V. H. Chernov // Ekonomika rozvytku. – 2013. – No. 4 (68). – P. 118–123. 3. Belaya Y. N. Ekologo-ekonomicheskoe obosnovanie razmeshcheniya doshkolnykh obrazovatelnykh uchrezhdeniy v usloviyakh urbanizatsii [Ecological and Economic Justification of Preschool Educational Institutions Location in Terms of Urbanization] / Y. N. Belaya // Sovremennye nauchnye issledovaniya i innovatsii. – 2013. – No. 12. – P. 28–34. 4. Lopatkina A. E. Razmeshchenie obektov sotsialnoy infrastruktury: zarubezhnyy opyt i vozmozhnosti dlya rossiyskoy praktiki [Placing Social Infrastructure: Foreign Experience and Opportunities for the Russian Practice] / A. E. Lopatkina // Sovremennye issledovaniya sotsialnykh problem. – 2014. – No. 4 (36). – P. 40–58.

Інформація про автора

Дорохов Олександр Васильович – канд. техн. наук, доцент кафедри інформаційних систем Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: aleks.dorokhov@meta.ua).

Інформація об авторе

Дорохов Александр Васильевич – канд. техн. наук, доцент кафедры информационных систем Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: aleks.dorokhov@meta.ua).

Information about the author

O. Dorokhov – PhD in Engineering, Associate Professor of the Department of Information Systems of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: aleks.dorokhov@meta.ua).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Малярець Л. М.

Стаття надійшла до ред.
04.09.2014 р.

**ЕКОНОМІКА
РОЗВИТКУ**

**ЭКОНОМИКА
РАЗВИТИЯ**

**ECONOMICS
OF DEVELOPMENT**

Поштова адреса

засновника і видавця:

61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А

Головний редактор **Пономаренко В. С.**

Конт. телефон: (057)702-03-04

Заступник головного редактора **Пилипенко А. А.**

Конт. телефон: (057)702-18-30 (дод. 3-07)

E-mail: aapil@ukr.net

Відповідальний редактор **Сєдова Л. М.**

Конт. телефон: (057) 702-07-38

E-mail: vydav@hneu.edu.ua

Науковий редактор **Гонтарева І. В.**

Конт. телефон: (057) 702-18-34

E-mail: ed@hneu.edu.ua

Поштова адреса

редакції:

61166, Україна, м. Харків, пров. Інженерний, 1-А, 1 під'їзд

E-mail: vydav@hneu.edu.ua

Конт. тел. (057)702-07-28 (дод. 2-57)

Редактори: **Новицька О. С., Зобова З. В., Пушкар І. П.**

Коректор **Новицька О. С.**

Комп'ютерна верстка **Сосненко Л. С.**

Підп. до друку 15.09.2014 р. Формат 60 × 90 1/8. Папір MultiCopy.

Ум.-друк. арк. 16,0. Обл.-вид. арк. 20,16. Зам. № 234.

Видавець і виготівник – видавництво ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, пр. Леніна, 9-А

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

Дк № 481 від 13.06.2001 р.